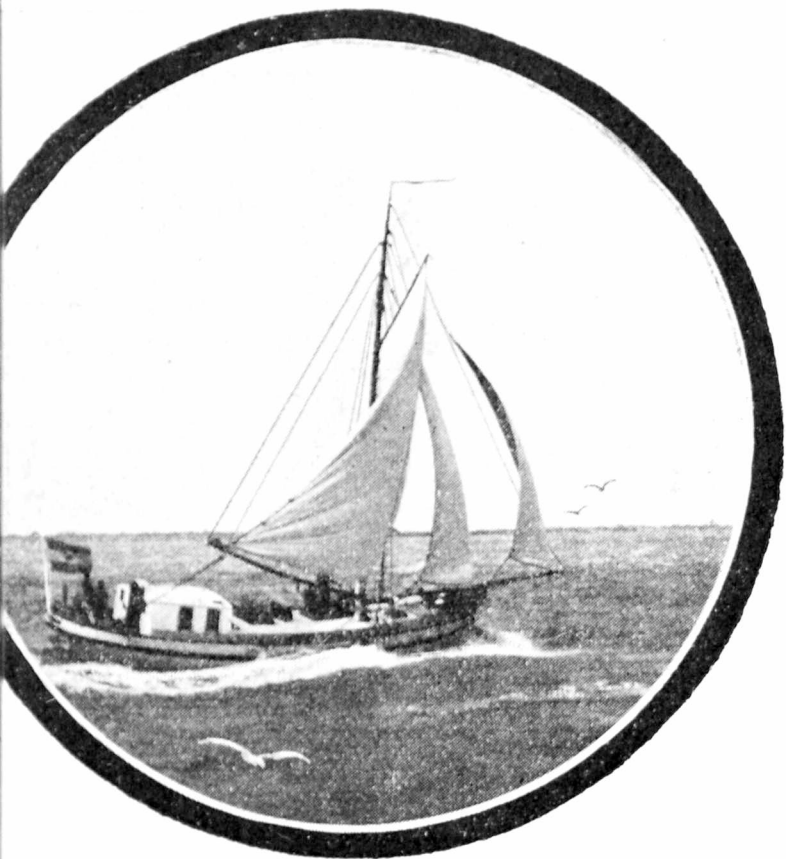




VERZAMELING VAN RAPPORTEN

UITGEGEVEN DOOR DE

ZUIDERZEE-VEREENIGING.



VERZAMELING

VAN

RAPPORTEN

UITGEGEVEN DOOR DE

Zuiderzee-Vereeniging.

DEEL I: **DE ZUIDERZEE-VISSCHERIJ.**

RAPPORT EENER COMMISSIE TOT ONDERZOEK.

DEEL II: **RAPPORTEN** aan Z.E. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid

MET

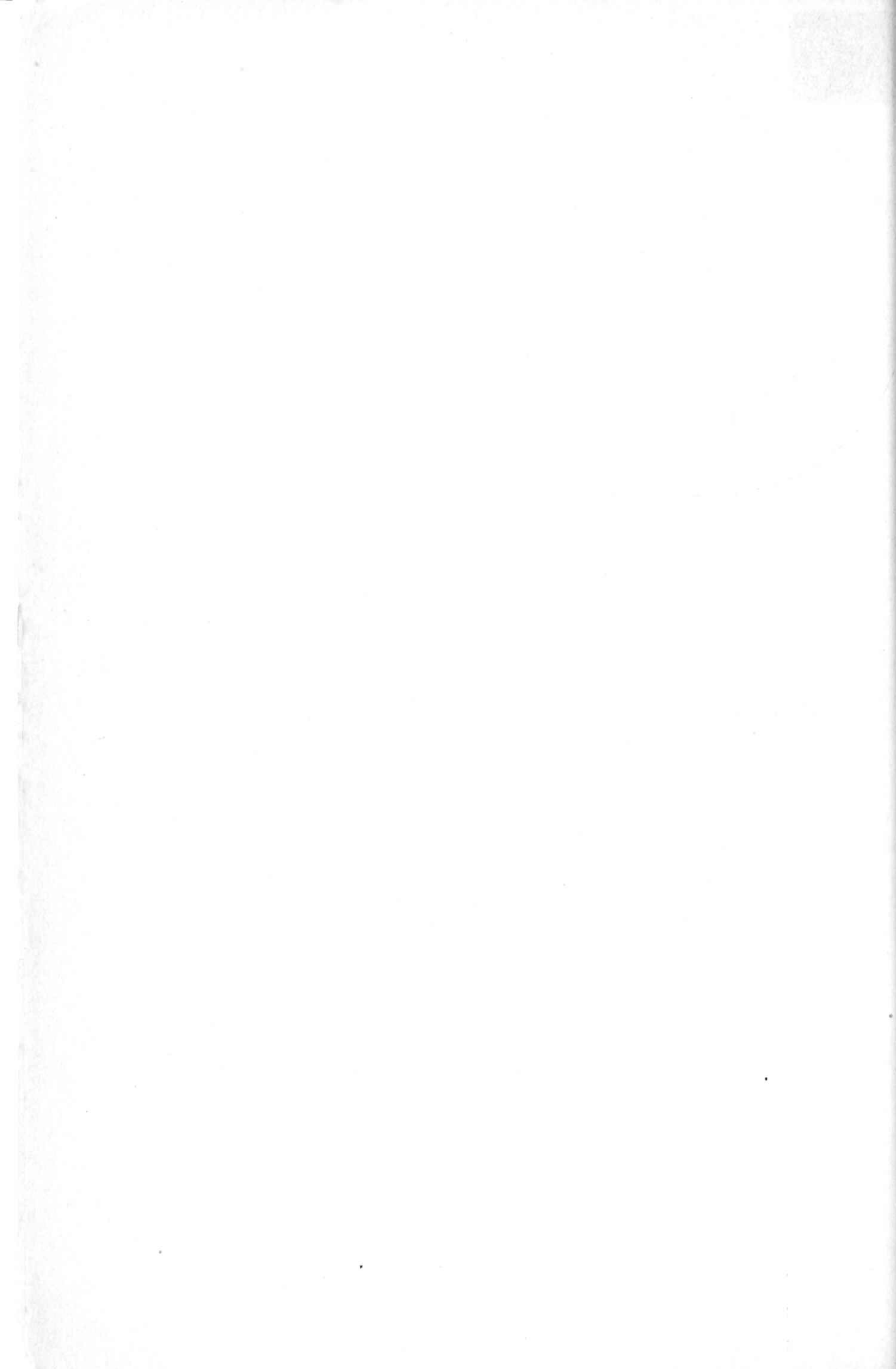
NOTA VAN BEANTWOORDING
der Zuiderzee-Vereeniging.

LEIDEN — 1905

BOEKHANDEL & DRUKKERIJ

VOORHEEN

E. J. BRILL.



De Zuiderzee-Vereeniging heeft in hare brochure „De Afsluiting en Drooglegging der Zuiderzee in de beide Kamers der Staten-Generaal”, in het voorjaar van 1905 uitgegeven, medegedeeld dat zij zoude trachten een nader onderzoek te doen instellen naar den toestand der Zuiderzee-visscherij en aanverwante bedrijven, en dat zij met vernieuwde kracht had aangedrongen op overlegging en bekendmaking der rapporten van het College voor de Zeevisscherijen en van de Inspecteurs-Generaal van 's Rijks Waterstaat, door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid Mr. J. C. de Marez Oyens reeds ontvangen.

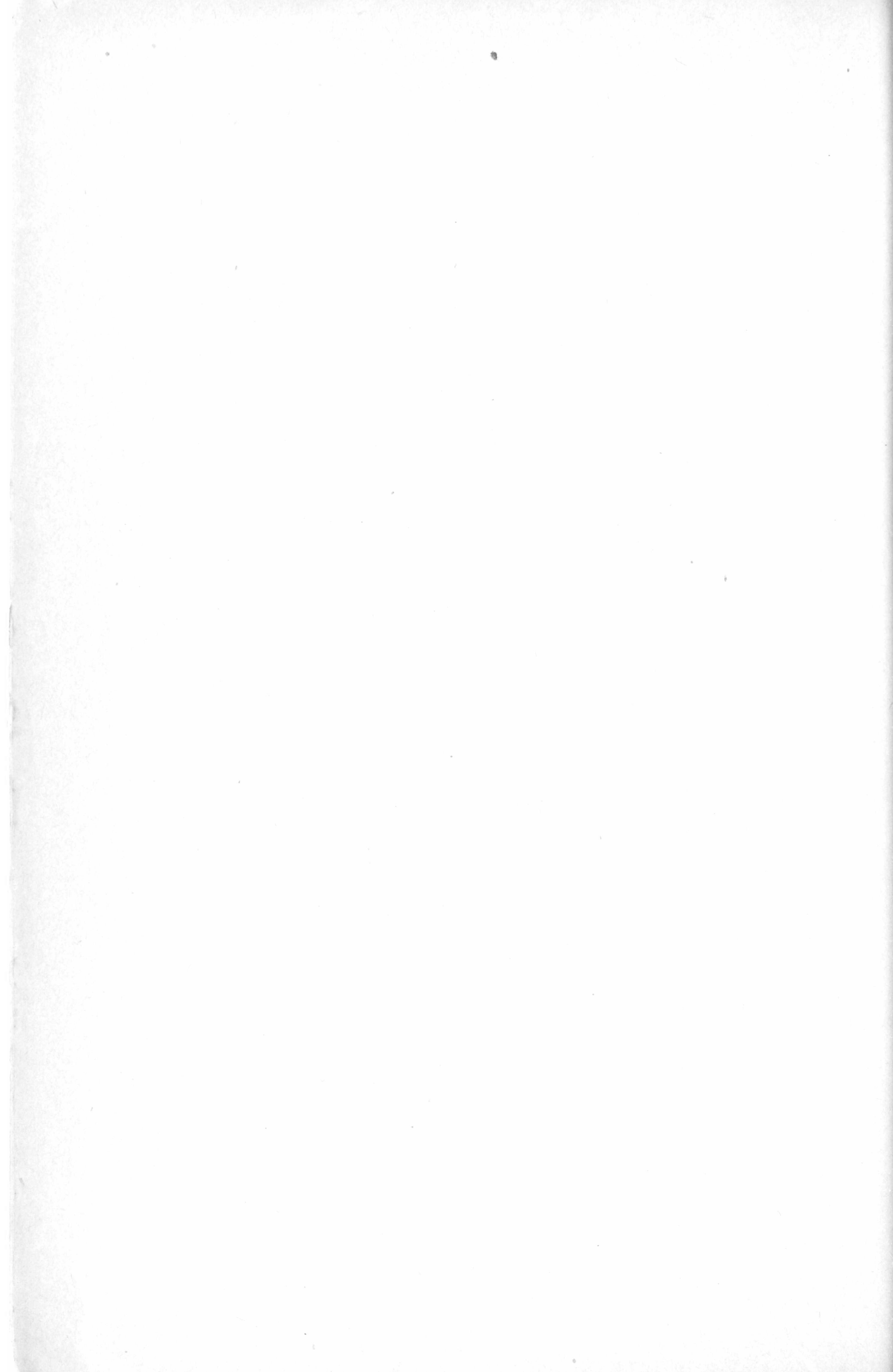
Het onderzoek naar de Zuiderzee-visscherij is volbracht door eene speciale Commissie, en de bewuste rapporten zijn door Z. E. Minister Kraus in afschrift aan de Vereeniging toegezonden in September 1905.

In aansluiting aan die brochure „De Zuiderzee in de Staten-Generaal” heeft de Zuiderzee-Vereeniging thans doen drukken:

Deel I. Het verslag der speciale Commissie over de Zuiderzeevisscherij en aanverwante bedrijven;

Deel II. De rapporten, uitgebracht aan Minister de Marez Oyens, met eene nota van beantwoording der Zuiderzee-Vereeniging; welke de Zuiderzee-Vereeniging hierbij aanbiedt, de twee deelen verzameld in een bundel, aan hare leden en aan andere belangstellenden.

In de brochure „De Zuiderzee in de Staten-Generaal” deelde de Zuiderzee-Vereeniging ook reeds mede, dat zij aan de Nederlandsche Heide-Maatschappij een oordeel had gevraagd over de beteekenis der in het zoete IJsselmeer en in de polders te kweeken zoetwatervisscherij. Het rapport der Nederlandsche Heide-Maatschappij mag worden tegemoet gezien tegen het eind van dit jaar; de Zuiderzee-Vereeniging hoopt derhalve in staat te zullen zijn begin 1906, waarschijnlijk als derde deel van deze serie, aan leden en belanghebbenden te kunnen aanbieden eene verhandeling ook over dit belangrijke onderwerp.



INHOUD.

EERSTE DEEL.

DE ZUIDERZEEVISSCHERIJ.

	blz.
<i>Voorwoord van de Zuiderzee-vereeniging</i>	I
<i>Voorwoord van de Commissie voor het visscherij-onderzoek</i>	9
Wijze van onderzoek	10
Expeditie Dr. M. C. Dekhuijzen	15
<i>Eerste Hoofdstuk.</i> Algemeen overzicht over de Zuiderzee-visscherij . .	17
Eerste afdeeling. De eigenaardige gesteldheid van den zeeboezem en van het mengingsgebied van het water	17
Tweede afdeeling. Belangrijkste soorten van visch, waarop de visscherij wordt uitgeoefend.	20
De haring.	22
De ansjovis.	24
De bot	26
De schol	26
De aal of paling	27
De spiering	28
De garnalen.	29
De alikruiken	29
De mosselen	30
Het zeegras.	30
Nest	30
De invloed der afsluiting op de vischsoorten	32
Derde afdeeling. De vaartuigen, waarmede de visscherij wordt uitge- oefend	35
Botters, blazers, haringschuiten	36
Aken	36
Bonzen, pluiten, jachten	37
Jollen van Stavoren	37
Vletten, booten, gondels, punters	39
Vierde afdeeling. De voornaamste vischtuigen, waarmede de visscherij op de Zuiderzee wordt uitgeoefend	40

INHOUD.

	blz.
De visscherij met beweeglijk want	40
De kuilnetten	41
De wonderkuil	42
De kwakkuil	43
De dwarskuil	44
Strijd tegen den wonderkuil	46
Verbod kwakkuil en wonderkuil, wet 1881	47
Verbod ingetrokken, wetten 1884 en 1890.	48
Nieuwe animositeit tegen den moordkuil	48
Argumenten voor en tegen gebruik der kuilen	49
De haringsleepnetten, ansjovissleepnetten.	57
De botsleepnetten, spieringsleepnetten	57, 58
De zegen	58
De elger	58
De wijmen	58
De visscherij met onbeweeglijk want.	59
De staande haringnetten.	59
De staande ansjovisnetten	60
De fuiken.	65
De kustvisscherij in Friesland met fuiken	65
De zijden botnetjes	68
De kubben	68
Het hoekwant voor aal- en botvisscherij	69
Het hoekwant voor geepvisscherij	70
Vijfde afdeeling. De visschers	70
De beroepsvisschers.	73
Positie van knechten en jongens	78
Gelegenheidsvisschers	80
Zesde afdeeling. De aan de Zuiderzee-visscherij aanverwante bedrijven	82
De zouterijen, rookerijen, pellerijen	83
Scheepstimmerwerven en overige bedrijven	85
<i>Tweede Hoofdstuk. Overzicht van den toestand der visscherij in iedere gemeente afzonderlijk</i>	
	87
Provincie Groningen.	
Ten Boer	91
Ezingen	92
Groningen.	92
Provincie Friesland.	
Ameland	92
Terschelling (N.B. Prov. Noord-Holland)	93
Westdongeradeel	94
Het Bildt	94
Tietjerksteradeel	95
Barradeel	95

INHOUD.

	blz.
Harlingen	95
Wonseradeel	96
Sneek	97
Wymbritseradeel	97
Workum	98
Weststellingwerf	100
Hindeloopen	100
Stavoren.	102
Gaasterland	105
Hemelumer Oldephaert en Noordwolde	106
Lemsterland	108
Modelstaat	112, 113
Provincie Drenthe.	
Meppel	116
Hoogeveen	116
Provincie Overijssel.	
Kuinre	116
Blankenham	119
Blokzijl	119
Wanneperveen	119
Vollenhove	120
Grafhorst	122
Kampen	122
IJsselmuiden	125
Zalk en Veecaten	125
Wilsum	126
Deventer	126
Provincie Gelderland.	
Elburg	126
Harderwijk	129
Putten	135
Provincie Utrecht.	
Bunschoten	135
Provincie Noord-Holland.	
Huizen	139
Muiden	142
Amsterdam	142
Zaandam	142
Oostzaan	142
Nieuwendam	142
Durgerdam (Ransdorp)	143
Broek in Waterland (Uitdam)	147
Monnikendam	148
Marken	150
Volendam	157

INHOUD.

	blz.
Edam	163
Warder	163
Hoorn	164
Enkhuizen	166
Oosthuizen	171
Schermerhorn	171
Avenhorn	171
Hoogwoud	172
Broek op Langendijk	172
Zuid-Scharwoude	172
Berkhout	172
Schellinkhout	172
Wijdenes	173
Venhuizen	173
Bovenkarspel	173
Andijk	174
Wervershoof	174
Medemblik	174
Nieuwe Niedorp	175
Winkel	175
Barsingerhorn	176
Wieringerwaard	176
Callantsoog	176
Helder	177
Texel	177
Vlieland	178
Wieringen	179
Urk	189
Verzamelstaat schepen	196, 197
Verzamelstaat visschers	198, 199
Recapitulatie der verzamelcijfers	200
Aantal dienstnemenden op de loggers buiten de Zuiderzee- visschers (Noot)	203
<i>Derde Hoofdstuk. Conclusie</i>	<i>207</i>
Algemeene indruk	209
Visschers	209
Aanverwante bedrijven	210
Knechts	212
Visschersgezinnen eten weinig visch	213
Neiging om anderen werkkring te zoeken	214
Waaraan is die gestadige achteruitgang toe te schrijven? . . .	215
Vermoedelijk niet aan vermeerdering aantal visschers	215
Vermoedelijk niet aan uitmoording van visch door enkele netten	218
Vermoedelijk wel aan de grootere onkosten bedrijf	220

TWEEDE DEEL.

DE RAPPORTEN AAN DEN MINISTER VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID.

	blz.
Voorwoord van het Dag. Bestuur der Z. Z. V.	1
Afschrift Missive van Z. E. Minister Kraus, d.d. 9 Sept. 1905	7
„ Rapport van Dr. P. P. C. Hoek	8
„ Rapport van het College voor de Zeevisscherijen	24
„ Nota van den Hoofd-Inspecteur v. d. Rijkswaterstaat	35
„ Rapport van de Inspecteurs-Generaal v. d. Rijkswaterstaat	39
Oordeel over plan der Zuiderzee-vereeniging	39
„ „ Oeconomische en finantieele beschouwingen	
van het Dag. Bestuur der Z. Z. V.	54
Oordeel over het wetsontwerp van Minister Lely	59
Afschrift Rapport van den Hoofdinspecteur-Generaal van den Rijks-	
waterstaat	79
Geschiedkundig overzicht	79
Constructie van den afsluitdijk	86
De Meerdijken	96
Spoorwegverbinding over den afsluitdijk	98
Defensiebelangen.	102
Waterverversching	103
Cultuurwaarde der gronden.	105
De visscherijbelangen.	106
Uitgifte van gronden, werkkrachten enz.	107
Afschrift Bijlage van dit rapport, met statistieke gegevens	111
Nota van beantwoording van de Zuiderzee-vereeniging	116
De drie rapporten betreffende de visscherij	117
Het rapport van de Inspecteurs-Generaal v. d. Rijkswaterstaat	124
De technische bezwaren der I.-G.	126
De economische beschouwingen der I.-G.	134
Uitgifte van de gronden	137
De visscherijkwestie	143
De afsluitdijk.	146
Zoutgehalte boezemwater Friesland	148
Besluit.	154
Bijlage: Uittreksel beschrijving Crediet-Vereeniging van kleingrond-	
bezitters in Denemarken	157
Uittreksel beschrijving Hessische Landeshypothekenbank . .	160

INHOUD.

	blz.
Berekening jaarlijksche slijtage	221
Verloopen van het bedrijf	224
Middelen tot verbetering	227
Onkosten niet te verminderen.	227
Verbetering vischstand vrijwel onmogelijk in open zeeboezem .	228
Verbeterde regeling afzet wel mogelijk	229
Verscherping politietoezicht.	230
Noordzeevisschers van de Zuiderzee	231
Wat gaat verloren bij afsluiting?	232
a. de visscherij op verschillende soorten van visch.	233
de mogelijkheid tot aankweeking van zoetwatervis	236
b. de onbruikbaarheid van gedeelte vischmateriaal	236
c. de aanverwante bedrijven	237
Tot welke personen moet de tegemoetkoming worden uitgestrekt	
en waarin moet deze bestaan	239
Voorstel Staatscommissie 1892	239
Rapport commissie Demmer	241
Bezwaren tegen deze voorstellen	243
Welke regeling dan wel billijk te achten	245
Geen onteigening.	246
Tegemoetkoming in wekelijksche uitkeering	248
Grootte dezer uitkeering	249
Aan wie toe te kennen.	250
Aanverwante bedrijven.	252
Gelegenheid openen anderen arbeid te zoeken	253
Bedrag van de schadevergoeding	254
Staat van lijfrenten van oude visschers	258, 259
Kort resumé	261

VOORWOORD

van de Zuiderzee-Vereeniging.

Het zij aan de Zuiderzee-Vereeniging vergund om aan het hoofd van het volgende verslag een uiteenzetting te geven van de wijze, waarop dit verslag is tot stand gekomen.

De Zuiderzee-Vereeniging, opgericht in 1886, heeft zich ten doel gesteld een zoo nauwkeurig mogelijk onderzoek in te stellen naar den tegenwoordigen toestand van de Zuiderzee en aangrenzende landen, en naar de al of niet wenschelijkheid om te komen tot eene inpoldering van verschillende deelen der Zuiderzee, en deze inpoldering al of niet te doen voorafgaan door het leggen van een zwaren zeedijk, welke, loopende van de Ewijksluis bij Wieringerwaard over Wieringen naar Piaam aan de Friesche kust, de eigenlijke kom van de Zuiderzee zou afsluiten van de wateren der Noordzee.

De Zuiderzee-Vereeniging heeft met het oog hierop een uitgebreid onderzoek doen instellen naar de gesteldheid van den bodem in de Zuiderzee. Een zeer volledig aantal grondboringen zijn door haar verricht in aansluiting aan reeds vroeger verrichte boringen, waarvan zij de deugdelijkheid na onderzoek erkende, om de samenstelling van eventueel droog te leggen gronden, te onderzoeken.

De technische vraagstukken van eventueele afsluiting en gedeeltelijke drooglegging zijn door haar in uitvoerige nota's toegelicht, en aldus is zij in staat geweest de uitkomsten van haar zeer omvangrijk onderzoek aan de Regeering en het Nederlandsche Volk mede te deelen, daaraan verbindende een

in den breede uitgewerkt plan tot afsluiting en gedeeltelijke inpoldering.

In het jaar 1892 is door H. M. de Koningin-Regentes eene Staatscommissie benoemd, welke zelfstandig werkende de voorstellen van de Zuiderzee-Vereeniging aan een nader critisch onderzoek moest onderwerpen. Deze Staatscommissie heeft in 1894 een breed gemotiveerd verslag uitgebracht, waarin zij, behoudens kleine wijzigingen, het plan van de Zuiderzee-Vereeniging volkomen heeft goedgekeurd. Door 21 van de 27 leden, waaruit deze Commissie bestond, werd de vraag of „eene afsluiting en eene droogmaking van de Zuiderzee op eene wijze als door de Zuiderzee-Vereeniging is voorgesteld in 's lands belang behoort te worden ondernomen”, in bevestigenden zin beantwoord, behoudens de wijzigingen in dat verslag aangegeven. Zes leden der Commissie hebben de vraag in ontkennenden zin beantwoord en grondden in hoofdzaak hunne bezwaren op de groote finantiëele verplichting, die de uitvoering der geheele onderneming met zich zal brengen en op de onzekerheid van hare economische uitkomst.

Na dit zeer bemoedigend oordeel van de Staatscommissie meende de Zuiderzee-Vereeniging, dat het op haar weg lag, de finantiëele verplichting van den Staat en de economische uitkomsten, voortvloeiende uit eene volvoering harer voorstellen, nog aan een nader gedetailleerd onderzoek te onderwerpen, opdat, zoo mogelijk, de twijfel door de zes tegenstemmende leden der Staatscommissie geopperd en allicht door anderen gedeeld, zou worden opgeheven.

Daartoe heeft de Zuiderzee-Vereeniging doen samenstellen het geschrift „De Economische Beteekenis van de Afsluiting en Drooglegging der Zuiderzee” waarvan de eerste uitgave verscheen in het voorjaar van 1898.

Toen het Ministerie Pierson, waarvan de Heer C. Lely deel uitmaakte als minister van Waterstaat, Handel & Nijverheid, in de jaren 1899 en 1900 het plan had opgevat een wetsontwerp in te dienen tot het leggen van den afsluitdijk,

als door de Zuiderzee-Vereeniging was voorgesteld, en tot het inpolderen van een gedeelte van de Zuiderzee, heeft de Zuiderzee-Vereeniging op uitnoodiging van den toenmaligen minister van Waterstaat, Handel & Nijverheid een tweeden belangrijk vermeerderden en omgewerkten druk gegeven van deze economische verhandeling, welke tweede druk in het voorjaar van 1901 is verschenen en als bijlage bij het wetsontwerp is gezonden aan den Raad van State en de toenmalige leden der volksvertegenwoordiging.

Het Ministerie Kuyper in den zomer van 1901 opgetreden, heeft het ontwerp, door zijne voorgangers ingediend, ingetrokken, volgens verklaring van Minister Mr. J. C. de Marez Oyens, toenmalig minister van Waterstaat, Handel & Nijverheid, voornamelijk op grond, dat het ontwerp nog niet voldoende zou zijn onderzocht en het wenschelijk was om alsnog twee rapporten te ontvangen, namelijk een van de twee Inspecteurs-Generaal van den Rijkswaterstaat over de technische uitvoering van den afsluitdijk en andere waterstaatswerken, en een tweede van het Rijks-College voor de Zeevisscherijen over den toestand van de Zuiderzeevisscherijen en over de vraag, of de schadeloosstelling aan Zuiderzeevisschers door de Staatscommissie van 1892 in haar verslag toegedacht, voldoende zou zijn te achten.

Opnieuw zijn verscheidene jaren voorbijgegaan alvorens deze beide rapporten bij den Minister van Waterstaat, Handel & Nijverheid zijn ingediend, en ondanks herhaaldelijk verzoek, zoowel van verschillende leden van de Staten-Generaal, als van de Zuiderzee-Vereeniging tot den minister gericht, om deze rapporten te brengen ter kennis van de leden der Staten-Generaal, van de Zuiderzee-Vereeniging en zoo mogelijk van het publiek, kon de minister niet besluiten tot deze bekendmaking. Niettemin heeft Z.Exc. bij de laatste begrootingsdebatten voor het jaar 1904—1905 eenige verspreide en beknopte mededeelingen gedaan over den inhoud dezer rapporten, waaruit door de toehoorders zou opgemaakt moeten worden,

dat de beide rapporten een ongunstig oordeel zouden vellen over de voorstellen der Zuiderzee-Vereeniging en der Staatscommissie van 1892; en wel bepaaldelijk zou zijn aangetoond, dat de Zuiderzeevisscherij nog steeds een bloeiende tak van bedrijf zou te achten zijn, welke aan een groot en nijver deel der bevolking een voldoende bestaan zou opleveren, zoodat het eensdeels te betreuren zou zijn wanneer die tak van bedrijf zou worden vernietigd, en dat anderdeels de door de Staatscommissie voorgestelde schadevergoeding verre van voldoende zou wezen.

Intusschen was van verschillende zijden de beteekenis der tegenwoordige Zuiderzeevisscherij breed uitgemeten. Zoo is vóór eenige jaren, in het najaar 1901 een rapport samengesteld door belanghebbenden bij de Zuiderzeevisscherij, waarbij getracht werd de beteekenis dier visscherij in cijfers uit te drukken ¹⁾. In eene kort na de samenstelling van dit rapport gehouden vergadering der Nederlandsche Visscherij-Vereeniging, gehouden in het najaar van 1901, heeft de beteekenis van de Zuiderzeevisscherij ook een punt der agenda gevormd, en bij deze gelegenheid hebben verschillende aanwezigen beschouwingen ten beste gegeven, waarbij de waarde van de visscherijen al naar de fantasie van de sprekers werd getaxeerd tusschen 12 en 100 millioen. Ofschoon gelukkig in de vergaderingen van de beide Kamers der Staten-Generaal dergelijke dwaasheden niet werden verkondigd, verkeerden verschillende leden niettemin blijkbaar onder den invloed van dergelijke fantastische schattingen, en werd ook in hare vergaderingen de meening uitgesproken, als zoude de Zuiderzeevisscherij tot zelfs in de laatste jaren sterk in bloei zijn toegenomen.

De verkondigers dezer beweringen grondde hun oordeel onder meer op de officiële gegevens der Gemeentebesturen omtrent het aantal ingeschreven vaartuigen en ingeschreven visschers, vermeld in een verzamelstaat achter het verslag van

¹⁾ Zie hiervoor nader blz. 241 en 244.

het College voor de Zeevisscherijen. De Zuiderzee-Vereeniging was zich volkomen bewust, dat vele dezer uitgesproken meeningen op het zachtst uitgedrukt zeer oppervlakkig waren en dat de werkelijke toestand aanmerkelijk afweek van de zogenaaamde officiële waarheid. De Zuiderzee-Vereeniging wilde daarom het volle licht laten vallen op de werkelijke toestanden, zooals die zich voordoen, en wilde daarmee een einde maken aan de fabelachtige verhalen en schattingen over een niet bestaanden vooruitgang en een niet bestaanden bloei.

Daarom heeft de Zuiderzee-Vereeniging gemeend, dat zij opnieuw haar taak moest opvatten en dat, evenals zij een uitgebreid onderzoek had ingesteld naar de gesteldheid der gronden, naar de technische vraagstukken tot afsluiting en gedeeltelijke drooglegging, en naar de finantiële en economische gevolgen eener afsluiting en gedeeltelijke drooglegging, het ook thans op haar weg zou liggen om evenzeer een gedetailleerd onderzoek in te stellen naar de beteekenis der tegenwoordige Zuiderzeevisscherij, haar toekomst onder de tegenwoordige omstandigheden, en naar het nadeel hetwelk aan deze visscherijen zou worden toegebracht door eene eventuële afsluiting en gedeeltelijke drooglegging, en in verband daarmee naar de wijze waarop, en de mate waarin eene schadevergoeding billijkerwijze zou te verleen zijn aan de personen, die thans hun levensonderhoud in de Zuiderzeevisscherij vinden. De Zuiderzee-Vereeniging meende, dat dit onderzoek zich niet moest beperken tot de visscherlieden alleen, doch zoover doenlijk ook tot de bedrijven, welke in onmiddellijk verband met de visscherij staan en derhalve bij gedeeltelijke of geheele vernietiging der visscherij ook zouden worden getroffen.

De Zuiderzee-Vereeniging achtte het evenwel ongewenscht om ditmaal het onderzoek in eigen hand te houden. Immers, de Zuiderzee-Vereeniging had, nadat zij als resultaat van hare ernstige navorschingen zich een zeer besliste, vaststaande meening had gevormd over het belang en de wenschelijkheid van eene afsluiting en gedeeltelijke drooglegging der Zuiderzee,

uit den aard der zaak een propagandistisch karakter aangenomen. Sedert jaren toch strijdt zij met al hare beschikbare krachten tot verwezenlijking van het schoone doel, dat zij zich na rijp onderzoek had gesteld. Ware dus ook thans weder de Zuiderzee-Vereeniging alleen opgetreden, om dit onderzoek naar den toestand der visscherij in te stellen, dan zou haar zeker de opmerking niet bespaard zijn, dat zij het onderzoek was aangevangen met den wensch om tot een voorafgewenschte uitkomst te geraken. Om die reden heeft de Zuiderzee-Vereeniging het verstandiger geacht pogingen in het werk te stellen tot de vorming eener zelfstandige commissie, samen te stellen liefst uit personen, welke met de Vereeniging in geen directe verbinding stonden doch uit den aard hunner maatschappelijke positie en werkzaamheden konden geacht worden een onbevangen oordeel te kunnen vormen en uitspreken over de tegenwoordige Zuiderzeevisscherij.

De Vereeniging heeft dus een vijftal Heeren uitgenoodigd zich te vereenigen tot een dergelijke zelfstandig werkende commissie en verzocht, om als vertegenwoordiger der Vereeniging in deze Commissie op te nemen één lid van het dagelijksch bestuur der Zuiderzee-Vereeniging. De Vereeniging is zoo gelukkig geweest de volgende Heeren bereid te hebben gevonden deel uit te maken dezer commissie van onderzoek, te weten:

Mr. J. F. N e e b, Notaris te Harderwijk, die tevens welwillend het voorzitterschap der Commissie aanvaardde;

de Heer H. J. C a l k o e n, Burgemeester van Edam, Lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland en lid van het Rijks-College voor de Zeevisscherijen;

de Heer J u l e s v a n H a s s e l t, Burgemeester van Kampervveen, lid van de Provinciale Staten van Overijssel en industriëel te Kampen;

de Heer A. D r a i s m a d e V r i e s, Burgemeester van Franekeradeel, lid van de Provinciale Staten van Friesland, Bestuurslid der Vereeniging voor Zoetwatervisscherij, Bestuurs-

lid van de Nederlandsche Heide-Maatschappij en industriëel, wonende te Franeker;

Mr. C. J. Pekelharing, advocaat te Amsterdam, die zich tevens bereid verklaarde, het secretariaat dezer commissie waar te nemen; terwijl namens het dagelijksch bestuur der Zuiderzee-Vereeniging was aangewezen om in de Commissie zitting te nemen

Mr. G. Vissering, advocaat, Directeur der Amsterdamse Bank te Amsterdam, en Secretaris der Zuiderzee-Vereeniging.

De Zuiderzee-Vereeniging heeft zich wel zeer gelukkig geacht dergelijke uitstekende vertegenwoordigers eensdeels van de verschillende om de Zuiderzee heen liggende provinciën, anderdeels bestuursleden van bestaande lichamen en college's, die nauw met de visscherijen in verband staan, bereid te hebben gevonden deel der commissie uit te maken. Immers, zij had hiermede de zekerheid verkregen, dat de leden der commissie ieder op zijn gebied, als deskundigen waren te beschouwen, terwijl tevens de voornaamste lichamen, welke zich met een geregeld onderzoek naar en toezicht op de visscherijen bezig houden, in deze speciale commissie een vertegenwoordiger hadden.

De commissie zal in het hierna volgende verslag hare bevindingen mededeelen, wederom het resultaat van een ernstig en gedetailleerd onderzoek. Dat verslag spreekt voldoende voor zich zelf; en al zal aan de commissie zeker geen critiek gespaard blijven, welke zij niet vreest doch integendeel gaarne zal uitlokken, zoo zal toch zeker niet een groote erkentelijkheid ontbreken bij de algemeene beoordeeling van haar ernstig werk.

Het is der Zuiderzee-Vereeniging evenwel een dringende behoefte om openlijk aan het hoofd van dit verslag haar harteijken dank uit te spreken aan de verschillende leden dezer commissie, staande buiten de Zuiderzee-Vereeniging, voor de groote bereidwilligheid, waarmede zij hun omvangrijke taak

hebben aanvaard en voor den grooten ijver en toewijding, waarmede zij de werkzaamheden der commissie tot zulk een goed einde hebben gebracht. Het omvangrijke, zaakrijke verslag spreekt overigens voor zich zelf.

Het Dagelijksch Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging,

W. F. LEEMANS, Voorzitter.

Mr. H. SMEENGE, Onder-Voorzitter.

P. A. BOS.

J. BREEBAART Kzn.

A. VAN LINDEN VAN DEN HEUVELL.

W. HOVY.

Jhr. Mr. J. F. BACKER, Penningmeester.

Mr. G. VISSERING, Secretaris.

VOORWOORD

van de Commissie tot onderzoek van den tegenwoordigen toestand van de Zuiderzee-Visscherij en aanverwante bedrijven.

Onze commissie, de uitnoodiging der Zuiderzee-Vereeniging om een onderzoek in te stellen naar den tegenwoordigen toestand van de Zuiderzeevisscherij en aanverwante bedrijven gaarne aanvaard hebbende, is op 10 Mei 1905 te Amsterdam bijeengekomen om eene constitueerende vergadering te houden. In de eerste plaats overgaande tot de verdeeling der functiën onderling werd Mr. J. F. Neeb gekozen tot voorzitter, de Heer Jules van Hasselt tot onder-voorzitter en Mr. C. J. Pekelharing tot secretaris dezer Commissie.

Al dadelijk heeft de commissie besloten haar onderzoek niet te beperken tot de eigenlijke Zuiderzeevisscherij en de personen, die alleen met visschen op zee hun brood verdienen, doch ook haar aandacht te schenken aan andere bedrijven, welke konden geacht worden in onmiddellijk verband te staan met de Zuiderzeevisscherij en geheel of ten deele van deze visscherij te bestaan.

De commissie was verder van oordeel, dat het onderzoek zoo gedetailleerd mogelijk zou moeten zijn, wilde het eenigszins aanspraak maken op betrouwbaarheid der gegevens en daaruit te trekken conclusies. Daarom werd als beginsel vooropgesteld, dat het onderzoek zich niet alleen moest uitstrekken tot de visscherij in het algemeen, maar, voorzooverre dit eenigszins bereikbaar was, tot de omstandigheden, waaronder met ieder

vaartuig, ingeschreven als visschersvaartuig, het bedrijf werd uitgeoefend, en zoo mogelijk tot den toestand van iederen visscherman individueel.

Het is zeker onnoodig om te zeggen, dat dit onderzoek uiterst moeilijk was en de commissie kwam te staan voor tal van bezwaren om zoo in onderdeelen af te dalen. Toch heeft de commissie gemeend aan dit beginsel zooveel mogelijk te moeten vasthouden, opdat zij, ook waar een grens was aan de bevrediging van hare ambtelijke nieuwsgierigheid, toch zoo nabij mogelijk bekend zou geraken met de toestanden in het algemeen en de positie der in het visschersbedrijf werkende personen in het bijzonder.

De commissie besloot mitsdien een vragenlijst op te stellen van den volgende inhoud:

Nummer teeken van het vaartuig?

Namen der visschers en der verdere bemanning?

Hun ouderdom?

Soort van vaartuig of vaartuigen?

Tonneninhoud?

Gedurende welke maanden per jaar wordt met dit schip gewoonlijk gevischt op Zuiderzee, Noordzee, Binnenwater?

Oefenen zij ook andere bedrijven uit?

Worden zij door de diaconie of andere instelling bedeed?

Nemen zij ook wel dienst op vaartuigen, waarmede gevischt wordt op Noordzee, Oostzee, Atlantische Oceaan?

Zoo ja, gedurende welken tijd van het jaar?

Op welk soort schepen?

Van welke havens uit?

Aanteekeningen.

Deze formulieren zijn gezonden aan de plaatselijke besturen van alle 79 gemeenten, vermeld in het verslag van het College der Zeevisscherijen, welke gemeenten ieder voor zich een afzonderlijk letterteeken bezitten voor de inwoners, die aan de visscherij deel nemen; en bovendien heeft de commissie haar onderzoek uitgestrekt tot de plaatsen aan de Noordkust van

Friesland en Groningen, die niet vermeld zijn in het verslag van de Zeevisscherijen onder de Zuiderzeevisscherij, doch waarin niettemin een zeker aantal min of meer geregeld visschende personen hun hoofdverblijf hebben.

Het was der Commissie vóór alles te doen om geen officiële waarheid te verkrijgen, en daarom kon zij ook geen genoegen nemen met de officiële lijsten van ingeschreven vaartuigen en visscherlieden, zooals die ingevolge de wet op de visscherijen van 1881 door elk gemeentebestuur moeten worden gehouden. Immers, het was der commissie niet onbekend, dat deze lijsten niet onvoorwaardelijk vertrouwen verdienen. Herhaaldelijk toch is het voorgekomen, dat eensdeels niet alle visschende vaartuigen en namen op de lijsten vermeld staan, anderdeels, dat ingeschreven blijven als behorende tot de actieve visschersvloot vaartuigen en mannen, die sedert eenigen tijd niet meer in het bedrijf werkzaam zijn. Daarom heeft de commissie, zooals uit de hiervoren afgedrukte vragenlijst blijkt, zich zien te verschaffen in elke gemeente, waarin visscherlieden werden geacht te wonen, eene gedetailleerde opgave van:

- a. nummerteeken van de vaartuigen in de gemeente;
- b. soort van de vaartuigen met de grootte, aangegeven in tonnemaat;
- c. naam en voornaam van den schipper van ieder vaartuig;
- d. naam en voornaam van ieder der verdere bemanning;
- e. den leeftijd, zoowel van iederen schipper als van ieder lid der bemanning.

Op deze wijze werd de identiteit van ieder persoon individueel vastgesteld, zoodat de herhaaldelijk voorkomende officiële fout werd vermeden, dat dezelfde persoon meer dan éénmaal werd geteld.

f. Eene nauwkeurige opgave van de plaats waar en den tijd gedurende welken de visscherij werd uitgeoefend door ieder schip en ieder man der bemanning en wel bepaaldelijk hoelang door een en ander werd gevischt

- 1^o. op de Noordzee;

- 2^o. op de Zuiderzee;
- 3^o. op de binnenwateren.

Verder is eene opgave gevraagd individuëel van ieder persoon, of hij ook in dienst van anderen gedurende een deel van het jaar deel nam aan de visscherij op de Noordzee van uit een der havens van Maassluis tot den Helder, of in het Noorden van uit een der Duitsche Noordzee-havens. Hierbij werd tevens gevraagd op welk soort van schip de man dienst nam.

g. Speciale aandacht werd ook gewijd aan de vraag, of de genoemde visscherlieden ook nog andere bedrijven uitoefenden, ten einde tot eene zoo nauwkeurig mogelijk overzicht te komen welke beteekenis de Zuiderzeevisscherij voor ieder individuëel heeft.

h. Ten slotte werd opgave verzocht, of de visscherlieden werden bedeed door de Diaconie of andere instelling, om over hun finantiëelen toestand zooveel mogelijk licht te verkrijgen.

Ten einde de beteekenis van de aan de visscherij aanverwante bedrijven en de woningtoestanden zooveel mogelijk te onderzoeken zijn nauwkeurige opgaven gevraagd over de volgende punten:

Zijn er in uw gemeente:

Zeilmakerijen; Mast- en blokmakerijen; Nettenmakerijen; Zouterijen; Rookerijen; Pellerijen; Touwslagerijen; Mandenmakerijen; Scheepstimmerwerven; Kuiperijen; Scheepssmederijen.

Aantal.

Hoeveel maanden wordt hierin per jaar gewerkt?

Voor welk deel bestaan deze van de visscherij?

Namen der eigenaars.

Hoeveel werklieden buiten den patroon?

Hoeveel visschers uit uw gemeente lieten zich dit jaar aanmonsteren in Noordzeehavens?

Blijven hunne gezinnen in uw gemeente wonen?

Hoeveel visscherswoningen staan er in uw gemeente leeg?

Is er een tekort van visscherswoningen in uw gemeente?

Deze vragenlijsten zijn toegezonden aan de besturen van alle gemeenten, waarin Zuiderzeevisschers woonachtig zijn, als boven nader omschreven, en het is der commissie eene aangename taak hierbij te verklaren, dat van ongeveer alle gemeenten zeer mooie, uitgewerkte staten ten antwoord zijn ontvangen. De commissie brengt hierbij haar hartelijken dank aan de verschillende gemeentebesturen en de personen, die bij de samenstelling dezer staten zijn werkzaam geweest voor het nauwkeurige en uitvoerige werk, dat door hen is afgeleverd. Alleen het gemeentebestuur van Harderwijk heeft het dienstig geoordeeld aan de commissie mede te deelen, dat het aan het verzoek der commissie niet kon voldoen. De commissie heeft het daarop zonder de hulp van H. E.A. gesteld.

Het is nuttig gebleken om in eenige der belangrijkste visscherijplaatsen de autoriteiten vooraf nog mondeling nader de bedoeling van dit onderzoek uiteen te zetten, en ook bij dergelijk mondeling onderhoud hebben de commissieleden zich mogen verheugen in de meest aangename medewerking van de zijde der autoriteiten.

De commissie heeft het ook nuttig geoordeeld om het te onderzoeken gebied in zones te verdeelen, waarbij aan ieder der leden een zeker gebied ter speciale bewerking en controleering werd toebedeeld, evenwel onder vooropstelling, dat ook de andere commissieleden, voorzoover hun dit doenlijk zou wezen, zich persoonlijk ter plaatse nader op de hoogte zouden kunnen stellen. De zones waren aldus verdeeld:

Mr. J. F. N e e b kreeg toegewezen de plaatsen van Elburg tot Bunschoten;

de Heer H. J. C a l k o e n: de streek van Edam tot Durgerdam inclusief Marken en Muiden;

de Heer J u l e s v a n H a s s e l t van Kampen tot Blankenham, benoorden Blokzijl;

de Heer D r a i s m a d e V r i e s daaraan aansluitend van

Kuinre langs de geheele Friesche kust tot de Lauwerzee, en de eilanden Ameland en Terschelling.

terwijl de Heeren Mrs. Pekelharing en Vissering voor hunne rekening namen de streek van Edam noordelijk tot den Helder, de eilanden Texel, Vlieland en Urk en de streek in het zuiden van Bunschoten tot en met Zaandam, behalve Muiden.

De commissie heeft zich evenwel niet bepaald tot verzameling dezer gegevens, doch heeft zich door persoonlijk onderzoek ter plaatse bovendien zooveel mogelijk op de hoogte gesteld van:

- a. de waarde van het visschersvaartuig als het nieuw aangeschaft wordt;
- b. de waarde van het visschersvaartuig in den toestand, waarin het zich bevond;
- c. het aantal netten en andere vischtuigen door de visschers gebruikt;
- d. den kostprijs van nieuwe aanschaffing van netten en ander vischtuig en de waarde van een en ander op dit oogenblik;
- e. de bruto-besomming van ieder vaartuig, of anders van die der voornaamste visschers;
- f. het verlies aan netten en ander vischtuig en andere schade, bij de uitoefening van het bedrijf geleden.
- g. zoodat ten naaste bij de netto winst of in verschillende gevallen het netto verlies zoo nabij mogelijk werd opgespoord.
- h. de positie van de knechts en de jongens bij de Zuiderzeevisscherij.

Het behoeft zeker geen betoog, dat vooral dit deel van het onderzoek uiterst lastig was, en de commissie zich voor verschillende plaatsen heeft moeten tevreden stellen met eenigszins globale gegevens over de beste en slechtste uitkomsten der visscherij. Evenwel ook waar deze individueele opgaven moeilijk te verkrijgen waren, was de commissie toch in staat door haar persoonlijk onderzoek ter plaatse zeer vele bijzonderheden te vernemen, waaruit zij eene algemeene opinie omtrent

den toestand van de visscherij daar ter plaatse meende te kunnen opmaken.

Die details worden hierna zoo veel en zoo nauwkeurig mogelijk medegedeeld; het spreekt echter van zelf, dat, waar aan de commissie vertrouwen is geschonken, zij dit vertrouwen moet respecteeren door geen namen in dit verslag te publiceeren. De commissie behoudt evenwel de gegevens in een systematisch archief bijeen, zoodat zij in staat zal zijn, indien dit bepaaldelijk noodig mocht zijn, alle bijzonderheden met naam en toenaam te kunnen bewijzen aan die autoriteiten, die daarbij werkelijk belang mochten hebben en geacht kunnen worden gerechtigd te zijn tot het vernemen van dergelijke vertrouwelijke mededeelingen.

De commissie zou onder anderen kunnen beschouwen als eene autoriteit, aan wie zij dergelijke vertrouwelijke mededeelingen mag doen, een mogelijk in te stellen commissie van Staatswege, die eventuëel later de uitkeering eener tegemoetkoming aan visscherlieden individuëel van Staatswege zou toekennen.

Het spreekt evenwel van zelf, dat overigens de commissie de mededeelingen, welke haar in vertrouwen zijn verstrekt, niet ter algemeene publicatie mag brengen. Zij meent desniettemin op vertrouwen in hare mededeelingen te kunnen rekenen, onder bereidverklaring des noodig op de boven omschreven wijze hare verklaringen nader te bewijzen.

De commissie kan niet nalaten met een enkel woord gewag te maken van een ander onderzoek door de Zuiderzee-expeditie van Dr. M. C. Dekhuyzen ingesteld.

Dr. Dekhuyzen had een geheel ander onderwerp van onderzoek, namelijk de dieren- en plantenwereld der Zuiderzee en de bijzondere omstandigheden, waaronder deze leven in het eigenaardige mengingsgebied van zout- en zoet water, dat de Zuiderzee oplevert door de samenvloeiing van zeewater met opkomenden vloed en het zoet water door de verschillende rivieren in de kom der Zuiderzee geloosd. Onwillekeurig

hielden deze beide onderzoekingstochten toch eenig verband met elkander, zoodat er reden genoeg was om voeling met Dr. Dekhuijzen te houden en zoover nuttig samenwerking met zijne expeditie te zoeken; en het is der commissie eene zeer aangename taak om hierbij openlijk dank uit te spreken aan Dr. Dekhuijzen voor de groote welwillendheid en voorkomendheid, waarmede hij onze commissie is tegemoetgekomen. Immers, hij heeft toch kunnen goedkeuren, dat namens onze commissie Mr. H. A. Lorentz uit Utrecht, een rechtsgeleerde, die voor eenige jaren onder anderen deelnam aan de bekende Nieuw-Guinea-expeditie van professor Wichmann, gedurende geruimen tijd aan boord van zijn stoomschip de werkzaamheden van Dr. Dekhuijzens expeditie medemaakte, terwijl herhaalde malen aan leden onzer commissie gastvrijheid werd verleend op het schip van Dr. Dekhuijzen, om zijne belangrijke verrichtingen met eigen oogen te aanschouwen.

De commissie heeft door een of meer van hare leden persoonlijk bezocht alle visscherijplaatsen van eenig aanbelang. De weinige niet bezochte plaatsen bleken na gewonnen inlichtingen zoo onbelangrijk voor de Zuiderzeevisscherij te zijn, dat aldaar een persoonlijk onderzoek onnoodig werd geacht.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeen overzicht over de Zuiderzee-Visscherij.

EERSTE AFDEELING.

De eigenaardige gesteldheid van den zeeboezem en van het mengingsgebied van het water.

De Zuiderzee is een buitengewoon merkwaardige plas water, welke in groote mate verschilt, zoowel van de groote zoetwatermeren als van de open zee en min of meer gesloten zee-inhammen.

Men heeft in de Zuiderzee twee soorten van water, iedere soort met geheel afzonderlijke eigenschappen, welke in dezen plas te zamen vloeien. Deze soorten zijn het zoute water van de Noordzee met een zoutgehalte van ongeveer 3.2% en het volkomen zoete water der in de Zuiderzee uitstroomende rivieren en zoetwater-boezems, waarvan de voornaamste zijn de Linde, het Zwarte Water, de IJssel, de Eem, de Vecht. Had men hier slechts te maken met een samenvloeiing van zoutwater eenerzijds en zoetwater anderzijds, dan zou het mengingsgebied nog een betrekkelijk eenvoudigen vorm aannemen. Bij deze menging van zout en zoet water wordt evenwel een zeer groote rol gespeeld door het verschil in waterstand in verschillende jaargetijden, wat het zoete water betreft, en het verschil in waterstand twee malen per dag, wat het zoute water betreft. Door al deze omstandigheden is het zoutgehalte van

het water zeer veranderlijk; wat den aanvoer van zoet water betreft is het duidelijk, dat een hooge rivierstand met een zeer ruime afvloeijing van rivierwater op de betrekkelijk kleine kom der Zuiderzee een belangrijken invloed moet uitoefenen. Wanneer echter deze invloed zich in buitengewone mate doet gevoelen, wat het geval is bij sterke zwelling der rivieren, is deze invloed gedurende een korter of langer tijdsverloop betrekkelijk constant; immers, een hooge rivierstand duurt minstens eenige etmalen, ja soms verscheidene weken lang; gedurende al dien tijd vindt er een vrij constante groote uitvloeijing van zoetwater plaats, waardoor het zoutgehalte van de Zuiderzee belangrijk vermindert.

Met den toevloed van het zeewater is het evenwel geheel anders gesteld. Vier malen in een etmaal verandert de zee van hoogte bij eb en vloed; dus in normale omstandigheden heeft er reeds vier malen in de 24 uur eene verandering in den toevoer van zout water plaats bij vloed door het binnen stroomer, bij eb door het afloopen van het water door de zeegaten. De weersgesteldheid kan op de hoeveelheid zoutwater daarenboven nog een zeer voornamen invloed doen gelden; immers, ieder bewoner van de Zuiderzeekusten kent de buitengewoon hooge vloed, welke veroorzaakt worden door wester en noordwester stormen, waarbij het zeewater met reuzengeweld wordt binnengestuwd door de zeegaten, en waarbij de waterstand binnen eenige uren tijds soms een paar meters kan rijzen. Bij krachtige of aanhoudende winden uit het zuiden tot het oosten heeft daarentegen eene sterke afvloeijing van water plaats, waardoor geheele streken in de Zuiderzee komen droog te vallen. Het drooggeloopte land langs de Geldersche kusten bij Harderwijk en Elburg, in de onmiddellijke omgeving van Marken en Urk en op de uitgebreide banken van slib en zand in het noordelijk gedeelte van de Zuiderzee bij Wieringen, Texel, Terschelling, Vlieland, enz. vergrooten bij een dergelijken afloop van water tijdelijk op zeer belangrijke wijze het land om en in de Zuiderzee; deze vergrooting is evenwel

van zeer korten duur, want nauwelijks heeft de kracht van den oostenwind opgehouden, of het water komt met vernieuwden moed opstuwen om al het onlangs vrijgelaten land weder te verzwelgen.

De werking van al deze natuurkrachten heeft vèrstrekkende gevolgen voor de Zuiderzee, en voor al degenen, die met haar in nauwe aanraking komen. De groote wisseling in het zoutgehalte van het water door deze ongelijkmatige vermenging met zoetwater heeft een direkten invloed op de in deze zee levende dieren en planten; de overvloed van water en daarna weder droog vallen van vaarwaters van slechts eenige uren geleden, vereischt natuurlijk bijzondere maatregelen bij den bouw van schepen, welke op deze wateren worden gebruikt; de netten en het vischwant moeten op vele plaatsen de sterke stroomingen kunnen weerstaan, welke door deze wisseling in den waterstand ontstaan, en eindelijk de kust- en eilandbewoners ondervinden alle gevolgen, zoowel schadelijke als nuttige van deze groote afwisseling.

Wie derhalve zich een eenigszins nauwkeurig beeld wil scheppen van de Zuiderzee en van de daarop uitgeoefende visscherij, moet zich voortdurend rekenschap geven van al deze omstandigheden, en kan zich dan eerst een juiste verklaring geven van de zeer groote verscheidenheid, welke wordt gevonden in de uitoefening van deze visscherij, zoowel wat betreft de vaartuigen als het vischwant, en de groote verschillen in de uitkomsten dezer visscherij.

Wij willen in dit verslag met nadruk de aandacht vestigen op al deze omstandigheden, om in de navolgende uiteenzetting vooral de beteekenis te doen begrijpen van de zeer bonte schakeeringen, welke ieder onderzoeker op dit gebied zal aantreffen.

TWEEDE AFDEELING.

*Belangrijkste soorten van visch, waarop de visscherij
wordt uitgeoefend.*

Het wetenschappelijk onderzoek naar de verschillende soorten van visschen in de Zuiderzee, en de omstandigheden, waaronder deze ontstaan, zich ontwikkelen, en hun verder leven slijten, is betrekkelijk nog zeer gebrekkig. Terecht heeft Dr. P. P. C. Hoek opgemerkt, dat het wel verwonderlijk mag heeten, dat de tegenwoordige menschheid van bijna alle zaken verstand heeft, dat de wetenschap overal tot in onderdeelen is doorgedrongen, doch dat de Zuiderzee, liggende midden in landstreken van groote economische en van groote wetenschappelijke ontwikkeling, nog bijna nooit een ernstig voorwerp van onderzoek is geweest, en dat de visschers ongeveer de eenige menschen zijn, die eenige kennis meenen te hebben van het omvangrijke gebied, dat de Zuiderzee beslaat.

In de achttiende eeuw was de bekende natuuronderzoeker Martinet, predikant te Edam, vrijwel de eerste, die met de hem ten dienste staande middelen de Zuiderzee aan een wetenschappelijk onderzoek onderwierp. Het onderzoek van dezen geleerde was uit den aard der zaak nog maar zeer oppervlakkig, en, zoover ons bekend is, is Dr. P. P. C. Hoek de eerste, die op uitnoodiging van het College voor de Zeevisscherijen in de jaren 1888 en 1889 een meer ingrijpend onderzoek van de Zuiderzee en hare bewoners heeft ingesteld. Zijn buitengewoon zakelijk en belangrijk rapport, als bijlage 3 gevoegd bij het verslag van den Staat van de Nederlandsche visscherijen van gemeld college over het jaar 1889, zij aan ieder belangstellende met warmte aanbevolen. Dr. Hoek heeft in dat verslag reeds duidelijk aangetoond, welke wanbegrippen heerschten bij de tot nog toe eenige deskundigen der Zuiderzee, namelijk bij de Zuiderzeevisschers. Zijne onderzoekingen

zijn van groote beteekenis, en toch moest deze geleerde in zijn verslag nog telkens verklaren voor tal van onopgeloste raadselen te staan. Nog andere geleerden hebben gedeeltelijke studiën gemaakt van eenige der Zuiderzeevisschen. Korthedshalve zijn slechts te noemen: Prof. Dr. C. K. Hoffmann, Prof. Dr. A. A. W. Hubrecht, Prof. Dr. Wenckebach en Prof. Dr. Weber.

Verder geeft het College voor de Zuiderzeevisscherijen jaarlijks eenige beknopte mededeelingen over de Zuiderzeevisscherij in zijne verslagen aan de Regeering, terwijl ook de directeur van het zoölogisch station te Den Helder, Dr. H. C. Redeke, waarnemend wetenschappelijk adviseur in visscherijzaken, in zijn maandblad van mededeelingen over de visscherij geregeld een aantal belangwekkende statistieken publiceert over de aanvoeren van visch in een vijftiental om de Zuiderzee gelegen gemeenten.

Alles bijeen genomen is nochtans de kennis van de Zuiderzee en de Zuiderzeevisschen nog zeer gebrekkig en is de literatuur over deze onderwerpen heel gering.

Dr. M. C. Dekhuijzen uit Utrecht heeft in den afgelopen zomer een zeer verdienstelijken arbeid aangevangen tot wetenschappelijk onderzoek van de Zuiderzee en de omstandigheden, waaronder de levende wezens daarin verkeeren. Wij hopen van harte, dat Dr. Dekhuijzen, aangemoedigd door de voorloopig verkregen resultaten, met zijn dappere schaar van kundige werkers den lust en de gelegenheid moge hebben om zijn onderzoek verder voort te zetten, te meer waar zij ook moesten verklaren voor een groot aantal vraagtekens te blijven staan.

Wanneer wij derhalve ook weder in aanmerking nemen, dat de Zuiderzee ons voor zoo talrijke raadselen stelt, willen wij hier in het kort eenige mededeelingen doen over de voor de visscherij belangrijke vischsoorten, met vermelding slechts van wat de geschiedenis der laatste jaren daarover heeft opgeleverd. Ook daarbij komen wij te staan voor eene bonte

wisselvalligheid, die het trekken van bepaalde conclusies uiterst bezwaarlijk maakt.

In de Zuiderzee komen vrij geregeld voor een vierentwintigtal visschen en eenige schaal- en schelpdieren. Enkele daarvan zijn zuiver zoetwatervisschen, als bijv. baars, snoek; deze komen zeer sporadisch voor en meestal bij de uitmondingen van zoetwaterstroomen, zoodat zij niet tot de eigenlijke Zuiderzeevisschen zijn te rekenen.

Verder komen voornamelijk in het noordelijk deel der Zuiderzee bepaalde zoutwatervisschen voor als de geep, de tong, de schol, de schar en zeer enkele malen de tarbot. De tong komt meest in zeer kleinen toestand voor ongeschikt voor het gebruik; de geep wordt door de visschers grootendeels gebruikt om te dienen als aas voor hun hoekwant in de Noordzee, en wordt slechts in de achterbuurten gegeten; de visschers lusten dezen visch niet.

Over de schol later een enkel woord.

Om van de overigens voorkomende, voor de visscherij volkomen onbelangrijke visschen niet te spreken, willen wij slechts vermelden, dat in eenigszins belangrijke hoeveelheden voorkomende visschen zijn: de haring, de ansjovis, de bot, de aal of paling en de spiering. Het zijn deze visschen, waarop bijna uitsluitend de Zuiderzeevisschers jacht maken; bovendien vindt nog een uitgebreide visscherij plaats op garnalen en alikruiken, terwijl van veel minder of zelfs geringe beteekenis is de vangst van oesters en mosselen. Al deze hier genoemde visschen en schelp- en schaaldieren vertoonen de eigenaardigheid, dat zij noch zuiver zoetwater-, noch zuiver zoutwatervisschen en dieren zijn, maar juist in het mengingsgebied van zout en zoetwater hun beste levensvoorwaarden vinden.

Toch zijn de levensvoorwaarden voor ieder dezer soorten in dit mengingsgebied weder zeer verschillend, en moet de visscherij met deze verschillen wel degelijk rekening houden. Zoo bijv. de haring komt bij voorkeur in de Zuiderzee om daar te paaien. In de maanden Februari en Maart komt in

gewone omstandigheden de haring in steeds grooter drommen aanzetten door de Noordzeegaten om millioenen en nog eens millioenen eieren in de bochten van de Zuiderzee te loozen. Is de paaitijd voorbij, zijnde begin tot half Mei, dan trekt de haring weder even snel weg als hij gekomen is, en het mag eene uitzondering heeten, wanneer de visschers in de zomermaanden een volwassen haring vangen. Tegen de wintermaanden komt de volwassen haring opnieuw aanzetten, maar gewoonlijk in veel geringer getale dan in het voorjaar.

Terwijl de voorjaars-haringvangst een van de voornaamste bronnen van inkomst, zoo niet de voornaamste van de visscherij is, beteekent de najaars-haringvangst sommige jaren nagenoeg niets.

Het is nog een van de vraagstukken wat de haring eigenlijk in het voor- en najaar in de Zuiderzee komt doen, waarom zij juist dit zeegat opzoekt; wel wijzen een groot aantal waarnemingen op de groote waarschijnlijkheid, dat de haring in het voorjaar een bij uitstek gunstig paaigebied vindt in het mengingsgebied der Zuiderzee, en daarom bij voorkeur aldaar zijn hom en kuit laat schieten.

Immers, in de maanden April tot en met Juni zijn op talrijke plaatsen in de eigenlijke kom der Zuiderzee enorme hoeveelheden geloosde hom en kuit en bevruchte haringeieren gevonden, en eveneens zijn gedurende die maanden groote hoeveelheden haringlarven in de Zuiderzee aangetroffen, die blijkbaar in deze omgeving een uitstekende gelegenheid vinden om zich snel te ontwikkelen. Terwijl de volwassen haringen na afloop van den paaitijd de Zuiderzee weder verlaten, blijven de larven en de daaruit allengs voortgroeïende jonge harinkjes bij millioenen en soms bij milliarden (men bedenke, dat een enkele wijfjes-haring wel tot 40.000 eieren kan leggen) rondzwemmen en eindelijk, wanneer het vischje de grootte van een zoogenaamde halvenharing of halfwas heeft gekregen, de zee-gaten gaat uitzwemmen en in de Noordzee zijn talrijke rasgenooten gaat opzoeken.

Is nu de haring, welke de Zuiderzee komt binnentrekken en daar zijn geslacht voortplant, een speciale alleen voor de Zuiderzee geschikte visch, of is het meer toeval te noemen, dat een aantal dezer visschen zich uit de Noordzee afzonderen om hier hetzelfde te verrichten wat de zoovele andere millioenen en milliarden in de groote zee volbrengen? Ziehier een van de onopgeloste vraagstukken, voor de beteekenis der Zuiderzeevisscherij van groot belang. Wij komen daarop later nog terug.

Hetzelfde geldt voor een groot deel van de ansjovis. Ook dit vischje komt in grooten getale opzetten uit de Noordzee van half April—Mei tot ongeveer einde Juni, en ook deze paaien tijdens haar verblijf in de Zuiderzee. Na Juni vertrekken zij weder spoedig uit de Zuiderzee, maar toch blijven van de volwassen visschen steeds meer verdwaalde exemplaren in de Zuiderzee dan met de haring het geval is. Niettegenstaande haring en ansjovis beide beslist zoutwatervisschen zijn, schijnt hun broed zich bijzonder goed te kunnen ontwikkelen in water van een gering zoutgehalte, de ansjoviseieren tot in water van ongeveer 1% zoutgehalte, de haringeieren in nog minder zout water, zooals bijv. bezuiden den Ketelmond bij Kampen wordt aangetroffen.

De ansjovis wordt evenwel ook in grooten getale op de Noordzee gevangen in denzelfden tijd, waarin op de Zuiderzee de ansjovisvangst in vollen gang is. Zoo o. a. werden in 1905 300.000 bij Den Helder gevangen, op één dag in Juni 30.000 bij Huisduinen; en het is genoeg bekend, dat ook op andere deelen van de Noordzee dit vischje in groote scholen wordt aangetroffen; het wordt gevonden in den Atlantischen Oceaan van Noorwegen tot Portugal, en in de Middellandsche Zee.

Kan de ansjovis zich even goed voorttelen en ontwikkelen op de Noordzee, of is de Zuiderzee bepaald noodig voor de instandhouding van dit ras? Zijn de in de Zuiderzee gevangen haringen en ansjovis eene soort, die verschillend is van degene, die geregeld in de Noordzee leeft? Ziedaar wederom eenige

vraagstukken, waarop men nog niet met volkomen zekerheid kan antwoorden; in ieder geval zijn bij Norderney zeer groote hoeveelheden ansjoviseieren gevonden, zoodat daar in de Noordzee ongetwijfeld ook een voorname paaiplaats is; haring-eieren van bijna zeker dezelfde soort werden ook op vele plaatsen in de Noordzee gevonden. Ansjoviseieren zijn pelagisch, d. w. z. drijven vrij aan de oppervlakte van het water, haringeieren zinken naar den bodem en kleven vast aan elkaar of aan voorwerpen op den grond.

Voor al de ansjovis is voor de Zuiderzeevisschers een zeer grillig dier. Het eene jaar komt deze zoo schaarsch voor, dat er slechts enkele weinige duizenden worden gevangen, terwijl een volgend jaar de visschers bijna geen raad weten met de overgroote massa, welke gevangen wordt. In de visscherij-statistieken vindt men naast elkaar staan jaren van een aanbrengst van 1000 ankers (het anker 50 Kilo of 2700—2800 stuks) en een aanbrengst in een volgend jaar van bijna 200.000 ankers. Een verschil dus van 1 op 200. ¹⁾ Zoo ook de haringen zijn soms zeer schaars, vooral in den aanvang van het seizoen. Niet zelden wordt dan f 12.— per tal (1 tal is 200 stuks) betaald, terwijl zij later in hetzelfde jaar bij karrenvrachten als waardeloos goed voor mest naar het land gaan of aan eenden en varkens worden gevoederd.

¹⁾ Het volgende staatje van Ansjovisvangsten ter Zuiderzee in de laatste 25 jaar kan die groote afwisseling reeds aantoonen. De cijfers achter de jaartallen geven de in dat jaar gevangen aantal ankers aan.

1880. . . .	1.000	1889. . . .	1.600	1898. . . .	59.000
1881. . . .	15.000	1890. . . .	190.000	1899. . . .	21.700
1882. . . .	17.000	1891. . . .	44.000	1900. . . .	38.000
1883. . . .	3.000	1892. . . .	7.000	1901. . . .	90.000
1884. . . .	25.000	1893. . . .	16.000	1902. . . .	100.000
1885. . . .	85.090	1894. . . .	55.000	1903. . . .	7.000
1886. . . .	5.000	1895. . . .	5.000	1904. . . .	4.000
1887. . . .	15.000	1896. . . .	13.500		
1888. . . .	15.000	1897. . . .	30.500		

De zeer goede en de zeer slechte jaren zijn met vette cijfers aangegeven. 1905 werd geschat op 20.000 ankers. De vangst was zeer onvoldoende.

Terwijl de ansjovis dus in den regel na een ongeveer 6 tot 8 weeks verblijf begin Juli haren uittocht uit de Zuiderzee heeft gemaakt, biedt de botvisscherij een nieuw bedrijf aan de visschers aan.

De bot is een nog veel merkwaardiger dier; welhaast niet een der waterbewoners kan zich zoo gemakkelijk aanpassen aan een verschillend zoutgehalte van het water. De bot gedijt zeer goed in water van groot zoutgehalte als de Noordzee, maar in volkomen zoetwater bevindt zij zich misschien nog beter; althans de visschers verklaren, dat bot, welke door sluizen binnengekomen is in kanalen en daar vrij geruimen tijd in het zoete water heeft doorgebracht, extra lekker en vet is. De bot wordt gevangen door de visschers bij den Texelstroom in het volle Noordzeewater, en des morgens vroeg op het IJ voor Amsterdam ziet men ze even smakelijk uit de zijden netjes ophalen door de visschers, die daar met een roeibootje en een plons ze weten te verschalken; en terwijl haring en ansjovis slechts een korten tijd in volwassen toestand worden gevonden, kunnen de visschers bijna het geheele jaar op bot jacht maken, alhoewel zij den eenen tijd voor het gebruik beter wordt geacht dan een anderen tijd. De botvisscherij is mede een der voornaamste bedrijven op de Zuiderzee, en vooral de Huizers en Elburgers, voor een groot deel ook de Volendammers, moeten uit de botvisscherij voornamelijk hun bestaan verwerven.

Het is de moeite waard hier ook met een enkel woord de schol te vermelden. De schol is een eigenlijke Noordzeevisch en komt in de Noordzee alleen tot haar vollen wasdom. In jongen en halfwassen toestand wordt de schol evenwel in vrij grooten getale in de Zuiderzee aangetroffen. Voor een leek is de kleine schol bijna niet van de kleine bot te onderscheiden. Op het eerste gezicht zien zij er volkomen hetzelfde uit. Alleen bij eenigszins grootere exemplaren kan men de schol herkennen door haar zilverachtigen glans en bij het betasten van de visch is het verschil vrij gemakkelijk te onderkennen, doordat de

schol een gladde slijmerige huid heeft en de bot langs de lijn van de ruggegraat een aantal zeer kleine stekeltjes bezit. De bot houdt zich bij voorkeur op of op zandigen bodem of in zeer ondiep water. De schol daarentegen zoekt bij voorkeur uit een meer slikkigen bodem, waarop wat meer water staat. Daar de visschers de eigenlijke zandgronden van de Zuiderzee benoorden de lijn Stavoren—Enkhuizen, en het Vrouwenzand en Enkhuizerzand enz. slechts zelden bevisschen, en uit den aard der zaak op de zeer ondiepe gronden moeilijk kunnen varen, vangen zij betrekkelijk weinig jonge bot, daarentegen zeer veel jonge schol, welke laatste voor het meerendeel voor de consumptie nog ongeschikt is.

Tegen hun zin brengen aldus de visschers onder de jonge schollen een vrij groote verwoesting aan, waarover wij later ook nog zullen spreken.

Blijkbaar trekt de schol tegen het naderen van haar wasdom naar de Noordzee, om aldaar als volwassen visch te worden gevangen. Daar evenwel zeer kleine scholletjes niet in de Zuiderzee worden aangetroffen, evenmin aldaar ooit eenig broed van schollen werd aangetroffen, wordt vermoed, dat de jonge schol ook niet in de Zuiderzee ontstaat, maar zij dit water slechts gebruikt als kinderkamer.

De aal of paling wordt ook over de geheele Zuiderzee gevonden. Zoowel in Huizen en Harderwijk en Kampen, als in Wieringen, Texel, en benoorden Harlingen wordt daarop gevischt. De aal wordt voornamelijk gevangen in een tijd tusschen half April en half October, en vormt ook een belangrijk onderdeel van het visschersbedrijf in de Zuiderzee. Daar de aalvisscherij voor het grootste gedeelte vlak onder de kusten wordt uitgeoefend, zijn veelal de ouderen van dagen, die voor andere visscherij niet meer geschikt zijn, in dezen tak werkzaam.

Somtijds komt midden in den zomer de zoogenaamde ziekte in de aal: hij wordt dan vuurrood kort na de vangst, en sterft dan zeer spoedig. De visschers lusten dat „goedje” niet meer, doch verkoopen ze aan de rookerijen, die ze fluks onder handen

nemen om ze onder de andere gerookte paling in de groote steden aan den minderen man van de hand te doen, want, zoo zeggen de visschers, die luidjes proeven het toch niet als hij eenmaal gerookt is.

Ook de aal heeft een merkwaardig aanpassingsvermogen aan water van een sterk verschillend zoutgehalte, daar de aal zoowel in water van ongeveer 3% zoutoplossing, dat is dus ongeveer Noordzeewater, als van $\frac{1}{2}$ % oplossing en minder, zijnde brak binnenwater, en ook overal in zoet water wordt aangetroffen, terwijl blijkbaar de exemplaren in deze verschillende watersoorten gevonden, tot een en dezelfde soort behooren. Het schijnt nog onzeker te zijn waar de aal hare paaiplaatsen heeft. Wel is het bekend, dat de aal zich liefst des nachts en dan nog bij voorkeur bij stormachtig weder en woelige zee in den paaitijd verplaatst. De aal trekt dan gaarne langs de zeeweringen heen en de Friesche visschers doen met deze gewoonte hun voordeel om hunne fuiken uit te zetten, rechtstaande op de zeedijken zeewaarts in met een vlak staand net, als vangnet tegen den dijk aan. De aal stoot dan tegen het net en zoekt zijn uitweg langs het net direkt in de fuik om daar zijn noodlot tegemoet te gaan. Volgens beweren van visschers zoekt de aal dan, wanneer hij zich in eenigszins belangrijke getale verplaatst, de paaiplaatsen op. De palinglarven worden gevonden, zoowel in de Zuiderzee als bijv. in den Texelstroom. De aal is dus tegelijk zoutwater-, brakwater- en zoetwatervis.

De spiering wordt op de Noordzee niet gevangen, maar komt in de Zuiderzee in grooten getale voor. Volgens Dr. Redeke paait de spiering uitsluitend in zoet water, op den IJssel, doch in 1888, 1889 vond Dr. Hoek ook zeer vele spieringlarven in de Zuiderzee in de minst zoute gedeelten, en vooral langs de kusten van Lemmer tot Huizen. De kleinst bekende larven van spiering zijn zoowel in den IJssel als langs de Zuiderzeekusten gevonden. Op spiering wordt voornamelijk in de wintermaanden jacht gemaakt. Des zomers heet zij niet goed

voor de consumptie en lijdt zij veel aan een wormziekte. Het is merkwaardig om de uiterst doorzichtige glasachtige vischjes nauwkeurig te beschouwen. Men ziet zeer duidelijk den worm in het lichaam zitten, en het is een soort van genoeg voor de visschersjongens om de 2 à 3 centimeter lange wormen uit het lichaam van den gevangen spiering met een speld te peuteren. Zoodra het kouder begint te worden schijnt de wormziekte te verminderen en wordt de spiering geschikt voor de consumptie.

De garnalen worden gevangen van April tot in October, en soms tot November. Ook deze dieren doen den onderzoeker wel voor een groot vraagteeken staan. Waar vandaan komen zij, waar gaan zij heen, nadat zij in de Zuiderzee niet meer gevonden worden? Larven of eieren worden in deze zee niet gevonden en men vermoedt stellig, dat dit schaaldier zich vermenigvuldigt in de groote zee, alwaar wel talrijke zwangere wijfjes gevonden zijn. Nog vrij jong zijnde worden zij evenwel weder in de Zuiderzee aangetroffen. De garnalenvisscherij is voor eenige plaatsen van vrij groote beteekenis. Zoo o. a. voor Volendam, Harderwijk en Kampen; daarentegen worden zij op andere plaatsen voor geen ander doel gevangen dan om te dienen als aas in de palingkubben, of voor het hoekwant voor bot en aalvisscherij.

De garnaal moet in zeer grooten getale worden gevangen om eenige winst af te werpen. Zij worden verhandeld in een eenheid van zoogenaamde manden, terwijl duizende stuks in een mand gaan. De prijzen zijn al variëerend tusschen f 1.— en f 0.50 en nog minder per mand.

De alikruiken, een soort van slakken in ronde slakhuisjes, worden alleen gevangen in het noorden van de zee, voornamelijk door de Wieringers en ook, hoewel in mindere mate, door de visschers van Terschelling. De vangst duurt van September tot April, indien de ijsgang de vangst niet verhindert. Hier te lande worden zij bijna niet genuttigd, maar voornamelijk worden zij uitgevoerd naar Londen, en naar België en Frank-

rijk, alwaar zij onder den bekenden naam van escargots op de menu's verschijnen.

Mosselen worden slechts in geringe mate door de Zuiderzeevisschers gevangen en zijn dan ook voor de eigenlijke Zuiderzeevisscherij van welhaast geene beteekenis. De gevangen exemplaren gaan meest over Harlingen naar Engeland.

Het zoogenaamde mosselenzaad, dat zijn de jonge dieren, wordt evenwel met groote voorliefde door de Zeeuwsche visschers opgevangen en naar Zeeland vervoerd, om aldaar op de mosselbanken te worden uitgestrooid ter verdere ontwikkeling. In den voorzomer kan men in den omtrek van Wieringen de Zeeuwen in grooten getale aantreffen voor dit doel; de Zuiderzeevisschers beweren, dat de mosselvisscherij in de Zuiderzee zoo onbelangrijk is, omdat de Zeeuwsche visschers zooveel zaad weghalen.

Bij de opsomming van verschillende visscherijen in de Zuiderzee mag het winnen van het zoogenaamde zeegras niet over het hoofd worden gezien. Immers, al komen wij hier in het rijk van de planten, zoo levert toch het maaien en visschen van zeegras voor een zeker deel der visschers ook een tijdelijk bedrijf op. Daar het wervisschen alleen in eenigszins belangrijke mate door de Wieringers wordt uitgeoefend, meenen wij te kunnen volstaan met hier slechts melding te maken van dezen tak van bedrijf en voor de verdere bijzonderheden van het zeegras maaien en zeegras visschen te verwijzen naar de speciale mededeelingen over Wieringen op blz. 181. Slechts zij ter verduidelijking hier vermeld, dat het zeegras vaak met den naam van wier wordt bestempeld, niettegenstaande de botanici onder het eigenlijke wier een andere plant verstaan.

Ten slotte moet de volle aandacht gevestigd worden op de vangst van het zoogenaamde nest. Onder nest wordt verstaan alle kleine ondermaatsche visch van welke soort dan ook, welke nog niet voor menschelijke consumptie geschikt is, doch die eenmaal gevangen in de kuilnetten als zoogenaamd waardeloos goed voor een zeer geringen prijs wordt

afgestaan voor eenden- en varkensvoer. In vroeger tijden werd deze waardelooze visch weder over boord in zee gegooid. De visschers beweerden, dat deze kleine vischjes dan toch reeds dood waren, of dood gingen, en zoodra zich dan ook eene gelegenheid voordeed om deze, zij het dan tegen nog zoo geringen prijs van de hand te doen, werd de gelegenheid tot verkoop gaarne aangegrepen. Vrijwel toevallig zijn eenige personen in de buurt van Landsmeer begonnen met aan hunne eenden dit klein goedje als voedsel te verstrekken, en toen bleek, dat het als eendenvoeder te gebruiken was, ontstond daaruit als het ware eene nieuwe industrie. De eenden werden in groote getale aangefokt, ten einde het nest op die manier nog tot iets nut te maken.

Het is vooral deze nestvisscherij, welke de gemoederen in beweging heeft gebracht. Immers, het is niet te ontkennen, dat millioenen en nog eens millioenen kleine vischjes, waarvan misschien zeer vele later tot waardevolle visch hadden kunnen opgroeien, op die wijze worden gedood. Op dit zeer belangrijk onderwerp, waaraan ieder onderzoeker van de Zuiderzeetoestanden zijn volle aandacht moet schenken, komen wij hieronder terug bij de behandeling der verschillende kuilnetten, aangezien het juist de kuilnetten zijn, waarmee de groote hoeveelheden nest worden opgehaald. Hier zij slechts vermeld, dat het nest per mand wordt verkocht, en het niet zelden gebeurt, dat manden met een inhoud van duizende vischjes voor slechts enkele dubbeltjes van de hand worden gedaan. De geldelijke opbrengst van nest is dan ook meestal zeer gering. Van de bekende aanvoeren in de laatste jaren kan worden medegedeeld, dat slechts in het jaar 1900 voor ruim f 75.000 aan nest was verkocht. De andere jaren variëeren tusschen een opbrengst van eenige honderden guldens en vijf tot ongeveer negenduizend gulden. Deze cijfers klinken al heel poover tegen het groot aantal jonge vischjes, dat het slachtoffer wordt en ook tegenover de bewering, dat men opzettelijk daarnaar zou visschen.

Welke is de invloed van de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging der Zuiderzee op het ontstaan en de ontwikkeling der bovengenoemde vischsoorten?

Die invloed kan tweeërlei zijn:

- a. voor het Zuiderzeegebied zelf;
- b. voor het vischgebied van de Noordzee.

Immers, wij hebben gezien in de bovenstaande korte uiteenzetting, dat de Zuiderzee voor eenige vischsoorten de uitgezochte paaipplaats is, terwijl de jeugdige larven hun eerste opvoeding in de Zuiderzee genieten. Onder deze soorten zijn te rangschikken de haring en ansjovis.

Voor andere visschen dient de Zuiderzee als kinderkamer; de jongen ontvangen daar niet het levenslicht, maar gaan zoo spoedig mogelijk naar de Zuiderzee om in het minder zoute en warmere water met eene zekere hoeveelheid microscopische diertjes en plantaardige bestanddeelen voorspoedig op te groeien. Tot deze soorten behooren de schol en de garnaal, ten deele ook de spiering. Evenwel de haring en ansjovis brengen ook hunne kinderweken bij voorkeur in de Zuiderzee door. Van al de hiergenoemde soorten verlaten de haring, de ansjovis en de schol de Zuiderzee, zoodra zij hun wasdom beginnen te naderen; de schol komt dan later in volwassen toestand niet meer terug in de Zuiderzee, de haring en ansjovis komen, na de Zuiderzee geruimen tijd te hebben vaarwel gezegd, weder in geslachtsrijpen toestand terug voor enkele maanden. De bot, paling en spiering schijnen zich gedurende haar geheele leven het behagelijkst in de Zuiderzee te voelen, zoodat zij daar volwassen zijnde, ook blijven rondzwemmen. De bot, paling en spiering gaan evenwel ook zonder enig bezwaar in het zoete water over en gedijen ook aldaar. Indien derhalve de groote afsluitdijk eene scheiding zal gemaakt hebben tusschen de Noordzee en de Zuiderzee, en het water van de kom bezuiden den afsluitdijk binnen korten tijd bijna geheel zoet zal zijn geworden, zullen de haring en ansjovis geene gelegenheid meer vinden om de kom binnen te zwemmen;

derhalve zullen de haring- en ansjovisvisscherijen in de kom van de Zuiderzee geheel ophouden. Natuurlijkerwijze eindigt daarmee ook de voortplanting dezer vischsoorten in de Zuiderzee.

De bot misschien en aal althans zullen daarentegen in het zoete water nog beter gedijen dan onder de tegenwoordige omstandigheden. De spiering zal vermoedelijk ook haar bestaan kunnen voortzetten, daar het zoutwater geene vereischte is voor hare ontwikkeling. De jonge schollen zullen opvoeding in dit gebied moeten missen. De garnaal eindelijk zal vermoedelijk ook uitsterven in dit gedeelte, daar dit schaaldier, zich wel is waar vrij goed aanpassende aan water van gering zoutgehalte, toch feitelijk een zoutwaterdier is. De alikruiken, de mosselen en het zeegras zullen ook bezuiden den afsluitdijk hun bestaan niet kunnen voortzetten. De banken bezuiden Wieringen zijn evenwel van zeer geringe beteekenis tegenover de groote uitgestrekte slikken benoorden Wieringen, zoodat de groei van en de vangst op een en ander slechts in vrij geringe mate zal verminderen, indien althans de toestand van het water benoorden den afsluitdijk een verdere ontwikkeling van een en ander zal gedoogen. Bij de mededeelingen over Wieringen komen wij hierop terug.

Om kort te gaan zal dus de visscherij op haring, ansjovis en garnaal, alikruiken, mosselen en zeegras in de afgesloten Zuiderzee geheel ophouden. Daarentegen zal de bot misschien en aalvisscherij zeker eer beter dan slechter worden, terwijl vermoedelijk de spieringvisscherij ook niet ten gronde zal gaan.

Nu blijft nog de vraag: welken invloed de afsluiting zal hebben op de Noordzeevisscherij. Op dit punt zijn de meeningen verdeeld; doch het is bijna als zeker aan te nemen, dat zoowel de haring als de ansjovis buiten de kom van de Zuiderzee nog veel grootere en veel belangrijkere plaatsen van vermenigvuldiging hebben. Zoodat, mocht al de onmiddellijke omgeving van de Zuiderzee eenigen invloed van het verlies der paaiplaatsen daarin ondervinden, de visscherij op het uitgestrekte

groote zeegebied nauwelijks den invloed daarvan zal kunnen gevoelen. De garnaal en schol, welke niet worden geboren in de Zuiderzee, zullen haar kinderkamer missen; maar het is ook bijna als zeker aan te nemen, dat de ontzaglijke hoeveelheden dezer dieren, welke in de Noordzee worden gevonden, en aldaar zoowel ontstaan als gegroeid zijn, nauwelijks eenige vermindering zullen kunnen ondergaan door het ontnemen van eene in verhouding tot de Noordzee zoo kleine kom. Zelfs wordt de mogelijkheid verondersteld, dat de ontwikkeling der schollen in de Noordzee zal worden bevorderd, omdat in de Zuiderzee de schol toch niet in volwassen toestand wordt gevangen, maar deze visch in onvolwassen toestand in groote hoeveelheden wordt gevangen als nest en dus als het ware kunstmatig wordt vernietigd. Blijven die overtalrijke jonge scholletjes, wegens de onmogelijkheid om de Zuiderzee binnen te zwemmen, gespaard, dan zal de hoeveelheid schollen in de Noordzee, zoo gelooven velen, eer toe dan afnemen. Dr. P. P. C. Hoek heeft dan ook in een nota, gevoegd bij het verslag der Staatscommissie van 1892, als zijne meening uitgesproken „dat door de droogmaking van de Zuiderzee geen paaigebied van eenige beteekenis aan de Noordzeevischsoorten ontnomen wordt”.

Behoudens de vernietiging van de plaatselijke visscherij binnen den afsluitdijk op haring, ansjovis, garnaal, alikruiken, mosselen, zeegras, zal dus de afsluiting der Zuiderzee geen noemenswaard gevolg voor den vischstand hebben.

Daarentegen wordt het mogelijk, om in het komende zoetwatermeer verschillende waardevolle zoetwatervisschen kunstmatig aan te kweken, terwijl een kunstmatige aankweeking in een open zeeboezem als de Zuiderzee thans vrijwel als nutteloos is te beschouwen. Over de niet te onderschatten beteekenis dezer te verwachten zoetwatervisscherij in het IJsselmeer spreken wij in hoofdstuk III zie bladz. 236.

De vaartuigen, waarmede de visscherij wordt uitgeoefend.

De vaartuigen, waarmede de visscherij wordt uitgeoefend bieden ook een bont tafereel aan. Het is in hooge mate merkwaardig, hoe bijna iedere gemeente een afzonderlijk type van vaartuig bezit. De oorzaak van de verschillen is wederom te vinden in de omstandigheden, waarop wij in den aanvang gewezen hebben, namelijk het verschil in waterstand en waterstrooming in de verschillende deelen der Zuiderzee, en de daarmede gepaard gaande onderscheidene eischen, welke aan de vaartuigen worden gesteld. Zoo zijn op vol zee zeewaardige groote vaartuigen vereischt, welke vooral goede zeileigenschappen hebben. Onder de kusten daarentegen, waar de wateren of zeer ondiep zijn of de gronden zelfs vaak droog vallen, zijn vaartuigen vereischt, welke bijna geen diepgang hebben en desgewenscht plat op den grond kunnen staan. Uit plaatsen als Wieringen en Urk, vroeger ook Volendam en Durgerdam, gaan de visschers gedurende een tijd van het jaar naar de Noordzee. Hunne vaartuigen moeten dus zoowel geschikt zijn om op de ondiepe Zuiderzee te varen en dienen te gelijk op de Noordzee vertrouwd te wezen. Nu is het bijna onmogelijk een vaartuig te construëeren, dat zoowel voor de ondiepe vaarwaters bruikbaar is, alsook vertrouwd op de groote zee. De eischen toch voor deze beide wateren zijn geheel tegengesteld; op het ondiepe water moet het schip weinig diepgang hebben en vlug kunnen manoeuvreeren om tusschen nauwe geulen en over ondiepe plaatsen te kunnen doorschieten. De schepen moeten aldaar weerstand kunnen bieden aan eenen korten nijldigen golfslag. Zij dienen daarom kort, rond en plat te zijn. Op de lange deining en de hooggaande golven van de groote zee wordt daarentegen een groote stabiliteit van het schip gevergd, welke alleen is te verkrijgen door betrekkelijk grooten

diepgang, scherpen vorm en groote lengte van het schip. Waar deze geheel tegenstrijdige eischen onmogelijk zijn te vereenigen in één schip, is het duidelijk, dat de schepen ten slotte of voor het eene vaarwater, of voor het andere watergebied onpraktisch zijn, en zoo wordt het helaas ieder jaar op nieuw bewezen, dat de Zuiderzeevisschers, welke de Noordzee bevisschen, onzeewaardige vaartuigen hebben, en hunne roekeloosheid vaak met den dood moeten betalen.

Ondanks deze groote verscheidenheid in schepen zijn er toch eenige grondtypen aan te wijzen. Deze grondtypen zijn voor de visscherij op Zuiderzee en Noordzee: de botters, de haringschuiten en de blazers, alle ter grootte van 20—30 ton.

Een ongeoeffend oog zal nauwelijks een onderscheid kunnen vinden tusschen een botter en een blazer. De visscher ziet het echter onmiddellijk. De blazers zijn iets scherper versneden en loopen aan den boeg iets minder hoog op. De botters hebben een ietwat grootere kiel dan de blazers en kunnen daarom wat scherper aan den wind zeilen. Zij zijn dan ook iets meer geschikt voor het gebruik op de groote zee. Terwijl botters en blazers een rond oplopenden kop hebben, zijn de haringschuiten aan de voorzijde vrij plat versneden en hebben deze meer den vorm van de schokkers der Zuid-Hollandsche eilanden en de hoogaartsen der Zeeuwsche stroomen. De haringschuiten zijn aan de onderzijde platter; al deze eigenschappen maken de haringschuiten minder geschikt voor de visscherij op de Noordzee. De haringschuiten worden in den laatsten tijd bijna niet meer aangemaakt, botters en blazers daarentegen wel.

In Wieringen en de Lemmer worden bij voorkeur zoogenaamde aken gebruikt. Dat zijn ronde platbodem-vaartuigen met een niet hoog oplopenden afgeronden boeg. Dit type is voor de Zuiderzee het meest geschikt, en wordt dan ook in de laatste jaren bij voorkeur aangemaakt zoowel in hout als in ijzer. De grootste soort meet ongeveer 30 ton, terwijl de

afmetingen verder afdalen tot elke gewenschte inhoudsmaat. De aken zijn vooral geschikt om op de banken om Wieringen heen bij vallend water te blijven staan op de slikken. Er zijn evenwel eenige Wieringer visschers, die ook met deze groote aken de Noordzee bevisschen. Zij trachten hun vaartuig dan wederom eenigszins aan te passen aan de gewijzigde eischen van de Noordzee, door een kleinen kiel daaronder aan te brengen en aldus het type van platboom-schip weder te wijzigen. In de zuidelijke kom van de Zuiderzee als in Huizen, Harderwijk en Elburg worden bij voorkeur botters en eenige blazers van kleinere soort gebruikt. De Huizer botters zijn bijna alle tusschen 16 en 20 ton groot; de Harderwijker en Elburger schepen zijn nog iets kleiner en meten voor het meerendeel 13 tot 18 ton. Hoewel deze botters voor het oog zeer veel overeenkomst hebben met de Volendammer en Urker botters, zijn zij toch weder eenigszins anders gebouwd. Immers, terwijl de Volendammer en Urker botters met het oog op hun vischen in woelig water alle min of meer een kiel bezitten, zijn de schepen uit de zuidelijke kom van de Zuiderzee bijna zuiver platbodems.

Verder vindt men eene zeer groote verscheidenheid in de kleinere scheepjes, en bijna iedere plaats heeft haar eigen benaming voor die scheepjes. Zoo vindt men aken, bonsen, pluiten, jachten, enz., met welke namen ongeveer gelijksoortige scheepjes worden aangeduid. Het doorgaande type dezer scheepjes is dat van de zoogenaamde Lemster aakjes, die ook op Wieringen zoo gewild zijn, namelijk rond van vorm, kort en plat van bodem, en alleen een kleine afwijking in betrekkelijk onbeduidende onderdeelen, soms slechts te wijten aan een verschil van opvatting van de bouwmeesters, is in die scheepjes te vinden. Meestal hebben zij een grootte van 10 tot 16 à 17 ton. Daar deze scheepjes zijn zuiver Zuiderzeevaartuigen, is het gewaagd zich in deze scheepjes op de Noordzee te begeven.

Een zeer bijzondere soort vormen de jollen van Stavoren.

Op het oog zijn deze jollen net groote klompen, aan alle zijden rond, ter lengte van slechts eenige meters en van een inhoud van slechts 4—6 ton. Ongeveer midden in staat een mast en zij voeren slechts twee voorname zeilen, groot zeil en fok, ofschoon de visschers veelal kans zien nog verschillende lapjes daarbij op te zetten. In bouw wijken deze scheepjes evenwel zeer belangrijk af van ronde vaartuigen. Immers, onder dien ronden romp is een groote scherpe kiel aangebracht, die zoowel voor als achter aan het vaartuig een eind uitsteekt. Daardoor zeilen deze vaartuigjes ondanks hunne kortheid uitstekend bij den wind, maar zijn zij ten eenemale ongeschikt om op droogvallende gedeelten gebruikt te worden. Misschien is dit de reden, waarom dit model bijna uitsluitend tot Stavoren beperkt blijft. Het is belangwekkend om het oordeel van visschers uit onderscheidene plaatsen over deze vaartuigjes te hooren. De Urkers, levende als het ware onder den rook van Stavoren, leggen eene groote minachting aan den dag voor deze jollen, noemen ze onpraktisch en onhandelbaar en hebben weinig vertrouwen in hare zeewaardigheid, want de Urkers blijven zweren bij hunne botters en blazers. De lieden van Stavoren daarentegen stellen hunne jollen ver boven alle andere schepen; en men moet werkelijk erkennen, dat zij met deze kleine notedopjes wonderen verrichten. Zij weten met deze kleine dingen hard te zeilen, en wanneer het weder zoo ruw en de zee zoo onstuimig is, dat groote stoombooten en flinke tjalken de haven niet durven verlaten, gaat een Stavorensch visscher zonder aarzelen in zijne jol op de bruisende zee. Redding bij noodweer geschiedt meest met deze jollen, en zoo is het o. a. voorgekomen, dat voor eenige jaren een tjalk in het gezicht van de haven van Stavoren bij noodweer was omgeslagen en een flinke stoomboot hare pogingen tot berging van dit vaartuig heeft moeten opgeven; toen gingen een twintigtal jollen als een zwerm vogels de haven uit; zij maakten met haar allen eenige touwen vast aan de tjalk, en met haar twintigen brachten zij het schip behouden in de haven.

De jollen van Stavoren hebben aan de voorzijde meestal een klein gesloten dek tot aan den mastkoker, doch zijn achter den mast geheel open.

Daarna komen wij aan eene groote massa kleine vaartuigen als vletten, booten, gondels, punters, enz. enz. De belangrijkste typen hieronder worden gevormd door de vletten ter grootte van 2—5 ton, gebouwd in denzelfden geest als de vletten der IJmuidensche vletterlieden. De vlet, welke de meeste overeenkomst vertoont met een groote roeiboot, heeft een lang uitgerekten oplopenden boeg en staat bekend als een der degelijkste zeeschepen, niettegenstaande de vlet geheel open is. Zij gaan met het spel der golven mede, dansen en duiken, maar blijven altijd zoodanig op de koppen van de golven liggen, dat slechts bij uitzondering ook bij hooggaande zee water binnen boord gekregen wordt. De visschers van Den Helder oefenen hun bedrijf op de vaak zoo ruwe Noordzee bijna uitsluitend in deze vletten uit. Men vindt ze door de geheele Zuiderzee verspreid om voornamelijk dienst te doen bij het uitzetten en inhalen van staand vischtuig. Zeer vele visschers hebben dan ook naast hun botter of blazer nog een vlet om als hulpboot voor hun groote schip te dienen.

Wij zeiden reeds, dat deze groote verscheidenheid in schepen haar oorzaak vindt in de verschillende eischen aan die vaartuigen gesteld; en zoo wordt dan ook met de verschillende soorten dier vaartuigen een geheel verschillende soort van visscherij uitgeoefend. Zoo bijv. de Volendammers en de Harderwijkers bevaren beiden met voorliefde botters. Door gering verschil in bouw zijn hunne botters althans wat het kuilen betreft ongeveer uitsluitend tot een bepaalde soort van visscherij aangewezen, terwijl het uitoefenen van eene visscherij met bijv. andere soort kuilen vrijwel tot de onmogelijkheden behoort. Met kleine schepen is het kuilen geheel uitgesloten; deze zijn uitsluitend op onbewegelijk vischtuig aangewezen. Daar in deze omstandigheden de bron van zeer veel wrijving en verschil van opvatting tusschen de visschers onderling is

te vinden, is het van overwegend belang aan deze kleine verschillen alle aandacht te wijden.

Volledigheidshalve zij hier nog melding gemaakt van de tjalken, ofschoon deze geen visscherijvaartuigen zijn en alleen bij de ansjovis-visscherij gebruikt worden. Als een merkwaardigheid zij hier slechts te vermelden, dat in Gaasterland een visscher te vinden is, eigenaar van vaartuig No. 33, die met een tjalk van 80 ton het geheele jaar vischt op alle soorten van visch en blijkbaar in staat is daarmede goede uitkomsten te bereiken.

Aangezien de vischtuigen in het nauwste verband staan tot de schepen, waarmede de visscherij wordt uitgeoefend, kunnen wij geen voldoende beeld van de vischvaartuigen geven, zonder onmiddellijk daarbij de verschillende soorten van vischtuigen te behandelen. Daarom volge hier eene beknopte beschrijving van:

VIERDE AFDEELING.

De voornaamste vischtuigen, waarmede de visscherij in de Zuiderzee wordt uitgeoefend.

De vischtuigen zijn in het algemeen in twee hoofdtoorten te verdeelen:

- a. beweeglijk vischtuig, waarmede de zee wordt afgevischt,
- b. staande vischtuigen, die aan eene vaste plaats gebonden zijn.

Ad a. De voornaamste bewegelijke vischtuigen zijn:
 de wonderkuil,
 de kwakkuil,
 de dwarskuil,
 de haring-sleepnetten,
 de ansjovis-sleepnetten,

de bot-sleepnetten,
 de spiering-sleepnetten.
 nog op enkele plaatsen de zegen,
 en ook hier en daar de elger.

(Voor alikruiken-korren, zie Wieringen, blz. 184.)

Ad b. De voornaamste staande vischtuigen zijn:
 de staande haringnetten,
 de staande ansjovisnetten,
 de fuiken,
 de kubben en het hoekwant.

Verder nog als plaatselijk vischtuig: de zijden botnetjes.

Zooals men ziet is ook in de vischtuigen eene groote verscheidenheid te vinden, en wel ieder dier vischtuigen heeft zijn bijzondere reden van bestaan en op eene geschiedenis te wijzen. Eene korte beschrijving moge de beteekenis der verschillende vischtuigen duidelijk maken.

Het grondtype van de drie kuilen: de wonderkuil, de kwakkuil en de dwarskuil, is hetzelfde. Alle drie zijn het netten, met eene ongeveer vierkante, wijde, gapende opening, welke wordt opengehouden door uitstaande touwen, welke touwen bevestigd zijn aan dikke, houten stokken, oorstokken genaamd, die ten doel hebben om het net aan den mond open te spalken. De kuilen zijn in vergelijking met hunne opening zeer lang en vormen een lang stuk, waarvan het onderende — het zoogenaamde aatje — met een touw wordt toegebonden, zoodat de visch, die in den kuil zweemt, aan het onderende geen uitgang vindt. Daar alle kuilen door de zee worden gesleept en zij daarbij natuurlijkerwijze den grond raken, is gewoonlijk een oud stuk net, de vijllap, onder het aatje aangebracht om de slijtage van het slepen over den grond te verminderen. De kuilen zijn van zeer fijne mazen, bij de oorstokken en bij de opening hoogstens ter grootte van eenige vierkante c.M., maar door mindering worden de mazen naar het achterende of aatje zóó fijn, dat men geen halven pink daardoor zoude kunnen steken.

Indien men nu in aanmerking neemt, dat de kuil bij het visschen altijd in beweging in het water wordt gehouden, zoodat deze door den weerstand van het water nog wordt uitgerekt, dan kan men begrijpen, dat die op zichzelf reeds nauwe mazen in die mate worden dicht getrokken en zoo fijn worden, dat men — zooals de visscherman het uitdrukt — in het aatje van den kuil grutte kan koken. De kuilen laten dan ook niets door van hetgeen eenmaal daarin gekomen is; het kleinste vischje of wormpje blijft daarin gevangen en wordt bij het ophalen van het net naar boven gehaald.

De opening van den kuil wordt aan de bovenzijde door touwen en door den gang in het water omhoog open gehouden; de onderzijde van den kuil wordt eenigermate een zak bij de opening. Het daarlangs loopende touw is bezwaard met stukjes lood, zoodat de onderzijde door het gewicht naar beneden wordt getrokken en de gaping van het net op die wijze volkomen wordt. Het specifiek verschil tusschen deze drie soorten van kuilen wordt gevormd door de wijze waarop van deze netten wordt gebruik gemaakt en hun onderling verschil in grootte houdt daarmede onmiddellijk verband.

De wonderkuil wordt gesleept tusschen twee schepen, meest botters; aan ieder dier schepen is een lijn bevestigd, welke een oorstok vast houdt. De oorstokken zijn aan het net bevestigd en spalken dit open. Aangezien de oorstokken van wonderkuilen ook veel langer zijn dan die der andere kuilen, bestrijkt de wonderkuil door deze oorstokken een vrij diepe strook van het water. Een vereischte voor den wonderkuil is, dat dit vischtuig met groote snelheid door het water wordt voortbewogen; het dient voornamelijk om de zeer vlugge, bewegelijke visch te vangen, vooral de haring, wanneer deze voor het eerst de Zuiderzee binnenkomt in het voorjaar, en nog niet kuit- en homziek is, in welken tijd de haring bekend is om zijn buitengewoon vlugge bewegingen. In dezen tijd is de haring dus slechts te vangen door zeer rappe handen, of liever zeer rappe netten. De visscherij met den wonderkuil

is dus slechts uit te oefenen met vlugge schepen en met harden wind; liefst varen de schepen dan met volle zeilen van den wind af.

Uit den aard der zaak raakt de wonderkuil, indien met voldoende snelheid daarmede gevischt wordt, niet of nauwelijks den grond; zit er goede gang in schepen en net, dan zal nauwelijks het aatje even over den grond strijken; het gevolg is dus dat de op den grond vertoevende visschen als alle platvisschen, bot, schol, enz. over het algemeen zeer weinig in den wonderkuil worden gevangen. Daarentegen neemt de wonderkuil alle visschen, welke in het water boven den grond zwemmen mede; en daar deze in den mond van den kuil komende dieren door de snelheid van de vaart bijna dadelijk in het net gezogen worden, kunnen zij eenmaal in het aatje aangeland daaruit niet meer terug. Wegens het nauw toelopen van het aatje met zijn eenigszins bolvormigen zak geraken die dieren al spoedig op elkaar geklemd en geperst, met het gevolg dat, wat eenmaal in den wonderkuil gekomen is, al zeer spoedig gedood wordt of aan den lijve zoo wordt beschadigd, dat de dood — ook na eene spoedige bevrijding — binnen korten tijd moet intreden.

De kwakkuil is een wonderkuil in kleiner soort. Dit vischtuig wordt niet door twee schepen, maar slechts door een enkel schip gesleept; het zijn voornamelijk de Volendamers, die de kwakkuilvisscherij uitoefenen, ofschoon de kwak ook op Urk en aan den zuidelijken oever wordt gevonden. Voor den kwakkuil worden aan het achtereinde van het schip twee groote mastboomen of balken aan weerszijden van het schip dwars in het water gestoken, zóó dat deze met hunne dikke uiteinden elkaar kruisen boven het achterschip. Aan ieder der uiteinden van deze stukken hout zijn sterke touwen vast gemaakt, welke aan de twee oorstokken van het kuilnet zijn bevestigd; terwijl dus bij den wonderkuil twee schepen de oorstokken, en dus het kuilnet, openspalken door steeds

op eenigen afstand van elkaar te blijven varen, wordt het openspalken van het net bij den kwakkuil bereikt door de beide dwars uitstekende boomen. Wegens den kleineren afstand tusschen de uiteinden dier beide boomen zijn uit den aard der zaak de opening van den kwakkuil en de beide oorstokken van veel kleinere afmetingen dan bij den wonderkuil; ook het kuilnet zelf is kleiner van afmeting omdat één schip natuurlijk minder kracht kan uitoefenen dan twee schepen. De boomen zijn aan weerszijden in het water bodemwaarts gericht, zoodat zij het kuilnet dwingen vrij diep door het water te gaan. Het net wordt ingehaald met twee aanwinders, touwen vastgemaakt aan de beide oorstokken, en in het vaartuig bevestigd aan een wins achter in het schip. De onderzijde van de opening van het net wordt evenals bij den wonderkuil door stukjes lood bezwaard, zoodat ook bij dit net een voldoende gaping in den mond wordt verkregen. Daar de kwakkuil, door de kracht van slechts één schip voortbewogen, niet zoo snel door het water kan gevaren worden, raakt dit net veel meer den bodem, en worden door den kwakkuil de bewoners van den zeebodem, als de platvisschen, ook opgejaagd en gevangen. De kwakkuil-visscher sleept de kwak achter zijn schip aan in het verlengde van zijn schip; hij kan dus zijn visscherij uitoefenen met verschillende snelheid, al naar de kracht van den wind; terwijl voor den wonderkuil minstens een sterke bries vereischt is, kan de kwak reeds met een klein briesje, zij het dan ook slechts langzaam, aan het slepen gaan, welke vaart voldoende is om de trage visschen, als bot en paling, te vangen.

De dwarskuil eindelijk is de kleinste soort van de kuilen, in vorm gelijk aan wonderkuil en kwakkuil, doch in alle afmetingen veel beknopter. De dwarskuil wordt, zooals de naam reeds aanduidt, dwars van het schip vastgemaakt aan oortouwen aan de voorzijde van het schip en aan oortouwen aan het achtereinde van het schip. De visscherman moet zijn schip

dan dwars laten afdrijven, met opgetrokken zwaarden, om zijn kuil door de zee te sleepen. Het kan dus wel haast niet anders of met den dwarskuil kan slechts zeer geringe vaart worden verkregen.

Ofschoon dus deze drie soorten van kuilen zeer veel op elkander gelijken, is de visscherij met deze drie soorten in aard zeer verschillend. Immers met den wonderkuil moet vóór alles groote snelheid bereikt worden, dus moeten de schepen voor deze kuilen op snelheid gebouwd zijn. Die schepen moeten zijn groot en sterk en moeten voorzien zijn van eene flinke kiel om scherp zeilen mogelijk te maken. De schepen voor de dwarskuilen mogen daarentegen geen kiel van eenigen omvang hebben, anders zouden zij niet dwars kunnen afdrijven. Voor de tusschensoort, zijnde de kwakkuil moet het enkel slepend schip ook groot en sterk zijn.

De verschillende gesteldheid van den bodem, waarop wij in den aanvang wezen, geeft al dadelijk het verschil in de daarvoor vereischte visscherij aan. Op de zandgronden en in het diepst van de zee moet de wonderkuil gebruikt worden; op de zachtere gronden, minder diep in het water liggend, moet de kwakkuil gebruikt worden; op de zeer ondiepe strooken langs den Zuidwal bij Utrecht en Gelderland moet de dwarskuil gebezigd worden. Terwijl de wonderkuil desnoods ook op vrij diepe zachte gronden kan gebruikt worden, mits het net niet te veel dien zachten grond raakt, kan de kwakkuil niet gebezigd worden op den harden grond met zijn zandige en steenachtige gedeelten; immers dan zouden al spoedig de kwakboomen dien harden, ongelijken grond raken, en zoo aan het stooten gaan, dat het geheele want aldra aan flarden zou zijn; om die reden kan de kwak niet anders dan op zachten grond visschen. Ook de dwarskuil kan slechts op zachten grond blijven.

Wanneer men al deze bijzonderheden in aanmerking neemt is het derhalve duidelijk, dat de eigenlijke wonder- en kwakkuilvisschers niet met den dwarskuil kunnen visschen, om de een-

voudige reden dat de bouw hunner schepen een dwars af-drijven zeer moeilijk maakt; daarentegen kunnen de dwarskuilvisschers evenmin met den kwakkuil of met hun beiden met wonderkuilen visschen, omdat hunne scheepjes te klein en te weinig krachtig zijn om den wonderkuil en den kwakkuil met voldoende snelheid en kracht door het water te sleepen. Het komt dan ook slechts bij uitzondering voor, bijv. aan den Zuidwal, dat die kleinere scheepjes een klein wonderkuiltje voeren, waarmede alleen garnalen en een weinig paling gevangen wordt.

Wie over de kuilen wil spreken, dient dus wel in het oog te houden, dat de visscherij met ieder dier kuilen een afzonderlijk bedrijf oplevert, dat aan geheel bijzondere eischen moet voldoen, niet alleen wat het net betreft, doch ook wat aangaat de daarvoor te bezigen schepen en de vischgronden waarop die visscherij kan worden uitgeoefend.

De kuilen zelf hebben al sedert onheugelijke tijden de gemoederen warm gehouden, en wederom in den laatsten tijd is er een groote beweging op touw gezet vooral tegen den wonderkuil. Ofschoon het niet op den weg van onze Commissie ligt om in dien strijd partij te kiezen, gelooven wij toch goed te doen volledigheidshalve, slechts om een beter inzicht in de verschillende toestanden te verschaffen, ook een enkel woord aan die kwestie te wijden.

Het kuilvisschen is blijkbaar al van zeer ouden datum; immers reeds ongeveer het jaar 1545 wordt melding gemaakt van wrijving tusschen de visschers van Overijsel en Gelderland en de Hollanders, en werd er geklaagd over de vernieling van de visscherij, daar zooveel kleine visch met de netten werd gevangen, zoodat tonnen vol van die vermoorde kleine visch als onbruikbaar over boord moest worden geworpen. Zoo werd in April 1559 reeds eene ordonnantie uitgevaardigd, dat de „aetkens of steerten” van de netten niet enger van mazen zouden mogen zijn dan een zekere, bepaald aangegeven maat. Uit andere geschriften blijkt, dat de kwakkuil, met gelijk-

soortige boomen als thans, reeds toen ter tijde als vischtuig werd gebruikt. Herhaalde malen werden nieuwe ordonnantiën op de visscherij met de kuilnetten uitgevaardigd en zoo werd onder anderen in 1786 bij verordening van de steden van Holland en West-Friesland verboden om met drijfkuil, sleep- en treknetten met twee aaneengehechte botters het geheele jaar bij dage en bij nachte langs en door de geheele Zuiderzee en aan het IJ, zoowel aan den wal als in de ruime zee te sleepen.

Het schijnt dat omstreeks het jaar 1848 de wonderkuil weder in gebruik kwam bij de Zuiderzeevisscherij; en met deze kuilvisscherij kwamen weder in de slechte visscherijjaren de klachten over uitmoording van de Zuiderzee aanzetten. Toen dan ook in de jaren 1876 en 1877 de Zuiderzeevisscherij zeer magere uitkomsten had opgeleverd, is deze kwestie ernstig onder de oogen gezien, en ingevolge herhaalde adressen, zoo onder anderen van de Kamer van Koophandel te Harderwijk, heeft het College voor de Zeevisscherijen eene speciale Commissie benoemd om de zaak te onderzoeken. Deze Commissie bracht een ongunstig rapport over de wijze van visschen met den wonder- en kwakkuil uit, en mitsdien besloot het College voor de Zeevisscherijen aan de regeering in overweging te geven om het visschen met wonderkuil en kwakkuil te verbieden, behalve in den tijd van 15 Mei tot 15 Juli. De overwegingen van het College hebben geleid tot de indiening en de aanneming van de wet van 21 Juni 1881, Staatsblad No. 76, waarbij het visschen met den kwakkuil geheel, en dat met den wonderkuil werd verboden behalve in den tijd van 15 Mei tot en met 15 Juli.

De visschers, en bepaaldelijk de Volendammers, deden vrijwel alsof deze wet niet bestond; zij vischten kalm voort met hun wonder- en kwakkuil, als reden opgevend, dat zij de visscherij met den dwarskuil met hunne botters niet konden uitoefenen. Verschillende omstandigheden werkten hiertoe mede. In den aanvang werd het nieuwe wettelijk verbod met groote

gematigdheid toegepast om den overgang voor de visschers niet te moeilijk te maken. Verder moesten de opgemaakte relasen of processen-verbaal worden opgezonden aan den officier van justitie bij de rechtbank van het arrondissement, waarin de daad gepleegd was, terwijl bij de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafvordering, ingevolge artikel 22 Wetboek van Strafvordering, de ambtenaar van het openbaar ministerie bij het kantongerecht belast is met de vervolging van het in het kanton gepleegde strafbare feit, dat tot de bevoegdheid van kantonrechter behoort.

Daar nu eensdeels het visschen met den wonderkuil in volle zee bij nacht of slecht weer, wegens een onvoldoend politie-personeel zeer moeilijk was te constateeren, en anderdeels het water der Zuiderzee tot geen enkel arrondissement, althans tot geen enkel kantongerecht behoort, wilden de kantonrechters, ingevolge de nieuwe wet van 1886, zich de gepleegde overtredingen niet aantrekken. Op die wijze konden de verbodsbepalingen van de wet welhaast niet gehandhaafd worden; en wanneer het dan maar zoo flink ging waaien, dat de boot van de Zuiderzee-politie zich niet meer op zee waagde, gingen de Volendamers met groote onverschrokkenheid, in nacht en storm, met hunne botters en wonderkuilen de zee in.

Wederom op voorstel van het College voor de Zeevisscherijen werd bij de wet van 7 October 1884, Staatsblad No. 211, het verbod van het visschen met den kwakkuil ingetrokken, omdat de Volendamers aan het College hadden duidelijk gemaakt dat voor hen de geoorloofd gebleven visscherij met den dwarskuil eenvoudig onmogelijk was. Ten slotte is bij de wet van 14 Juni 1890, Staatsblad 95, eveneens het verbod van het visschen met den wonderkuil ingetrokken, zoodat sedert 1890 wederom de visscherij met alle soorten van kuilen gedurende het geheele jaar is geoorloofd.

Allengs heeft zich op nieuw eene groote animositeit ontwikkeld tegen den wonderkuil, door de visschers in de wande-

ling genoemd de moordkuil, en uitvoerige adressen zijn van honderde, ja duizende handteekeningen voorzien, ingezonden door de visschers van de zuidelijke kom der Zuiderzee, van Marken en van andere plaatsen, om de visscherij met den wonderkuil te verbieden.

Het is zeer moeilijk om in deze uiterst ingewikkelde kwestie een oordeel te vormen. Wij willen ons dan ook slechts bepalen tot het vermelden van de voornaamste argumenten voor en tegen het gebruik van de verschillende kuilen.

De groote grieven tegen de wonderkuilen zijn, dat zij ontelbare kleine vischjes, onbruikbaar voor menschelijke consumptie, vangen, op die wijze de jonge visch vernietigen, en aldus de vischstand in de Zuiderzee met ondergang zou worden bedreigd. De beweerde achteruitgang van de visscherij in de Zuiderzee in de laatste jaren wordt dan ook door de tegenstanders van den wonderkuil grootendeels aan het gebruik van dit vischwant toegeschreven.

Een tweede ernstige grief tegen den wonderkuil is, dat deze kuilvisschers met groote driestheid alles wegvisschen en vernielen wat hun in den weg komt, en op die wijze zeer groote schade berokkenen aan het staande vischwant van andere visschers, dat door hen wordt overvaren en overkuild. Zoo beweren de Harderwijkers dat zij een loonende kubvisscherij op paling moesten staken, omdat de kubben telkens door de kuilvisschers werden vernield en weggesleept; en zoo worden ook telkens de klachten bijvoorbeeld uit Hoorn vernomen, dat ook aldaar in de buurt het staande want telkens wordt vernield door de kuilers. Ofschoon voornamelijk de schuld wordt gegeven aan den wonderkuil, geldt dezelfde grief toch in niet geringe mate tegen den kwakkuil, zoodat ook menigeen gaarne zou zien, dat het visschen met deze kuilen evenzeer werd verboden.

De gebruikers van de wonder- en kwakkuilen voeren daar tegen aan, dat de tegen hen geopperde grieven of denkbeeldig zijn, of in ongeveer gelijke mate evenzeer tegen bijna alle

andere vischtuigen zijn aan te voeren. Wat het uitmoorden van den vischstand aangaat, wijzen zij er op, dat de beweging tegen den wonder- en kwakkuil reeds honderde jaren aan den gang is, en dat, ware de grief, als zouden deze kuilen den vischstand uitmoorden, gegrond, de zee reeds lang ontvolkt had moeten zijn; zij wijzen er bepaaldelijk dit jaar op, dat de grief is geuit, dat vooral in de laatste jaren de vischstand zoude zijn achteruitgegaan door het gebruik van wonder- en kwakkuilen, maar dat de feiten deze beschuldiging weerspreken; dat wel is waar ansjovis minder veelvuldig is voorgekomen, doch daarentegen in het jaar 1905 zoowel de haring als de bot en de spiering in zoo grooten getale zijn voorgekomen, dat de visschers dit jaar met de groote hoeveelheden nauwelijks raad wisten; dat deze plotseling opnieuw opkomende groote hoeveelheden toch tot de onmogelijkheden zouden behooren, indien werkelijk de wonderkuilen en kwakkuilen den vischstand uitmoorden, zooals door de anderen beweerd wordt. Verder wijzen zij er op, dat de andere vischtuigen bijna ieder op hunne wijze even verderfelijk voor den vischstand zijn; dat toch met den wonderkuil voornamelijk wordt gevischt op harden, zanderigen grond, alwaar zeer weinig jonge visch zich ophoudt; dat de jonge visch en de vischlarven zich veeleer ophouden op den zachten grond en vooral op de ondiepe gedeelten, zoodat uit den aard der zaak de kwakkuilen, maar vooral de dwarskuilen die alleen op de ondiepe gronden vischen, minstens evenveel — zoo niet meer — schade berokkenen. Dan wijzen zij er op, dat de haring-sleepnetten en de bot-sleepnetten niet minder nadeel aan den vischstand toebrengen; dat het toch een bekend feit is, dat behalve de platvisschen, alle andere visschen vooral de geschubde zoo teer van gestel zijn, dat een enkele aanraking met een net, waardoor de huid wordt beschadigd en eenige schubben worden vernield of de slijm huid van de visschen wordt aangetast, evenzeer den dood van de geraakte exemplaren tengevolge heeft; dat wegens de grootere wijde van de mazen de geraakte

exemplaren niet uit het water worden opgehaald, zoodat schijnbare die andere netten minder schade berokkenen, doch dit in werkelijkheid niet het geval is. Terwijl bijvoorbeeld de Enkhuizers beweren, dat zij even goed haring kunnen vangen met de — volgens hen — onschuldige staande netten, verklaren bijvoorbeeld de Volendammers, dat aan den eenen kant de visscherij met staande netten eene andere is dan met den wonderkuil; dat toch met den wonderkuil wordt gevischt op de zeer vlugge, bewegelijke haring, zooals die in het begin van het seizoen uit de Noordzee komt binnenzwemmen, terwijl in de staande netten slechts worden gevangen de in den lateren tijd door de kuit- en homziekte loom in zijn bewegingen geworden haring; dat dus de zeer winstgevende haringvisscherij in het eerste begin bij het binnentrekken van de haring, wanneer deze nog een delicatessen is wegens hare zeldzaamheid en nog prijzen opbrengt van 6 tot 12 gulden per tal (een tal is 200 stuks), deze visscherij alleen mogelijk is met den wonderkuil en dan geen afbreuk kan doen aan de visscherij met staande netten, omdat de haring dan in de staande netten nog niet wordt gevangen. Eindelijk wijzen zij er op dat met den kuil slechts gedurende gemiddeld eenige uren per dag wordt gevischt, daar toch de kuilvisscher na elke „streek” weer „hoogte” moet zeilen, en dus geruimen tijd niet vischt, terwijl hij dikwijls dagen lang werkeloos moet blijven door windstilte, terwijl de staande netten dag en nacht uitstaan en ook met windstilte hun werk doen; dat in de staande netten vooral hom- en kuitzieke exemplaren worden gevangen, zoodat deze staande netten de visch vernietigen, op het oogenblik, dat zij juist bezig is zich te vermenigvuldigen; en dat het minstens even nadeelig is om de zwangere visch te vernietigen als om een zeker aantal jonge exemplaren op te halen.

Uit praktisch oogpunt wijzen de kuilvisschers er op, dat zij aan anderen minder overlast veroorzaken dan de visschers met staande netten; dat zij toch zich voortdurend bewegen en daardoor de scheepvaart niet belemmeren; dat daarentegen

de visschers met staande netten hun tuig zoo menigvuldig en zoo ver in zee uitzetten, dat de scheepvaart daardoor ernstig belemmerd wordt; indien nu de kuilvisschers ook nog eens met hun staand want plaats in de Zuiderzee zouden moeten bezetten, dan zou de Zuiderzee veel te klein blijken voor het groote aantal staande netten en zou de scheepvaart op ernstige wijze belemmerd worden. En de bewering, dat ze moedwillig het vischwant van hun collega's uit andere plaatsen zouden vernielen, wijzen zij met alle beslistheid af, en deze beschuldiging — zoo zeggen zij — weerspreekt zich zelve, omdat het eigen net altijd onklaar wordt door de aanraking met ander vischtuig, zoodat het vangen dan gedaan is. Wel beschuldigen de kuilvisschers op hun beurt de klagers van de verregaande roekeloosheid hun vischtuig in vol zee te zetten zonder eenig herkenningsteeken, waardoor ze het bij nacht, ook met den besten wil, niet vermijden kunnen.

Ten slotte wijzen zij er op, dat niet alleen de kuilvisschers doch alle schippers, en niet het minst de stoombooten, ja zelfs in de eerste plaats de marinevaartuigen met hunne laag uithangende ankers ook veel schade berokkenen aan het staande want; en het moet erkend worden — ieder die in den haring- en ansjovistijd geregeld de Zuiderzee bezoekt zal dit kunnen getuigen — dat de zee in de maanden Maart tot Juli zoo vol kan staan met staande netjes, dat geen schipper bij machte is, vooral bij eenigszins ruw weer, deze vischtuigen ten allen tijde te ontwijken, en dat menigeen, zeer tot zijn leedwezen, met zijn staande zwaarden als een scherp mes door de tuigen moet heensnijden, omdat geen andere uitweg meer mogelijk is.

Eindelijk willen wij nog een argument van de kuilvisschers mededeelen; zij beweren, dat de kuilen voortdurend in alle richtingen de zee doorkruisende, deze geregeld en vrij stelselmatig schoon vegen van alle minder gewenschte bestanddeelen; dat de meeste vischsoorten bij voorkeur helder water opzoeken en in schoon water beter gedijen dan in water met allerlei

organismen bevuild; dat de kuilen derhalve als het ware de harken zijn, waarmede de zee geregeld wordt schoongeveegd, zoodat zij in dit opzicht zelfs een grooten dienst aan den vischstand bewijzen.

Het is buitengewoon moeilijk de juiste waarde van deze argumenten vóór en tegen te schatten; zelden zal men in een betrekkelijk kleinen kring zooveel verschil van meening aantreffen. De zee verbergt nog vele geheimen, zoowel voor de mannen van het vak als de visschers, als voor den ijverigsten natuuronderzoeker, zoodat het zeer moeilijk zal zijn ook maar eenige bepaalde zekerheid over de meeste der hier vermelde omstandigheden te verkrijgen. Het is toch een opmerkelijk feit, dat, ondanks het druk gebruik van de kuilen in de laatste jaren, de haring en de bot en de spiering in 1905 zoo buitengewoon overvloedig zijn geweest; het heeft er blijkbaar veel van, of door deze omstandigheden alle argumenten voor de beweerde uitmoording op eens zijn weerlegd. In ieder geval mogen zij, die geroepen zullen zijn in deze kwestie eene beslissing te nemen door het indienen en vaststellen van wettelijke maatregelen, wel rekening houden met de zeer verschillende omstandigheden waaronder, en de zeer verschillende wijzen waarop de onderscheidene visscherijen worden uitgeoefend; en dat bijvoorbeeld een verbod van wonderkuil en kwakkuilvisscherij voor Volendam gelijk zou staan met de vernietiging van een zeer voornaam gedeelte van het visscherijbedrijf, omdat wegens de boven uiteengezette redenen de visscherij met ander tuig voor de Volendammers eenvoudig ondoenlijk zou zijn; zoo met den dwarskuil, omdat de Volendammer botters niet dwars kunnen afdrijven; zoo met de staande netten, omdat de Volendammer schepen veel te groot en te zwaar zijn om deze voor het inhalen van de netten langs den reep te kunnen optrekken. Door een wettelijk verbod van wonderkuil en kwakkuil zou de Volendammer vloot in één slag onbruikbaar zijn geworden.

Tusschen de visschers van verschillende plaatsen heerscht niet zelden een groote animositeit; veelal zien zij wel de splinters van hun buurman, maar niet den balk in hun eigen oog; gewoonlijk worden de verrichtingen van anderen scherp gecritiseerd en acht men zichzelf vrij van de ondeugden bij anderen opgemerkt. De herhaalde adressen, over de visscherij met de kuilen ingediend, wijzen wel degelijk op nadeelen aan de uitoefening dier visscherij verbonden; maar een onpartijdig en scherp beoordeelaar van de toestanden over de geheele Zuiderzee zal allicht moeten opmerken, dat de adressanten niet zelden zeer bijzondere plaatselijke belangen voorstaan, en in ander opzicht ook zelve niet zonder zonde zijn op visscherijgebied. Er gebeurt zooveel onder water, wat voor menschelijke waarneming of nog niet, of nog slechts zeer onvolkomen vatbaar bleek, dat men wel zeer voorzichtig moet zijn met scherp omlijnde conclusies te nemen uit hetgeen boven water voor waarneming vatbaar is geworden. Voor den natuuronderzoeker is er nog een zeer uitgebreid veld voor wetenschappelijk onderzoek in de Zuiderzee te vinden. De vele oorzaken, waardoor de vischstand begunstigd, en die waardoor de vischstand benadeeld wordt, zijn nog te weinig bekend. In ieder geval staat het vast, dat de vischstand van de voornaamste vischsoorten voor een groot gedeelte wordt geregeld door de immigratie van uit de Noordzee. Immers de haring, de ansjovis, de garnaal, de geep en voor een gedeelte ook de paling komen uitsluitend of althans voor een zeer belangrijk deel op gezette tijden uit de Noordzee binnenzwemmen. Verschillende omstandigheden welke ook nog slechts onvoldoende bekend zijn, kunnen dezen intocht uit de Noordzee bespoedigen of belemmeren; zoo o. a. schijnt een overvloed van zoet water door hoogen rivierstand of langdurig aanhoudende regens wel degelijk nadeeligen invloed op dezen trek naar binnen uit te oefenen.

Ook moet men niet vergeten dat de visschen, en wel voornamelijk de jongeren onder dezen, overal omringd zijn door

tallooze doodsvijanden, niet alleen van ander geslacht maar zelfs van eigen familie. In de maag toch van de veelvuldig voorkomende donderpadden of knorhanen, welke vischsoort zelf over het algemeen oneetbaar wordt geacht, zijn alle soorten van vischjes en andere dieren, als krabben, gevonden; ja zelfs in de maag van spieringen van ongeveer 16 c.M. lengte zijn spieringen van ongeveer de helft van deze lengte aangetroffen; zelfs eigen familieleden eten dus elkaar op. De Heide-Maatschappij constateerde bij hare cultures van zoetwatervis, dat 90% van de larven verloren gingen en slechts ongeveer 10% tot wasdom kwamen, en dat nog wel in een beschermd gebied, waar de Heide-Maatschappij de vijanden der jonge visschen zooveel mogelijk uitroeide of anders afweerde. Verder zijn bijvoorbeeld de wormziekte in de spiering en de zoogenaamde palingziekte in de aal overbekend aan alle visschers. Er kunnen derhalve zoovele omstandigheden medewerken om den vischstand gedurende een bepaalden tijd te benadeelen, dat men wel zeer voorzichtig mag zijn met het uitspreken van een veroordeelend vonnis over een bepaalde soort van visscherij, die ten slotte toch maar een gedeelte van de millioenen en nog eens millioenen visschen kan bemachtigen.

Het is verder een opmerkelijk verschijnsel, dat de plantengroei in het water der Zuiderzee buitengewoon gering is. De verschillende proeven tot het verzamelen van het zoogenaamde plankton, dat is het verzamelbegrip of liever de verzamelnaam voor alle microscopisch kleine dieren en planten-organismen, waarvan de vischlarven waarschijnlijk voor een groot deel leven, hebben aangetoond dat groote hoeveelheden water moeten gezeefd worden door zeer fijne zeven om slechts eene onbeduidende hoeveelheid van het plankton te verkrijgen. Het kan dus wel niet anders of de groote massa der waterbewoners van de Zuiderzee zijn voor hun levensonderhoud aangewezen op het verorberen van hun buurlui. Ook hier wordt dus vermoedelijk het spreekwoord bewaarheid: de een zijn dood, de ander zijn brood, en het is volstrekt niet onmogelijk te achten

dat eene tijdelijke sterke vermeerdering van eene soort wordt verkregen ten koste van zware verliezen aan eene andere soort toegebracht. Men denke hierbij aan het voorbeeld aangehaald door den heer Nengerman, Directeur van de Nederlandsche Heide-Maatschappij, in zijn belangrijke lezing, afgedrukt in het tijdschrift der Nederlandsche Heide-Maatschappij derde aflevering 1905, dat een beheerder van een vischwater dit jaren lang niet liet bevisschen om op die wijze den vischstand te verbeteren; dat evenwel het gevolg was, dat bij eene proefvissching, na afloop van die jaren, slechts enkele snoeken werden gevangen; de visschen, alleen aan zichzelf overgelaten, hadden eenvoudig elkander onderling opgegeten.

Wij hebben opzettelijk eenigszins uitvoerig stilgestaan bij de beschrijving van de visscherij met deze kuilen, omdat de kuilvisscherij wel tot de belangrijkste van de Zuiderzee kan worden gerekend, en tot zoo veel wrijving van gedachten heeft aanleiding gegeven. Wij meenden, dat het daarom voor het verkrijgen van een juist beeld van de Zuiderzeevisscherij noodzakelijk was om een en ander eenigszins nauwkeurig na te gaan en te beschrijven, ofschoon — wij herhalen dit — het niet op den weg onzer Commissie ligt een oordeel over een of alle dier kuilvisscherijen uit te spreken.

De prijs van de kuilen is verschillend al naar de grootte van de netten. De wonderkuil kost ongeveer f 100.—, terwijl een dwarskuil allicht reeds voor ongeveer f 45.— te verkrijgen is. De kwakkuil, in grootte tusschen deze beide staande, kost ook een prijs tusschen deze beide varieerend. De kuilen zijn van sterk materiaal vervaardigd en daar gewoonlijk de afgekeurde netten worden gebruikt als losse lappen onder het aatje om dit tegen averij bij het slepen over den grond te beschermen, hebben de kuilvisschers over het algemeen — bijzondere omstandigheden voorbehouden — geen aanmerkelijke schade aan hun netten te lijden. Om die reden is er veel minder kapitaal benoodigd voor het aanschaffen van kuilnetten dan voor het aanschaffen van staande haring- en ansjovis-

netten, terwijl vooral het onderhoud van het kuilvischtuig veel minder geld vereischt.

Tot de visscherij met bewegelijk want behooren verder nog de haringsleepnetten, de ansjovissleepnetten, de botsleepnetten en de spieringsleepnetten.

Voor het visschen met de haringsleepnetten vereenigen zich wederom twee of meer visschersschepen, die ieder hun getal netten of schakel bezitten, deze netten met de uiteinden aan elkaar verbinden, terwijl de andere uiteinden aan weerszijden aan ieder der vaartuigen zijn bevestigd. De haringsleepnetten worden gebruikt door de visschers van bijna alle belangrijke Zuiderzeeplaatsen.

Daar deze sleepnetten geen zak of kuil hebben, doch tijdens de visscherij blijven uitstaan en vrij groote mazen bezitten, worden daarin slechts visschen van reeds vrij belangrijke grootte aan de oppervlakte gebracht. De kleine vischjes worden met deze netten niet gevangen. Het is evenwel volstrekt niet onwaarschijnlijk dat toch een groote menigte kleine vischjes met deze netten in aanraking komen en dat, al worden zij niet in de netten gevangen, zij door deze toch in meerdere of mindere mate verwond of beschadigd worden, zoodat zij die aanraking soms met hun leven moeten bekoopen. Is deze opvatting juist, dan doen ook de haringsleepnetten kwaad aan den vischstand, al blijft dit kwaad voor den oppervlakkigen opmerker verborgen.

De ansjovissleepnetten hebben zeer veel overeenkomst met de haringsleepnetten, doch worden veel minder gebruikt, de mazen zijn fijner.

De botsleepnetten zijn vrij lange netten van slechts geringe hoogte, niet hooger dan ongeveer 60 tot 70 c.M., welke aan den onderreep bezwaard zijn door stukjes lood, zoodat deze onderreep schuurt over den bodem en meestal zelfs het bovenste gedeelte van den grond omwoelt. De bot, die bij voorkeur op den bodem ligt en zich een weinig onder het zand of slijk woelt, wordt opgeschrikt en aldra in de netten

verward, om met het ophalen van het net in handen der visschers te vallen. Ook deze netten worden gesleept tusschen twee schepen, en hoewel ook deze netten vrij groote mazen bezitten, wordt ten opzichte van de jonge visch en vooral van larven en haringeieren dezelfde grief daartegen geuit als tegen de haringnetten. De botsleepnetten zijn zeer verbreid over de Zuiderzee en worden in de meeste voornamste visscherscentra aangetroffen. Daar de botnetten vrij teer zijn, worden voor het visschen met die netten bij voorkeur schepen van kleine afmetingen gebruikt; vandaar dat deze botsleepnetten het meest praktisch zijn voor de visschers aan de zuidkust en de Lemmer met hunne vaartuigen van kleine tonnemaat.

De spieringsleepnetten gelijken zeer op de voorgaande sleepnetten, zijn alleen wat minder zwaar, zoodat eene verdere beschrijving daarvan overbodig is.

De zegen, vooral op binnenwateren en rivieren gebruikt en dan soms 600 M. lang zijnde, is een lang net, ter hoogte van eenige meters, dat aan de beide uiteinden meestal is bevestigd aan twee stokken, rechtstandig in het water gehouden door een loodballast aan het onder-eind; het bovendeel van den zegen wordt door kurken drijvende gehouden, het ondergedeelte wordt naar beneden getrokken door bezwaring met lood. Door den weerstand van het water vormt het net in het midden eene ondiepe kuil, die ook wel door een extra-zak wat vergroot wordt. De zegen wordt o. a. gebruikt in Nieuwediep en Urk.

Van den elger (of aalgeer) bedienen zich de Hoornsche en Durgerdammer visschers voor het zoogenaamde aalzeilen. De elger is een zaagvormig getande ijzeren beugel, die door den slijkerigen bodem achter de schuit wordt voortgetrokken, en de in den slijk vertoevende aal tusschen de tanden klemt. De visch komt gewoonlijk erg gehavend en verminkt voor den dag, waardoor dit vischtuig bij visschers van andere plaatsen weinig in aanzien is. (Zie o. a. Ite Hoofdstuk, Hoorn.)

Vroeger werd in Huizen nog de wijmen gebruikt, een

klein soort kuilnet, vooral voor garnalenvisscherij. Sedert verscheidene jaren worden deze wijmen niet meer gebezigd.

De visscherij met onbewegelijk want is niet minder belangrijk dan die met bewegelijk vischtuig. Onder het onbewegelijk want zijn in hoofdzaak te verstaan: de staande haringnetten, de staande ansjovisnetten, de fuiken, de kubben, het hoekwant en de zijden botnetjes.

De staande netten worden voornamelijk gebezigd voor de visscherij op haring, ansjovis en paling.

De staande haringnetten worden gewoonlijk ten getale van dertig, veertig tot vijftig stuks aangeschaft en uitgezet. Wil de visscherman goed in zijn netten zitten, dan heeft hij twee stel noodig, een stel om uit te zetten, een ander stel om na het gebruik schoon te maken. Deze netten worden in eene rechte lijn uitgezet in de richting, welke met het oog op stroom en andere omstandigheden het nuttigst is te achten. Daarbij worden 4 tot 5 netten aan elkander gebonden, alle achter elkaar vastgemaakt aan flinke touwen, waarvan het bovenste door stukken kurk drijvende wordt gehouden, terwijl elke zoodanige reep aan beide zijden wordt bevestigd op den bodem door twee dreggen, zijnde niet zeer zware ankers met vier rondgebogen weerhaken. Het geheele vischtuig bestaat dus uit ongeveer een tiental van dergelijke reepen van 4 tot 5 netten en wordt de beug genoemd. Het geheele beugwerk met ankertouwen en dreggen kost bij nieuwe aanschaffing van f 300.— tot f 400.—. In de gedeelten van de Zuiderzee waar een sterke stroom staat, zooals bijvoorbeeld te Enkhuizen, moeten de netten zeer sterk zijn, en moet daar „langs stroom” worden gevischt. In de inhammen der Zuiderzee hebben de netten niet zooveel weerstand te verduren en kan de beug daar „dwars stroom” worden geplaatst, zoodat daar zelfs oude, afgedankte vischtuigen uit andere plaatsen worden gebruikt. Het spreekt vanzelf, dat de prijs dier oude tuigen veel minder is, en dikwijls tot de helft wordt teruggebracht.

De staande ansjovisnetten vertoonen in het algemeene type eene groote overeenkomst met de staande haringnetten; immers zij worden op ongeveer dezelfde wijze uitgezet en door ankertouwen en dreggen bevestigd. Het voor iederen visscher gebruikelijk getal netten is grooter, want voor de ansjovisvisscherij worden in den regel een 60-tal netten gebruikt; niet weinigen echter visschen met veel grooter beugen tot 100 netten en meer, ja, er zijn er zelfs die 170 tot 200 netten en enkele, die nog meer uitzetten. De ansjovisnetten zijn veel teerder dan de haringnetten; zij zijn gemaakt van een fijne soort katoen en de mazen zijn ook aanmerkelijk kleiner dan van de haringnetten. Het gevolg is dat de ansjovisnetten veel kostbaarder zijn en veel meer aan breken onderhevig. Men kan als een gemiddelde rekenen dat de ansjovisvisscher f 10.— moet betalen per net met bijwerk van touwen, dreggen, enz. De kleinste ansjovisbeug kost derhalve reeds ongeveer f 600.—. Wegens de weinige sterkte zijn de ansjovisnetten zoo aan breken onderhevig, dat welhaast iedere ansjovisvisscher moet rekenen op eene schade van tenminste f 200.— per jaar aan zijne netten; beloopt zijn schade minder dan mag hij dit als een extraatje beschouwen. Maar al te dikwijls gebeurt het daarentegen dat de schade aanmerkelijk grooter is en f 300.— tot f 400.— bedraagt, ja niet zelden verspeelt een visscher zijn geheele beug. Tot recht begrip dient eene verklaring van de oorzaken vooraf te gaan.

Voor ongeveer 20 jaren geleden werd de ansjovisvisscherij wel haast uitsluitend beoefend met de kuilen en zegen, voornamelijk met den wonderkuil. Daar het kuilvisschen niet ieders werk is, doch eene vrij groote geoefendheid vereischt, en de kuilvisscherij alleen kan worden uitgeoefend met daarvoor gebouwde en ingerichte vaartuigen, bleef de ansjovisvisscherij dus monopolie voor de echte visscherlieden. Vóór ongeveer 20 jaren geleden is echter een nieuw vischtuig voor de ansjovisvisscherij in gebruik genomen, de zoogenaamde welbekende staande ansjovisnetjes, die wij zoo even beschreven. De werk-

tuigen waarmede deze visscherij overigens moet worden uitgeoefend zijn zeer eenvoudig; behalve een zeker aantal touwen en dreggen van geringe zwaarte, behoeft men slechts een bootje te bezitten dat zooveel drijfvermogen heeft, dat het twee tot drie man en een aantal licht want op het water kan dragen. Kennis voor de behandeling van deze netten wordt ongeveer niet vereischt. Daar de netjes geruimen tijd achtereen uitstaan en bijvoorbeeld slechts eenmaal per dag behoeven opgehaald en gelegegd te worden, was deze visscherij al tot een uiterste mate van eenvoud teruggebracht. Bovendien leveren deze staande netjes tegenover de kuilen het groote voordeel op, dat zij bij alle weer en wind hun werk kunnen doen, terwijl bijvoorbeeld het kuilen bij windstilte onmogelijk is; en dat deze om zoo te zeggen 24 uur in een etmaal hun werk verrichten, terwijl met de kuilen slechts eenige uren achter elkaar is te sleepen. Aldra bleek het dus, dat de bezitters van de staande netjes veel betere vangsten maakten dan de kuilers, ofschoon zij persoonlijk minder tijd aan het uitoefenen der visscherij behoeften te geven, en veel minder personen daarbij benoodigd waren dan bij het manoeuvreren met kuilende schepen. Toen dan ook eenige goede ansjovisjaren voorkwamen, en vooral in het fenomenale ansjovisjaar 1890 eene tot nu toe ongekende menigte ansjovis de Zuiderzee binnentrok, kreeg de ansjovisvisscherij eene dergelijke reputatie van een goudwinning te zijn, dat, om zoo te zeggen Jan en alle man zich op de uitoefening dezer visscherij ging toeleggen. Ieder, die maar een boot kon machtig worden en eenig kapitaal bezat om het vischwant te koopen, werd ansjovisvisscher; predikanten, restaurateurs, kroeghouders, turfschippers, boerenarbeiders, motorvaarders, ja wat niet al, groen en rijp werd ansjovisvisscher; en de officieele statistieken deden niet zeer nauwlettend toeziende beoordeelaars juichen over den ongekenden vooruitgang van de visscherij. Immers ieder die de visscherij wil uitoefenen moet zich in de gemeente zijner woonplaats laten inschrijven in de visscherij-

registers, en bij honderdtallen werden de nieuwe visschers op de officieele lijst gebracht.

De toevloed van visschers werd daardoor zoo groot, en ook nog heden ten dage werpen zoo velen — al dan niet visschers — zich op de ansjovis in de maanden Mei en Juni, dat de zee als het ware vol wordt gezet met ansjovisnetten. Ieder die in deze maanden wel eens heeft gevaren op de Zuiderzee en oog voor deze omstandigheid had, kan getuigen dat de zee op sommige plekken, om met een kleine overdrijving te spreken, geleek op een warmoezenierstuin door de menigte stokken overal boven het water uitstekende en het verloop van de uitgezette ansjovisnetten aangevende. In den ansjovistijd komt de zee althans zoo vol te staan, vooral ook door de groote lengte van de beugen, dat het welhaast ondoenlijk wordt om zeilende of stoomende die netten te ontwijken. Friezen beweren, dat zij tot Medemblik moeten gaan om nog een vrij plekje in de zee te vinden voor het uitzetten van hunne netten, en de Hollanders kruipen tot onder de Lemmer om aldaar ruimte voor hun beug te zoeken. Indien nu in die volle zee een flinke wind opsteekt en een harde stroom gaat, breken reeds vele netjes alleen door de kracht van het water, en raken in elkander verward; is er toevallig ook een vrij groote scheepvaart, dan snijden de bij den wind zeilende vaartuigen of de in den wind opkruisende schepen met hunne naar onderen staande zwaarden deze netjes door, alsof het spinragjes zijn. Is een visscher eindelijk zoo fortuinlijk om een buitengewoon mooie vangst in zijn net te verkrijgen, dan breekt het net soms reeds alleen door de vracht van de visch. Wanneer men dan in aanmerking neemt, dat al die zoogenaamde gelegenheidsvisschers met een onverholten spijt door de beroepsvisschers in hunne wateren worden gezien, en dat de visscher, eenmaal op het water zijnde, zich op eigen schip heer en meester gevoelt en het zeer gewoon vindt om zijn eigen rechter te zijn, dan kan men begrijpen dat het groote aantal uitgezette ansjovisnetten noodzakelijk

tot allerlei moeilijkheden moet aanleiding geven. Raken de netten van verschillende visschers door kracht van stroom of anderszins in elkaar verward, dan wordt niet lang geaarzeld met het trekken der messen, en met eene energie een betere zaak waardig, wordt alles van vriend en vijand kort en klein gesneden. Ook wordt er wel gemompeld, dat vele visschers, zoogenaamd bij ongeluk maar werkelijk bij opzet, in het duister het tuig van anderen overvaren en vernielen. Hoe dit alles dan ook zij, de ansjovisvisscher heeft door al deze omstandigheden te zamen gewoonlijk een groote schade aan zijn netten te lijden; en indien de vangst en opbrengst van de ansjovis niet zeer ruim is, bedraagt de schade aan de netten alleen reeds dikwijls meer dan de geheele bruto besomming uit de visscherij.

In den mond van het publiek heet de ansjovisvisscherij nog altijd de goudwinning van de Zuiderzee; ansjovis is het goud van het water, roept men uit; en, zooals gewoonlijk, blijft een eenmaal verkregen naam, ten goede of ten kwade, voortbestaan, ook al is die naam geheel onverdiend. Nu is het voorzeker waar dat eene goede ansjovisvangst in een overvloedig ansjovisjaar, wanneer de visschers door geen bijzondere rampen worden getroffen, een mooie verdienste kan afwerpen; maar ongelukkigerwijze zijn de werkelijk goede ansjovisjaren, waarin zoowel de hoeveelheid als de prijzen bevredigend zijn, zeldzaam, terwijl daarentegen de averijen voor de visschers met hun want, zooal geen regel, dan toch zeer vaak voorkomende zijn. Tegenover een enkel goed ansjovisjaar staan derhalve meer jaren met slechte uitkomsten; en de ondervinding heeft dan ook geleerd, dat voor de eigenlijke beroepsvisschers de uitoefening van de ansjovisvisscherij met de fijne staande netjes een ramp is geweest. In Volendam heeft de bevolking weerstand kunnen bieden aan de verleiding om de nieuwmodische ansjovisnetten aan te schaffen; er zijn slechts twee visschers te Volendam, die met staande ansjovisnetten visschen, en de Volendammers hebben wijselijk de visscherij

met de kuilen op de ansjovis gestaakt, toen deze tegen de groote concurrentie met de staande netten niet meer winstgevend bleek. De Volendammers zijn toen in den ansjovistijd meer bepaald werk gaan maken van de bot, paling en geepvisscherij, en zagen zelfs met een zekere voldoening de meeste anderen hunne krachten geven aan de ansjovis. Immers dan bleef er des te meer paling en bot in de vrije zee voor de Volendammers te vangen. Dit is al een van de redenen waarom de toestand van de Volendammers op dit oogenblik nog zooveel gunstiger is dan van visschers uit andere plaatsen, omdat de Volendammers zich niet zoo diep in de schuld behoefden te steken om altijd maar weer opnieuw de dure ansjovisnetten aan te schaffen, onverschillig of de ansjovisvangst voordeelig was of niet. Een gelijk verschijnsel ziet men op Urk; een aantal Urkers hebben evenzeer weerstand kunnen bieden aan de algemeene mode om de ansjovisnetten aan te schaffen. Zij, die zulks hebben gedaan, hebben nog steeds vrijwel het hoofd boven water kunnen houden; maar hunne collega's, die aan de algemeene beweging hebben deelgenomen, zijn allengs dieper in de schuld gekomen; zoo is vermoedelijk de nieuwe wijze van visschen op ansjovis een van de voornaamste oorzaken geworden van den bedenkelijken achteruitgang van de Zuiderzeevisschers.

Niettemin bleef het groote publiek de ansjovisvisscherij nog altijd de goudmijn van de Zuiderzee noemen, en wijst het tot staven van zijn bewering op bruto opbrengsten van ansjovis, welke in enkele jaren wel eens 1, 1½, ja, naar men zegt, wel eens 2 millioen gulden zouden hebben bedragen. Het groote publiek vergeet daarbij evenwel, dat die duizende ansjovisvisschers allen te zamen dan ook zooveel schade aan hunne duizende en nog eens duizende teere netten hebben, dat het totaal bedrag der schade dikwijls de bruto besomming aan visch nabij kwam. Althans zeker is het niet te ontkennen, dat in de minder goede ansjovisjaren het totale bedrag dier nettenschade met het totale bedrag van andere onkosten, als

loon, kost. renteverlies, onderhoud en averij aan schip en tuig, en nog zoo veel meer, de bruto besomming zelfs heeft overtroffen. Het publiek heeft daardoor steeds verzuimd op deze schade voldoende licht te laten vallen, en bleef nog steeds juichen over de groote verdiensten met de ansjovisvisscherij, wanneer de beurs van de visschers niet alleen heelemaal was leeg geraakt, maar hunne zakken werden gevuld met onbetaalde rekeningen van nettenleveranciers en anderen. Wij zullen in de gelegenheid zijn over dit belangrijk onderwerp nog merkwaardige staaltjes te vermelden in ons gedetailleerd overzicht van de visschersplaatsen afzonderlijk.

De ansjovisvisscherij wordt dan ook in verschillende belangrijke visscherscentra niet of bijna niet uitgeoefend; zoo bijv. in Volendam, gelijk reeds boven aangemerkt, zijn slechts twee ansjovisvisschers, in Kampen enkele weinigen, in Elburg niet één enkele. Daarentegen komt er in den ansjovistijd een zwerm van personen, die anders met de visscherij niets te maken hebben, als visschers op het water. In de volgende afdeeling komen wij hierop nader terug. Hoewel de ansjovisvisscherij dus een specifieke Zuiderzeevisscherij is, heeft zij voor de eigenlijke Zuiderzeevisschers minder beteekenis dan de paling- en botvisscherij.

Voor de overige visscherij met staand want zijn de omstandigheden veel eenvoudiger, zoodat het gebruik van de andere vischtuigen korter is te beschrijven.

De fuiken worden gebruikt voor de vangst van paling en haring, en worden voornamelijk gebruikt in het noordelijk deel der Zuiderzee; men vindt ze reeds bij Enkhuizen, en vooral langs de Friesche kust naar het noorden worden vele fuiken aangetroffen; die voor de haringvangst van zeer groote afmetingen.

In Friesland worden de palingfuiken op verschillende soms samengestelde wijzen uitgezet; nu eens vindt men ze in vrije zee met een vleugel, die dienst doet als keurnet om de

langs zwemmende paling te leiden in den openstaanden fuikmond; of wel zijn de fuiken aan een lang schud- of keurnet aan weerskanten in dwarsrichting bevestigd; dit geschiedt voornamelijk op plaatsen waar afwisselend stroom voorkomt bij vloed en eb, zoodat bij vloed de fuiken aan de eene zijde van het schudnet door het stroomende water worden uitgespalkt, terwijl bij eb de fuiken aan de overzijde dienst gaan doen. Deze wijze van visschen komt bij Laaxum voor. Dan weer zijn de fuiken bevestigd aan den zeedijk en worden dwars van dezen in zee uitgezet.

In de buurt van Stavoren is het recht van palingvisscherij aan den zeedijk verpacht, en worden de plaatsen, waar fuiken zullen worden gesteld, onder een 12-tal visschers verloot; verder noordelijker heeft hier en daar eveneens verpachting plaats (tegen geringe prijzen) uitsluitend voor de palingvisscherij.

De haringvisscherij met fuiken begint eerst ten noorden van Makkum. Daarbij wordt groepsgewijze gevischt, d. w. z. eenige visschers vereenigen zich over zekeren afstand of in eene buurt, en brengen gemeenschappelijk hunne haring-fuiken te water, in ééne richting dwars van het strand de zee in, en twee aan twee tegenover elkaar gesteld. Deze twee tegenover elkaar gestelde fuiken behooren steeds aan éénen visscher.

Dit noemt men een regel, en de lengte ervan is honderden meters.

Zoo kunnen er langs het strand der gemeenten noordelijk Wonseradeel, Barradeel en het Bildt 's voorjaars geregeld een 15-tal zulke regels worden waargenomen.

Aan iederen regel behooren van 4 tot 12, soms meer, visschersbooten, ieder met twee man bemand, meestal ieder voor de helft eigenaar. Een hunner wordt aangewezen als hoofd van den regel, waaraan ieder gehoorzaamt. Dit geschiedt alles naar vaste onbeschreven wetten en bepalingen.

Ieder visscher (halve boot) heeft gewoonlijk $\pm$ 14 fuiken in zee; per boot varieert dit getal van 24 tot 30.

Ieder visscher heeft zeker aantal reservefuiken tehuis.

Om de plaats in den regel wordt geloot.

Die no. 1 trekt, plaatst het eerst zijn span tweevleugelige fuiken, naast aan den dijk, en zoo vervolgens de opvolgende nummers. Is de lijst rond, dan wordt er opnieuw geloot en plaatst ieder weder zijne twee fuiken, en dit herhaalt zich tot alle plaatsen aangewezen zijn.

Die no. 1 heeft, begint met dwars uit den wal een schud van wilgenrijs te plaatsen ter lengte van ± 9 Meter en bevestigt dit met stokken. Aan den versten stok bevestigt hij een der vleugels van beide tegenovergestelde fuiken, en wel den vleugel waaraan over eene lengte van ± 1.50 Meter het net ontbreekt, dienende deze opening om de visch toegang tot de fuik te verleen.

De andere, dichte, vleugel wordt op den noodigen afstand stevig aan een stok bevestigd en hieraan aansluitende plaatst no. 2 eerst zijn schud en daarna tegenovergesteld zijne beide fuiken; vervolgens no. 3 enz.

Ieder visscher behoudt voor zich de vangst in eigen netten verkregen, en merkwaardiger wijze weten de visschers altijd precies te onderkennen, welke fuiken in die lange rij aan ieder hunner persoonlijk toebehooren.

De palingfuiken kosten f 4.50 tot f 9.— en meer per stuk, al naar de grootte, en er zijn wel visschers die 100 en meer stuks in gebruik hebben. Het kapitaal in deze fuiken gestoken kan wel tot f 900.— bedragen. De slijtage per jaar wordt op ongeveer $\frac{1}{5}$ geschat.

De haringfuiken, die van veel grooter afmetingen zijn, kosten benoorden Harlingen $\pm$ f 22.50 per fuik, ten zuiden van Harlingen, waar dieper water is en dientengevolge de fuiken hooger worden gemaakt, $\pm$ f 30.— per stuk.

Voorts vordert het overige daarbij behoorend materieel nog een vrij belangrijk bedrag.

Stormweder kan ook van deze visscherij een groot deel doen verloren gaan.

De zijden botnetjes worden eenvoudig uit een schuitje of een vlet op den bodem van de zee neergelaten. De bot wordt dan opgeschrikt, onder anderen op verschillende plaatsen door plonsen met een grooten stok in het water, en raakt verward in de mazen van het zijden netje. De zijden botnetjes worden vooral gebruikt aan den zuidkant bij Durgerdam en Hoorn, in Kampen, De Lemmer, Kuinre en in enkele andere plaatsen onmiddellijk aan ondiepe slikachtige gronden gelegen. De zijden botnetjes kosten ongeveer f 16.— tot f 16.50 per perkje, en de beug van 30 perkjes kost in zijn geheel $\pm$ f 500.—. Daar de visscherij met deze netjes zeer voorzichtig wordt uitgeoefend, hebben deze niet veel van averij te lijden. Wel is het een werk dat veel tijd en veel geduld vereischt om de gebruikte netjes wederom schoon te maken en te zuiveren van al het slijk, vuil en overblijfsels van dieren en plantjes, welke aan de zijden draden blijven kleven.

De kubben zijn een soort van manden van teen gevlochten, welke het best zijn te vergelijken bij het onderste gedeelte van rieten modellen, welke door costumnaaisters worden gebruikt om dameskleederen op aan te passen. De kubben hebben, zij het dan ook in het klein, ongeveer den onregelmatigen kegelvorm van het onderdeel der costuumpoppen: zij zijn aan de onderzijde evenzeer afgesloten met teenen, waartusschen in het midden een gaatje is gelaten. Dit ronde gaatje is afgesloten door een uiterst fijn zijden netje vingervormig met een opening zóó klein, dat nauwelijks een vinger er door te steken is. In de kubben worden kiezelsteenen gedaan om deze ongeveer op den bodem te doen zinken. Als aas worden gewoonlijk levende garnalen er in gebracht; de kubben worden aan de bovenzijde met touwtjes aan een lijn bevestigd, zoodat zij met eene zijde van den onderand juist even den grond raken. De aal heeft de eigenschap

van zich gaarne te willen indringen door nauwe openingen, ziet de garnalen krioelen in de kubben, en wringt zich dan met geweld zóó lang door het gaatje aan de onderzijde van het nauwe zijden netje tot zij in het beloofde land, de kubbe, is doorgedrongen. Het is duidelijk, dat haar de terugweg door het zijden netje is afgesloten. Het komt wel voor, dat zooveel paling zich in zulk een kubbe heeft binnengeworsteld, dat de kubbe er stijf vol van is.

Van deze kubben worden ongeveer 100 stuks door een visscher gebruikt; de prijs per stuk is ongeveer f 1.— tot f 1.50 met bijbehooren, zoodat in de kubben een kapitaal wordt gestoken van $\pm$ f 150.—.

Het hoekwant voor de aal- en botvisscherij. De aal en de bot worden op vele plaatsen met het zoogenaamde hoekwant gevangen. Dit hoekwant bestaat uit lange lijnen, waaraan dwarstouwtjes bevestigd zijn, en aan het uiteinde van deze touwtjes worden gewone vischhaken bevestigd. Een beug bestaat gewoonlijk uit een aaneenschakeling van 72 tot 80 lijnen en aan iedere lijn bevinden zich ongeveer 270 hoeken. De hoeken liggen ongeveer op den bodem van de zee. Iederen keer als het hoekwant moet worden gebruikt, moet aan iederen hoek een stuk aas aangebracht worden. Voor dit aas worden bij voorkeur gebezigd garnalen of zoogenaamde zeebliek, dat zijn jonge haringen. Wordt de lijn weer naar huis gebracht, dan moet het hoekwant wederom worden schoon gemaakt, en men kan zich begrijpen welk een onuitputtelijk geduld er noodig is om al die hoeken een voor een schoon te maken en weer van nieuw aas te voorzien. Gewoonlijk worden voor dit werk gebruikt jongens, vrouwen en oude mannen. De loonen zijn bijvoorbeeld in Enkhuizen en Volendam 5 cent voor het schoonmaken per lijn van 270 hoeken en wederom 5 cent voor het aanhangen van nieuw aas.

Het hoekwant waarmede de bot gevangen wordt is iets zwaarder dan hetgeen voor de paling wordt gebruikt.

Op enkele plaatsen van de Zuiderzee wordt met het hoek-

want ook de geep gevangen. De geep komt alleen in helder water voor en vermijdt de troebele gedeelten; de geep eenigszins den vorm van paling hebbende, doch niettemin daarvan zeer verschillend, is een veel levendiger visch dan de paling, blijft niet als de paling bij voorkeur op den grond, doch zwemt liefst vrij rond in het water. Als dus de geep in helder water een hoekwant in het oog krijgt en met groote gulzigheid het aas inslikt, is haar eerste werk om daarmede naar boven te zwemmen, en daarmede het hoekwant van den bodem der zee op te lichten omhoog. Zoodra de geep zulks doet, is het hoekwant derhalve niet meer deugdelijk om paling te vangen. De visschers zien dan ook zeer ongaarne de geep verschijnen en hun palingvisscherij in de war sturen. Juist met het oog daarop gaan deze meermalen uit met het doel om de geep te vangen, die zij in den goeden tijd in Mei en Juni voor ongeveer 1 c. per stuk van de hand kunnen zetten als voedsel voor de achterbuurten; de visschers zelf lusten ze niet. Daar de paling bij eenigszins redelijke prijzen 30 cent per pond doet, is het duidelijk, dat eenige weerspannige geepen een visscher zeer dwars kunnen zitten, en hem onmogelijk kunnen vergoeden wat hij aan paling moet derven.

Een lijn met hoeken voor de palingvisscherij kost ongeveer 80 cent; voor de botvisscherij ongeveer f 1.40 à f 1.50. Een volledig hoekwant kost dus per stuk tusschen 60 en 120 gulden. De visscher kan volstaan met een dubbel stel want. Daar deze visscherij ook in kleine scheepjes kan worden uitgeoefend, is hiervoor geen groot kapitaal vereischt.

VIJFDE AFDEELING.

De Visschers.

Volgens de bekende staten van het College voor de Zeevisscherijen worden voor de uitoefening der Zuiderzeevisscherij

als ingeschreven op 1 Maart 1905 in de gemeentelijke registers vermeld:

3453 visschersvaartuigen met eenen gezamenlijken tonneninhoud van 46355 ton en eene gezamenlijke sterkte der bemanning in den loop van het vorig jaar van 7282 koppen.

Deze totaalcijfers van de staten, achter de jaarlijksche verslagen van het College voor de Zeevisscherijen opgenomen, worden bij voorkeur aangehaald om den omvang van het visscherijbedrijf te schetsen, en gaarne werden de eindcijfers van verschillende jaren met elkander vergeleken om daaruit een vooruitgang of achteruitgang van de visscherij te bewijzen. Hoewel in enkele jaren een kleine teruggang in de totaalcijfers was te vinden, bleven deze cijfers evenwel vrij constant tegenover voorgaande jaren een vermeerdering aanwijzen, en met voldoening werd dan wederom door het groote publiek geconstateerd, dat het visscherijbedrijf op en langs de kusten van de Zuiderzee op bevredigende wijze was vooruitgegaan. Wie zich evenwel de moeite getroostte iets meer te doen dan met een vluchtigen oogopslag deze bijlagen van de verslagen van het College voor de Zeevisscherijen te raadplegen, kon in den tekst van het afzonderlijk verslag voor de Zuiderzeevisscherij telkens de opmerking van het College zelf vernemen, dat een vooruitgang in het visscherijbedrijf veelal niet mocht worden afgeleid uit eene vermeerdering van de ingeschreven vaartuigen. Het College zelf wees er voortdurend op, dat de opgaven der gemeentebesturen over de ingeschreven vaartuigen niet zonder voorbehoud als waarheid waren aan te nemen, en bovendien vestigde het College ongeveer in elk verslag weder de aandacht er op, dat in de verzamelstaten geen behoorlijk onderscheid werd gemaakt tusschen de verschillende soorten van visscherijen, en vooral tusschen de visscherij in eigenlijken zin door beroepsvisschers uitgeoefend, en de visscherij, die nu en dan bij gunstige gelegenheid door de zoogenaamde gelegenhedsvisschers werd uitgeoefend. Eindelijk wees het College voor de Zeevisscherijen er ook op, dat de duur van de

visscherijen in onderscheidene plaatsen zeer verschillend was, zoodat niet alle vermelde visschers gedurende het geheele jaar in dit bedrijf werkzaam waren.

De herhaalde wenken van het College werden niettemin gewoonlijk in den wind geslagen, en men bleef de verzamelstaten aanvoeren als bewijs voor de werkelijke beteekenis van de visscherij.

Ongewild en buiten zijn schuld heeft op die wijze het College voor de Zeevisscherijen aanleiding gegeven tot geheel verkeerde gevolgtrekkingen, zoodat eigenlijk de niets zeggende staat bleef het plechtanker, waaraan velen hunne beschouwingen vastknoopten. Indien wij derhalve in onze volgende beschouwingen zeer weinig waarde hechten aan die verzamelstaten, en integendeel voortdurend zullen wijzen op den verkeerden indruk, dien deze staten aan oppervlakkige beschouwers verschaffen, dan doen wij dit met volkomen waardeering van het anders zoo voortreffelijke werk van dit College, en doen wij feitelijk niets anders dan de waarschuwingen herhalen, die het College in zijne verslagen steeds dienaangaande heeft gegeven.

In de eerste plaats moeten wij er dan ook op wijzen, dat het getal van 7282 koppen, waaruit de bemanning van de Zuiderzeevloot zou bestaan geheel onjuist is.

Ook onder de personen, die de visscherij op de Zuiderzee uitoefenen, vindt men dezelfde bonte verscheidenheid als in alle voorgaande afdeelingen van dit hoofdstuk is aangetroffen bij de behandeling dier verschillende onderwerpen. Onder de personen, die met den algemeenen naam van visscher worden aangeduid, vindt men een zoo groote verscheidenheid, dat een tot in onderdeelen voortgezet gedetailleerd onderzoek slechts een juist beeld kan verschaffen over deze groep van personen. Wij zullen daarom ook hier een zoo nauwkeurig mogelijke schifting beproeven.

In de eerste plaats dient men een onderscheid te maken tusschen twee soorten van visschers:

A. de eigenlijke beroepsvisschers;

B. de gelegenheidsvisschers.

A. De beroepsvisschers.

De beroepsvisschers geven onderling ook wederom eene groote verscheidenheid te zien. Zij zijn te verdeelen in:

1^o. de beroepsvisschers, die gedurende het geheele jaar of althans bijna het geheele jaar het bedrijf als visscher uitoefenen, zoolang de toestand van het water zulks toelaat;

2^o. de beroepsvisschers, die slechts een gedeelte van het jaar zich aan het visschersbedrijf wijden, gedurende welk gedeelte dat visschersbedrijf hun uitsluitende bron van bestaan is.

1. De beroepsvisschers gedurende het geheele jaar zijn wederom te verdeelen in:

a. de beroepsvisschers, die gedurende het geheele jaar op de Zuiderzee visschen. Onder dezen behooren bijv. de Volendammers; een groot gedeelte van de Huizers, de visschers uit Spakenburg, Harderwijk, Elburg enz.

b. de beroepsvisschers gedurende het geheele jaar, die een gedeelte van het jaar op de Zuiderzee doorbrengen en een gedeelte van het jaar de Noordzee-visscherij beoefenen. Daartoe behooren onder anderen een groot deel van de Urkers, eenige visschers uit Enkhuizen, eenige uit Wieringen en Huizen;

c. de beroepsvisschers van het geheele jaar, die bijna doorlopend op de Noordzee visschen, doch slechts enkele maanden, en dan nog niet eens elk jaar, op de Zuiderzee komen visschen. Daartoe behooren een zestiental vaartuigen uit Texel, een tweetal uit Den Helder, en een vijftal uit Wieringen;

d. de beroepsvisschers van het geheele jaar, die een deel van het jaar op de Zuiderzee visschen en het overige deel van het jaar op de binnenwateren; daartoe behooren voornamelijk de Friezen uit Lemsterland, Stavoren, en eenige andere plaatsen, die nu eens aan deze zijde dan eens aan genen kant van de zeedijken de vischvangst uitoefenen.

2. De beroepsvisschers, die slechts gedurende een gedeelte van het jaar het eigenlijke visscherijbedrijf uitoefenen. Onder deze soort vindt men een groote verscheidenheid. Voor het meerendeel zijn zij personen, die slechts aan enkele visscherijen deelnemen, als bijv. alleen aan de haringvisscherij en de ansjovisvisscherij, of wel alleen aan de haringvisscherij, of wel alleen aan de palingvisscherij. Zoo bijv. de Friezen langs de noordkust van Friesland van Wonseradeel tot Westdongeradeel, die van Februari tot half Mei zich geregeld met de haringvisscherij bezig houden, doch de overige maanden van het jaar het vischwant vaarwel zeggen, om arbeiders te worden aan de dijkwerken, om in den landbouw hun bestaan te vinden of allerlei andere werkzaamheden te verrichten. Daartoe behooren ook de visschers, die een gedeelte van het jaar zelf de vischvangst uitoefenen op de Noordzee of Zuiderzee, en het overige gedeelte van het jaar met hun schip varen als vrachtvaarders. Van deze soort zijn er te vinden in Wieringen, die 's winters geregeld als vrachtvaarders de alikruiken vervoeren naar Harlingen of naar Den Helder, en in de buurten van Enkhuizen, die met koolvervoer tijdelijk hun bestaan vinden. Verder zijn er eenigen, o. a. op Urk, die des winters geregeld met brandstoffen varen, en al dien tijd de visscherij aan hun plaatsgenooten overlaten. Onder deze soort zijn ook te begrijpen een groot aantal mannen, die in de maanden Juli tot December als knecht dienst nemen op de loggers en stoomtrawlers op de Noordzee, hetzij van uit Vlaardingen en Maassluis, hetzij van uit IJmuiden, hetzij eindelijk van uit de Duitsche Noordzeehavens in de buurt van Emden. Deze mannen toch zijn slechts gedurende een gedeelte van het jaar Zuiderzeevisschers, doch vinden uitsluitend hun bestaan voor minstens even groot gedeelte van het jaar in eene andere betrekking, die zoo zeer verschilt van het Zuiderzeevisschersbedrijf, dat men van hen gerust kan verklaren, dat zij tijdelijk een ander ambacht uitoefenen. Tot deze groep van personen behooren zeer vele Markers, terwijl uit

vele Zuiderzeeplaatsen een steeds toenemend aantal mannen hun heil zoeken op de loggers.

Wil men derhalve een eenigszins betrouwbaar overzicht verkrijgen over de werkelijke beteekenis van de Zuiderzeevisscherij, dan moet men een nauwkeurige schifting maken tusschen al deze categorieën van personen. Immers, een vernietiging van het Zuiderzeevisscherijbedrijf zou een aantal van hen volkomen broodeloos kunnen maken, terwijl het voor anderen onder deze beroepsvisschers slechts de stilstand van het bedrijf gedurende een vrij onbelangrijk deel van het jaar zou beteekenen.

In de groepeeringsdezer personen is in den loop der jaren en wel voornamelijk sedert het jaar 1890 eene belangrijke wijziging gekomen. Immers, in vroeger jaren gingen veel meer Zuiderzeevisschers naar de Noordzee dan thans het geval is. Nog ongeveer een tiental jaren geleden begaven meer dan 100 Volendammers en een groot aantal Enkhuizers zich naar de Noordzeewateren, terwijl sinds eenige jaren niet een enkele Volendammer zich meer op de Noordzee gewaagd heeft. Verschillende oorzaken hebben hiertoe medegewerkt. In de eerste plaats zijn, door verschillende omstandigheden, ter vermijding van wijdloopigheid hier niet nader aan te geven, de vischgronden aan de kusten van de Noordzee achteruitgegaan, zoodat de visschers dicht onder de kust blijvende geen loonende besomming meer kunnen maken. Begonnen zij zich dan al verder in zee te wagen, dan moesten deze roekeloozen maar al te dikwijls hunnen moed met den dood bekoopen. Door het slechte weer werden de visschers dan soms weken lang opgehouden in de Noordzeehavens, die zij niet konden uitzeilen, zoodat de Noordzee-kustvisscherij, voor daarvoor geschikte zeilschepen reeds minder geworden, aan de daarvoor ongeschikte Zuiderzeevisschers geen bestaan meer opleverde. Bovendien onderging de eigenlijke Noordzeevisscherij ook een groote verandering. De bommen kwamen hoe langer hoe minder in gebruik. De loggers moesten de vischrijke gronden

steeds verder opzoeken, en eindelijk deden de stoomtrawlers in voortdurend grooter getale hunne intrede in het visscherijgebied, zoodat in een kort tijdvak het visscherijbedrijf op de Noordzee geheel van aard veranderde. Belangrijke visscherijhavens bestaan te Harlingen, Maassluis, IJmuiden en Scheveningen, alwaar aan diepgaande schepen een beter verblijf werd verschaft dan de onhandige bommen op het vlakke strand konden vinden. Allengs kwam er dus meer behoefte aan de losse mannen op de loggers en stoomtrawlers, en zoo vonden de vele mannen van de Zuiderzee in het dienst betrekken op die vaartuigen een beter bestaan dan in eene visscherij voor eigen rekening op hunne kleine scheepjes. De Noordzeevisscherij met eigen schepen van uit de Zuiderzeeplaatsen is dientengevolge sterk achteruitgegaan, maar het dienstnemen als knecht is jaar op jaar sterk toegenomen. Ook al om die reden is voor een groot aantal beroepsvisschers het Zuiderzeegebied van steeds minder beteekenis geworden.

Deze omstandigheden verdienen alle aandacht. Immers, zij wijzen er op, dat het visscherijbedrijf geleidelijk en uit zich zelf op nieuwe banen komt. Het kleine bedrijf van den Zuiderzeevisscher, die voor eigen rekening nog op de Noordzee vaart, wordt hoe langer hoe moeilijker; de visschers klagen er zelfs over, dat, indien zij nog eens goede vangsten maken, zij deze niet altijd op bevredigende wijze van de hand kunnen doen, omdat de groote opkoozers op meer geregelde wijze worden voorzien door de stoomtrawlers. Het bedrijf van de Zuiderzeevisschers op de Noordzee wordt daardoor steeds meer gestempeld tot een klein bedrijf en ondervindt daarvan alle na-deelen tegenover het zich altijd meer ontwikkelend grooter bedrijf.

De slechte resultaten der laatste jaren van de visscherij op de Zuiderzee zelve, hebben bovendien het aantal eigenlijke Zuiderzeevisschers reeds sterk doen teruggaan.

Het is dan ook niet onwaarschijnlijk, de omstandigheden wijzen erop, dat het aantal eigenlijke Zuiderzeevisschers, die

doorlopend hun bedrijf op de Zuiderzee moeten vinden, geleidelijk en toch geregeld zal gaan verminderen.

Het is een geliefkoosd beweren van velen, dat de Zuiderzeevisschers zoo eenzijdig zijn ontwikkeld, dat zij geen ander bedrijf kunnen uitoefenen; en het bewijs van dit beweren wordt vooral gezocht in de omstandigheid, dat bijv. de Volendammers, de Elburgers, de Harderwijkers, de Urkers en verscheidene anderen, ondanks hun vrij kormmervol bestaan, geen andere werkzaamheden verrichten. Wij gelooven niet, dat dit beweren juist is; immers, er zijn te veel bewijzen van het tegendeel. Wij willen slechts wijzen op het groote aantal personen, dat ook een ander bedrijf uitoefent dan de Zuiderzeevisscherij, als bijv. de binnenvisscherij, de mannen, die dienst nemen op de loggers, de visschers, die een gedeelte van het jaar de vrachvaart uitoefenen; maar vooral leerzaam zijn in dit opzicht de Wieringers en Enkhuizers. Ook Wieringen heeft te lijden gehad onder de slechte tijden voor de Zuiderzeevisscherij. Toch hebben de slechte tijden een betrekkelijk geringen nadeeligen invloed uitgeoefend, omdat de Wieringers voor het grootste gedeelte in staat zijn geweest naast het visscherijbedrijf den landbouw uit te oefenen. Van de Enkhuizers zijn ook velen gaan werken in de koolvelden, omdat aldaar meer te verdienen was.

De Volendammers zouden niets liever zien, dan dat in hunne plaats fabrieken zouden worden opgericht, opdat zij als fabrieksarbeider werk aan den wal zouden kunnen vinden.

Met al deze voorbeelden voor oogen kan men moeilijk volhouden, dat de Zuiderzeevisscher in het algemeen gesproken geen ander bedrijf kan uitoefenen; aan velen ontbreekt de gelegenheid om zulks te doen; maar waar de gelegenheid wordt aangeboden, wordt zij dadelijk met beide handen aangegrepen, en door den nood gedwongen hebben reeds vele visschers getoond in een geheel ander bedrijf, als de stoomvisscherijen, een nieuwen werkkring te kunnen vinden.

Onze Commissie heeft ook bepaaldelijk hare aandacht op

dit punt gevestigd, en talrijk zijn de gevallen, waarin op hare navraag werd geantwoord, dat de eigenlijke beroepsvisschers der onderscheidene Zuiderzeeplaatsen wel degelijk andere bedrijven kunnen uitoefenen, en dan ook feitelijk reeds uitoefenen. Het gedetailleerd overzicht in het volgende hoofdstuk geeft daarvan overvloedige bewijzen.

De positie van de knechten en jongens is ook zeer verschillend. De jongens worden voor de Zuiderzeevisscherij gewoonlijk tegen een zeer laag weekloon van f 1.— of iets meer per week aangenomen, en worden meer beschouwd als leerling, ofschoon zij dikwijls de hulp verleen en van een bijna volwassen man. De knechten varen nu eens tegen vast loon, dan weder op een deel in de vangst. Vaste regels zijn hieromtrent niet te geven, want op iedere plaats vindt men dien-aangaande verschillende regelingen. In denzelfden tijd neemt de eene visscher zijne knechts op deel, de andere op loon aan.

Het komt meermalen voor, dat knechten ook zelf eenig vischwant bezitten. Zoo zijn er o. a. verscheidenen, die ook eigen ansjovisnetten hebben. In dergelijk geval gaat de vangst gewoonlijk voor gezamenlijke rekening van schipper en knecht of knechten, waarbij aan den schipper natuurlijkerwijze het grootste deel wordt toegewezen, omdat deze ook nog de kosten van het vaartuig te dragen heeft. Onder het loon is dikwijls de kost begrepen, maar ook niet zelden komt het voor, dat de knechten voor hun eigen kost moeten zorgen, zelfs wanneer zij op het schip in volle zee verkeer en. De positie van de knechten is daarom zeer verschillend. Vaart een knecht op deel, wat altijd beteekent een deel van de bruto besomming, en is deze bruto besomming niet onbevredigend, doch heeft de schipper te kampen met bijzondere nadeelen als een belangrijk verlies van netten en dergelijke, dan komt het niet zelden voor, dat de visscherijcampagne voor den knecht voordelig is geweest, en voor zijn schipper ruineus.

In eenige plaatsen is het deel door den knecht te ver-

werven aan een maximum gebonden. Zoo o. a. te Harderwijk. De knechten varen daar veelal op deel, maar onder voorwaarde, dat hun deel nimmer meer zal mogen bedragen dan f 6.— per week, zoodat een knecht daar wel kan lijden onder de nadeelen van eene ongunstige vangst, maar niet kan mededeelen in de voordeelen van eene goede besomming. Weder op andere plaatsen wordt gedurende het beste gedeelte van het jaar aan de knechten een vast loon uitbetaald, en mogen zij op deel medevaren, wanneer er maar een magere vangst te verkrijgen is; zoo o. a. in Volendam ontvangen de knechten meerendeels vaste loonen van f 8—f 9 per week in de maanden Mei tot Allerheiligen, terwijl zij van Allerheiligen tot het begin van de ansjovisvangst wederom een deel van de bruto besomming verkrijgen. In de wintermaanden is dit deel meest gering; indien evenwel de voorjaarsharingvangst goed uitvalt, kunnen zij enkele zeer goede weken maken, daar de haringvangst onder de visscherij op deel wordt begrepen.

Het is in deze omstandigheden ook al weder ondoenlijk om een algemeen overzicht te geven over de positie van de knechten bij de Zuiderzeevisscherij. In ons gedetailleerd overzicht van elke plaats deelen wij wederom bijzonderheden daarover mede. Wil men toch een algemeen oordeel over de knechten uitspreken, dan is het dit, dat zij bij gebreke aan vast weekloon alle kwade kansen van de visscherijen medemaken, doch anderzijds vooral door de beperking van hun deel in de bruto besomming slechts zelden in de gelegenheid zijn om van vette vangsten te profiteeren. Het is dus niet te verwonderen, dat in het algemeen genomen, ook de toestand van de knechten ongunstig is te noemen. Voor hen bestaat welhaast nimmer gelegenheid om in de positie van knecht ook maar eenigszins vooruit te komen. Vandaar dat iedere knecht er op bedacht is, om zelf patroon te worden, en dat welhaast ieder, die zoo gelukkig is geweest om door jarenlangen arbeid enkele honderden guldens te besparen, deze zuur verdiende penningen gaat wagen om op crediet van den scheepsbouwer,

den zouter en den nettenleverancier eene visscherij op eigen risico te gaan beginnen; onnoodig om te zeggen, dat het bijna tot de onmogelijkheden behoort voor deze menschen om vooruit te komen in een bedrijf, dat onder zoo zware lasten is aangevangen.

Het deel, dat aan de knechten wordt uitbetaald, wisselt van $\frac{1}{6}$ deel tot in enkele plaatsen $\frac{1}{3}$ deel; een zoo belangrijk part als $\frac{1}{3}$ wordt evenwel slechts gegund wanneer de knecht ook zelf vischnet ten gebruike aanbrengt.

Op de groote schepen wordt gewoonlijk gevischt door een schipper en twee knechts, of één schipper en één knecht en één jongen. Slechts enkele malen treft men meer dan 3 personen op één schip aan. Op de kleinere vaartuigen wordt gewoonlijk slechts door twee personen gevischt, den schipper en den knecht, of schipper en jongen.

Het komt zelden voor, dat een schip bevaren wordt niet door den eigenaar, maar door een gehuurden schipper. Reedereien kent men aan de Zuiderzee nauwelijks.

B. Gelegenheidsvisschers.

Als men de gelegenheidsvisschers noemt, denkt men onwillekeurig aan een grooten drom van menschen van allerlei slag, die als door een tooverslag te voorschijn komen en weder even spoedig verdwijnen; evenals bij oploopjes in een groote stad, waar talrijke menschen, men weet niet vanwaar, opeens te zamen stroomen, om even geheimzinnig zich naar alle richtingen te verspreiden. De gelegenheidsvisschers zijn bijna allen uitsluitend ansjovisvisschers, en nauwelijks is het bekend geworden, dat de ansjovis zich in eenigszins loonende hoeveelheid in de Zuiderzee vertoont, of van alle deelen van het land komen vrachtschippers, turfschippers, boerenarbeiders en allerlei liefhebbers met vaartuigen in de Zuiderzee. In de buurten van Medemblik, Andijk, Warder, enz. komen zij als mieren over den zeedijk kruipen. Zij halen hun vlet of welk bootje zij dan ook mogen gebruiken eenvoudig weg uit de binnensloten over

den dijk heen, plonsen het vaartuigje in het water, en klaar zijn zij om aan de ansjovisvisscherij deel te nemen.

Het is dan ook ondoenlijk om een beschrijving te geven met wat voor soort schepen de ansjovisvisscherij wordt uitgeoefend. Het meest praktisch bijv. zijn vletten of flinke zee-sloepen; maar om zoo te zeggen alles wat maar drijven kan wordt voor deze visscherij gebruikt en van alle zijden komen de visschers opzetten. De mannen van Texel en Den Helder, personen uit Deventer en Groningen, uit Sneek en vele andere plaatsen uit het midden van Friesland, uit Zuid-Holland en Utrecht, overal komen zij weg, om even snel weder te verdwijnen, indien de ansjovisvangst niet loonend blijkt, of deze haar einde nabij komt.

Al die visschers zijn ingeschreven in de visscherij-registers van een of andere gemeente, maar zijn niettemin meermalen geheel onbekend in de gemeente, waarin zij zijn ingeschreven. Wij hebben er getroffen, die nog jaarlijks hunne inschrijving deden vernieuwen in eene gemeente, waarin zij sedert jaren niet meer hadden vertoefd, en omgekeerd kregen wij dan ook van het gemeentebestuur de mededeeling, dat wel is waar die visschers nog steeds waren ingeschreven, maar dat de werkelijke verblijfplaatsen van hen aan het gemeentebestuur niet bekend waren. De ansjovisvisschers, althans de gelegenheidsvisschers, vormen dan ook zulk een ongeregelden troep, dat het geen nut heeft een gedetailleerd onderzoek naar deze in te stellen. Niettemin heeft onze Commissie toch zooveel mogelijk gegevens omtrent hen verzameld, welke ook op de navolgende staten worden vermeld.

In een vorige afdeeling hebben wij er reeds op gewezen, dat de ansjovisvisscherij verschillende jaren bruto een aanmerkelijk bedrag heeft opgebracht. Wij vestigden daarbij tevens de aandacht op de omstandigheid, maar al te vaak uit het oog verloren, dat de netto-besomming dikwijls in geene verhouding stond tot de bruto-opbrengst wegens de zeer aanmerkelijke onkosten aan de visscherij met staande ansjovis-

netjes verbonden. Daar deze netjes voor het meerendeel door buitenlandsche fabrieken worden gemaakt, heeft dus ten slotte de visscherij van de gelegenheidsvisschers maar betrekkelijk weinig beteekenis voor de volkswelvaart in ons land. En verder wordt de visscherij door de gelegenheidsvisschers zoo ongeregeld uitgeoefend, dat zij niet kan aanspraak maken op den naam van een eenigszins geregeld bedrijf.

Wij meenen dan ook, dat wij slechts volledigheidshalve moeten melding maken van deze gelegenheidsvisschers en tot recht begrip van hun optreden wel een aantal bijzonderheden kunnen mededeelen, doch dat hunne werkzaamheid overigens met het oog op ons onderzoek van geen ander belang is, dan dat wij moeten waarschuwen vooral niet te veel waarde te hechten aan de verrichtingen dezer visschers.

Daar bovendien hun vischtuig zoo teer is, dat het na een gebruik van enkele weinige jaren geheel teniet gaat, meenen wij, dat ook op dezen grond geen aanleiding kan bestaan om voor de gelegenheidsvisschers eenigszins schadevergoeding voor te stellen.

Ten slotte willen wij dus van deze zeer uitgebreide categorie van personen slechts melding maken, om deze te kunnen aftrekken van het getal ingeschreven visschers, ten einde door die schifting te komen tot het juiste aantal werkelijke visschers, die van het visschersbedrijf een beroep maken en daarin hun bestaan vinden.

ZESDE AFDEELING.

De aan de Zuiderzeevisscherij aanverwante bedrijven.

Onze Commissie heeft gemeend haar onderzoek te moeten uitstrekken ook tot de bedrijven, welke aan de Zuiderzeevisscherij verwant zijn te achten. Was het echter al moeilijk een eenigszins volledig overzicht te verkrijgen over de visscherij

zelve, bij eene beoordeeling van de aanverwante bedrijven komt men voor nog veel grooter moeilijkheden te staan. De visscherij, althans zooals die op de Zuiderzee wordt uitgeoefend, is een vrij eenvoudig, en, verdeeld naar zekere categorieën, een vrij eenvormig bedrijf. Als regel toch geldt op de Zuiderzee dat de eigenaar van het vaartuig ook zelf tevens de schipper is, en dus ook zelf het bedrijf uitoefent in grooteren of kleineren omvang, al naar de grootte van zijn schip en het aantal van zijn netten en andere vischtuigen. Ongeveer ieder schip vormt op zichzelf een afzonderlijk bedrijf.

Met de bedrijven aan den wal is dit geheel anders gesteld. Men wordt daar verplaatst in de industrie, die nu eens in zeer kleinen omvang wordt uitgeoefend, slechts als een huisbedrijf niet zelden door den patroon alleen, zoo b.v. bij de zeilmakers, de mastenmakers, de scheepssmeden, enz.; daarnaast evenwel vindt men groote industriële ondernemingen, als b.v. scheepstimmerwerven, waar de scheepsbouw in het groot wordt uitgeoefend en 70 en meer man geregeld werk vinden. Ook onder de mandenmakerijen vindt men er eenige, die geregeld het geheele jaar door met tientallen arbeiders werken.

Deze bedrijven zijn niet alleen tot de Zuiderzeevisscherij beperkt; verreweg het meerendeel onder hen zoeken en vinden hun clientèle onder andere personen dan de visschers. Het is dus bijna onmogelijk om ten aanzien van deze bedrijven te komen tot eene zuivere schifting voor hoever deze bestaan van de Zuiderzeevisscherij; maar al te dikwijls weten zij het zelve niet, en ook al mochten zij het weten, dan staan toch de boeken niet open voor andere personen, om daaruit het belang der Zuiderzeevisscherij voor die inrichtingen te beoordeelen.

Slechts enkele dier aanverwante bedrijven vinden de oorzaak van hun bestaan in de visscherij, dat zijn de zouterijen, de rookerijen en de pellerijen. Van dezen hebben alleen de rookerijen behoefte aan een speciaal daarvoor ingericht

gebouw; het zouten van ansjovis en het pellen van garnalen kan om zoo te zeggen in iedere ruimte van 4 muren met een dak geschieden. Voor de rookerijen alleen zijn afzonderlijke gebouwen gesticht, die in den tegenwoordigen toestand voor eene andere industrie niet te gebruiken zijn, althans niet in hun geheel; doch wel is een gedeelte van deze gebouwen ook buiten den rooktijd te gebruiken voor pakhuis of iets soortgelijks. Het komt wel voor, dat die gebouwen buiten den rooktijd worden verhuurd aan andere personen en dus ook nog op andere wijze productief worden gemaakt. Onder de rookerijen treft men eenige flinke gebouwen aan, zoo om maar enkelen te noemen, in Huizen en in eenige plaatsen van Friesland als Stavoren en de Lemmer en bij Harlingen.

De waarde dier gebouwen zal niet gemakkelijk vast te stellen zijn; behalve in enkele plaatsen in Friesland, zijn deze vrij primitief gebouwd; zelfs de groote rookerijen in Huizen bestaan uit niet veel meer dan vier muren en een dak met een aantal schoorsteen. Voor de inrichting van het gebouw van binnen is niet veel geld vereischt, en zoo noodig zou in enkele dagen tijds het gebouw eener rookerij voor een ander doel kunnen worden ingericht. Met de rookerijen van kleinen omvang is dit nog veel meer het geval. Hoe dit ook zij, men moet toch in het oog houden, dat de rookerijen en zouterijen tot op zekere hoogte bijzondere inrichtingen zijn, welke bestaan van de visscherij.

Daar deze inrichtingen alleen worden gebruikt gedurende den tijd, dat de te behandelen visch wordt gevangen, zijn uit den aard der zaak geen vaste werklieden bij deze inrichtingen in dienst. Breekt het seizoen aan, dan kunnen in eene rookerij van eenigen omvang soms wel 90 menschen aan den arbeid worden gezet; onder deze arbeiders komen in vrij grooten getale voor jongens en vrouwen; is het seizoen afgelopen dan is ook de arbeid voor deze personen geëindigd.

De ansjoviszouterijen zijn in dit opzicht nog ongeregelder; bijna in iedere plaats waar ansjovisvisschers wonen, vindt men

één of meer zouterijen; niet zelden houdt een visscher een zouterij voor zijn eigen vangst. Ook deze inrichtingen zijn alleen in het seizoen aan het werk; en is de vangst ongunstig, dan wordt in een aantal dezer inrichtingen zelfs gedurende het geheele jaar niet gewerkt.

Van alle andere zoogenaamde aanverwante bedrijven kan men verklaren, dat de scheepstimmerwerven en de zeilmakerijen en mast- en blokmakerijen voor het grootste gedeelte van de visscherij bestaan alleen in die plaatsen, welke door hare bijzondere ligging vrijwel afgesloten zijn van het verkeer, en dus van de vrachtvaart bijna niets te kloen hebben. Zulks is onder anderen voornamelijk het geval met de scheepstimmerwerven op Urk, Harderwijk en Bunschoten, en met enkele zeilmakerijen als b.v. op Wieringen; evenwel zelfs deze inrichtingen hebben ook nog klandizie onder de tjalkschippers.

In Urk zijn drie scheepstimmerwerven van eenige betekenis; op Wieringen wordt er zelfs niet een enkele gevonden; in Bunschoten, Volendam en Marken worden slechts kleine werfjes gevonden, die uit industrieel oogpunt uiterst onbetekenend zijn. Komt men bij de groote werven als b.v. in Kampen, in Muiden en in Enkhuizen dan hebben die in Kampen slechts voor een deel, in de andere plaatsen bijna niets te doen van de visscherij, en eene enkele dier inrichtingen verklaart zelfs geen visschers te willen bedienen, omdat deze te slechte betalers zijn.

Kan men al aannemen, dat de hiervoren genoemde bedrijven toch in werkelijkheid aanverwant zijn aan de visscherij, in zoo verre als zij voor een deel op de visscherij zijn aangewezen, zoo is het verband van de overige bedrijven met die visscherij al zeer los te noemen. De mandenmakerijen b.v. werken veel voor groenten- en vruchtenteelt; de kuiperijen hebben hun voornaamste clienteele buiten de visscherij; de zoogenaamde scheepssmeden vinden doorgaans veel meer werk aan den wal als huis-, kachel- of hoefsmid.

De touwslagerijen en nettenmakerijen eindelijk zijn ook van uiterst geringe beteekenis, omdat het touw òf veelal gemaakt wordt aangevoerd, òf voor zooverre het ter plaatse gemaakt wordt, ook veel voor andere doeleinden wordt gebezigd; de nettenmakerijen omdat de netten met grove mazen in den regel door de visschers zelven in de wintermaanden worden gemaakt, terwijl de netten met kleine mazen als b.v. de staande ansjovisnetten voor zoover het gaal betreft geheel gereed worden aangevoerd van fabrieken uit het buitenland. De visschers koopen deze netten kant en klaar, bevestigen ze zelve aan hun touwwerk om op die wijze het voor de vangst te bezigen net te verkrijgen.

Het is dus ondoenlijk een algemeen overzicht te geven over deze zoogenaamde aanverwante bedrijven en een algemeen oordeel daarover uit te spreken. Wij zullen ons dan ook moeten bepalen tot een korte vermelding dier bedrijven bij het gedetailleerd overzicht, dat wij in het volgende hoofdstuk van iedere plaats zullen geven, Wij zullen telkens beproeven daarbij in enkele woorden het belang dier bedrijven voor de Zuiderzeevisscherij en omgekeerd aan te geven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Overzicht van den toestand der visscherij in iedere gemeente afzonderlijk.

Na het algemeen overzicht over de wijze van uitvoering der visscherij, zullen wij thans overgaan tot eene meer gedetailleerde beschouwing van den toestand in iedere gemeente. Wij zullen daarbij niet de alphabetische volgorde van den staat van het College voor de Zeevisscherijen volgen, doch liever eene afscheiding in provinciën maken en de visschersplaatsen zoo ver doenlijk in eene geregelde volgorde behandelen, beginnende bij de Wadden ten noorden van Friesland, gaande langs de kusten van Friesland, Overijssel, Gelderland, Utrecht, het Gooi en het noordelijk gedeelte van Noord-Holland met de daarbij behoorende eilanden, terwijl de eilanden Wieringen en Urk, administratief behoorende tot Noord-Holland ook bij deze provincie zullen worden behandeld.

Daar de toestanden in de onderscheidene Zuiderzeeplaatsen zeer verschillend zijn, zooals wij reeds in het vorige hoofdstuk aangaven, achten wij het voor het verkrijgen van een volledig overzicht over den toestand van de visscherij in de geheele Zuiderzee van belang om voor iedere plaats afzonderlijk de meest in het oog vallende bijzonderheden te vermelden. Bij het verzamelen onzer gegevens hebben wij getracht ook zoo veel mogelijk licht te verkrijgen over de werkelijke opbrengsten van het visscherijbedrijf, en dus zoowel over de bruto besommingen als over de onkosten en schade aan het bedrijf verbonden; bovendien hebben wij getracht zoo nabij mogelijk

eene schatting te verkrijgen over het kapitaal, dat de visschers in hun bedrijf moeten steken bij aanschaffing van schip, tuigage, net en want, en over de waarde, welke al deze eigendommen thans bedragen.

Het behoeft wel geen betoog, dat dit gedetailleerd onderzoek zeer moeilijk was; daarom hebben wij in de meeste plaatsen ons moeten bepalen tot eene taxatie, gegrond òf op het oordeel van belanghebbenden zelve, òf op het oordeel van andere ter plaatse deskundige personen, als burgemeesters, havenmeesters, enz., die konden geacht worden onafhankelijk te zijn van het eigenlijke visscherijbedrijf, of eindelijk afgaande op ons eigen oordeel, na ondervinding verkregen van hetgeen wij bij ons persoonlijk onderzoek in talrijke gemeenten bevonden. Toch was de taxatie, althans wat de waarde der schepen betreft, eenvoudiger dan wij aanvankelijk verwachtten; immers de slechte toestand van de visscherij op vele plaatsen brengt vele visschers er toe hunne vaartuigen te verkoopen in den staat waarin zij zich bevinden, indien zij daarvoor een aannemelijk bod kunnen krijgen. De aldus bestede prijzen verschaften ons eene deugdelijke controle op de taxatie van de waarde van het oogenblik, in zooverre dat het ons daarbij bleek, dat de verkoop steeds had plaats gevonden voor een lager bedrag dan waarop langs verschillende wegen de schepen waren getaxeerd. Aangezien al die verkoopen volkomen vrijwillig waren en niet werden beïnvloed door eene noodzakelijkheid tot verkoop, als bij executie of dergelijke, meenen wij dus te mogen aannemen, dat onze taxatiën niet in het nadeel der betrokken personen zullen zijn.

Uit het volgend overzicht zal het blijken, dat in een aantal plaatsen visschers staan ingeschreven, ofschoon de visscherij — althans de Zuiderzeevisscherij — in die plaatsen van zeer geringe, of vaak in het geheel geen beteekenis is. Wij zullen telkens met nadruk hierop de aandacht vestigen, om redenen reeds boven uiteengezet; de zoogenaamde officiële gegevens, van gemeentewege aan het College voor de Zeevisscherijen

verstrekt, hebben immers tot nu toe bijna uitsluitend als grondslag voor de beoordeeling van den vooruitgang of achteruitgang der visscherij gediend. Het is de jaarlijks herhaalde grief van het College voor de Zeevisscherijen, dat de aan dit College door vele gemeenten verstrekte gegevens zoo onvolledig of zoo onjuist waren. Het College verklaart in zijn verslag over het jaar 1904, in den nazomer van dit jaar verschenen, op bladzijde 4 onder anderen: „Het spijt ons te moeten constateeren, dat de moeite, die wij ons sedert een reeks van jaren gegeven hebben tot het verkrijgen van nauwkeurige inlichtingen, door gebrekkige of slordige medewerking van een aantal gemeentebesturen, zoo bitter weinig resultaat hebben opgeleverd. Wij geven echter den moed niet op en zullen trachten maatregelen te beramen om orde in den baaierd te doen brengen.” Het is voorzeker een bedroevend feit dat dit College jaar in jaar uit met groote voortvarendheid werkzaam in het belang van de visscherij, zich genoodzaakt ziet te wijzen op een dergelijk gebrek aan medewerking van vele zijden.

Wij zullen daarom een aantal gemeenten in het volgend gedetailleerd overzicht opnemen, in welker registers nog steeds een aantal visschers zijn ingeschreven, waarvan bij nader onderzoek is gebleken, dat zij de visscherij niet, of in zeer onbeduidende mate hebben uitgeoefend. Wij zullen daarbij telkens de officieele cijfers, van gemeentewege aan het College voor de Zeevisscherijen verstrekt, vergelijken met de cijfers, welke wij door een nieuw plaatselijk onderzoek hebben gevonden, in de hoop aldus een juister beeld van den toestand te hebben verkregen, hetgeen ook door het College zoozeer is gewenscht.

Op verschillende plaatsen was moeilijk uit te maken of de zoogenaamde Zuiderzeevisschers wel hunne visscherij uitstrekken tot het gebied, eventueel binnen den afsluitdijk vallende. Waar twijfel op dit punt bestond, hebben wij de schaal steeds doen overslaan naar de eigenlijke Zuiderzeevisscherij, om het getal werkelijke Zuiderzeevisschers vooral niet te klein

te schatten. Onze totalen zullen daarom zeker eer te hoog dan te laag zijn.

Wij zullen ook zooveel mogelijk bij iedere gemeente een kort overzicht geven van de aan de visscherij aanverwante bedrijven, welke in die gemeente worden uitgeoefend, ofschoon het nog moeilijker is over die aanverwante bedrijven een duidelijk overzicht te verkrijgen dan over de visscherij zelve, om de redenen, reeds in de laatste afdeeling van het vorige hoofdstuk uiteengezet.

In het meerendeel der plaatsen hebben wij de beteekenis der verschillende visscherijen en der aanverwante bedrijven moeten taxeeren op de boven aangegeven wijze; in de laatste jaren evenwel is ook op dit gebied de coöperatie doorgedrongen. Waar coöperatieve vereenigingen opgericht zijn, wat vooral in Friesland het geval is, zijn wij in staat geweest meer beslisse gegevens te verkrijgen. De mededeelingen uit deze plaatsen zijn voor ons onderzoek van onschatbaar belang, omdat hare juistheid aan geen twijfel onderhevig is, en de uitkomsten dier plaatsen wederom ongeveer als norm kunnen dienen voor de andere gemeenten, alwaar de coöperatie niet wordt toegepast.

Bij ons onderzoek hebben wij eene schifting gemaakt, wat de personen betreft naar den leeftijd, terwijl wij verder hebben nagegaan of, en zoo ja hoevelen dier personen andere bedrijven uitoefenen, van eenige kerkelijke of burgerlijke gemeente of andere instelling bedeeïng ontvangen, en of zij gedurende een gedeelte van het jaar dienst nemen op de loggers of stoomtrawlers op de Noordzee. Wij hebben deze in den verzamelaarsstaat van de visschers aan het einde van dit hoofdstuk uitgetrokken, voorzooverre de dienstnemenden geacht konden worden tot de Zuiderzeevisschers te behooren. Bovendien hebben zeer vele andere mannen uit de hieronder genoemde plaatsen zich op de loggers en trawlers verhuurd. Bij iedere plaats gaven wij zoo ver ons dit mogelijk was ook nog het aantal dier dienstnemers op de Noordzee aan. Het geheele

aantal dienstnemenden is dus aanmerkelijk grooter dan het totaal uit de Zuiderzeevisschers, op den verzamelstaat vermeld. (Zie noot op blz. 203.)

De schifting naar den ouderdom hebben wij gemaakt om na te gaan hoeveel personen van verschillende leeftijden bij de visscherij werkzaam zijn, ten einde een globaal overzicht te verkrijgen, welken omvang een pensionneering van oude visschers van staatswege zoude kunnen verkrijgen. De gegevens betreffende het uitoefenen van andere bedrijven en het dienst nemen op de loggers en trawlers hebben wij verzameld ten einde te kunnen nagaan, welke beteekenis de Zuiderzee heeft voor personen, die niet gedurende het geheele jaar daarop werkzaam zijn.

Wij hebben eene tweede schifting gemaakt ten aanzien van de schepen; ten eerste betreffende de grootte dezer schepen, ten tweede betreffende den tijd gedurende welken met deze schepen wordt gevischt op de Zuiderzee, op de Noordzee of de binnenwateren, terwijl wij eindelijk zooveel mogelijk hebben uitgeschoten de schepen, welke alleen door zoogenaamde gelegenheidsvisschers worden gebruikt. De totaalcijfers volgens al deze schiftingen hebben wij bijeen gebracht in enkele verzamelstaten aan het einde van dit hoofdstuk opgenomen.

PROVINCIE GRONINGEN.

Ten Boer. Volgens opgave van het College voor de Zeevisscherijen 1904 ingeschreven: 1 tjalk van 90 ton met 4 koppen. Volgens onze Commissie: 1 tjalk van 90 ton met 3 koppen.

Luidens nadere mededeelingen vaart deze tjalkschipper met twee van zijn zoons, en vischt hij slechts op ansjovis, terwijl hij verder met mest en turf vaart. Het schip behoort tehuis te Woltersum; daar de schipper bijna nooit ter plaatse komt, was het onmogelijk volkomen vertrouwbare gegevens te ver-

strekken. Deze visscher is dus het zuiver type van een gelegenheidsvisscher. Aanverwante bedrijven: geen.

E z i n g e. Volgens opgave van het College voor de Zeevisscherijen 1904: 1 tjalk van 73 ton met 3 koppen. Volgens onze Commissie: 1 tjalk van 53 ton met 2 koppen. Deze visscher komt in Mei en Juni op de Zuiderzee en in April en Mei op de Noordzee. Ten aanzien van de Zuiderzee is hij dus blijkbaar een gelegenheidsvisscher. Aanverwante bedrijven: geen.

G r o n i n g e n. Volgens opgave van het College voor de Zeevisscherijen 1903: 2 tjalken, 261 ton met 4 man. Door het College in 1904 niet meer vermeld.

Volgens onze Commissie: 2 tjalken, samen groot 307 ton met 15 man; een schipper vischt met behulp van zijn 12 kinderen en stiefkinderen, en de tweede met één zoon. Verder wordt gemeld:

„De beide hiernevens vermelde schippers doen alleen aan „de ansjovisvangst; met het oog op de slechte resultaten dezer „visscherij in vorige jaren, hebben zij in 1904 niet gevischt. „Zij zijn evenwel nog in het bezit der netten om — zoodra „de vooruitzichten goed lijken — weder met de visscherij te „beginnen. Overigens varen zij als vrachtschippers.”

Deze visschers zijn dus zuiver gelegenheidsvisschers.

Aanverwante bedrijven: geen.

PROVINCIE FRIESLAND.

A m e l a n d. De gemeente Ameland wordt door het College voor de Zeevisscherijen niet vermeld, noch onder Zuiderzee, noch onder Wadden, noch onder Noordzee. Volgens onze Commissie zijn er 4 blazers van 12 tot 16 ton, met een gezamenlijke bemanning van 10 man, met welke schepen van December tot Mei op de Wadden naar alikruiken wordt gevischt. Van deze schepen komt er slechts één gedurende 6 à 7

weken op de Zuiderzee om ansjovis en haring te vangen. Van het eiland gaan overigens 80 man van Juni tot December op de loggers, ongeveer 15 op de koopvaardij, terwijl enkele in het voorjaar visschen met botwant op het strand. Overigens meldt men ons:

„De kustvisserij is op Ameland vervallen tengevolge het geen bestaan meer opleverde en is sedert 1897 opgeheven. Het grootste gedeelte van de Noordzeevisschers verdienen in de maanden dat ze aan wal zijn betrekkelijk niets, daar het eiland geen werkzaamheden oplevert. De enkelen, die de visserij op alikruiken uitoefenen, verdienen daarmede weinig tengevolge van de geringe waarde van de alikruiken.”

Met het oog op de Zuiderzeevisserij zijn deze visschers dus te beschouwen als gelegenheidsvisschers.

Terschelling. (N.B. Hoewel dit eiland behoort tot de provincie Noord-Holland hebben wij met het oog op onze werkverdeeling het eiland onder deze groep gerangschikt.) Volgens het College voor de Zeevisserijen zijn er op Terschelling 18 schepen met 54 koppen, die uitsluitend de Noordzee bevaren en 16 met 32 koppen, die de Zuiderzee bevissen. Onze Commissie heeft gevonden: 8 schepen met 17 koppen, die uitsluitend de Noordzee bevaren (enkele Noordzeeschippers hadden nog geen knechten), en 26 schepen met 54 koppen, die gedurende korteren of langeren tijd de Zuiderzee bevischen; slechts enkelen kunnen nog iets anders daarbij waarnemen. Van de Zuiderzeevisschers liet zich één aanmonsteren op de loggers, terwijl uit deze gemeente in het geheel 197 naar de loggers gingen, die overigens op de Zuiderzee niet komen. Onder de op de Zuiderzee komende schepen zijn er 7 van 20 ton en meer, 16 tusschen de 10 en 20 ton en 3 kleine bootjes beneden 10 ton. Van de schepen komen er maar 11 gedurende het geheele jaar op de Zuiderzee, 2 gedurende 3—4 maanden, 11 gedurende 5—6 maanden en 2 van 8—9 maanden. De Zuiderzeevisserij levert in het algemeen een poover be-

staan op, en wordt voor een gedeelte in de onmiddellijke omgeving van het eiland uitgeoefend. Niettemin hebben wij behalve de uitsluitend Noordzeevaarders al die visschers toch maar tot de werkelijke Zuiderzeevisschers gerekend. Er zijn slechts enkelen onder de visschers, die ook nog een ander bedrijf op het eiland kunnen waarnemen.

De aanverwante bedrijven zijn van geringe beteekenis; 2 zeilmakerijen voor een vierde gedeelte van de visscherij bestaande, werken slechts de een met 1 man, de ander met 1 jongen; 2 mandenmakers werken ieder alleen; 2 scheepstimmerwerven, waarvan ieder met 2 man en 1 jongen, bestaan voor $\frac{1}{3}$ gedeelte van de visscherij, en de 3 scheepssmederijen met te zamen 1 man en 3 jongens bestaan voor $\frac{1}{8}$ gedeelte van de visscherij. Onder de visscherij is dan ook begrepen de Noordzeevisscherij, zoodat de aanverwante bedrijven voor de Zuiderzeevisscherij van zeer geringe beteekenis zijn.

Westdongeradeel. Het College geeft aan 24 schepen met 97 koppen en vermeldt deze alleen onder de visscherij op Noordzee en Wadden. Onze Commissie heeft bevonden 17 schepen met 64 koppen.

Deze visschers oefenen de visscherij geregeld uit op de Friesche Wadden of op de Noordzee; zij komen alleen in de maanden Mei en Juni in de Zuiderzee wanneer de ansjovis overvloedig is; 110 bewoners uit deze gemeente lieten zich in het laatste jaar aanmonsteren op de loggers uit de Noordzeehavens Emden en Vlaardingen. Voor de Zuiderzeevisscherij zijn deze visschers van geen beteekenis. Aanverwante bedrijven worden er niet gevonden.

Het Bildt. Deze gemeente wordt door het College voor de Zeevisscherijen vermeld onder de visscherij op de Friesche en Groninger Wadden met 41 booten en 82 koppen. Onze Commissie heeft bevonden: 42 schepen en 82 koppen. Onder die schepen is er een, dat het laatste jaar stil lag.

De scheepjes uit deze gemeente zijn alle ter grootte van 2 tot 3 ton en worden voortbewogen met boomen, zonder zeilen. Zij komen nimmer op de Zuiderzee, maar visschen uit den wal op haring op de wijze als op blz. 66 is beschreven. Deze haring gaat naar de coöperatieve rookerij te Harlingen. Op de loggers lieten zich 10 personen aanmonsteren.

Tietjerksteradeel. Het College vermeldt: één tjalk en één open boot met te zamen 5 man. De opgave van onze Commissie luidt: De Zuiderzeevisscherij is voor deze gemeente van geen belang; in het daartoe bestemde register staan nog 3 visschers ingeschreven, die een enkele maal op de Zuiderzee visschen, doch die nooit in deze gemeente komen; of door hen in den laatsten tijd is gevischt, is niet bekend. Door toevallige omstandigheden heeft een onzer Commissieleden hieromtrent meer kunnen vernemen; immers op een door hem gebruikt jacht diende een matroos, die verklaart met zijn vader ingeschreven te zijn in het register van Tietjerksteradeel. Zijn vader is vrachtschipper. Noch zijn vader noch hij zijn in de laatste jaren in Tietjerksteradeel geweest. Deze gemeente is dus van geen belang voor de Zuiderzeevisscherij. Op de loggers lieten 2 personen zich aanmonsteren.

Barradeel. Uit deze gemeente worden door het College voor de Zeevisscherijen geen visschersvaartuigen vermeld. De haringvisscherij wordt er echter op de wijze als op blz. 66 beschreven uitgeoefend met 60 booten door ongeveer 83 personen. Deze komen dus nimmer op de eigenlijke Zuiderzee. Aanverwante bedrijven: geen.

Harlingen. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn in Harlingen ingeschreven 17 vaartuigen met 36 koppen. Volgens opgave aan onze Commissie zijn daar aanwezig: 17 vaartuigen met 18 koppen. Onder die vaartuigen is een blazer, groot 42 ton, verder zijn het alle kleine scheepjes

als vletten, open booten beneden 10 ton. De groote blazer komt in het geheel niet op de Zuiderzee, vischt slechts op de Noordzee van October tot Maart en is het overige deel van het jaar vrachtvaarder. De ansjovisvisscherij wordt door 3 uitgeoefend en heeft aan die 3 te zamen opgeleverd f 700.— (f 200.—, f 300.—, f 200.—). 15 kleine bootjes hebben aan de haringvisscherij deelgenomen en daarmede een gezamenlijke besomming gemaakt van f 7060.—. De waarde dier scheepjes is van f 40.— tot f 80.—; één is er bij van f 200.— en 2 van f 500.— ieder. De waarde van het vischwant van deze schepen is voor ansjovis f 800.—, aan dregmateriaal f 570.—, aan haringnetten f 3.906.—. De Zuiderzeevisscherij wordt uitgeoefend in de onmiddellijke omgeving van Harlingen, zoodat de visschers nimmer in de kom van de Zuiderzee komen.

Ten aanzien van de aanverwante bedrijven wordt ons gemeld, dat de visscherij van zoo weinig beteekenis is, dat zij op deze bedrijven geen merkbaren invloed uitoefent. De vischrookerijen in Harlingen zijn alleen ten dienste van de visschers die hun eigen vangst ook zelf rooken. Voor de eigenlijke Zuiderzeevisscherij heeft Harlingen dus geen beteekenis.

Wonseradeel. Volgens het College voor de Zeevisscherijen: 31 schepen met 56 man. Volgens onze Commissie: 27 schepen met 50 man. De schepen zijn alle zeer kleine vaartuigjes, groot van 2 tot 4 ton, en op 6 uitzonderingen na zijn alle visschers personen, die een ander beroep uitoefenen, als: arbeider, kastelein, zeeman, gaardenier, veehouder, enz. Zij visschen alleen van Februari tot en met Mei, direct bij de kust; 3 van hen visschen bovendien nog op binnenwater. De waarde der vaartuigen is dooreengenomen f 80.— per vaartuig. De zeevisscherij is uitsluitend op haring en ansjovis.

Het is zeer moeilijk hier een overzicht te krijgen van de besommingen. Bij een bruto opbrengst van f 500.— per schip is de visscherij loonend, beneden f 400.— geeft de visscherij schade. Slechts enkele visschers hadden goede vangsten

over het afgeloopen haringseizoen. De besomming der massa was $\pm$ f 450.— per hoofd.

De aanverwante bedrijven zijn voor de visscherij van zeer weinig beteekenis; er wordt slechts één rookerij gevonden, waarin de eigenaar met 2 knechts gedurende 4 maanden zijn eigen vangst rookt. Voor de eigenlijke Zuiderzeevisscherij is deze gemeente van zeer weinig beteekenis. Op de loggers lieten zich 17 personen aanmonsteren.

Sneek. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn ingeschreven: 3 schepen met 11 koppen.

Volgens onze Commissie: 3 schepen, zijnde 2 tjalken en een jol met 6 koppen. De schepen komen alleen in de maanden Mei, Juni en Juli op de Zuiderzee. De jol wordt overigens gebruikt voor de binnenvisscherij, de beide tjalken voor de vrachtvaart.

De aanverwante bedrijven als zeilmakerijen, scheepstimmerwerven, enz. hebben niets voor de Zuiderzeevisscherij te werken. In Sneek worden dus blijkbaar alleen eenige gelegenheidsvisschers gevonden, zoodat ook deze gemeente voor de Zuiderzeevisscherij van geen beteekenis is.

Wijmbritseradeel. Volgens het College voor de Z.v.: 3 schepen met 9 koppen. Volgens onze Commissie: 1 schip met 3 koppen. Deze visscher vischt enkel op haring en geep. Volgens door ons ontvangen inlichtingen worden de vroeger in het register voor visschersvaartuigen ingeschreven schepen voor dit doel niet meer gebruikt. Een man liet zich aanmonsteren op de loggers.

Van de aanverwante bedrijven als zeilmakerijen, scheepstimmerwerven, enz. wordt gemeld, dat zij voor een zeer gering deel — bijna nihil — van de Zuiderzeevisscherij bestaan.

Wij meenen de tot hiertoe vermelde visschersplaatsen in de provinciën Groningen en Friesland niet te moeten mede-

tellen ter beoordeeling van den omvang van de eigenlijke Zuiderzeevisscherij en hebben aangenomen dat na de afsluiting der Zuiderzee de haringvangst benoorden den afsluitdijk tot Het Bildt kan blijven uitgeoefend; immers de bewoners van deze plaatsen blijven voor het grootste gedeelte vlak onder de kust, op een gebied, dat ook na eventueele afsluiting zee zal blijven. Bovendien wordt de Zuiderzeevisscherij in al deze plaatsen weinig geregeld uitgeoefend, òf als een liefhebberij, òf als een kleine, onbeteekenende bijverdienste, zoodat wij ons niet gerechtigd achten de in deze gemeenten wonende personen tot de eigenlijke Zuiderzeevisschers te rekenen. Eenige in de registers ingeschreven personen, die niet eens inwoners van die gemeenten zijn, kunnen wij nog veel minder onder de actieve Zuiderzeevisschers opnemen.

Op deze gronden meenen wij dus niet anders te kunnen handelen dan al de hier genoemde visschers en vaartuigen af te voeren op onze verzamelstaten naar de lijst van niet of slechts bij gelegenheid op de Zuiderzee visschende personen.

Slechts voor Terschelling meenen wij eene uitzondering te moeten maken, omdat deze visschers over het algemeen grootere, meer zeewaardige vaartuigen hebben, waarmee zij ook wel de vischvangst in de Zuiderzee uitoefenen. Ofschoon wij van oordeel zijn, dat de visschers van Terschelling voor een belangrijk deel hun besomming maken buiten het vischgebied, dat door den eventueel te leggen dijk zal worden afgesloten, hebben wij gemeend deze niettemin te moeten meertellen onder de Zuiderzeevisschers, omdat deze waarschijnlijk toch voor een deel van de eigenlijke Zuiderzeevisscherij bestaan.

Wij zijn nu allengs genaderd tot het gebied, waar de afsluitdijk direct zijn invloed zal doen gelden. Daarom meenen wij de hierna volgende plaatsen wel tot het gebied der Zuiderzeevisscherij te mogen rekenen.

W o r k u m. Volgens het College: 29 schepen met 63 man. Volgens onze Commissie: 22 schepen met 50 man. Hiervan

zijn slechts 6 schepen met 13 koppen, welke tot de eigenlijke visscherij kunnen worden gerekend; de overige 16 schepen en 37 man visschen alleen op ansjovis. Van die 6 schepen met 13 man is het grootste een aak van 17 ton en de andere vijf kleine bootjes beneden 10 ton. Van de 13 man is de ouderdom: 9 man tusschen 20 en 50 jaar en 4 jongens beneden 20 jaar. Acht van deze dertien personen oefenen ook andere bedrijven uit, en op twee na visschen zij ook allen op de binnenwateren. Over het geheel genomen is de visscherij in Workum van zeer weinig beteekenis. De zes haringschepen visschen te zamen met 260 haringnetten en hebben te zamen besomd f 1130.— aan haring. De minste vangst was f 80.—, één van f 100.—, twee van f 150.—, één van f 300.— en één van f 350.—. Van al de visschers zijn er 20 op de ansjovisvangst uitgeweest en hebben allen te zamen eene besomming gemaakt van f 2592.—, zoodat de gemiddelde besomming per schip is geweest ongeveer f 120.—. De hoogste en laagste besommingen varieeren tusschen f 48.— en f 240.—. Er waren 875 ansjovisnetten in gebruik; de haringnetten worden gewaardeerd op f 6.— per net, de ansjovisnetten op f 4.— per net, terwijl daar nog bij komen de dreggen met toebehooren, dienende zoowel voor haring als voor ansjovisnetten, tot een waarde van f 15.— per stel.

De gezamenlijke waarde van vischwant met netten bedroeg dus aan ansjovisnetten f 3740.—, aan haringnetten f 1620.—, aan dregmateriaal f 2925.—, zoodat het vischwant een kapitaal vertegenwoordigt van f 8285.—. Het behoeft wel geen betoog, dat de opbrengsten van de visscherij verre beneden het middelmatige zijn en de visschers met dergelijke geringe opbrengsten hollende achteruitgaan.

De aanverwante bedrijven waaronder ook begrepen 2 scheepstimmerwerven bestaan volgens bekomen inlichtingen slechts voor een zeer gering gedeelte van de visscherij. Alleen 2 zouterijen en 4 rookerijen werken ieder gedurende ongeveer 2 maanden per jaar en bestaan dan alleen van de visscherij.

In deze inrichtingen zijn slechts weinig personen werkzaam.

De gemeente Workum is dus van weinig beteekenis voor de Zuiderzeevisscherij.

Weststellingwerf. Het College geeft op 1 schip met 3 koppen; onze Commissie bevond één aakje van 4 ton met drie man en een jongen, die gedurende ongeveer zes maanden op de Zuiderzee vischten en overigens met veldarbeid den kost verdienen. Aanverwante bedrijven: geen.

Hindeloopen. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn aldaar ingeschreven: 76 schepen met 194 man. De ons van gemeentewege verstrekte gegevens waren zeer oppervlakkig en onvolledig en gewaagden van 79 ingeschreven vaartuigen. Een onzer Commissieleden heeft daarop de moeite genomen zich persoonlijk ter plaatse op de hoogte te stellen en heeft het aantal aanwezige vaartuigen opgenomen, en verder van ieder vaartuig onderzocht de waarde van het vaartuig op het oogenblik, het aantal ansjovisnetten, dreggen met toebehooren, haringnetten en de waarde van al dit want, en eindelijk de bruto opbrengst van de ansjovis en van de haringvisscherij, voor zooverre die door ieder schip in het afgelopen seizoen is uitgeoefend geworden. Dit onderzoek heeft de volgende uitkomsten opgeleverd: In werkelijkheid zijn er aanwezig 67 vaartuigen met 68 koppen. Onder die 67 vaartuigen zijn er 43 die zoowel op haring- als op ansjovisvangst uitgegaan zijn; de overige 24 vaartuigen hebben alleen de ansjovisvangst uitgeceft. De visscherij wordt over het algemeen in kleine scheepjes uitgeoefend, ook al omdat de haven van Hindeloopen zeer ondiep is en daardoor moeilijk bereikbaar.

Wat de leeftijden betreft, zijn van de 43 eigenlijke visschers 7 55 jaar en ouder; 2 van 50 tot 55 jaar, 34 van 20 tot 50 jaar, jonger dan 20 jaar geen. Ongeveer al deze visschers verrichten ook nog anderen arbeid als schipper of polderwerker, enz. De waarde van hunne gezamenlijke schepen is

te taxeeren op f 40.600.—. De waarde van al hunne ansjovisnetten gerekend à f 5.— per net, is f 16.980.—, der dreggen à f 15.— per stel op f 8.550.— en de waarde van alle haringnetten à f 7.— per net op f 12.229.—. De dreggen worden even goed voor het ansjoviswant als voor de haringnetten gebruikt. De waarde van de haringnetten met dreggen en toebehooren is als volgt:

De 43 haringvisschers bezitten te zamen 1727 haringnetten ter waarde van f 12.229.— en dreggen ter waarde van f 5610.— gevende een gezamenlijke waarde aan vischwant van f 17.839.— of ongeveer f 10.— per net, welke gemiddelde waarde van netten en dregmateriaal overeenkomt met de prijzen van deze voorwerpen in andere visschersplaatsen. De besommingen zijn uiterst droevig geweest; met de 67 vaartuigen heeft de ansjovisvangst opgebracht bruto f 13.990.—, zijnde ongeveer f 200.— per vaartuig. De besommingen van de enkele vaartuigen hebben afgewisseld tusschen f 30.— voor de minste en f 500.— voor de hoogste; het meerendeel heeft tusschen de f 100.— en f 200.— besomd. De opbrengst van de haringvisscherij is ook zeer onbevredigend geweest, van 43 vaartuigen in het geheel f 7.950.—; minste besomming f 40.—, hoogste besomming f 500.—. De meesten besomden tusschen f 150.— en f 200.—.

Het is dan ook met de visscherij in Hindeloopen treurig gesteld, en indien niet ongeveer alle daarbij betrokken personen in staat waren met anderen arbeid in hun levensonderhoud te voorzien, zouden zij den kost niet kunnen verdienen.

Op de haringloggers hebben dienst genomen 25 man.

De aanverwante bedrijven zijn zeer onbelangrijk; een scheepstimmerwerf, werkend met 3 man, bestaat volgens ingewonnen inlichtingen voor het kleinste gedeelte, misschien voor $\frac{1}{3}$, van de visscherij. Overigens bestaan slechts 2 zouterijen, werkend gedurende hoogstens 2 maanden, van de visscherij.

Stavoren. Aantal schepen volgens het College voor de Zeevisscherijen: 76 schepen met 286 man.

Volgens het onderzoek van onze Commissie wordt de vischvangst uitgeoefend met 60 vaartuigen en 124 man. Van deze vaartuigen gaan 19, toebehoorende aan liefhebberijvisschers van allerlei slag, alleen op de ansjovisvangst uit, terwijl 28 visschen op ansjovis en op haring. Van de 60 vaartuigen worden dus slechts 13 gedurende het geheele jaar of het grootste gedeelte daarvan als eigenlijke visschersvaartuigen gebruikt.

Een twintigtal jaren geleden, vóór dat de staande ansjovisnetten bekend waren, werd in deze gemeente slechts een elftal ansjovisvisschers gevonden. Het aantal koppen van de Stavorensche vloot, in de officieele registers ingeschreven ten bedrage van 286, overtreft dus veel meer dan tweemaal het aantal werkelijk ter vischvangst uitgaande personen. Trekt men daarenboven de ansjovisvisschers af, dan overtreft het aantal ingeschrevenen met ruim 200 het aantal werkelijke visschers. Indien wij de visschers, die gedurende het geheele jaar visschen, en hen, die zoowel op haring als op ansjovis visschen bijeen tellen, dan bevinden wij ten aanzien van den leeftijd dat er zijn: 4 visschers van 55 jaar en ouder, één van 50 tot 55, 59 van 20 tot 50 en 16 beneden 20 jaar. Men kan wel aannemen, dat er zeker 67 onder de visschende personen zijn, welke andere bedrijven uitoefenen, als varensgezel, aannemer, binnenvisscher, veehouder, timmerman, winkelier, schipper, caféhouder, boerenknecht, koopman, enz. enz.

Wat de grootte der schepen betreft worden aangetroffen: een botter van 10 ton, een sloep van 3 ton, terwijl alle andere zijn de welbekende jollen van 3 tot 5 ton.

Wat de waarde der schepen en vischwant betreft, heeft de persoonlijke taxatie van een onzer leden de volgende uitkomsten opgeleverd: Waarde van alle schepen te zamen f 22.600.—. Waarde der ansjovisnetten à f 7.— per net, aangezien wegens den zwaren stroom bij Stavoren de netten extra

sterk moeten zijn, f 20.335.—. Waarde der haringnetten à f 7.— per stuk f 6.252.— terwijl het dregmateriaal, gebruikt zoowel voor ansjovisnetten als voor haringnetten f 9.570.— beloopt.

De bruto besommingen van alle 60 schepen tezamen met de ansjovisvangst hebben bedragen f 26.560.— en afgewisseld tusschen f 200.— als minste cijfer en f 960.— als hoogste cijfer. Het meerendeel maakte tusschen de f 400.— en f 500.—, doch velen verkregen slechts eene lagere besomming.

De totale besomming van 43 schepen voor de haringvangst heeft bedragen f 8.575.— en varieerde tusschen f 100.— als minste en f 400.— als hoogste besomming. Het meerendeel maakt tusschen f 150.— en f 350.—. Enkele particuliere besommingen kunnen eenig nader licht verschaffen over de bruto besomming en de onkosten aan het visschen verbonden.

Een van de beste jollen, bevaren door een visscher van 29 jaar, vertegenwoordigt een kapitaal van:

vaartuig met inventaris	f 500.—
50 ansjovisnetten	- 300.—
34 haringnetten	- 238.—
dregmateriaal	- 100.—

gezamenlijk kapitaal f 1138.—

Opbrengst aan ansjovis en haring f 400.—

Hiervan af: loon knecht 18 weken à f 10.— f 180.—

nettenverlies - 80.—

slijtage en rente - 60.— f 320.—

netto overblijvend voor den schipper f 80.—

Onnoodig te zeggen, dat het jaar voor dezen visscher buitengewoon ongunstig was.

Een ander, ook varende met een der beste vaartuigen van Stavoren en een der beste vangsten gemaakt hebbende, geeft ons de volgende cijfers te zien:

Waarde van de jol	f 500.—
„ „ de ansjovisnetten	- 480.—
„ „ de haringnetten	- 240.—
„ „ het dregmateriaal	- 140.—
	f 1360.—
Opbrengst haringvisscherij	f 400.—
„ ansjovisvisscherij	- 960.—
	f 1360.—
waarvan af: loon knecht gedurende 28 weken	f 280.—
loon jongen	- 90.—
nettenverlies ansjovis	- 200.—
„ haring	- 70.—
slijtage	- 20.—
rente	- 70.— f 730.—
netto voor den schipper	f 630.—

Wanneer men dan in aanmerking neemt, dat van de ansjovisnetten het eigenlijke net of zoogenaamde gaal met twee jaar is versleten, van de haringnetten het gaal ook met twee jaar vrijwel op is, en het dregmateriaal, voor zooverre de touwen of simmen betreft, niet meer dan 4 jaar kan duren, dan moet men behalve het verlies aan netten nog een achteruitgang van want boeken:

$\frac{1}{2}$ van kapitaal ansjovisnetten	f 240.—
$\frac{1}{2}$ „ „ haringnetten	- 120.—
dregmateriaal met uitzondering van ankers	- 20.—
	f 380.—

en moet men dit bedrag als kapitaalverlies per jaar op het want nog aftrekken van bovenvermelde netto besomming van f 630.—; daaruit blijkt, dat zelfs de visscher die de beste besomming maakte in 28 weken nog slechts circa f 250.— zuiver geld heeft kunnen maken, zijnde nog geen f 10.— per week. De achteruitgang van de waarde van het schip en tuig is dan nog niet eens in aanmerking genomen. Geen wonder dan ook, dat in deze plaats de visscherij in den laatsten tijd niet veel

tot de welvaart heeft bijgedragen. Van de Zuiderzeevisschers zijn 17 naar de loggers gegaan.

Aangaande de aanverwante bedrijven worden ons de volgende gegevens verstrekt: Er bestaat een zeilmaker, werkende zonder knechts, die voor $\frac{2}{3}$ gedeelte van de visscherij bestaat. Er zijn 3 zouterijen, waarvan de eigenaars elders wonen; er is een coöperatieve rookerij waarin gedurende 4 maanden 7 vaste werklieden, buiten de speetsters, werk vinden. Gedurende den overigen tijd is het gebouw van deze rookerij verhuurd aan een vischhandelaar uit Holland. Er zijn twee scheepstimmerwerven, werkende te zamen met 6 man, die geacht worden voor de helft van de visscherij te bestaan, en een scheepssmid, werkende met één knecht, die ook geacht wordt voor de helft zijn bestaan aan de visscherij te danken te hebben.

G a a s t e r l a n d. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn ingeschreven: 28 schepen met ongeveer 60 koppen en een tonnenmaat van 198. Onze Commissie heeft bevonden: 29 vaartuigen met een tonnenmaat van 163 ton en circa 45 koppen.

Serieuse visschers hieronder zijn slechts een viertal: No. 3, No. 33, No. 43 en No. 54; de overigen zijn lieden van allerlei soort, die tijdens den ansjovistijd met een kleine beug visschen op de Zuiderzee. Een uitzondering op den regel maakt de eigenaar van No. 33, een visscher die met een ijzeren tjalk, groot 80 ton, vaart, met dubbele bemanning, van alle soorten dubbel net het geheele jaar door vischt en — naar het schijnt — goede zaken maakt. Niemand ter plaatse kan evenwel inlichtingen geven waar hij zich bevindt of gevonden kan worden, zoodat nadere bijzonderheden over dit vaartuig niet konden verkregen worden. Wat de grootte der vaartuigen betreft, vindt men de gemelde tjalk van 80 ton, een aak van 10 ton, een botter, een aak en 25 booten en jollen van 2—6 ton.

Behalve de vangst van No. 33, waaromtrent men geen inlichtingen kon bekomen, was de vangst van de overigen

gering. Met 430 ansjovisnetten ter waarde van f 2.175.— alleen aan het gaal werd slechts een bruto besomming gemaakt van f 1296.—, wat nog niet eens voldoende is om den jaarlijkschen achteruitgang van het gaal alleen te dekken. Drie haringvisschers met te zamen 80 reepnetten besomden met hun allen f 350.—. De opbrengst van dezen was dus evenmin voldoende om hun nettenschade te dekken. Alleen de gemelde tjalkschipper schijnt bepaald betere zaken te maken.

De aanverwante bedrijven zijn hier van geen beteekenis en bestaan volgens ingewonnen inlichtingen, of voor een zeer gering deel of voor geen enkel deel van de visscherij.

Voor de Zuiderzeevisscherij heeft derhalve Gaasterland ongeveer geen beteekenis.

Hemelumer Oldephaert en Noordwolde. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn ingeschreven: 89 vaartuigen met 166 koppen. Onze Commissie heeft aangetroffen: 84 vaartuigen met ongeveer 170 personen.

Van deze 84 vaartuigen hebben 6 in het geheel niet gevischt, 14 zijn speciaal booten voor de palingvangst, voorts hebben 24 van deze vaartuigen enkel op ansjovis gevischt; deze laatste booten behooren aan turfschippers, melkvaarders, venters, modderschippers, groenteschippers, werklieden, verwers, kooplieden, boerenknechts, in één woord aan allerlei soort niet-visschers. Met een deel der overblijvende 40 vaartuigen wordt ook niet geregeld door gevischt. Door verschillende visschers wordt, zoodra de haring- en ansjovisvisscherij zijn afgelopen, ander werk ter hand genomen. De eigenlijke visschers wonen in de plaatsjes Molkwerum, Warns en Laaxum. Het laatstgemelde plaatsje bestaat haast uitsluitend van het visscherijbedrijf; hier wonen evenwel slechts 16 visschers, die met 14 booten het geheele jaar door visschen op de Zuiderzee, buiten ansjovis en haring in het bijzonder op paling. Vele van deze visschers oefenen ook nog de binnenvisscherij uit, zoolang deze eenige winst oplevert.

Met weglating der vaartuigen die niet hebben gevischt (6) of enkel op haring vischten (14), alzoo met inbegrip van de ansjovisvisschers worden in deze gemeente enkel jollen gebruikt ten getale van 64, groot van 2 tot 5 ton. Dooreengenomen is de waarde van een geheele visscherij hier ter plaatse, omvattend vaartuig en volledig vischwant met inbegrip van palingnetten ongeveer f 1000.—. Het bedrijf wordt dus wel op zeer kleinen voet uitgeoefend. De ouderdom van de visschers der 40 vaartuigen, dus buiten de enkel paling- en ansjovisvisschers, is als volgt: boven 55 jaar 4, van 50 tot 55 jaar 8, van 20—50 jaar 59, onder de 20 jaar 17.

Een onzer leden heeft van ieder der aanwezige schepen opgenomen de waarde van het vaartuig, het aantal ansjovisnetten, haringnetten en dreggen met toebehooren, voorzoover deze nog in de vaart waren en de waarde van deze voorwerpen, voorts de bruto besommingen van de visscherij op ansjovis en op haring, en is gekomen tot de volgende cijfers:

De waarde van de schepen wisselt af tusschen f 80.— en f 400.—, de gemiddelde prijs is tusschen f 160.— en f 350.—. De waarde van alle vaartuigen te zamen is f 15.365.—. De waarde van alle ansjovisnetten te zamen f 15.760.—, van alle haringnetten te zamen f 8.148.—. De waarde van de dreggen met toebehooren, voor beide soorten vischnetten te gebruiken, f 5.538.—. Al het vischwant te zamen vertegenwoordigt dus eene waarde van f 29.446.—. Wat de besommingen betreft, kon hij vernemen, dat de 66 visschers, op de ansjovisvangst uitgegaan zijnde, te zamen bruto hadden besomd: f 18.593.—, dus gemiddeld per man f 300.—. De laagste besomming was ongeveer f 120.—, de hoogste f 480.—. 42 visschers op de haringvangst uitgegaan zijnde, hebben te zamen besomd f 6020.—, dat is dus gemiddeld f 150.— per vaartuig. De minste besomming was f 60.—, de hoogste f 250.—. De visscherij levert in deze gemeente dus een zeer poover bestaan op. Zeer vele visschers hebben dit jaar hunne kosten niet goed gemaakt; indien niet verreweg het meerendeel nog anderen arbeid

verrichtten, zouden zij hun bestaan niet kunnen vinden. Op de loggers gaan 5 man.

Aan aanverwante bedrijven worden in deze gemeente gevonden: één zouterij en één rookerij, beide toevoorende aan de vereeniging „De Eendracht” te Molkwerum. Elk dezer inrichtingen werkt slechts gedurende twee maanden per jaar met circa 13—15 werklieden.

Lemsterland. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn ingeschreven: 162 schepen met 306 koppen en met een tonneninhoud van 3486 ton. Onze Commissie heeft bevonden: 84 vaartuigen met een tonneninhoud van 1068 ton en 251 koppen. Dit zeer aanmerkelijk verschil zal vermoedelijk voor het grootste gedeelte kunnen worden teruggebracht tot het aantal tjalken, volgens het College 27 met inhoud 2078 ton, dat blijkbaar met het oog op de gelegenheids-ansjovisvisschers is ingeschreven. De vloot van Lemsterland maakt in het algemeen een goede vertooning, alles ziet er knap en goed onderhouden uit. De schepen worden onderscheiden in

botters, aken, schuiten, pluiten, schouwen en booten

14 60 2 2 3 3

Naar de grootte zijn de schepen verdeeld in:

20 tot 30 ton	van 10 tot 20 ton	10 ton en daarbeneden
geen	53	31

waarvan 3 ongeveer niet ter Zuiderzee komen.

Van deze 84 vaartuigen gaan ongeveer 24 speciaal op de haring- en ansjovisvangst op de Zuiderzee van Maart tot Juli, terwijl zij vervolgens de Friesche binnenwateren bewerken. Een drietal zijn van geen beteekenis. Van de overige 57 blijft het grootste deel op de Zuiderzee visschen, na afloop van de haring- en ansjovisvangst, op spiering, bot, paling, enz., evenwel met sober resultaat. De overige visschers nemen gedurende de rest van het jaar anderen arbeid ter hand.

Wat den ouderdom der visschers aangaat, zijn die 251 personen aldus te verdeelen:

55 jaar en ouder ;	van 50—55 ;	van 20—50 jaar ;	beneden 20 jaar
8	7	171	65

Een onzer leden heeft wederom zich de moeite getroost om van ieder der 84 aanwezige vaartuigen op te nemen de waarde van het schip met inventaris, het aantal en de waarde van de ansjovisnetten, het aantal en de waarde van de haringnetten, het aantal dreggen met toebehooren en de waarde daarvan, alsmede de bruto besommingen met de ansjovis- en de haringvisscherij. Als resultaat van dit zeer gedetailleerd onderzoek kunnen wij mededeelen, dat in deze gemeente de beug ansjovisnetten van de verschillende visschers varieert van 40 tot 100 netjes; aan iedere reep worden 5 netten aangebonden. De beug haringnetten varieert van 30—80 netten per visscher. Aangezien het water hier veel onstuimiger is dan bij Kuinre, is het dregmateriaal ook zwaarder en moet voor elke reep gerekend worden op een waarde van f 15.—. De waarde der ansjovisnetten is f 7.— per net, die der haringnetten eveneens f 7.— per net. Het groote bezwaar der haring- en ansjovisvisscherij is het verlies aan netten en ook aan het dregmateriaal. Tengevolge van de fijnheid der netten is averij regel, is deze soms enorm en kan zij een gevolg zijn van velerlei omstandigheden; dit heeft in verband met de uit te keeren hooge loonen aan het dienstpersoneel tengevolge dat: is de vangst slecht of middelmatig, dan vliegt de visscherman finantieel achteruit; is de vangst goed dan blijft hij ongeveer wat hij is, voor zich zelf een karig loon berekenend; is de vangst ruim — wat sporadisch gebeurt — dan gaat hij wat vooruit.

De taxaties van schepen, vischwant en besommingen hebben de volgende totalen opgeleverd:

de waarde der vaartuigen varieert tusschen f 100.— en f 3200.—, de groote vaartuigen kosten gewoonlijk van f 2500.— tot f 3000.—, de middelsoort van f 1200.— tot f 2300.—; de kleine van f 100.— tot f 1000.—. De 84 vaartuigen te zamen vertegenwoordigen eene waarde van f 106.450.—. Men moet evenwel in aanmerking nemen, dat op de aanschafwaarde een

belangrijk bedrag zal zijn ingeboet, zoodat de waarde van de vloot op dit oogenblik zeker aanmerkelijk minder zal zijn.

De waarde der gezamenlijke haringnetten beloopt f 39.340.—; der gezamenlijke ansjovisnetten f 24.925.—, van het dregmateriaal f 18.360.—. Men moet daarbij in aanmerking nemen, dat de ansjovis- en haringnetten ongeveer in 2 jaar verbruikt zijn, het touwwerk van het dregmateriaal ongeveer in 4 jaar, terwijl de ankers van het dregmateriaal zeer geruimen tijd dienst kunnen doen. Bij eene waarde aan dregmateriaal van f 240.— kan men ongeveer $\frac{1}{3}$ of circa f 80.— aftrekken voor de waarde van de ankers. De geheele waarde van het dregmateriaal ten bedrage van f 18.360.— wordt dus voor $\frac{2}{3}$ gedeelte of ongeveer f 12.000 in 4 jaar tijds verspeeld.

De gezamenlijke bruto besommingen hebben bedragen voor de ansjovisvisscherij f 45.160.—, gerekend tegen een gemiddelden prijs van f 8.— per 1000 stuks gevangen visch. De besommingen voor de enkele visschers varieeren tusschen f 80.— met een boot van 4 ton, visschende met 50 netten, op f 1280.— voor een botter van 20 ton visschende met een beug van 100 ansjovisnetten.

Ook daaruit kan men wederom zien de groote wisselvalligheid van de ansjovisvisscherij. Het aantal netten van den visscher met de grootste besomming is slechts het tweevoud van het aantal netten van den visscher, die slechts voor f 80.— ving. Een groot aantal visschers met 70 tot 80 netten visschende, konden niet meer dan om en bij f 400.— besommen; er waren er die met 75 tot 80 netten f 1200.— maakten, er waren er die met hetzelfde aantal f 400.— à f 500.— besomden.

Het totaal der bruto besommingen voor de haringvisscherij heeft bedragen f 48.800.—. De besommingen van de enkele visschers varieerden van f 200.— tot f 1400.—. De schipper van f 200.— vischte in een aak van 10 ton met 70 netten; de visscher van f 1400.— in een botter van 20 ton met 100 netten. De besommingen liepen onderling zeer uiteen en varieerden meest tusschen f 300.— en f 700.—.

De netto besommingen voor de visscherij, waarop het ten slotte toch aankomt, waren zeer verschillend en hingen natuurlijk af van de onkosten, die de visschers moesten maken en het verlies aan vischwant, hetwelk zij door averij leden.

De volgende gedetailleerde opgaven omtrent de netto opbrengst van enkelen onder de visschers kan in dit opzicht eenig denkbeeld vormen van de winst, die de visschers met hun bedrijf konden maken.

Eene goede besomming werd gemaakt door een vischer met:

een botter ter waarde van	f 1300.—	
ansjovisnetten ter waarde van	- 595.—	
haringnetten ter waarde van	- 350.—	
dregmateriaal „ „ „	- 270.—	
		f 2515.—

Bruto bedrag van de vangst:

ansjovis.	f 1100.—	
haring	- 700.—	
		f 1800.—

De eerste knecht vaart op deel.

Belooning eerste knecht $\frac{1}{6}$ van bruto	
ansjovis-opbrengst	f 183.50
$\frac{1}{6}$ bruto haring-opbrengst	- 140.—
kost gedurende aan boord zijn (20 weken)	- 40.—

De 2de knecht vaart op vast loon.

Belooning 2de knecht per week f8 (20 weken)	- 160.—	
volle kost	- 70.—	
10 c. per 1000 ansjovis	- 13.75	
belooning jongens, met vollen kost . . .	- 80.75	
$\frac{1}{2}$ rente botter en slijtage	- 65.—	
rente nettenkapitaal	- 60.—	
nettenverlies.	- 400.—	
		- 1213.—
	blijft over	f 587.—

in 20 weken voor ansjovis- en haringvangst voor den schipper.

G E M E E N T E

Nummerteeke van het vaartuig.	Namen der Visschers en der verdere be- manning.	Hun ouderdom.	Soort van vaartuig of vaar- tuigen.	Tonnen inhoud.	Gedurende welke maanden per jaar wordt met dit schip gewoonlijk gevischt op			Oefenen zij ook andere bedrijven uit?	Worden zij door de diaconie of andere instelling bedeeld?	Nemen zij ook wel dienst op vaartuigen, waarmede gevischt wordt op de Noordzee?
					Zuiderzee.	Noordzee.	Binnen- wateren.			
X 1	S. J. V. P. S. A.	28 27 18	Botter	16	geh. jaar					
X 2	B. S. B. H. V. E.	25 21 34	Aak	17	Apr.-Juli			Vischhandel Vischhandel Sjouwerman		
X 3	J. R. J. O. B. J.	21 26 17	Aak	8	geh. jaar					
X 4	M. H. V. A. M. J.	45 28 18	Aak	10	Mrt.-Juli		Juli-Mrt.			
X 5	H. R. H. R. K. R.	51 22 18	Botter	20	geh. jaar					
X 6	H. R. V. H. B. G.	71 26 19	Botter	20	Mrt.-Juli			Schippers- knecht Stoffenverver		
X 7	V. J. B. H. V. H.	26 25 32	Aak	12	geh. jaar					Noordzee
X 8	W. H. J. O. W. E.	28 25 17	Botter	15	geh. jaar			Koopman Schippers- knecht		
X 9	B. M. H. J. B. P.	32 23 14	Aak	12	Febr.-Juli			Binnenvis- scher		
Y 1	C. D. V. T. W. H.	37 28 13	Aak	14	Jan.-Sept.		Sept.-Jan.	Sjouwerman		
Y 2	V. O. W. L. H. J.	36 20 42	Pluit	10	geh. jaar			Sjouwerman Sjouwerman		

EMSTERLAND. (Modelstaat.)

Periode elken van jaar?	Zoo ja		van welke haven uit?	Waarde schuit of boot met inventaris.	Ansjovis- netten.		Dreggen met toe- behooren.		Haring- netten.		Bruto opbrengst ansjovis.	Bruto opbrengst haring.	Aanteekeningen.	
	op welk soort schepen?				Aantal.	Waarde.	Aantal.	Waarde.	Aantal.	Waarde.				
i-Dec.	Logger	Vlaardingen	Transport	Gld.		Gld.		Gld.		Gld.		Gld.		
				14400		4130		1995		3295		6600		5250
				1200	75	525	16	240	45	315		1100		600
				3000	85	595	18	270				1100		
				300	60	420	13	195	40	280		500		500
				500	60	420	13	195	40	280		240		300
				1400	80	560	17	255	50	350		400		400
				800	70	490	15	225	40	280		400		400
				1500	75	525	16	240	45	315		320		500
	1500	65	455	14	210	40	280		400		500			
	2000	60	420	13	195	40	280		320		500			
	3000	80	560	17	255	50	350		1100		600			
	100	55	385	12	180	40	280		240		500			
Transporteere			29700		9485		4455		6305	12720	10050			

8

Deze botter maakte een der beste vangsten, de visscherman kan er echter niet bij blijven bestaan.

Tweede voorbeeld:

Waarde van de aak	f 1400.—	
„ „ „ ansjovisnetten.	- 490.—	
„ „ „ haringnetten	- 280.—	
„ „ „ het dregmateriaal	- 225.—	
		f 2395.—
Bruto opbrengst vangst ansjovis	f 240.—	
„ „ „ haring	- 200.—	
		f 440.—

waarvan af:

een knecht varende op deel, belooning van
dien knecht:

$\frac{1}{6}$ der bruto ansjovisvangst	f 40.—	
$\frac{1}{5}$ „ „ haringvangst	- 40.—	
gedeeltelijke kost gedurende 20 weken	- 40.—	
$\frac{1}{2}$ rente aak en slijtage	- 70.—	
rente nettenkapitaal	- 25.—	
nettenverlies	- 115.—	
		- 330.—
	overschot voor den schipper	f 110.—

in 20 weken voor ansjovis- en haringvangst.

Onnoodig te zeggen, dat met zulk resultaat de visscherman doodarm moet worden; deze visscher heeft nog niet eens te klagen over een eenigszins aanmerkelijke averij aan netten. Brengt hij bovendien nog in rekening de helft van de waarde dier netten ad f 335.—, welke hij door het enkel tijdsverloop inboet, dan heeft de visscherij een direct nadeel voor hem van eenige honderde guldens opgeleverd.

Wij voegen hierbij als proeve van bewerking eene bladzijde van den gedetailleerden staat van de gemeente Lemsterland. Wij noemen natuurlijk met het oog op wenschelijke discretie noch de nummers van de vaartuigen, (echter hebben wij fictieve nummers genomen) noch de volle namen van de

bemanningen, maar desnoods is een en ander onmiddellijk aan te wijzen op den officieelen staat in ons bezit.

Velen van de hier wonende visschers oefenen bovendien een ander bedrijf uit, voor zooverre zij niet het geheele jaar op de Zuiderzee verkeerden, en wel van handelaar, sjouwerman, schippersknecht, binnenvisscher, jager, werkman, opperman, matroos, enz.

Niettegenstaande de visschersvloot van Lemsterland zich goed presenteert, kan voorzeker worden aangenomen dat het visscherijbedrijf er in staat van kwijning verkeert. Alle visschers staan ongetwijfeld onder finantieelen druk, en voor een groot gedeelte zijn hun schuldeischers zouters, rookers en nettenleveranciers.

De aanverwante bedrijven zijn in Lemsterland (de Lemmer) nog al belangrijk. Een groot gedeelte der door de visschers gevangen wordende ansjovis gaat naar de zouterijen te Lemmer en eveneens gaat de haring naar de rookerijen aldaar. De nettenhandel van J. Pen te Lemmer, tevens vischkooper, voorziet de meeste visschers langs de Friesche kust van de fijne ansjovis- en haring-leepnetten. Van de aanverwante bedrijven willen wij behalve deze nettenmakerij, waarin 4 knechts werk vinden, vermelden een zeilmakerij met 5 werklieden, bestaande voor $\frac{1}{5}$; 3 mast- en blokmakerijen met 9 knechts voor $\frac{1}{10}$; een touwslagerij met één knecht voor $\frac{1}{4}$, 2 scheepstimmerwerven met 27 knechts voor $\frac{1}{5}$ en voor $\frac{7}{8}$; een scheepssmederij met 18 knechts bestaande voor $\frac{1}{10}$, alles globaal genomen, van de visscherij. Men neme hierbij echter in aanmerking dat een evenredig deel hiervan moet worden gerekend voor de binnenvisscherij.

Uit de Lemmer zijn verleden jaar slechts een tiental mannen op de loggers uitgezeld.

PROVINCIE DRENTHE.

Meppel. Volgens het College voor de Zeevisscherijen is aldaar ingeschreven één vischschip groot 17 ton met twee koppen.

Ook onze Commissie heeft één schip gevonden ter grootte van 17 ton met 2 koppen.

Volgens verstrekte inlichtingen zou de waarde van het vaartuig met zeilen en netten bedragen f 1500.—.

Wij meenen ook dezen niet onder de Zuiderzeevisschers te moeten rangschikken, daar zij hun bedrijf voornamelijk in de vrachtvaart vinden.

Aanverwante bedrijven worden in deze gemeente niet gevonden.

Hoogeveen. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn ingeschreven 6 tjalken ter gezamenlijke grootte van 546 ton met 18 koppen.

Volgens inlichtingen door onze Commissie verkregen zijn in Hoogeveen thuisbehoorend 4 pramen tusschen 82 en 94 ton en één tjalk van 122 ton ter gezamenlijke grootte van 471 ton. Deze schepen gaan met afwisselende bemanning alleen op ansjovisvangst en zijn dus zuivere gelegenheidsvisschers en beoefenen verder de vrachtvaart.

Aanverwante bedrijven bestaan in deze gemeente voor geen deel van de visscherij.

PROVINCIE OVERIJSEL.

Kuinre. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn ingeschreven: 18 vaartuigen met een tonnenmaat van 43 en een bemanning van 34 koppen.

Volgens onze Commissie: 14 vaartuigen, met een inhoud van 50 tonnen en 17 koppen. Twee van deze vaartuigen hebben in 1905 niet gevischt. 13 van deze vaartuigen zijn punters,

aakjes of schouwen van 1—4 M.³ inhoud, het 14de is een botter groot 17 ton. Al deze schuitjes visschen op de Zuiderzee in de buurt van Kuinre, ongeveer het geheele jaar door. Een vischte dit jaar niet op haring, een ander enkel op paling. Overigens was de verdeeling van den vischtijd:

op haring van af het oogenblik, dat deze voldoende komt trekken, dat is medio Maart en zóó lang tot de ansjovis komt, ongeveer 1 Mei tot 1 Juli;

daarna botvisscherij en palingvisscherij tot weer de haringtijd genaakt.

Op haring wordt hoofdzakelijk gevischt met reepen van staande netten; drie der visschers, de Nos. 4, 9 en 2 sleepen ook op haring.

Op ansjovis enkel met staande netjes; op bot veelvuldig met zijden botnetjes; een enkele sleept.

De waarde dezer vaartuigen is gering; van een negental varieert die van f 20.— tot f 100.—. De waarde der overige is respectievelijk f 200.—, f 400.—, f 400.—, f 600.—, f 1000.—.

De besommingen aan haring en ansjovis zijn over 1905 allertreurigst, zooals onderstaand staatje aanwijst:

No.	Visscher.	Ansjo-visnetten.		Bruto opbrengsten.	Waarde dreg-materiaal.	Haringnetten.		Bruto opbrengst.
		Aantal.	Waarde à f 7.—			Aantal.	Waarde à f 4.—	
X 1	A. P.	20	f 140.—	f 10.—	f 50.—	30	f 120.—	f 100.—
X 2	P. M.	70	- 490.—	- 240.—	- 150.—	Sleep	- 100.—	- 100.—
X 3	G. D. & H. H.	50	- 350.—	- 160.—	- 110.—	30	- 120.—	- 300.—
X 4	G. P.	10	- 70.—	- 30.—	- 30.—	10	- 40.—	Nihil.
X 5	J. K. & J. W.	60	- 420.—	- 200.—	- 130.—	20	- 80.—	- 200.—
X 6	R. U. & T. S.	50	- 350.—	- 240.—	- 110.—	25	- 100.—	- 240.—
X 7	Y. d. B.	20	- 140.—	Nihil.	- 50.—	20	- 80.—	- 200.—
X 8	H. S.	20	- 140.—	nagenoeg niets.	- 50.—	20	- 80.—	Nihil.
X 9	H. t. H.	60	- 420.—	f 320.—	- 130.—	Sleep	- 100.—	- 80.—

Aangezien de palingvisscherij niet is een speciaal Zuiderzeevisscherijbedrijf, maar op alle wateren kan worden uitgeoefend, zijn beschouwingen omtrent de opbrengsten daarvan achterwege gelaten.

Voor het stellen der ansjovis- en der haringnetten kan van hetzelfde dregmateriaal worden gebruik gemaakt.

De haringnetten zijn bij de voorafgaande berekening op lagen prijs gesteld (f 4.— per net) omdat te Kuinre veel tweede soort netten worden gebruikt; nog al eens oude, gerepareerde van andere plaatsen.

De ansjovis is berekend tegen f 8.— de 1000 stuks, de algemeene middelprijs.

De visscherij is in Kuinre in armelijken staat; het getal visschers krimpt gaandeweg in. Haring- en ansjovisvangst werpt niet meer af, omdat het leeuwenaandeel der opbrengst moet worden afgedragen aan den zouter of rooker, den geld-schieter op de netten.

Een der voornaamste visschers aldaar is misschien P. M.

Deze bezit een aakje ter waarde van . . f 1000.—

zijn ansjovisnetten hebben een waarde van - 490.—

„ haringsleep „ „ „ „ - 100.—

aan dregmateriaal „ „ „ „ - 150.—

samen . f 1740.—

De besomming over haring en ansjovis over 1905

was (circa 18 weken) f 340.—

Hiervan af: loon tijdelijke hulp f 100.—

slijtage en nettenverlies - 150.—

rente (der aak voor $\frac{1}{3}$) - 50.—

- 300.—

rest f 40.—

de zaken moeten dus goed worden gemaakt door de opbrengst van paling- en botvisscherij.

De ansjovis wordt verkocht aan de zouters te Lemmer, en de haring vaak op zee, naar de Gooische kust; bot en paling in verschillende richtingen.

Ouderdom der visschers, eigenaren der vaartuigen: Boven 55 jaar 1, van 50 tot 55 jaar 2, van 20 tot 50 jaar 14, onder 20 jaar geen.

Er zijn 2 kleine rookerijen van 2 personen, die beide zonder

knecht werken; overigens zijn hier geen aanverwante bedrijven te vinden.

Blankenham. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn ingeschreven 2 punters, samen 20 ton met 4 koppen.

Volgens onze Commissie 2 punters, ieder van 3 ton, te zamen 6 ton, met twee man. Naar wij vernemen bestaat de geheele visschersvloot van deze welvarende en van veeteelt en van zuivelbereiding bestaande gemeente slechts uit die twee kleine punters, die met zeilen en netten eene waarde hebben elk van circa f 300.—. De totale besomming zou f 900.— à f 1000.— hebben beloopt.

De visschers zijn 29 en 21 jaar oud. Dezen zomer is een scheepje overgegaan naar Kuinre.

Aanverwante bedrijven worden in deze gemeente niet gevonden.

Bloksijl. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn hier 9 punters, te zamen 33 ton met 16 koppen.

Volgens opgave aan onze Commissie 6 schepen, te zamen circa 18 ton en 10 koppen. De waarde van de scheepjes bedraagt ongeveer drie à vierhonderd gulden met zeilen en netten.

Twee visschers zijn boven 55 jaar, 8 tusschen de 20 en 50 jaar, 4 oefenen tevens een ander bedrijf uit. De besomming van alle schuiten te zamen zou in 1904 hebben bedragen circa f 2.500.—, dus om en bij f 400.— per schip.

In de gemeente worden gevonden 2 zeilmakerijen, waarvan één werkende met 1 knecht en de andere zonder knecht, en één mast- en blokmakerij, waarin ook de patroon alleen werkzaam is. Deze 3 aanverwante bedrijven bestaan voor een groot deel van de visscherij te Vollenhove. Overigens zijn aanverwante bedrijven in deze gemeente van geen aanbelang voor de Zuiderzeevisscherij.

Wanneperveen. Volgens het College voor de Zee-

visscherijen zijn ingeschreven 10 punters, ter gezamenlijke grootte van 30 ton met 15 koppen.

Volgens verstrekte inlichtingen aan onze Commissie worden 10 schuitjes gevonden, en zijn ook 10 personen bezig in het visschersbedrijf.

Dit plaatsje is gelegen in de lage landen vlak bij Meppel in het binnenland op een betrekkelijk grooten afstand van de zee doch in de onmiddellijke nabijheid van groote zoetwaterplassen. De scheepjes van deze gemeente, alle kleine punters, worden bijna uitsluitend gebruikt op deze plassen en andere binnenwateren en komen nu en dan op de Zuiderzee. Als Zuiderzeevisschers hebben zij niets te beteekenen, zoodat wij meenen ze, ten aanzien van de Zuiderzee, onder de gelegenhedsvisschers te kunnen rangschikken.

Vollenhove. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn hier ingeschreven:

99 vischschuiten met	198 man.
13 punters	„ 26 „
68 booten	

180 vaartuigen met	224 man.
--------------------	----------

Onze Commissie heeft bevonden:

90 vischschuiten met	186 man.
6 botters	„ 12 „
14 punters	„ 30 „
110 vaartuigen	„ 228 man.

Naar den leeftijd onderscheiden zijn er: 43 visschers boven 55 jaar, 16 tusschen 50 en 55 jaar, 133 van 20 tot 50 jaar en 35 beneden 20 jaar, terwijl één alleen vischhandelaar is.

De visschers van Vollenhove visschen gedurende het geheele jaar op de Zuiderzee en oefenen geen nevenberoepen uit. Zij zijn ware beroepsvisschers en beleven tengevolge der slechte ansjovisvangst der drie laatste jaren een moeilijken tijd. Zij visschen op haring, bot en ansjovis, en 's winters, als er ijs is, op spiering. Enkelen visschen ook des zomers

op spiering. Ook de garnalenvisscherij wordt door enkelen uitgeoefend. De waarde der vischschuiten met tuigage is nieuw circa f 2500.—.

De bot wordt met het sleepnet (tusschen twee schuiten in) en met zijden netjes gevangen; de haring en de ansjovis met staande netten. Voor elke visscherij wordt ongeveer eene waarde aan netten van f 500.— vereischt, zoodat de gezamenlijke nettenvoorraad bij ieder schip behorende, op ongeveer f 1500.— kan worden geschat. Een 60-tal schepen hebben ansjovisnetten; de andere doen aan deze visscherij niet mee.

De knechts verdienen te Vollenhove gedurende een 8-tal maanden niet meer dan f 4.— à f 5.— per week met den kost, indien zij aan boord zijn. Voor de ansjovisvisscherij (8 à 10 weken per jaar) heeft iedere visscher twee knechts noodig, die gedurende dien tijd f 12.— per week met den kost ontvangen. Voor de haringvangst is één knecht voldoende; gewoonlijk verdient hij gedurende Maart en April dan f 7.—.

De gemiddelde bruto besomming per schip over 1904 en 1905 kan per schuit niet hooger dan f 800.— per jaar worden gesteld. Als men nagaat, dat hiervan de knechts en het onderhoud van vaartuig, tuigage en netten betaald moeten worden, alvorens de visscher zelf iets ontvangt, dan is het een raadsel hoe deze visscherij kan stand houden. Er zijn natuurlijk schepen, die meer dan f 800.— hebben gemaakt, maar andere besomden nog minder. De leveranciers van de scheeps- en visscherijbenoodigdheden en die van de levensmiddelen houden in zulke jaren de visscherlieden staande; op onderhoud van vaartuig en netten wordt zooveel mogelijk bezuinigd en op die manier wordt een algemeene ondergang voorkomen. Vele visschers en knechts hebben hun eigen woning, sommige daarbij een stukje grond, en huur behoeft dus niet te worden betaald.

Slechts een goed ansjovisjaar kan volgens de visschers verbetering brengen. Zij klagen echter, dat een goed ansjovis-

jaar niet zoo veel voordeel brengt als vroeger; immers nu er behalve de eigenlijke visschers zulk een heir van beunhazen bijna ieder plekje van de Zuiderzee komt afzetten als er veel ansjovis is, daalt deze dure visch bij zulk een enorme vangst spoedig in prijs, zoodat de visschers daardoor in hun verdienste worden benadeeld.

Er zijn te Vollenhove 2 zouterijen, 11 rookerijen, 3 pellerijen en één werf. Deze laatste dient uitsluitend voor reparatie.

Grafhorst. Volgens het College voor de Zeevisscherijen 33 schepen ter gezamenlijke grootte van 144 ton met 66 koppen.

Volgens onze Commissie 27 schepen en 37 visschers. Onder die schepen is een schokker van circa 14 ton. De 26 overige zijn kleine punters van 2—3 ton. De waarde van de punters met zeil en netten bedraagt dooreen genomen f 250.— per stuk, dus te zamen f 6.500.—. De schokker met zeil en netten vertegenwoordigt eene waarde van ongeveer f 1.250.—, zoodat de geheele visscherij circa f 7.800.— waarde heeft.

Naar wij ter plaatse van verschillende personen vernamen visschen de Grafhorsters als regel op de binnenwateren. 21 van deze geregeld van ongeveer najaar tot den volgenden zomer. 11 van die visschers zijn bovendien werkzaam in andere bedrijven als winkelier, mattenmaker, vischhandelaar, enz.

Van de visschers zijn 6 boven 55 jaar, 1 van 50 tot 55 jaar, 22 van 20—50 en 8 jonger dan 20 jaar.

Wij meenen deze visschers niet onder de Zuiderzeevisschers te mogen rekenen, daar zij slechts zeer ongeregeld op de Zuiderzee komen.

Aanverwante bedrijven, bestaande van de Zuiderzeevisscherij, worden niet gevonden.

Kampen. Volgens het College voor de Zeevisscherijen 83 schepen; 804 ton, 167 man.

Volgens onze Commissie 61 schepen met 90 koppen. Van deze schepen komen een 24-tal met 51 koppen ongeveer het geheele jaar door op de Zuiderzee. Deze schepen zijn botters en bonzen, ter grootte van 9—22 ton. De overige 37 schepen met 39 koppen zijn alle puntertjes van 1—3 ton, die ook wel op de Zuiderzee even buiten den Ketelmond komen, maar daar meestal toch in het zoete gedeelte blijven, zoodat zij niet als geregelde Zuiderzeevisschers zijn te beschouwen. Ook van de grootere schepen, de bonzen en de botters, blijven enkele in het zoete water, indien aldaar voor hen is te vangen.

Volgens de leeftijden verdeeld zijn van de 51 geregelde Zuiderzeevisschers 16 visschers van 55 jaar en ouder, 4 van 50—55 jaar, 25 van 20—50 jaar en 6 jonger dan 20 jaar, van de overigen zijn de getallen respectievelijk 18, 5, 14 en 2, te zamen 39.

Het is merkwaardig, dat vooral in Kampen zeer vele oude visschers worden gevonden. Velen van deze mannen hebben vroeger op Schokland gewoond en zijn in het jaar 1858 met de ontruiming van Schokland verhuisd naar Kampen. Zij hebben sedert de ontruiming een wekelijksche toelage van het Rijk gekregen, welke voor hen hoogstens f 2.— per week bedraagt.

Dit groot aantal oude visschers zal er zeker toe bijdragen, dat de visschersvloot van Kampen zoo weinig beteekent. Bovendien is het zeer bezwaarlijk voor de visschers uit deze plaats om den langen weg van de Stad Kampen den Ketel uit naar zee heen en vooral terug tegen stroom af te leggen, en hunne scheepjes zijn voor het meerendeel te klein, om daarmede lang achtereen op zee te blijven. Dikwijls moeten zij uit zee de schepen stroomop trekken, wat uren vereischt en zeer zwaar werk is. De geheele visscherij verkeert dan ook in eenen toestand van armoede. De visschers kunnen nauwelijks hun bestaan vinden in hun bedrijf, en voor velen geldt de toelage van staatswege van enkele guldens per week als een belangrijke steun in hun levensonderhoud.

Omtrent de in het bijzonder uitgeoefende visscherij en de besommingen vernemen wij nader het volgende:

Slechts 7 visschers bezitten ansjovisnetten ten getale van ± 50 per boot; op haring wordt meest gesleept, en ongeveer 6 span zoeken hun voordeel met den wonderkuil. Na afloop der haringvisscherij wijdt het grootste deel der visschers zich aan de botvisscherij, die over het algemeen met het sleepnet wordt uitgeoefend. De zijden botnetjes worden slechts door 7 Kamper visschers gebruikt. 's Winters wordt met den kuil en met schakels op spiering gevischt; verder wordt ook algemeen op aal gevischt met kubben, fuiken en scharen.

De Kamper visschers hebben dus in het algemeen aan de dure ansjovis- en botnetten niet geofferd; zij zijn meerendeels trouw gebleven aan het sleepnet, en hebben in de slechte jaren dus niet zooveel van zware onkosten aan de netten te lijden gehad.

De bruto besomming der botters en bonzen kon bij een bevredigende vangst op gemiddeld f 1000.-- per geheel jaar worden gesteld; een punter kon hoogstens f 500 bereiken. Hier van moeten dus alle onkosten nog worden afgetrokken.

Ook te Kampen is de visscherij een kwijnend bedrijf. De meeste visschers zitten in de schulden, en zullen er niet rouwig om zijn, als tot afsluiting en drooglegging der Zuiderzee wordt besloten, waarvan zij voor zich een betere toekomst verwachten.

De aanverwante bedrijven zijn in Kampen niet zonder belang. Er worden gevonden één zeilmakerij met één knecht, één mast- en blokmakerij met 5 knechts, 3 mandenmakerijen, waarvan 1 met 6 en één met 5 knechts, 2 scheepstimmerwerken, waarvan één met 14 en één met 28 knechts en één scheepssmederij met 5 knechts.

Het is zeer moeilijk uit te maken voor welk deel deze van de visscherij bestaan. Voor het meerendeel is dit deel niet belangrijk en overtreft zeker niet $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ gedeelte. Men moet daarbij evenwel niet vergeten, dat deze inrichtingen te Kampen niet alleen aan de Kamper visschers werk leveren, maar ook

aan Urker en andere Zuiderzeevisschers. Overigens is de zeilvaart, zooals bekend, in Kampen en vooral langs Kampen van groote beteekenis, en daar de verschillende inrichtingen voor scheepswerk in Kampen een goeden roep genieten, hebben deze veel van de schipperij te doen. Ongemerkt loopen de visscherlui met hunne bestellingen er dan onder door. Het is te verwachten, dat deze onderscheidene bedrijven zeer goed hun bestaan kunnen blijven vinden, ook indien de Zuiderzeevisschers niet meer tot hunne klanten behooren, omdat zij ondanks den achteruitgang van de visscherij en daarmee gepaard gaande vermindering van werk van visschers, over het algemeen toch goed vooruit hebben kunnen komen. In Kampen worden gevonden 7 rookerijen, die evenwel niet van grooten omvang zijn.

Ijsselmuiden. Volgens het College voor de Zeevisscherijen: 3 punters, 15 ton, 6 man.

Volgens onze Commissie 2 punters, te zamen 4 ton, behoorende aan één visscher. De waarde der beide scheepjes wordt met inbegrip van toebehooren op circa f 400.— geschat. De grootte van de scheepjes wijst al aan dat zij voor eigenlijke Zuiderzeevisscherij niet te gebruiken zijn.

In Ijsselmuiden zijn onder de aanverwante bedrijven 2 touwslagerijen en 2 mandenmakerijen, één touwslagerij werkt met 40 knechts; een andere met zes; de mandenmakerijen werken respectievelijk met 11 en 15 knechts.

De touwslagerij met 40 knechts, waarin circa f 10.000.— arbeidsloon per jaar wordt uitbetaald, bestaat voor ongeveer 85% van de Zuiderzeevisscherij. De tweede touwslagerij werkt niet voor de visscherij. De mandenmakerij met 11 knechts werkt voor ongeveer $\frac{1}{5}$ voor de Zuiderzeevisscherij, de andere mandenmakerij met 15 knechts werkt in hoofdzaak voor de Noordzeevisscherij.

Zalk en Veecaten (aan den IJssel onder Zwolle). Vol-

gens het College voor de Zeevisscherijen ingeschreven 1 punter van 4 ton met 1 man bemanning.

Onze Commissie heeft ook bevonden 1 visscher, bezittende 1 punter van 3 ton; deze eenige visscher heeft evenwel zijn punter verkocht en dus ook de visscherij opgegeven.

Aanverwante bedrijven komen niet voor.

Wilsum. Volgens het College voor de Zeevisscherijen 8 punters, 32 ton, 16 man.

Volgens onze Commissie 7 punters en 12 man. De grootte dezer scheepjes is van 2—4 ton. Met deze scheepjes wordt gevischt op het binnenwater, ook wel op de Zuiderzee, waar zij evenwel slechts korten tijd komen. Omtrent deze scheepjes is hetzelfde op te merken als bij de Kamper scheepjes; zij komen nauwelijks buiten den mond van den Ketel, daar zij geen zee kunnen verdragen, zoodat zij ook in zee nog in het gebied van het zoete water verblijven. Zij zijn dus niet te beschouwen als eigenlijke Zuiderzeevisschers.

Aanverwante bedrijven telt deze gemeente niet.

Deventer. Volgens het College voor de Zeevisscherijen 1 tjalk, 89 ton, 3 man.

Volgens opgave aan onze Commissie is te Deventer ingeschreven één tjalkschip van 89 ton, waarmede alleen ongeregeld op de ansjovisvisscherij wordt uitgegaan, wanneer deze veel belooft. Deze visscher vormt dus het type van gelegenheidsvisscher. Zijn bedrijf is dus voor de Zuiderzeevisscherij van geen belang.

Aanverwante bedrijven worden in deze gemeente niet gevonden.

PROVINCIE GELDERLAND

Elburg. Volgens het College van de Zeevisscherijen zijn hier ingeschreven: 57 vaartuigen, groot 640 ton, met 108 man.

Volgens de opgave van onze Commissie: 56 vaartuigen, groot 645 ton, met 115 man.

De vaartuigen worden verdeeld in:

botters	à	14	tot	19	ton.
pluiten	à	8	„	14	„
bonzen	à	8	„	20	„
punters	à	1	„	14	„
tjotters	à	9	„	18	„

Naar de grootte verdeeld zijn: 14 vaartuigen van 10—20 ton; 16 beneden 10 ton. Deze meting is vroeger vanwege het gemeentebestuur geschied en over het algemeen te hoog.

Bemannig.

5 vaartuigen hebben 3 man aan boord.

49	„	„	2	„	„	„
2	„	„	1	„	„	„

Leeftijd der bemanning.

Boven 55 jaar:	10	visschers,	7	knechts,	samen	17
van 50 tot 55	„	9	„	1	„	10
„ 20 „ 50	„	37	„	34	„	71
beneden 20 jaar	0	„	17	„	„	17

Bedeeld worden 28 man of ruim 24⁰/₀ der geheele bemanning.

Bijbedrijven worden uitgeoefend door 4 man, waarvan er 3 kruidenier zijn en 1 stadsreiniger.

Er wordt gevischt op: haring, bot, paling en garnalen.

Haring: Als hoogste, gemiddelde en laagste besomming bruto, per week en per schuit, gaf men ons op: f 50.—, f 25.— en f 10.—

Er wordt gevischt met drijvende netten die f 12.— per stuk kosten. In den regel zijn er per schuit 6 aanwezig.

Bot. Hoogste besomming, bruto per week en per schuit f 40.

Gemiddelde „ „ „ „ „ „ „ 25.

Laagste „ „ „ „ „ „ „ 10.

Er worden gebruikt sleepnetten, ± 5 per schuit, per stuk kostende f 10.—

Ook gebruikt men zijden netjes, ± 240 (is 40 perkjes) stuks per schuit; prijs van een netje f 2.—

Paling. Hoogste besomming bruto per week en per schuit f 80.

Gemiddelde " " " " " " " " 40.

Laagste " " " " " " " " 20.

Per schuit gebruikt men 3 kuilen à f 50.— per stuk en circa 180 kubben à f 1.— per stuk.

Garnalen. Hoogste besomming bruto per week en per schuit f 25.

Gemiddelde " " " " " " " " 15.

Laagste " " " " " " " " 8.

Als netten voor deze visch worden de kuilen eveneens gebruikt.

Het aantal netten per schuit aanwezig varieert echter sterk.

Op ansjovis wordt niet gevischt; reden hiervoor gaf men ons niet op.

Evenals dit in Harderwijk het geval is, hebben de Elburgsche visschers steeds alle want aan boord, om wanneer de vangst op de eene vischsoort niet gelukkig is op eene andere hun geluk te beproeven.

Loonen. Hiervoor is geen vaste regeling. Sommige knechts krijgen $\frac{1}{5}$ van de vangst, anderen een vast loon, zelden meer dan f 4.— à f 5.— per week. Bovendien is het „nest” voor de knechts.

Aanverwante bedrijven zijn:

bedrijf:	aantal knechts:
1 zeilmakerij	
1 touwslagerij.	4
1 scheepstimmerwerf	2
1 kuiperij	
2 mandenmakerijen	43
2 rookerijen tevens zouterijen	10

Samen 8 bedrijven met 59 werklieden.

De zeilmakerij bestaat geheel van de visscherij.

De touwslagerij bestaat voor het grootste deel van de visscherij, het weekloon bedraagt $\pm$ f 5.—

De werf beteekent niets, er werken slechts 1 knecht en 1 jongen.

De kuiperij werkt niet voor de visscherij.

De mandenmakerijen gaan uitstekend, er worden goede loonen betaald; de werklieden zijn voornamelijk jongens. Voor de Zuiderzee-visscherij wordt weinig gewerkt.

Rookerijen en zouterijen werken slechts $\pm$ 2 maanden. Kort geleden is de derde te Elburg bestaande inrichting opgeheven.

Met pellen houden zich ongeveer 12 gezinnen bezig; loon 8 cts. per pond,

Een vaste inrichting bestaat niet.

Algemeene toestand.

De visscherij te Elburg is achteruitgaande. Oude menschen, die hun leven lang flink gewerkt hebben, vervallen aan de armen, daar er van overleggen geen sprake kan zijn. Vele visschers ook hebben schulden. Toch zijn er verleden jaar 2 nieuwe botters E. B. 32 en 33 in de vaart gebracht. Hoe de eigenaars zich die konden aanschaffen begreep niemand.

Verschillende schuiten zijn slecht onderhouden en vele zijn er, wier zeilwerk en netten niet compleet zijn. De prijzen der schuiten (nieuw) zijn: botters circa f 1800 à f 1300; pluiten en bonzen $\pm$ f 500 minder; netten en zeilen compleet circa f 1000.

De mazen der netten worden hoe langer hoe kleiner, zoodat nu zeer veel nest gevangen wordt.

Velen zouden de droogmaking van de Zuiderzee gaarne zien, want men begrijpt wel dat op deze wijze de visscherij voortdurend achteruitgaat.

Harderwijk. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn de cijfers voor Harderwijk: 136 vaartuigen, groot 1905 ton, met een bemanning van 272 koppen.

Volgens onze Commissie: 135 vaartuigen, groot 1547 ton, met een bemanning van 249 koppen.

De vaartuigen worden verdeeld in:

a. botters	11—17 ton
b. pluiten	11 „
c. bonzen	13 „
d. haringschuiten	5—9 „
e. punters	3—5 „
f. vischbooten	2—3 „

Naar de grootte verdeeld zijn van de 135 schepen: 100 van 10—20 ton en 35 beneden 10 ton.

Bemannig. Deze bestaat bij de meeste vaartuigen uit den visscher en een knecht (bij 45 vaartuigen is de zoon knecht); 16 visschers houden er geen knecht op na.

Leeftijd:

Boven 55 jaar zijn 36 visschers, 1 knecht, samen 37.

Van 55 tot 50 jaar 14 „ 1 „ „ 15.

„ 50 „ 20 „ 85 „ 52 knechts, „ 137.

Beneden 20 „ — „ 56 „ „ 56.

De leeftijd van 4 knechts is onbekend. Wij telden ze daarom bij den midden-leeftijd van 50—20 jaar.

Bedeeld worden: 6 visschers en 5 knechts of $\pm 4\frac{1}{2}\%$ der geheele bemanning.

Het vischgebied is uitsluitend de Zuiderzee. Er wordt gedurende het geheele jaar gevischt door 115 vaartuigen; 20 vaartuigen visschen alleen op paling (z.g. walvisschers) in de maanden Juni en Juli.

Er wordt gevischt op:

bot	gedurende de maanden	Maart--December
ansjovis	„ „ „	April—Juni
paling	„ „ „	Juni en Juli
garnalen	„ „ „	September en October
haring	„ „ „	December—April.

De schuiten hebben echter steeds alle soorten want aan boord; worden op een dag in den palingtijd b.v. weinig palingen gevangen, dan beproeft men zijn geluk op eene andere vischsoort.

Bot. Hierop visschen 115 vaartuigen met sleepnetten en

perkjcs. Het sleepnet kost ongeveer f 12.50; een perkje f 10.—. De hoeveelheid want aan boord der vaartuigen varieert zeer sterk. Cijfers kon men ons niet opgeven.

Met een wekelijksche vangst van f 20.— à f 25.— zijn de visschers tevreden.

Paling. Hierop visschen alle 135 schuiten. 20 kleine vaartuigen (z.g. walvisschers) visschen uitsluitend op paling. Hun want bestaat uit ongeveer 20 palingfuiken à f 2.50 per stuk; deze fuiken zijn van katoen. De prijs der zijden fuiken is hooger.

De andere 115 vaartuigen hebben ieder ongeveer 100 palingkubben à f 1.— per stuk. Per week wordt in den goeden tijd soms voor f 60.— tot f 100.— paling door een schuit gevangen.

Ansjo vis. Hierop visschen 115 vaartuigen. Het want bestaat uit drijvende en staande netten. De prijs der drijvende netten is f 9.— per stuk; die der staande f 7.50.

Het aantal netten aan boord van de vaartuigen loopt sterk uiteen, ofschoon vele schuiten circa 10 drijvende netten hebben.

Garnalen. Op garnalen visschen 115 vaartuigen. De garnalenvangst is vrij loonend, de pellerijen hebben den afzet zeer verbeterd, zoodat besommingen van f 30.— en f 40.— per week geen zeldzaamheid zijn.

Haring. Op haring visschen 115 vaartuigen met haring-sleepnetten en haringfuiken. De prijs der netten is f 14.— per stuk, die der fuiken is f 10.—.

Ofschoon ook hier weer geen regel is voor het aantal netten aan boord van de schuiten, zijn er toch verscheidene die 8 netten en 20 fuiken hebben.

Volgens ons verstrekte gegevens kan er gerekend worden, dat er, de weken door elkaar genomen, bruto wordt verdiend f 15.— à f 16.— per week per botter.

Wij krijgen dan de volgende berekening:

opbrengst bruto 52 maal f 16.—	± f 832.—
knechtloon f 210.—	
onderhoud knecht. 104.—	- 314.—
blijft voor vaartuig en visscher	f 518.—

rekent men voor het visschersgezin f 365.— dan blijft er over f 153.— voor onderhoud en reparatie van schuit en want.

Neemt men in aanmerking, dat voor verlies aan netten niets is uitgetrokken, dan valt direct in 't oog, dat deze som veel te klein is.

De prijzen der schuiten (nieuw) zijn :

groote botter f 1900— à f 2200.—.

kleine „ - 1200— à . 1300.—.

bons f 1500.— en pluit f 1000.—. Want en zeilen kosten nieuw resp. f 750.— en f 250.—. De tegenwoordige waarde der schuiten met want en zeilen is door elkaar genomen f 1000.—.

De koopsommen der 't laatst verkochte botters varieerden tusschen f 500.— en f 600.—.

Loonen. De knechts in Harderwijk varen allen op deel; zij krijgen namelijk $\frac{1}{3}$ van de netto opbrengst, zoolang deze f 18.— niet te boven gaat. Men kan echter aannemen, dat ze gemiddeld f 210.— verdienen. Het loon bedraagt dus f 4.— tot f 6.— per week. Een jongen krijgt f 150.—.

Bovendien zorgt de visscher voor het onderhoud van den knecht gedurende den tijd, dat hij op de schuit is, en heeft de knecht recht op het „nest”, dit bedraagt soms wel f 2.— per week.

Bijbedrijven worden niet uitgeoefend.

Aanverwante bedrijven zijn :

bedrijf:	aantal knechts:
1 zeilmakerij	1
1 zouterij	3
2 rookerijen	3
8 pellerijen	huisarbeid.
1 touwslagerij	1
6 mandemakerijen	30
2 scheepstimmerwerven	6
1 kuiperij	2

Samen 22 bedrijven met 46 knechts.

De zeilmakerij bestaat geheel van de visscherij. De zouterij werkt ongeveer 2 maanden in den ansjovistijd. De rookerijen

werken ongeveer 6 weken in den haringtijd. De pellerijen geven aan tal van huisgezinnen werk; per pond garnalen wordt voor pellen 8—10 cents betaald. In den drukken tijd (September en October) wordt soms per week f 1000.— pelloon uitbetaald.

De touwslagerij werkt haast niet voor de visscherij. Veel touw komt uit Elburg, terwijl de cocostrossen uit Sneek worden aangevoerd.

De mandenmakerijen werken hoogstens voor $\frac{1}{10}$ deel voor de Zuiderzee-visscherij. Voornamelijk maken zij manden voor fruit- en aardappelhandel en de Noordzee-visscherij. De mandenmakerijen gaan uitstekend. De weekloonen zijn f 8.—, f 7.50 en f 7.—. Jongens verdienen f 3.—.

Scheepstimmerwerven. De grootste werf (5 knechts) gaat goed; de knechts verdienen 15 cts. per uur. Voor ongeveer $\frac{3}{4}$ bestaat de werf van de visscherij. De andere werf leidt een kwijnend bestaan en wordt dezer dagen verkocht.

Ook zijn er nog 4 zoogenaamde „botboeren”, die visch alhier opkopen en die met wagen en paard naar Apeldoorn, Deventer, Zutphen, Arnhem of Nijmegen vervoeren om uit te venten.

Algemeene toestand.

Evenals in andere Zuiderzee-plaatsen is de visscherij in Harderwijk steeds achteruitgaande.

Over 't algemeen wordt er te weinig per vaartuig verdiend, dan dat de visschers er een grooten knecht op kunnen nahouden en een goed loon geven. Wij zien dan ook, dat vele visschers met kleine jongens varen. De visschers die vroeger 2 vaartuigen hadden, waarvan zij dan een zelf met een knecht bevoeren, terwijl op het andere 2 knechts waren, zijn daarvan teruggekomen, omdat op de tweede schuit steeds werd toegelegd.

Ofschoon de visschers hun bedrijf voortdurend zien achteruitgaan, houden zij toch niet op met groote hoeveelheden te kleine visch, z.g. nest, te vangen. De reden hiervan is, dat de opbrengst van het nest voor den knecht is en deze hiervan geen afstand wil doen.

't Nest wordt als eenden- of varkensvoer of ook wel als nest verkocht voor 5 cts. de mand. Verleden jaar werd er meer nest gevangen dan dit jaar, en lag er zelfs voortdurend een opkooper in de haven, die ook nest kocht.

Vroeger waren de gaten in de bunnen zoo groot, dat de jonge visch er doorheen kon en zodoende weer in zee kwam, doch nu zijn de gaatjes zóó klein, dat zelfs een aaltje ter dikte van een stopnaald er niet door kan.

Daar tegenwoordig de bot per pond en niet meer, zooals vroeger, per tal wordt verkocht, wordt minder kleine bot gevangen dan weleer.

Vele visschers zitten in de schuld en kunnen daar maar niet uitkomen. Terwijl zij nu zeer goed inzien, dat er op den duur verandering moet komen, laten toch een massa visschers hun zoons weer naar zee gaan. Doch er komen er hoe langer hoe meer, die, 't zij voor zichzelf, 't zij voor hun kinderen een ander bestaan zoeken. Sommigen ook verkoopen hun schuit — op het oogenblik zijn er weer 4 schuiten te koop — om iets anders te beginnen.

Geen wonder dan ook, dat de oppositie, die vroeger ontegenzeggelijk onder de visschers tegen de droogmaking der Zuiderzee bestond, zeer verminderd is en men den wensch hoort uitspreken, dat men met de drooglegging een aanvang mocht maken.

Jaarlijks nemen ongeveer 75 personen op de visschersvloot van de havens Vlaardingen, Scheveningen en Katwijk dienst. Zij varen op de Noordzee van Mei tot November.

De visschers maken hun netten zelf. De hiervoor opgegeven prijzen der netten zijn, daar geen werkloon in rekening is gebracht, die van de grondstof.

't Wil ons voorkomen dat de toestanden onder de visschersbevolking te Harderwijk niet zoo slecht zijn als die in andere plaatsen. Als reden gaf men ons op, dat in de tijden dat voornamelijk op een vischsoort wordt gevischt, men toch ook andere soorten blijft vangen.

Putten. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn de cijfers voor Putten: 5 vaartuigen, groot 15 ton, met 5 man.

Volgens de cijfers onzer Commissie: 7 vaartuigen, groot 15 ton met 7 man.

De vaartuigen zijn 1 punter en 6 kubbooten. De visschers visschen slechts gedurende de zomermaanden en alleen op de Zuiderzee. Den anderen tijd van het jaar houdt de bemanning zich met landbouw bezig.

Er wordt geen dienst genomen voor andere visscherijen.

De leeftijd der visschers is van 50—20 jaar.

Aanverwante bedrijven zijn twee kuiperijen, die echter in het geheel niet voor de visscherij werken.

Onnoodig te zeggen, dat de visscherij voor Putten van nagenoeg geen belang is.

PROVINCIE UTRECHT.

Bunschoten (Spakenburg). Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn de cijfers: 200 vaartuigen, groot 3658 ton, met 400 man.

Volgens onze Commissie: 183 vaartuigen, groot 3010 ton, met 428 man. Verder zijn er nog drie pramen van onbekende grootte; zij worden niet gebruikt voor de visscherij.

De vaartuigen worden verdeeld in: botters van 10—18 ton en booten van 2 ton.

De grootte is: 177 schepen van 10—20 ton en 6 schepen beneden 10 ton.

Bemannig is: 3 man bij 63 vaartuigen.

2	„	„	118	„
1	„	„	3	„

Bedeeld worden 18 visschers en 60 knechts = samen 78 man of $\pm 18\%$ der geheele bemanning. Deze cijfers zijn over 1904; sommigen ontvingen slechts een keer een gift in geld.

Vischgebied. Er wordt alleen gevischt op de Zuiderzee en wel van Maart tot ultimo December. Voor de Noordzee-visscherij lieten zich 67 man van de Zuiderzeevisschers, en nog 8 daaren-

boven aanmonsteren voor de maanden Juni—December; de havens van aanmonstering zijn: Katwijk, Scheveningen, Vlaardingen en Maassluis.

Bijbedrijven worden niet uitgeoefend.

Leeftijd is: boven 55 jaar: 40 visschers en 14 knechts, samen 54
 van 55 tot 50 „ 20 „ „ 6 „ „ 26
 „ 50 „ 20 „ 124 „ „ 167 „ „ 291
 beneden 20 „ „ 57 „ „ 57

Er wordt gevischt op:

ansjovis van April tot Juni
 haring „ December tot April
 paling „ Juni tot Juli
 bot „ Maart tot December
 garnalen „ September tot October

Voor haring werd opgegeven:

als hoogste besomming f 900.—; als gemiddelde besomming f 550.— en als laagste besomming f 450.—; alles voor iemand die met 40 netten vischte.

Voor ansjovis werd opgegeven:

als hoogste besomming f 400.—, als gemiddelde besomming f 300.— en als laagste besomming f 175.—; alles voor iemand die vischte met een beug van 70 à 80 netten.

Naar deze gegevens werd ons de volgende besomming opgegeven:

X. X. vischte met 2 groote botters en besomde bruto
 $2 \times f 400.— = f 800.—$

hij vischte met 160 netten

af nettenverlies	$160 \times f 2.—$	$f 320.—$	
af knechtsloon	$3 \times f 86.—$	$- 258.—$	$- 578.—$
		netto 2 botters	$f 222.—$
		per botter	$- 111.—$

Hij vischte met kapitaalwaarde aan vaar-

tuigen	$2 \times f 3200.—$	$= f 6400.—$
aan netten	$f 7.— \text{ à } f 8.— \times f 160.—$	$- 1200.—$
		Samen $f 7600.—$

Het aantal en soort van de per vaartuig aanwezige netten varieert sterk.

Loonen. Vroeger kregen de visschersknechts vast loon; sinds 1886 is dit veranderd. Thans geldt de regel: „een van de drie” d. w. z. de knechts krijgen $\frac{1}{3}$ van de vangst tot een maximum van f 8.—; zelden bedraagt dit derde deel meer dan f 4.— à f 5.—.

Het „nest” krijgen zij niet, dit wordt bij de vangst inbegrepen.

Alleen bij de ansjovisvangst krijgen de knechts verval en wel 5 cts. van iederen gulden; dit verval begint pas bij een vangst van f 50.—; zij krijgen dan dus f 2.50.

Ook bij paling krijgen de knechts soms verval en wel 4 cts. van elken gulden, dit verval begint dadelijk.

Aanverwante bedrijven:

bedrijf:	aantal knechts:
3 zeilmakerijen	4
2 mandenmakerijen	2
1 scheepstimmerwerf	2
1 kuiperij	1
1 scheepssmederij	7

Samen 8 bedrijven met 16 knechts.

De zeilmakerijen werken slechts 9 maanden in het jaar.

De scheepstimmerwerf is achteruitgaande. Op 't oogenblik werken er slechts 2 knechts, die soms geen werk hebben. In den drukken tijd verdienen zij een weekloon van f 8.—. De kuiperij bestaat voor slechts circa $\frac{1}{5}$ van de visscherij. De smederij bestaat ongeveer voor de helft van de visscherij.

Verder zijn er nog: 2 zouterijen, die $\pm$ 6 weken met 6 man werken, en 13 rookerijen, die $\pm$ 2 maanden aan 34 knechts en $\pm$ 130 vrouwen werk verschaffen. Deze vrouwen zijn haringspeetsters en verdienen 4 cts. per tal (200 stuks); met 9 menschen kunnen zij per uur hiermede $\pm$ f 2.— verdienen.

Ook houden enkele vrouwen zich bezig met garnalen pellen; zij verdienen hiermede 15 à 20 cts. per botmand.

Algemeene toestand.

Zijn ook in vele andere Zuiderzeeplaatsen de toestanden onder de visscherij nu niet juist rooskleurig te noemen, te Bunschoten is de visschersbevolking in allerongunstigsten toestand.

Geen wonder dan ook dat velen in de schuld zitten en in het jaar 1904 ongeveer 18% der visschers werden bedeed.

Tengevolge der slechte opbrengsten is het onmogelijk de schepen behoorlijk te onderhouden, laat staan voor de afgedankte nieuwe in de vaart te brengen. Voor twee jaar werd de laatste nieuwe botter afgeleverd, doch jaarlijks worden verscheidene vaartuigen gesloopt (in 1904 drie botters) en gaat de waarde der andere sterk achteruit.

Met den achteruitgang der vaartuigen zelf, houdt de achteruitgang der waarde van zeilen en netten gelijken tred, en van vele schuiten is het want niet compleet.

Natuurlijk gaan de aanverwante bedrijven ook gebukt onder den treurigen toestand der visscherij, adres aan de scheepstimmerwerf.

Ook de prijzen der nieuwe schuiten zijn achteruitgaande; schuiten, die voor ongeveer 15 jaar f 3000.— kostten, worden nu voor f 2000.— geleverd. De prijs der vaartuigen (nieuw) varieert van f 1800.— tot f 2700.—.

Evenzoo is het met den prijs der netten en zeilen, die vroeger f 1000.—, thans slechts f 500.— kosten.

Nog werd ons medegedeeld door enkele visschers, dat in de jaren dat er veel regen viel en er een Oostenwind woei in den ansjovistijd, ten zuiden van Urk al het water bijna zoet was; de van het Noorden komende ansjovis stiet haar neus dan tegen dit zoete water en vertrok weer onmiddellijk, zoodat dan ten Zuiden van Urk haast niets werd gevangen.

Nest wordt er vrij veel gevangen en voor 10 cts. per botmand verkocht.

De verschillende personen die wij spraken aangaande mogelijke middelen om de visschersbevolking uit haar treurigen

toestand op te heffen, achten allen de droogmaking der Zuiderzee zeer wenschelijk. Wanneer het hiertoe zou komen, zouden de jongere mannen voldoende werkzaamheid vinden als werklieden bij de droogmaking, doch aan de ouderen zou men op de een of andere wijze tegemoet moeten komen, b.v. door een pensioen.

De stemming onder de visschers ten gunste van de droogmaking neemt voortdurend toe.

PROVINCIE NOORD-HOLLAND.

Huizen. Volgens het verslag over 1904 van het College voor de Zeevisscherijen bestond de visschersvloot te Huizen uit 111 botters van 30 ton en een boot van 4 ton met eene gezamenlijke bemanning van 223 man.

In het begin van het jaar 1905 waren er nog 108 botters en een boot met eene bemanning van 210 man, maar voortdurend vermindert dit aantal. In den loop van dit jaar zijn er al 20 schepen verkocht waarvan er echter 10 niet aan eigenlijke visschers, doch aan rookerijen behoorden, en die als vischafhalers werden gebruikt.

In 1903 waren er nog 118 botters. Er zijn botters verkocht naar Zeeland en naar de Waal en den Rijn, alwaar zij ook voor vischvangst worden gebezigd.

Naar de leeftijden kunnen de 210 visschers als volgt worden onderscheiden: 34 boven 55 jaar, 21 van 50—55, 145 van 20—50, 10 beneden 20 jaar.

De meesten van deze visschers bevisschen uitsluitend de Zuiderzee. 14 botters gaan van Juli tot Februari op de Noordzee.

De Huizer visschers hangen, wat hun welvaart betreft, voor een groot deel van de ansjovisvangst af. Zij kunnen tijdens het visschen op bot en haring juist genoeg verdienen om voor hun huishouden het allernoodigste te verdienen, doch alleen een goed ansjovisjaar stelt hen in staat in het onderhoud van vaartuig en netten voldoende te voorzien. Nu de laatste

jaren slecht zijn geweest voor de ansjovis, zijn zij hard achteruitgegaan; de vloot ziet er dan ook over het algemeen niet goed onderhouden uit. 's Winters liggen de meesten eenige maanden stil. Zij zijn dan niet in de gelegenheid ander werk te verrichten. De bekende Huizer visch- en kaasventers, die over geheel Nederland en een groot deel van Duitschland hun beroep uitoefenen, zijn geheel afgescheiden van de visschers; deze laatsten oefenen behalve de vischvangst geen andere bedrijven uit. Wegens den slechten toestand der visscherij leggen de jonge Huizers zich slechts weinig op het visschen toe. Een aantal van 10 jongens beneden 20 jaar op eene bemanning van 210 mag dan ook zeer gering worden genoemd.

In het jaar 1901 zijn er in de gemeente Huizen gegevens verzameld voor een op te maken rapport in verband met het bij de 2e Kamer ingediend wetsontwerp tot afsluiting en drooglegging. Toen zijn geteld 145 vaartuigen, die uitsluitend de Zuiderzee bevischten, thans volgens ingedienden staat 95; toen 15 schepen, die ook naar de Noordzee gingen, thans 14. De bemanning voor de vaartuigen alleen op de Zuiderzee visschende is van 1901 teruggelopen van 305 op 184 in het begin van 1905, van de Noordzeevisschers van 30 op 26. Velen, vooral onder de jongeren, hebben reeds het visschersbedrijf vaarwel gezegd, en voortdurend meer mannen gaan werk aan den wal zoeken.

De knechts verdienen bij de botvisscherij $\frac{1}{3\frac{1}{2}}$ deel der besomming, bij de haring- en ansjovisscherij als het goed gaat f 11.— à f 12.— per week; gemiddeld kunnen zij op niet meer dan f 8.— rekenen. Verder vrij kost aan boord. Zes knechts nemen ook dienst op de loggers, die van Vlaardingen en Scheveningen uit de Noordzee bevisschen.

De Huizers visschen alleen op haring, ansjovis en bot; zeer enkelen nog op spiering; op paling geen een meer. Slechts één visscher heeft een dwarskuil. Op ansjovis visschen 10 span, dus 20 schepen met z.g. drijfnetten, alle andere met staande netjes ter gezamenlijke waarde van f 600.— per schip. Op haring

ook eenige met sleepnetten, doch verreweg de meeste met staande haringnetten, nieuw kostende f 700.— à f 800.—. Met de wijmen, een klein soort kuil, vooral voor garnalenvisscherij vroeger hier in gebruik, wordt thans nagenoeg niet meer gevischt.

De bot wordt hoofdzakelijk met het sleepnet gevischt ter waarde van f 100.—. De meeste visschers hebben dus aan netten een kapitaal van $\pm$ f 1500.—. De botters met toebehooren kosten nieuw ongeveer f 2200.—, zoodat een visscher, die zich geheel nieuw inricht, in totaal f 3700.— noodig heeft.

De besommingen zijn in de laatste jaren zeer slecht geweest. Een beste haringvangst leverde ruim f 600.— bruto op; verscheidene konden nog niet meer dan f 200.— maken, dus nog niet genoeg om de knechts te betalen. De ansjovisvisscherij heeft ook treurige resultaten opgeleverd. De gemiddelde jaarlijksche bruto besomming kan niet hooger dan f 800.— à f 900.— worden gesteld.

Het gaal en de simmen van de netten worden meestal geleverd door de zeilmakers op crediet. Daar vele visschers hunne netten hebben opgebruikt zonder ze te kunnen betalen en geen nieuwe meer kunnen krijgen, zullen de zeilmakers hiermede een zeer slecht bedrijf gemaakt hebben.

Ten aanzien der bijbedrijven kan verder worden medegedeeld, dat in Huizen zijn:

2 Zeilmakerijen, 2 scheepstimmerwerven, 1 kuiperij, en 9 zouterijen, tevens rookerijen, benevens 9 mandenmakerijen. Deze laatste zijn voor een groot deel ten dienste van de Huizer kooplieden.

In de zeilmakerijen zijn 3 werklieden werkzaam, op de werven 12, in de zouterijen (rookerijen) gedurende den druksten tijd 92, en in de mandenmakerijen 104 man.

De rookerijen en mandenmakerijen zijn te Huizen sterk ontwikkeld, hetgeen ten deele een gevolg is van den belangrijken vischhandel van deze gemeente uit over Nederland en een groot deel van Duitschland gedreven. Terwijl in 1904 209461 tal haring in Huizen werd aangebracht, was de bijdrage

der Huizer visschers aan deze enorme vangst slechts 40734 tal.

Zoo werd in 1904 door de Huizer visschers 1575 KG. spiering gevangen, terwijl de aanvoer te Huizen 80545 KG. bedroeg.

Met de bot was het andersom. De Huizer visschers vingen 199410 KG. bot; hiervan werd 125085 KG. te Huizen verkocht, de rest elders. De mandenmakerijen werken echter voor een groot deel voor de verzendingen van kool uit Enkhuizen en omstreken.

De gezamenlijke rookerijen en zouterijen behooren aan enkele personen. Buiten het seizoen worden zij niet gebruikt; en wordt er weinig visch ingevoerd, dan hebben zij natuurlijk ook weinig werk.

De twee scheepswerven hebben van de visscherij nog alleen maar reparatiewerk. Een bewijs hoe slecht het met de visscherij gaat is te vinden in het feit, dat de werven op speculatie drie botters hebben gebouwd, die nu sedert bijna twee jaar en een jaar nog steeds onverkocht op de werven staan. De visschers kunnen geen nieuwe schepen meer aankopen.

Muiden. Het College voor de Zeevisscherijen vermeldt 8 vaartuigen te zamen 39 ton met 9 koppen. Ons werden opgegeven 9 vaartuigen te zamen 43 ton met ongeveer 6 man. Knechts houdt men er niet op na. Het zijn allen zeer kleine scheepjes, kubbooten, gondels en één vischaakje van 4—6 ton, waarvan 6 scheepjes ook gedurende 3 maanden de binnenwateren bevisschen.

Alle scheepjes te zamen vertegenwoordigen een waarde van f 3400.—

De visscherij is in deze gemeente zeer onbeteekenend. De aanverwante bedrijven hebben ongeveer niets van de visscherij te doen.

Amsterdam, Zaandam, Oostzaan, Nieuwendam. De gemeenten Amsterdam, Zaandam, Oostzaan en Nieuwendam leveren geen Zuiderzeevisschers op; wel zijn er te Amsterdam

vier tjalken ingeschreven, die er ansjovisnetten op nahouden, doch de vrachtvaart is hun hoofdbedrijf en het visschen geheel bijzaak.

Te Zaandam zijn geen visschers, doch uitsluitend botters van vischopkoopers.

Te Nieuwendam zijn geen visschersvaartuigen meer ingeschreven. Te Oostzaan zijn nog twee botters ingeschreven; met de eene wordt nooit, met de andere nagenoeg nooit op de Zuiderzee gevischt.

Het verslag van het College voor de Zeevisscherijen vermeldt voor Amsterdam behalve de 4 tjalken nog 2 bottersvischafhalers, voor Zaandam 7 botters, die op ansjovis visschen, hetgeen volgens onze inlichtingen niet meer het geval is, voor Oostzaan de 2 vermelde botters. Nieuwendam is in 1904 voor 't eerst uit het verslag van het College geschrapt.

Aanverwante bedrijven. In deze vier gemeenten worden geen aanverwante bedrijven gevonden, die voor eenig deel hun bestaan ontleenen aan de Zuiderzeevisscherij, indien men althans enkele vischverkoopers, die ook wel Zuiderzeevisch verkoopen, niet daaronder wil rangschikken, wat o. i. niet dient te geschieden. Van Zaandam wordt ons nog in het bijzonder medegedeeld: „De Zuiderzeevisscherij is te Zaandam in de laatste jaren in die mate afgenomen, dat zij niet meer van eenigen invloed is op de werkzaamheden in de hier bedoelde (n.l. aanverwante) bedrijven. Nieuwe botters worden niet meer op stapel gezet; het onderhoud van die 6 of 7 botters beteekent niets.”

Durgerdam (Ransdorp). Het College voor de Zeevisscherijen geeft op:

- 32 botters,
- 31 kubbooten,
- 6 gondels,
- 8 bonzen,
- 3 punters,

te zamen 80 schepen groot 1164 ton met 154 koppen.

Onze Commissie heeft bevonden:

35 botters à 16 ton	=	560 ton
73 kubbooten 4 „	=	292 „
12 gondels à 3 „	=	36 „
8 bonzen à 10 „	=	80 „
1 vischschuit	=	12 „
1 aakje	=	4 „
4 vletten à 6 „	=	24 „
2 punters à 6 „	=	12 „

136 vaartuigen met . 1020 ton.

31 botters gebruiken ieder een kubboot, zoodat het aantal volledige, op zich zelf staande bedrijven 105 bedraagt.

De waarde der vaartuigen met inventaris wordt door den Burgemeester geschat op:

35 botters en 31 kubbooten à f 2000.—	=	f 70000.—
42 kubbooten. „ - 450.—	=	- 18900.—
12 gondels „ - 125.—	=	- 1500.—
8 bonzen. „ - 175.—	=	- 1400.—
8 vletten, enz. „ - 450.—	=	- 3600.—
Totaal .	f	95400.—

De bemanning bestaat uit 156 koppen, waarvan 5 ook op de Noordzee visschen en wel 2 op haringloggers en 3 op stoomtrawlers. Daar er in deze gemeente in het geheel 10 aan de Noordzeevisscherij deelnemen, zijn er hiervan 5 die niet op de Zuiderzee visschen.

Van de bemanning zijn:

55 jaar en ouder	44 man.
van 50 tot 55 jaar	12 „
„ 20 „ 50 „	93 „
beneden 20 „	7 „

Totaal 156 man.

Verreweg het meerendeel der schepen gaat op de haringvangst uit; eenige spannen sleepen met de haringsleepnetten, waarbij ieder schip 5 à 6 netten à f 20.— per stuk gebruikt.

De gezamenlijke beug van 2 schepen bestaat dus uit 10 à 12 netten tot den prijs van ongeveer f 240.— Staande reepen van 35 tot 40 netten worden door ongeveer 15 botters gebruikt. Bij deze beugen staan 4 netten op een reep; een beug van 40 netten kost ongeveer f 500.— De overige gaan ter haringvangst met fuiken; de meeste hebben ongeveer 20 fuiken, zijnde een beug tegen f 15.— per fuik, zoodat de beug ongeveer een waarde van f 300.— vertegenwoordigt.

Op ansjovis visschen ongeveer 20 schepen, die 50 tot 60 staande netten hebben van den gewonen prijs.

Bijna alle doen aan de botvangst mede. Ongeveer 7 span sleepen op de bot; de overige hebben bijna alle zijden netten. De normale beug is 30 perkjes, ieder perkje van 6 netten. Een perkje wordt berekend op f 16.— tot f 16.50.

Op aal wordt voornamelijk jacht gemaakt na afloop van de haringvangst, gedurende 4 à 5 weken. Ongeveer 50 schepen doen daaraan mee met kubben en lijnen. De kubbeugen zijn hier 100 stuks groot, tegen f 1.— tot f 1.50 per kub met toebehooren.

Op spiering sleepen gemiddeld 10 tot 14 span.

Vroeger toen het Y in open verbinding stond met de Zuiderzee, stond er bij wijle een vrij sterke stroom bij Durgerdam, zoodat toen ook veel visch kwam tot voor deze plaats. De visscherij was in den ouden tijd dan ook van veel meer beteekenis dan tegenwoordig en wel voornamelijk de spieringvisscherij. De Durgerdammers hebben zich de minder gunstige omstandigheden, waarin zij na afsluiting van het Y werden geplaatst, moeten laten welgevalen zonder schadevergoeding. Een opmerkelijk feit is het, dat het aantal visschers tegen vroeger niet veel verminderd is ondanks dien achteruitgang. Op het oogenblik is de toestand verre van goed; de ouderen onder de visschers, die vroeger nog wel eens kapitaal konden vormen en daardoor meer dan één botter op den duur konden aanschaffen, getuigen dat de toestand tegenwoordig veel slechter is dan vroeger. Als een merkwaardig bewijs van den min

gunstigen staat van de visscherij kan onder anderen gelden, dat de eenige scheepswerf te Durgerdam sedert ongeveer 2 jaar een nieuwe botter op de werf heeft staan ter waarde van ongeveer f 2600.— met inbegrip van tuigage, die nog steeds onverkoopbaar is.

Wij hebben verschillende opgaven verkregen van besommingen: de bruto besomming bedraagt voor een botter met kubboot f 1400.—

Loon	f 300.—	
Kost	- 150.—	
Zeilen	- 25.—	
Scheepstimmerwerf. . .	- 70.—	
Achteruitgang-vaartuig	- 50.—	
Havengeld	- 3.—	
Smid	- 10.—	
Andere uitgaven. . . .	- 10.—	- 618.—
	Netto	f 782.—

wat een totaal bedrag maakt van - 27370.—

voor de overige vaartuigen is de netto besomming gemiddeld f 582.—, dus in totaal

70 × f 582.— - 40740.—

Algemeen totaal f 68110.—

Van andere zijde vernemen wij als voorbeelden de volgende besommingen: Een visscher die niet anders dan bot vischte met een kubboot en botnetten, verdiende in de laatste jaren geen f 400.— per jaar en had ongeveer f 200.— uit te geven aan netten en kubboot. Hij verdiende dus in de laatste twee jaren niet meer dan f 200.— per jaar, alzoo f 4.— per week. De man is gehuwd; ofschoon hij iederen dag trouw bij de visscherij is, kan hij zijn brood daarmee niet meer verdienen; hij kan het alleen uithouden omdat zijn vrouw een winkelzaakje er bij houdt.

Een ander verdiende in het afgelopen jaar met haring-fuiken, botnetten, aalfuiken, baarsnetten, spieringnetten en aal-kubben f 745.— en had f 120.— aan slijtage te betalen; van

de overblijvende f 625.— moest hij alle verdere onkosten bestrijden.

De knechts varen in het algemeen op vast loon, dat ongeveer f 300.— per jaar bedraagt zonder den kost; wordt de kost er bij gegeven, dan rekent de schipper hiervoor op een onkosten van f 2.— tot f 3.— per week. Bij de ansjovis- en haringvangst kan het loon f 8.— bedragen, in najaar en wintermaanden komt het niet boven de f 6.—.

Ten aanzien van de aanverwante bedrijven vernemen wij dat hier zijn:

2 zouterijen	met	4	werklieden,
2 rookerijen	„	4	„
1 scheepstimmerwerf	„	10	„
1 nettenmakerij	„	2	„
1 scheepssmederij	„	4	„
1 zeilmakerij, waarin alleen de patroon werkt. De scheepswerf heeft ook werk van de binnenschipperij.			

Broek in Waterland (Uitdam). Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn hier 17 schepen met 35 koppen.

Onze Commissie heeft bevonden: 16 vaartuigen en 31 koppen.

Van deze 31 man zijn:	55 jaar en ouder	4
	van 50 tot 55 jaar	4
	„ 20 „ 50 „	19
	beneden 20 „	4

Van deze 31 visschers zijn slechts 12 te beschouwen als eigenlijke beroepsvisschers; van deze 12 is een 56 jaar; 3 tusschen 50 en 55 jaar; 6 tusschen 20 en 50 jaar en 2 jonger dan 20 jaar.

Deze visschers oefenen allerlei nevenberoepen uit; zij zijn ook grondwerkers, boerenarbeiders, jagers, enz., zoodat deze walvisscherij blijkbaar geen hoofdzaak is.

Slechts 4 visschen het geheele jaar en naar het schijnt met weinig succes, althans 3 van de 4 (waaronder een beroepsvis-

scher) moeten bedeed worden, een verschijnsel dat betrekkelijk weinig voorkomt.

Volledigheidshalve zij nog vermeld, dat de waarde der vaartuigjes allen te zamen geschat wordt op f 3200.—, dat de netto besomming in totaal circa f 3400.— bedraagt, en dat de knechts, gedurende den tijd, dien ze visschende zijn, f 5.— per week verdienen boven den kost.

Bedrijven, verwant aan de zeevisscherij, komen in deze gemeente niet voor.

Monnikendam. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn hier aanwezig 34 schepen met 62 man.

Onze Commissie heeft bevonden:

7	botters	van	circa	20	ton	=	140	ton
16	kubbooten	van	4	„	=	64	„	
11	gondels	„	3	„	=	33	„	
34	vaartuigen	met	.	.	.	.	237	„ inhoud.

Met niet meer dan 6 schuiten wordt het geheele jaar gevischt; met de overige alleen als de eigenaars niets anders kunnen verdienen. De Burgemeester van Monnikendam verklaart dan ook: „Er is hier geen eigenlijke visschersvloot; wel zijn hier 7 botters, waaronder 3 van opkooopers en 16 kubbooten, doch de eigenaars dier vaartuigen oefenen de visscherij slechts als bijberoep uit, als er niets anders te verdienen is.” Niettemin hebben wij alle visschers onder de beroepsvisschers gerangschikt en geen van hen als gelegenheidsvisscher geboekt.

De waarde der vaartuigen met inventaris bedraagt:

7	botters	met	inventaris	à	f 600.—	=	f 4200.—
27	kleine	vaartuigen		à	- 300.—	=	- 8100.—
							Totaal f 12300.—

De bemanning bestaat uit 34 koppen, waarvan 7 ook deelnemen aan de haringvisscherij op de Noordzee; daar er in het geheel 15 man op de haringvloot dienen, volgt hieruit, dat 8 hiervan niet aan de Zuiderzeevisscherij deelnemen.

Van deze 34 zijn:	55 jaar en ouder	10
	van 50 tot 55 jaar	3
	„ 20 „ 50 „	21
	beneden 20 „	0

Al is de besomming dezer visschers moeilijk te schatten, — zij zelf verklaren er zich niet toe in staat — toch zal men wellicht niet ver van de waarheid zijn, als men de netto verdiensten der botters op f 400.— stelt en die der booten op f 200.— De totaal netto-besomming zou dan zijn f 8200.—

Is de visscherij te Monnikendam van weinig belang, anders is het met de verwante bedrijven.

Het heeft niet minder dan 21 rookerijen, waarin gedurende 7 maanden door $\pm$ 40 man gewerkt wordt;

7 zouterijen, waarin circa 17 man gedurende 2 maanden werk vinden;

2 scheepstimmerwerven met het geheele jaar 18 werklieden;

2 scheepssmederijen „ „ „ „ 4 „

2 touwslagerijen „ „ „ „ 7 „

2 mandenmakerijen „ „ „ „ 2 „

2 kuiperijen „ „ „ „ 1 werkmán,

4 zeilmakerijen, waarin alleen de patroons werken.

Vooral het onderhoud van de visschersvloot van Volendam, en grootendeels ook van Marken, verschaft te Monnikendam aan betrekkelijk veel handen brood.

Van ouds was Monnikendam de groote aanvoerplaats van Zuiderzeeharing en ansjovis en hoewel de rookerijen te Huizen, de Lemmer, enz. op dien haringaanvoer geen gunstigen invloed uitgeoefend hebben, zijn die nog altijd zeer aanzienlijk.

Eens was Monnikendam ook de markt bij uitnemendheid van Zuiderzee-ansjovis, zoodat deze visch, waarvan door Monnikendam zelf nagenoeg niets gevangen wordt, nog wordt aan-geprezen als Monnikendammer ansjovis. De veranderde visch-wijze — die met staand want in plaats van kuilnetten — heeft dezen tak van nijverheid een gevoeligen knak toegebracht.

Marken. Het College voor de Zeevisscherijen geeft op 138 botters en 21 booten, te zamen 159 schepen met 332 koppen.

Volgens onze Commissie bedraagt het aantal schepen te Marken:

137 botters	à 20	ton = 2740 ton,	bemand met 284 koppen	
2	"	" 22	" = 44 " " 4 "	
17 booten	" 4 à 5	" = 72 "	} " " 58 "	
2	"	" 8		" = 16 "
3	"	" 6		" = 18 "
1 vlet	" 4	" = 4 "		

Tot. 162 schepen m. een inh. v. 2894 ton, bemand met 346 koppen.

Van de 139 botters visschen:

82 gedurende het geheele jaar,

17 " 7 maanden

40 " 4 "

en van de open schuiten:

1 boot gedurende 1 maand

7 booten " 2 maanden

11 " " 3 "

4 " " 4 "

Totaal 162 schuiten.

Van de bemanning nemen 138 ook deel aan de Noordzee-visscherij en wel:

77 op schepen van Vlaardingen

4 " " " Maassluis

8 " " " Ymuiden

17 " " " Emden

15 " " " Elsfleth (Duitschland)

6 " " " Vegezak "

11 nog onbekend.

Van deze 138 manschappen varen:

95 op loggers

36 op stoomfietsen (loggers met stoomvermogen)

7 nog onbekend.

Van de bemanning is:

55 jaar en ouder	71	man
van 50 tot 55 jaar	30	„
„ 20 „ 50 „	219	„
beneden 30 „	26	„

Opmerking verdient hier het verschijnsel, dat onder de bemanning slechts 26 beneden 20 jaar zijn. Dit wijst er ongetwijfeld op, dat er weinig animo bestaat de jongens in de Zuiderzeevisscherij op te leiden. Terwijl te Volendam 24% der geheele bemanning beneden den 20-jarigen leeftijd is, bedraagt dit voor Marken nog geen 8%.

De Noordzee schijnt overigens de Markers meer aan te trekken, want het totaal der aangemonsterden voor de haringvisscherij bedraagt 236, waarvan maar 138 ook aan de Zuiderzee-visscherij deelnemen, waaruit volgt, dat 98 manschappen de Noordzee bevisschen, zonder zich met de Zuiderzee-visscherij in te laten.

Omtrent de wijze waarop de visscherij wordt uitgeoefend in Marken vernemen wij het volgende:

Op haring wordt gevischt met sleepnetten en met staande netten. De sleepnetten worden op de gewone wijze tusschen twee schepen gesleept, waarvan ieder schip 6 netten heeft tegen den prijs van f 20.— per stuk. Bovendien heeft ieder schip nog drie reservenetten; een schip heeft dus f 180.— kapitaal aan haringsleepnetten. De vangst wordt samen verdeeld door de beide schepen. Het komt wel voor, dat 2 spannen te zamen visschen, zijnde dus 4 schepen, die twee aan twee als span hun sleepnetten hebben uitstaan, terwijl de twee binnenste dicht bij elkaar varen om tusschen hen beiden een klein proefnetje te kunnen uitzetten. Aangezien het sleepen gewoonlijk eenige uren achtereen wordt volgehouden, kunnen de visschers door middel van hun klein proefnetje vrijwel controleeren of de plaats, waar zij zich bevinden, voldoende visch oplevert om met sleepen voort te gaan.

Het netwerk of gaal moet ongeveer elk jaar worden ver-

nieuwd; het touwwerk en de simmen gewoonlijk om de 2 jaar. Het komt echter ook wel voor, dat het gaal blijkt niet van de goede afmeting te zijn voor de aanwezige visch, doordat de mazen te groot of te klein zijn. In dat geval moet nog in den loop van het jaar het gaal worden vervangen door ander. Aan slijtage van het vischwant moet worden gerekend na aanschaffing van een nieuwe beug het eerste jaar minstens f 80.—, het tweede jaar minstens f 120.—, gevende ongeveer een gemiddelde van f 100.— per jaar.

De besommingen van de voorjaarsharing van dit jaar bedroegen voor enkelen f 500.—; de meesten besomden evenwel per span slechts f 200.— tot f 300.—.

De onkosten bedroegen:

aan slijtage netten per schip	± f 100.—
kost à f 2.50 met 1 knecht, gedurende 8 weken	- 40.—
loon van den knecht $\frac{1}{4}$ der besomming met een maximum van f 8.—; indien evenwel meer dan f 100.— in een week per span wordt verdiend, dan krijgt de knecht nog bovendien f 2.— per f 50.—; het loon bedraagt dus bij een redelijke vangst gedurende dien tijd.	± - 64.—
totaal der onkosten, zonder averij	f 204.—

Voor onderhoud van schip is dan nog niets uitgetrokken. Bij eene besomming van f 200.— à f 300.— per span blijft er dus ongeveer niets voor de schippers over.

De visscherij met staande haringnetten wordt uitgeoefend met ongeveer 40 netten tegen ± f 10.— per net; deze netten zijn in 2 jaar verbruikt. De visscherij met staande netten wordt uitgeoefend door 3 man, dus een schipper en twee knechts. De knechts kunnen tot f 10.— toe verdienen, de kost vrij. Voor de haring is het een goed jaar geweest; de besommingen met staande netten hebben in 8 weken bedragen van f 400.— tot f 800.—. De onkosten voor deze wijze van visschen zijn echter zeer hoog, zoowel wegens het groote verbruik aan netten, als wegens de noodzakelijkheid om met 3 man te visschen.

De onkosten bedragen dus al minstens f 200.— aan slijtage netten, loon circa f 20.— per week, gedurende 8 weken = f 160.—, kost $3 \times f 2.50$ gedurende 8 weken = f 60.—, dit alles te zamen reeds f 420.—, zoodat de besomming verre boven f 400.— moet zijn om eenig profijt voor den schipper te laten.

Op ansjovis wordt gevischt met sleepnetten en met staande netten. De visscherij met sleepnetten heeft zeer veel overeenkomst met de visscherij met haringsleepnetten: het aantal en de prijs van de netten zijn dezelfde, loonen evenzoo.

Er zijn een 40 tot 50 span, die de sleepnetten gebruiken en gedurende 4 weken in het laatste jaar eene besomming van f 200.— tot f 300.— per span hebben gemaakt. De uitkomsten van deze visscherij waren dus zeer onvoldoende.

Een 30-tal schippers visschen met staande netjes. Zij hebben evenals op andere plaatsen gewoonlijk minstens 60 netten à f 10.—, 5 op een reep; kapitaal in de netten gestoken f 600. Het gaal van deze netten is ook in 2 jaar versleten. De ansjovisgalen alleen kosten ongeveer f 4.— per gaal, of voor 60 netten f 240.—. De simmen, enz. ter waarde van ongeveer f 260.— zijn in 4 jaar verbruikt. In 4 jaar tijds moet de schipper dus vernieuwen voor een bedrag van $2 \times f 240.— = f 480.—$ plus f 260.— of te zamen f 740.—, zoodat deze, — zonder averij, ongeveer f 200.— per jaar moet wegleggen voor vernieuwing aan netten. Het gebeurt evenwel niet zelden, dat de halve beug en meer per jaar wordt verloren en dus in één jaar uit dien hoofde f 300 wordt opgeteerd. De besommingen met de staande netjes hebben dit jaar bedragen tusschen f 300.— en f 1000.—.

De onkosten zijn ongeveer te schatten op: slijtage en averij f 300.—; 8 weken kost à f 7.50 per week = f 60.—, de knechtsloonen tot een maximum van f 10.— tot f 12.— = $\pm f 160.—$. Totaal circa f 530.—. Indien de besomming derhalve niet aanmerkelijk boven f 500.— beloopt, schiet er voor den schipper niets over.

Op paling, garnalen en geep wordt niet gevischt; er is slechts één dwarskuiler, die ook paling vangt.

Bot. Ongeveer alle schepen visschen met bot-sleepnetten; deze botsleepnetten ten getale van 6 à 7 kosten ongeveer f 18.— per net; 4 netten worden voortdurend gebruikt. De ondersimmen, die voortdurend over of in den bodem woelen, zijn sterk aan slijten onderhevig, zoodat per week minstens f 2.50 is te rekenen voor onderhoud van deze simmen. Boven dien moeten elk jaar minstens 2 nieuwe netten worden aangeschaft tegen f 18.— per net. De botvisscherij wordt gewoonlijk uitgeoefend van Juli tot November, gedurende 20 weken. De onkosten bedragen dan:

20 weken onderhoud simmen à f 2.50	f 50.—
2 nieuwe netten à f 18.—	- 36.—
2 man kost, 20 weken	- 100.—
loon knecht op deel, $\frac{1}{4}$ van de besomming	
tot f 8.—	- 160.—
totaal kosten per seizoen, zonder onderhoud	
van schip.	f 346.—

Als zeer goede besomming wordt in een week f 40.— per schip genoemd, dikwijls wordt niet meer dan f 20.— per week gemaakt. De gemiddelde besommingen hebben per schip gedurende 20 weken bedragen f 400.— à f 500.—. Ook deze visscherij is met die cijfers onvoldoende.

Vijf span visschen met den wonderkuil van September tot Maart en vangen daarmede spiering en nest en wat zij verder in den kuil kunnen krijgen. Later in den winter kuilen wel een 20 span. Iedere botter heeft een kuilnet ter waarde van circa f 100.—. Een kuil moet allicht om de 2 jaar vernieuwd worden. Met het kuilen wordt in het najaar $\pm$ f 20.— per schuit per week gemaakt, des winters ongeveer f 15.—.

Op de spiering wordt ook met sleepnetten gevischt van October tot Maart. De prijzen zijn ongeveer dezelfde als voor de haring-sleepvangst. De spieringnetten kosten evenwel iets minder, namelijk f 18.— per net. Des winters visschen onge-

veer 10 span; de besomming bedraagt per week ongeveer f 30.— per span.

Van andere zijde wordt als een normaal gemiddelde het volgende opgegeven:

Bruto besomming van een botter per jaar f 900.—

Onkostenrekening:

Loon	f 225.—	
Kost	- 150.—	
Zeilmaker	- 50.—	
Scheepstimmerman . .	- 35.—	
Achteruitgang vaartuig-	60.—	
Netten en touwwerk . .	- 120.—	
Havengeld	- 3.—	
Smid	- 10.—	
Scheepslicht	- 2.—	- 655.—
Netto besomming		f 245.—

Voor 139 schuiten zou dit netto bedrag f 24.055.— zijn, maar opgemerkt moet worden, dat van de groote schepen 17 schuiten slechts 7, en 40 maar 4 maanden visschen, zoodat deze 139 bidders gelijk staan met 105 volledige bedrijven, al is het waar, dat die 57 vaartuigen in den besten tijd dienst doen en deze herleiding dus niet geheel zuiver is. Dichter aan de waarheid zou men zijn, indien men de besomming van die vaartuigen, welke 7 maanden visschen op $\frac{3}{4}$, en de andere op $\frac{1}{2}$ van de gewone jaarlijksche verdienste schatte. Dit doende zou de netto besomming van deze 57 vaartuigen gelijk staan met de verdiensten van 33 vaartuigen, welke het geheele jaar visschen, en dus zou de totale netto besomming der bidders te Marken per jaar bedragen:

$115 \times f 245.— = f 28.175.—$ Die der booten bedraagt:

$23 \times f 113.50 = f 2610.—$, zoodat de geheele vloot netto f 30.785.— besomt; een bedrag, dat zeker ten eenenmale onvoldoende moet genoemd worden, en waarbij men voor de vraag komt te staan, hoe een huisgezin met f 245.— rond kan komen. Neemt men met den burgemeester van Marken aan, dat de

f 60.— achteruitgang van het vaartuig opgeteerd wordt, dan zal mettertijd de Markervloot verdwijnen, een veronderstelling, die ons al te somber voorkomt, ook bij den tegenwoordigen toestand der Zuiderzee-visscherij.

Als algemeene regel varen de knechts op deel en krijgen dan 25% van de bruto besomming met den kost aan boord. Ofschoon wij in de vorige opgaven meermalen van f 8.— en f 10.— per week voor de knechts melding maken, zijn er ook verscheidenen, die de knechts op niet meer dan een maximum van f 7.— aannemen, zoodat bij eene ruwe verdienste van f 28.— het maximum weekloon voor dezen al reeds bereikt is.

De ontvangsten der visschers in de laatste jaren in aanmerking genomen, hebben de knechtsloonen gemiddeld evenwel niet meer dan f 5.— per week over het geheele jaar bedragen. De positie der knechts is dan ook bepaald slecht te noemen en zeer velen trachten op een andere wijze hun brood te verdienen. Dat blijkt onder anderen behalve uit het kleine aantal jonge menschen, die zich nog aan de Zuiderzee-visscherij wijden, ook uit het steeds toenemend aantal mannen, die in dienstbetrekking naar de Noordzee gaan.

De oudere visschers hebben veelal nog bezwaar tegen de afsluiting en drooglegging, voorzooverre zij in staat zijn geweest eenig kapitaal te verdienen en dit vast te leggen in een grooten voorraad vischwant, welke voorraad met het schip den rijkdom van den visscher uitmaken. Van de jongeren hoort men daarentegen algemeen, dat eene afsluiting en drooglegging hun zeer welkom zoude zijn, omdat zij dan gelegenheid hopen te vinden, dichter bij huis, dan ter Noordzee varende, arbeid te vinden die beter wordt betaald.

Verwante bedrijven. Te Marken is één zeilmakerij en één scheepstimmerwerf, die geheel van de visscherij bestaan. De eerste levert den patroon, welke zonder knechts werkt, maar een poover bestaan. In de laatste zijn 3 man werkzaam. De eenige smederij bestaat slechts voor de helft van de visscherij, één jongen is hier den patroon behulpzaam.

Over het algemeen is de toestand van de visscherij op Marken slecht te noemen; zooals deze in de laatste jaren is geweest levert zij voor velen geen bestaan meer op. Nieuwe schepen worden niet meer gemaakt of gekocht, oude worden in vrij grooten getale van de hand gedaan en niet zelden met groot verlies. Nog onlangs is er een botter verkocht voor f 800.—, die allicht wel het dubbele waard kon geacht worden, en volgens ons verstrekte mededeelingen zou men voor ongeveer gelijken prijs nog wel meer schepen in redelijk goeden staat kunnen koopen.

Indien binnenkort geen verandering in den toestand komt, ziet het er voor Marken slecht uit, tenzij nog meer mannen de gelegenheid zullen vinden buiten de Zuiderzee-visscherij op andere wijze hun brood te verdienen.

V o l e n d a m. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn hier aanwezig 208 schepen met 416 koppen.

Volgens aan onze Commissie verstrekte opgave: 213 schepen en 551 koppen.

Onder de ons verstrekte opgaven komen evenwel 14 schepen voor, die slechts enkele maanden van het jaar op de Zuiderzee komen, terwijl 2 kleine scheepjes het meerendeel van het jaar op binnenwater visschen. Degenen, die niet geregeld op de Zuiderzee komen, oefenen bijna allen het beroep van vischkooper of vischvervoerder uit.

De grootte van de vaartuigen is als volgt: 183 botters van 30 ton, 20 botters à 24 ton, een schuit van 10 ton, een boot van 6 ton, 8 booten à 4 ton = 213 schepen tezamen groot 6018 ton.

De ouderdom van de mannen is als volgt: 55 jaar en ouder 75 man, van 50 tot 55 jaar 43, van 20 tot 50 jaar 303 man, jonger dan 20 jaar 130, te zamen 551 man. Onder deze allen komt maar één bedeelde voor; 30 man gaan bovendien in dienstbetrekking op de Noordzee. Dit aantal is aanmerkelijk geringer dan in andere plaatsen, maar toch reeds

grooter dan in vroeger jaren, daar eertijds wel haast geen Volendammers zich op de loggers lieten aanmonsteren.

Het is een zeer merkwaardig feit, dat men in plaatsen, op zoo korten afstand van elkaar gelegen, de visscherij op zoo geheel verschillende wijze ziet uitgeoefend. De Volendammers zijn de eigenlijke kuilvisschers: in den regel visschen zij het geheele jaar met den wonderkuil of met den kwakkuil, en bovendien met het hoekwant. Slechts enkelen gebruiken andere vischtuigen, zoo zijn er o.a. slechts 2 ansjovisvisschers, die met staande netten visschen; in het algemeen maken de Volendammers geen jacht op ansjovis. Niettemin zijn de resultaten van de visscherij voor Volendam in vergelijking met de andere plaatsen bepaald beter te achten. Al is ongetwijfeld ook in Volendam de visscherij niet vooruitgegaan, zoo is toch de toestand daar aanmerkelijk gunstiger dan elders. In Volendam komt het nog voor, dat de visschers ongeveer niet in schuld zitten en dat zij nog de vrijheid hebben de scheepswerf uit te kiezen, die hun op het oogenblik het beste aanstaat.

De Volendammers gingen vroeger in vrij grooten getale met hun botters naar de Noordzee, sinds de laatste jaren komt echter geen enkele Volendammer botter meer op de groote zee.

De Volendammers wijzen er met zekeren trots op, dat de toestanden in hunne plaats beter zijn dan elders en schrijven dit voornamelijk toe aan hunne wijze van visschen met de kuilen, en aan de groote energie, die zij bij het visschen betoonen. Het weer kan niet zoo slecht zijn of zij trekken er toch op uit, en met harden wind is het juist goed kuilen; zij zijn dan ook over het algemeen onverschrokken zeevaarders.

Toch zijn de toestanden hier minder goed dan vroeger, en zijn vooral de loonen van de knechts in het algemeen te laag. Onder de jongeren vindt men dan ook de neiging om, waar zich de gelegenheid voordoet, ander werk op te zoeken. Daar die gelegenheid in Volendam schaarsch is, komen zij door nood gedrongen toch meestentijds weer bij de visscherij terecht.

Nieuwe schepen worden niet veel bijgemaakt, (in 1904 4

en in 1905 3 schepen); maar daartegenover staat, dat er ook uit de vaart gaan (in 1904 4 en in 1905 7 schepen). Verschillende visschers hebben in den laatsten tijd de visscherij er aan gegeven om zich op de eendenteelt te gaan toeleggen; zooals men weet worden de eenden voor een deel met nest gevoederd.

Over de resultaten van de visscherij vernemen wij nader het volgende:

Om te komen tot een zoo juist mogelijk cijfer der besommingen is de vloot in 4 deelen verdeeld. Voor ieder dier soorten is één schuit als type aangenomen en daarom gegroepeerd die schuiten en visschers, welke van dezelfde capaciteit zijn en onder nagenoeg dezelfde omstandigheden werken.

1ste Categorie.

1ste klas vaartuigen en 1ste klas visschers.

Bedrijf: hoekwant- en kuilvisscherij.

Aantal vaartuigen 12.

Bruto besomming f 2500.—

Onkostenrekening:

Achteruitgang van het vaartuig	f 150.—	
Scheepstimmerman	- 50.—	
Averij.	- 20.—	
Zeilmaker	- 125.—	
Tanen.	- 30.—	
Netten en vischwant	- 150.— *)	
Touwwerk	- 60.—	
Harpuis en teer	- 15.—	
Havengeld	- 25.—	
Assurantie	- 15.—	
Transporteere	f 640.—	f 2500.—

*) Deze post kan zoo laag zijn omdat de Volendamers niet met staande netten visschen, noch op haring noch op ansjovis.

De kuilnetten en het hoekwant behooren tot de minst kostbare vischtuigen, die in vergelijking der andere ook weinig reparatie vereischen.

	Transport	f 640.—	f 2500.—
Rondhout	-	8.—	
Vleugel	-	3.—	
Smid	-	8.—	
Kost	-	318.—	
Loon knecht	-	350.—	
Loon jongens (10 weken).	-	150.—	
Scheepslicht	-	6.—	- 1483.—
	Netto besomming	f 1017.—	
Totaal netto besomming der categorie 12 $\times$ f 1017.— =			f 12.204.

2de Categorie.

1ste klas vaartuigen en 1ste klas visschers.

Bedrijf: kwak- en wonderkuil.

Aantal schepen 41.

Bruto besomming f 2200.—

Onkostenrekening:

Achteruitgang vaartuig	f 150.—	
Scheepstimmerman	- 50.—	
Averij	- 20.—	
Zeilmaker	- 125.—	
Tanen	- 30.—	
Netten en vischwant	- 150.—	
Touwwerk	- 60.—	
Harpuis en teer. :	- 15.—	
Havengeld	- 25.—	
Assurantie	- 15.—	
Rondhout	- 8.—	
Vleugel.	- 3.—	
Smid	- 8.—	
Kost.	- 190.—	
Loon knecht	- 350.—	
Loon 1 jongen	- 40.—	
Scheepslicht	- 6.—	- 1245.—
	Netto besomming	f 955.—

Totaal netto besomming dezer categorie $41 \times f 955.- =$
 $f 39.155.-$

3de Categorie.
 2de klas vaartuigen.
 Bedrijf: kwak- en wonderkuil.
 Aantal schepen 80.

Bruto besomming $f 1500.-$

Onkostenrekening:

Achteruitgang vaartuig	$f 100.-$	
Scheepstimmerman . . .	$- 100.-$	
Averij	$- 10.-$	
Zeilmaker	$- 50.-$	
Tanen	$- 15.-$	
Netten en vischwant . .	$- 95.-$	
Touwwerk	$- 30.-$	
Harpuis en teer. . . .	$- 10.-$	
Havengeld	$- 22.-$	
Assurantie	$- 15.-$	
Rondhout	$- 6.-$	
Vleugel.	$- 2.-$	
Smid	$- 8.-$	
Kost.	$- 175.-$	
Loon	$- 250.-$	
Scheepslicht	$- 5.-$	$f 893.-$

Netto besomming $f 607.-$

Totaal netto besomming dezer categorie $80 \times f 607 =$
 $f 48560.-$

4de Categorie.
 3de klas vaartuigen.
 Bedrijf: kwak- en wonderkuil.
 Aantal schepen 75.

Bruto besomming $f 1100.-$

Onkostenrekening:

Achteruitgang vaartuig	$f 25.-$	
Transporteere . . .	$f 25.-$	$f 1100.-$

Transport	f 25.—	f 1100.—
Scheepstimmerman	- 140.—	
Averij.	- 10.—	
Zeilmaker	- 40.—	
Tanen	- 10.—	
Netten en vischwant	- 50.—	
Touwwerk	- 10.—	
Harpuis en teer	- 5.—	
Havengeld	- 22.—	
Assurantie	- 15.—	
Rondhout	- 4.—	
Vleugel	- 2.—	
Smid	- 8.—	
Kost	- 125.—	
Loon	- 200.—	
Scheepslicht	- 4.—	- 670.—
Netto besomming		f 430.—

Totaal netto besomming dezer categorie $75 \times f 430.— = f 32.250.—$. Netto besomming van 10 booten f 2300.—.

Algemeen totaal der netto besomming f 134.469.—.

De loonen der knechts zijn te Volendam aldus geregeld: Boven den kost aan boord verdienen zij gewoonlijk van Paschen tot October f 8.— per week, terwijl ze den overigen tijd op deel varen, berekend tegen 20% van de bruto besomming.

In tegenstelling met andere visschersplaatsen geldt dit percentage voor elke besomming, m. a. w. er is geen limiet, zoodat het in het voorjaar soms gebeurt, dat een knecht f 20.— à f 30.— per week verdient. Bij schippers van oudere schuiten vaart de knecht in den regel het geheele jaar op deel. Deze knechts zijn gewoonlijk bejaarde personen.

Waarde der vaartuigen met inventaris.

Bij de onderlinge assurantie zijn de gezamenlijke schepen met inventaris verzekerd voor f 276.400.—. Het hoogste is op f 3800.—, het laagste op f 500.— getaxeerd. Deze taxatie is

zeker niet te hoog, omdat ze geschiedt door het bestuur der assurantie en niet door de schippers zelf.

De aanverwante bedrijven zijn in Volendam van geen groote beteekenis; één rookerij en één pellerij zijn in handen van de St.-Vincentius-beurs, eene onderlinge vereeniging ter plaatse; ook wordt er eene zeer onbeteekenende rookerij gevonden, waarin de patroon alleen, zonder knechts, werkt. In twee zouterijen zijn de werkzaamheden en dus ook de verdiensten van geen beteekenis geweest, in ieder dier twee werkt een patroon, die slechts gedurende enkele dagen de hulp van een knecht behoeven. Er zijn twee zeilmakerijen met respectievelijk 3 en 2 werklieden buiten den patroon, die geheel van de visscherij bestaan. Verder een alleen werkende mandenmaker, die voor $\frac{1}{3}$ deel van de visscherij bestaat; 3 kleine smederijen, die ieder voor de helft daarvan bestaan; een scheepswerf met 3 knechts en 1 jongen, die geheel, en een kleine werf, waar alleen de patroon werkt, die voor de helft van de visscherij moeten leven.

Alles bijeen genomen zijn de aan de Zuiderzee-visscherij verwante bedrijven zeer onbeteekenend.

Edam. In Edam zijn ingeschreven 5 botters groot 24 ton met 11 koppen. Niet één van deze schepen heeft in den laatsten tijd aan de vischvangst deel genomen; deze personen wijden zich geheel aan de beroepen van vischkooper en groentenhandelaar. De geheele visschersvloot van Edam is dus voor de Zuiderzee-visscherij af te boeken. De eigenlijke Zuiderzee-visscherij is ook voor deze plaats geheel geconcentreerd in Volendam.

Voor W a r d e r vinden wij, overeenkomstig de opgaven van het College voor de Zeevisscherijen 5 gondels, ieder van 10 ton, toebehoorende aan 11 (volgens het college 13) boerenarbeiders, die nu eens op het water, dan te land hun kost verdienen. Deze visschers zijn geen gewone gelegenheidsvisschers in den ansjovistijd. Zij visschen het geheele jaar, zoodra er

iets te verdienen is voornamelijk op paling, bot en ansjovis.

8 visschers zijn tusschen 20—50 jaar oud, 2 tusschen 50—55 en één boven 55.

Hoorn: Het College voor de Zeevisscherijen vermeldt:

22 botters	Wij vinden: 18 botters
8 kubbooten	5 kubbooten
7 Friesche aken	7 Friesche aken
2 tjalken	
1 bons	1 bons

Tonnenmaat: voor de botters 14, de Friesche aken 6, de bons 6 en de kubbooten 3 ton.

De meeste visschers hebben niet een vasten knecht, doch een noodhulp, dikwijls sjouwerlui, losse arbeiders.

Van de visschers zijn 1 ouder dan 55 jaar, 3 van 50—55 jaar, 30 van 20—50 jaar en 13 beneden 20 jaar.

De Hoornsche visschers bevisschen uitsluitend de Zuiderzee, 's winters en in het voorjaar op haring, van Mei tot Juli op ansjovis en rest van het jaar op bot. Zij zijn verwoede tegenstanders van de kuilen en schrijven daaraan de ongelukkige resultaten der laatste jaren toe.

Na het slechte ansjovisseizoen zagen verschillende visschers zich verplicht dezen zomer aan land werk te zoeken. Met de bot werd niet genoeg verdiend en op het land kwamen soms handen te kort, zoodat verschillende visschers zich beijverden met landbouw of ander werk aan den wal.

De botters te Hoorn kosten geheel nieuw en voorzien van tuig f 2000.—. Oud werden thans enkele geheel compleet voor f 300.— verkocht.

De haring wordt door de Hoornsche visschers uitsluitend met het sleepnet (waarde circa f 100.—) gevangen. Staande haringnetten komen niet voor. Bijna alle visschers hebben ansjovisnetten, gewoonlijk ter waarde van f 500.— à f 600.—.

De bot wordt met sleepnetten, met botnetten en met hoek-

want gevangen. Het sleepnet kost f 70.—, het hoekwant f 50.— en de botnetten te zamen ongeveer f 400.—.

Spiering wordt gevangen met een sleepnet ter waarde van f 70.—. De aal wordt met hoekwant (f 50.—) en met fuiken gevangen. Wie een volledig stel fuiken heeft, bezit wel voor een waarde van f 300.—. Slechts weinigen oefenen echter de aalvisserij op zoo groote schaal uit. Op zeer dunne aaltjes wordt 's winters ook nog jacht gemaakt met den elger, een soort hark, die met vaart over den bodem der zee wordt gehaald, en dan tusschen de tanden de dunne aaltjes ophaalt.

Op garnalen wordt te Hoorn niet gevischt.

De knechts verdienen te Hoorn f 4.— à f 5.— per week met den kost. In den ansjovistijd ontvangen zij bovendien 25 cents per duizend gevangen stuks.

De gemiddelde bruto besomming kan te Hoorn over de laatste jaren op niet meer dan f 1000.— per jaar worden gerekend.

Wil een schipper zijn schip en zijn netten behoorlijk onderhouden, dan kost hem dit per jaar eene uitgave van $\pm$ f 500.—. In slechte tijden wordt er op onderhoud van het vaartuig en aanschaffen van nieuwe netten zooveel mogelijk bezuinigd. De algemeene toestand gaat daardoor steeds achteruit.

Rekent men dan nog, dat de knecht met den kost op circa f 300.— per jaar komt te staan, dan begrijpt men eigenlijk niet, hoe de visschers deze slechte jaren doorkomen. Zij geraken steeds dieper in de schuld en hun vaartuig en netten worden steeds minder geschikt voor de uitoefening van het beroep.

Te Hoorn wordt de slechte vangst uitsluitend aan den wonderkuil geweten.

De beide laatste jaren zijn er een negental visschers te Hoorn andere beroepen gaan zoeken; een is schipper op een motorboot geworden, anderen werden politieagent of visch-venter, enz.

Aanverwante bedrijven. In Hoorn zijn 2 zeilmakerijen (ieder met 1 knecht), 1 scheep-, mast- en blokmakerij (3 knechts), 2 zouterijen (ieder met 1 knecht), 9 rookerijen (zonder vaste

knechts), 1 touwslagerij (met 1 knecht), 3 mandenmakerijen (ieder met 1 knecht), 3 kuiperijen (ieder met 1 knecht) 1 scheepsmederij (met 1 knecht). Deze bestaan grootendeels van de visscherij.

Enkhuizen.

Het College voor de Zee- Volgens onze inlichtingen
visscherijen geeft op: zijn er:

22 schokkers	90 man	13 schokkers	29 man
43 botters	129 "	45 botters	108 "
26 aalbooten	72 "	30 booten	73 "
2 aken	4 "	5 aken	13 "
194 vletten	388 "	51 vletten	92 "
1 praam	3 "		
1 tjalk	3 "		
3 sloepen	6 "		
4 jollen	7 "		

296 vaartuigen	702 man	144 vaartuigen	315 man
----------------	---------	----------------	---------

Hiervan bevisschen 18 botters, 51 vletten, 4 aken en 5 schokkers, te zamen 78 vaartuigen, gedurende het gansche jaar de Zuiderzee; 8 botters van Mei tot Augustus; en 19 botters, 30 booten, 1 aak en 8 schokkers, te zamen 58 vaartuigen, van Februari tot Augustus (haring en ansjovis, paling en bot).

18 botters en 8 schokkers visschen op de Noordzee; 25 van September tot Januari en 1 van September tot April. Er zijn 33 visschers boven 55 jaar; 21 van 50 tot 55 jaar; 213 van 20 tot 50 jaar en 48 visschers beneden 20 jaar.

Ongeveer 80 nemen er jaarlijks dienst op de Noordzee-loggers, die van Vlaardingen of Maassluis uit varen.

45 visschers worden opgegeven als bedeed.

Een Noordzeebotter met toebehooren kost f 5000.—, een Zuiderzeebotter f 3000.—, een vlet f 140.— à f 150.—. Het kapitaal aan netten en want kan te Enkhuizen op f 1000.— à f 1500.— geschat worden. De meeste visschers hebben ansjovis-

en haringnetten, benevens botwant. Verschillenden hebben ook palingfuiken. Velen hebben twee beugen haringnetten, de beug groot $\pm$ 30 netten van f 7.50 per net, vier op een reep, dregmateriaal ongeveer f 10.50 per reep; de beug kost dus ongeveer f 300. Het aantal ansjovisnetten is 40 tot 60.

De visschers te Enkhuizen zijn bijna allen beroepsvisschers; zij oefenen zoogenaamd geen ander bedrijf uit. De laatste jaren evenwel zijn zij telkens door den nood gedwongen ook aan land werk te zoeken.

De Enkhuizer visschers, die het geheele jaar de Zuiderzee bevisschen, beoefenen hoofdzakelijk de haring-, bot- en ansjovisvangst. Een 20-tal visschen ook op paling. Enkelen daarvan maken van de palingvisscherij hun hoofdvak, beginnen daarmee terstond na afloop der ansjovisvangst en gaan tot November met deze palingvangst door. Met netten en dregmateriaal te zamen hebben zij voor deze kustvisscherij op paling soms een kapitaal van f 1500.— à f 2000.— noodig.

Op spiering en garnalen wordt in Enkhuizen niet gevischt.

De haringnetten vertegenwoordigen eene waarde van circa f 500.—. Sleepnetten komen niet voor. De waarde der ansjovisnetten is f 600.— tot f 700.—.

Op bot wordt door de Enkhuizer visschers niet anders gevischt dan met hoekwant. De botnetjes zijn niet bestand tegen den sterken stroom, die bij Enkhuizen gaat; deze stroom heeft ook ten gevolge, dat de Enkhuizer visschers bijzonder sterk vischtuig moeten aanschaffen en steeds veel schade aan de netten lijden door wegdrijven als anderszins.

In 1905 is de botvisscherij met hoekwant voor Enkhuizen feitelijk totaal mislukt. Na een matige haringvangst en een slecht ansjovisseizoen hebben reeds in Juli verscheidene visschers terstond, nadat zij er mede begonnen waren, de botvisscherij gestaakt, daar zij, het koopen van aas en het schoonmaken en gereed maken der hoeken meegerekend, meer verlies dan voordeel van de visscherij hadden. Een 10 à 15tal, waaronder eenige vletten, zijn nog doorgestaan, maar feitelijk is er te

Enkhuizen na begin Juli niet meer op bot gevischt. De vloot heeft gedurende den zomer en het najaar stil gelegen, uitgezonderd natuurlijk de Noordzee-vaartuigen en enkele vletten der palingvisschers.

Een grootal visschers, waaronder ongeveer 80 van de Zuider-zeevisscherij heeft dienst genomen op de Noordzeeloggers, waarvan Enkhuizen er zelf twee heeft.

Voor de Enkhuizer visschers is hier een gunstige omstandigheid aanwezig in de nabijheid der bloeiende groententeelt, waarbij vele handen 's zomers aan 't werk kunnen. In Juli gingen dan ook iederen morgen een grootal visschers den boer op om aardappelen te rooien of ander werk op het land te verrichten. Een grootal zijn groenten gaan varen, verschillenden werken op de werf of op een fabriek, of in den bekenden zaadhandel der firma Sluis & Groot. Op de bloeiende scheepswerf te Enkhuizen, die echter van de visscherij nagenoeg niets te doen heeft (en ook hiervan niets te doen wil hebben met het oog op de al te trage afbetaling) kunnen veelal enkele visschers eenig werk vinden. Sommigen hebben ook Enkhuizen verlaten; kortom de visschers hebben alle mogelijke werk aangepakt, wat zij maar krijgen konden. De visscherij begint eerst weer in Februari, als de haring begint gevangen te worden. Van Juli tot Februari ligt dan de Zuiderzee-visscherij stil.

Ook in deze plaats is groote oppositie tegen den wonderkuil, waaraan het gebrek aan visch wordt toegeschreven. In de zuidelijke kom der Zuiderzee wordt echter over gebrek aan bot niet geklaagd. De knechts worden te Enkhuizen niet tegen een vast loon aangenomen; gemiddeld verdienen zij $\frac{1}{6}$ van de bruto besomming.

's Winters wordt aan vele visschers werk verschaft door het bekende Snouck-van-Loosen-fonds, waardoor veel armoede in deze stad wordt gelenigd.

De visschers hebben zich te Enkhuizen vereenigd in een energieke visscherij-vereeniging „Ons Belang”. Door deze vereeniging is voor jonge visschers een cursus in de zeevaartkunde

georganiseerd, waar eenige leeraren M. O. les geven. Op die wijze wil men de flinken onder de jonge visschers onafhankelijk maken der Zuiderzee-visscherij, en hen bekwamen hetzij voor de handelsvloot, hetzij voor de loggers op de Noordzee. De jongens, die met goed gevolg deze lessen hebben genoten, verdienen op de loggers spoedig f 2.50 per week meer dan hunne niet aldus onderwezen tijdgenooten.

Volgens de boeken der visscherij-vereeniging „Ons Belang” bedroeg de gemiddelde bruto besomming der visschers (dus zonder aftrek voor onderhoud, beschadiging netten, loon van den knecht enz.) over 1902 f 2200.— à f 2300.—, over 1903 f 700.— à f 800.—, over 1904 f 800.— à f 900.—. Visschers, die geen schuld op hun vaartuig hebben zijn zeldzaam.

Van een der voornaamste visschers ontvingen wij nog de volgende opgaven over de besommingen door hem gemaakt:

Jan. 1902	Haring	visscherij	gedurende 6 weken	f 310.—	
	Ansjovis	„	9	„ - 1400.—	
	Paling	„	10	„ - 500.—	f 2210
„ 1903	Haring	„	7	„ - 230.—	
	Ansjovis	„	6	„ - 218.—	
	Paling	„	13	„ - 180.—	- 628
„ 1904	Haring	„	6	„ - 300.—	
	Ansjovis	„	6	„ - 180.—	
	Paling	„	12	„ - 400.—	- 880

„ 1905 Van 1 Maart tot einde Juli verschillende visscherijen - 678
Van andere personen werden ons als totaal besommingen in 1905 f 750 en f 415 opgegeven.

Ook het volgende individueele geval is de moeite waard te vermelden. De E. H. No. X, een aakje van 16 ton, vaart het geheele jaar als vrachtvaarder met kool en turven, waarvoor hij zijn scheepje door eene kleine verbouwing heeft laten inrichten. De ansjovisvisscherij maakt hij echter mede. Hij heeft dit jaar

gevangen 40.000 stuks ansjovis, verkocht tegen f 7.— tot f 7.50 per 1000. Hij besomde dus bruto ongeveer f 300.— Aan een knecht moest hij $\frac{1}{5}$ deel afstaan, dus ongeveer f 60.—. Hij vischte met 60 netten à f 10.— inclusief dregmateriaal, dus een waarde van f 600.—. Hij had het ongeluk 50 netten te verliezen, schade f 500.—. Het netto verlies van de visscherij, zonder den kost te hebben gerekend, bedroeg dus voor hem f 260.—.

Er zijn in Enkhuizen 2 zeilmakerijen, 8 zouterijen, 2 mandenmakerijen, 1 scheepstimmerwerf, 2 kuiperijen, 4 scheepssmederijen. Het aantal werklieden bij de zouterijen, mandenmakerijen en kuiperijen is geheel afhankelijk van de vangsten. De werf waaraan geregeld 60 werklieden verbonden zijn, heeft van de visscherij nagenoeg niets te doen.

In Noord-Holland treffen wij voorts een aantal gemeenten aan, die een bijzondere soort van Zuiderzee-visschers opleveren, de ansjovisvisschers. Sedert het in zwang komen der staande netten zijn allerlei inwoners van bij de Zuiderzee gelegen dorpen ansjovisnetten gaan aanschaffen. Een ansjovisnet kost nieuw ongeveer f 7.— voor het gaal, terwijl aan touwwerk en ankers zooveel wordt uitgegeven, dat een reep van 4 netten f 40.— tot f 45.— kost en een beug op f 300.— à f 500.— komt te staan. Een 30 tot 50 tal netten zijn gewoonlijk noodig, zoodat behalve het schip een kapitaal van f 600.— à f 700.— meestal in deze onderneming alleen voor ansjovisvisscherij wordt gestoken. Wanneer de vangst slecht is, zooals de laatste jaren, wordt er door deze gelegenheidsvisschers een belangrijk bedrag op de visscherij toegelegd: immers aan netten alleen gaat deels door scheuren, deels door storm, deels door stuk varen niet zelden f 300.— per jaar verloren, afgezien nog van arbeidsloon, schuithuur, enz.

De deelnemers aan deze ansjovisvisscherij zijn veelal boeren of boerenarbeiders. Zij halen hun vlet over den dijk in de Zuiderzee, en beoefenen dan gedurende de maanden Mei en Juni de ansjovisvisscherij. De netten worden 's avonds uitgezet en 's morgens opgehaald. Verder wordt door neringdoenden,

sluiswachters, hotelhouders, makelaars, kermisreizigers, vrachtaarders enz. aan deze visscherij meegedaan. De Noord-Hollandsche gemeenten waar uitsluitend de ansjovisvisscherij wordt uitgeoefend zijn:

Schermerhorn, Hoogwoud, Broek op Langendijk, Zuid-Scharwoude, Venhuizen, Bovenkarspel, Andijk, Wervershoof, Medemblik, Nieuwe Niedorp, Winkel, Callantsoog. In de gemeenten Oosthuizen, Avenhorn, Berkhout, Schellinkhout, Wijdenes, Barsingerhorn en Wieringerwaard worden ook andere Zuiderzee-visscherijen uitgeoefend. Zij zijn evenwel ook alle van weinig belang.

Achtereenvolgens zullen wij de opgaven van het College voor de Zeevisscherijen en onze gegevens van deze gemeenten kortelijk bespreken.

O o s t h u i z e n .

Volgens het College.	Volgens onze gegevens.
3 Kubbooten 6 man.	4 Kubbooten 4 man.

Van alle vier deze visschers wordt ons medegedeeld, dat zij het geheele jaar op de Zuiderzee visschen. Een van hen is kermisreiziger, een andere tevens visscher op het binnenwater. De twee anderen zijn respectievelijk 72 en 82 jaar oud en worden bedeed, en kunnen als actieve visschers nauwelijks worden beschouwd.

Schermerhorn. Volgens het College en volgens onze gegevens is er te Schermerhorn één sloep van 4 ton, behorende aan een schippersknecht, die van Maart tot Mei op de Zuiderzee vischt.

A v e n h o r n .

Volgens het College.	Volgens onze gegevens.
12 Kubbooten 32 man.	12 Kubbooten 12 man en afwisselende bemanning niet visschers zijnde.

Van de 12 visschers zijn er 10, die het geheele jaar op de Zuiderzee visschen, 5 daarvan oefenen ook andere bedrijven uit. De twee overige zijn ansjovisvisschers. In 1904 werd volgens de opgaven der eigenaren gemiddeld f 155. — per vaartuig besomd.

Hoogwoud. Volgens het College en volgens onze gegevens 4 vletten en 1 boot, respectievelijk 14 en 18 man. Ook hier wordt de visscherij slechts enkele maanden uitgeoefend, April, Mei en Juni, allen ansjovis-visschers.

Broek op Langendijk.

Volgens het College.		Volgens onze opgaven.	
1 Jacht	3 man.	1 Jacht	2 man.
		1 Stavenisser Jol	3 „

Handelaars in groenten en aardappelen, die in den goeden ansjovistijd eenige weken naar de Zuiderzee gaan.

Zuid-Scharwoude.

Volgens het College.		Volgens onze opgaven.	
1 Sloep	2 man.	1 Sloep	2 man.
		1 Boot	1 „

Losse arbeiders, die bij gelegenheid op ansjovis visschen.

Berkhout.

Volgens het College.		Volgens onze opgaven.	
3 Kubbooten	12 man.	1 Kubboot	4 man.

Met deze boot wordt van Februari tot December op de Zuiderzee gevischt. Tevens op het binnenwater.

Schellinkhout.

Volgens het College.		Volgens onze opgaven.	
3 Aken.		3 Aken.	
3 Vletten.		3 Vletten.	
3 Kubbooten met te		3 Kubbooten met te	
zamen 8 man.		zamen 9 man.	

Van deze 9 visschers zijn er 5 die nooit iets anders doen

dan op de Zuiderzee visschen; zij visschen voornamelijk op haring en bot.

Wijdenes.

Volgens het College.

2 Aken 2 man.

2 Kubbooten 3 „

2 Vletten 3 „

1 Jol 2 „

Volgens onze opgaven.

2 Aken 2 man.

2 Kubbooten 2 „

2 Vletten 2 „

1 Jol 1 „

Van de ons opgegeven 7 man zijn er 4 die het geheele jaar op de Zuiderzee visschen; zij komen echter ook op het binnenwater en een van hen is bovendien arbeider.

De 3 overigen visschen van Maart tot Juni op haring en bot; 2 zijn arbeiders en 1 landbouwer.

Venhuizen. In het verslag over 1904 van het College der Zeevisscherijen komt Venhuizen niet meer voor. Ons is nog opgegeven 1 boot, waarmede twee arbeiders op ansjovis visschen.

Bovenkarspel.

Volgens het College.

4 Tjalken 12 man.

18 Open booten 36 „

Volgens onze opgaven.

16 Open booten 37 man.

Wederom uitsluitend ansjovisvisscherij in de maanden Mei en Juni uitgeoefend door schippers, kadewerkers, boerenarbeiders. Is de ansjovis niet overvloedig, dan doen ze veel wijzer aan hun gewone werk te blijven, daar de schade aan netten, de onkosten van het varen en het tijdverlies hen meer achteruit dan vooruit brengen.

Er zijn in Bovenkarspel 3 Zouterijen, 1 Zeilmakerij en 1 Scheepswerf. De laatste bestaat slechts voor een derde gedeelte van de visscherij. In Noord-Holland wordt door de verbouwers van groenten bijna alle transport te water uitgevoerd, zoodat de werven en zeilmakerijen meer van het boerenbedrijf dan van de visscherij te werken hebben.

Andijk.

Volgens het College.	Volgens onze opgaven.
40 Vletten 120 man.	40 Vletten 120 man.

Deze vletten worden gedurende het geheele jaar door de landbouwers in het binnenwater gebruikt. Voorspelt de ansjovisvangst een gunstig resultaat, dan worden deze vletten over den Zeedijk getrokken (een eigenlijke haven is er te Andijk niet) en dan gaan de boerenknechts een kansje met de netten wagen. In een ongunstig ansjovisjaar wordt er aan de visscherij geen deel genomen.

De aangebrachte ansjovis wordt in twee zouterijen ingezouten. Overigens zijn er geen bedrijven met speciaal visscherijbelang.

Wervershoof.

Volgens het College.	Volgens onze opgaven.
12 Vletten 25 man.	12 Vletten 28 man.
2 Booten 4 man.	

Te Wervershoof is de visscherij van hetzelfde karakter als te Andijk: uitsluitend gelegenheidsvisschers in den ansjovistijd.

Medemblik.

Volgens het College.	Volgens onze opgaven.
2 Praamschepen 6 man.	1 Praamschip.
10 Tjalkschepen 30 man.	1 Tjalkschip.
2 Botters 4 man.	1 Botter.
1 Vischschuit 3 man.	1 Aak.
62 Bootjes 186 man.	56 Bootjes.
77 Vaartuigen 229 man.	60 Vaartuigen.

Omtrent de bemanning der Medembliksche visschersvloot wordt ons het volgende medegedeeld:

De eigenaren der Medembliksche schepen, welke de volgende merkteekens dragen nl. 2, 5, 17, 18, 29, 33, 34, 42, 56, 61, 71, 79, 83, 96, 97, 101 laten visschen d. w. z. nemen daadwerkelijk geen deel aan het bedrijf doch laten de werkzaamheden door

anderen geschieden. De namen van dezen d. z. zij, die voor anderen visschen — evenals de bemanning der andere schepen met uitzondering van de eigenaren, die werkelijk in het bedrijf werkzaam zijn en in den staat zijn opgenomen — kunnen niet opgegeven worden. Aanteekening van de namen der personen, die de bemanning van elk schip of boot uitmaken, wordt niet gehouden, daar het onmogelijk is controle daarop uit te oefenen, uit hoofde van de groote verwisseling onder het personeel der bemanning. Op de kleine bootjes, afwisselende van $\frac{1}{2}$ —8 ton, waarmede te Medemblik in den ansjovistijd wordt gevischt, nemen allerlei losse werklieden, sjouwerlui, boerenarbeiders aan de visscherij deel. Beroeps-Zuiderzeevisschers zijn dus te Medemblik niet aanwezig. Ten dienste der ansjovisvisscherij zijn er in Medemblik 3 zouterijen, 1 zeilmakerij en 1 kuiperij. De zouterij werkt alleen in den ansjovistijd; in de kuiperij wordt alleen door den eigenaar gewerkt, zonder werklieden; hetzelfde geldt van de zeilmakerij.

Twee man hebben dienst genomen op de loggers.

Nieuwe Niedorp.

Volgens het College.

1 Boot 3 man.

1 Aak 2 man.

Volgens onze opgaven.

1 Boot 3 man.

1 Aak 2 man.

Uitsluitend ansjovisvisscherij; in 1903 en 1904 heeft de visscherij nagenoeg niets opgeleverd. In 1905 is in het geheel niet gevischt.

Winkel.

Volgens het College.

2 Jachten 5 man.

1 Vlet 3 man.

3 Jollen 9 man.

1 Pluit 3 man.

Volgens onze opgaven.

2 Jachten 6 man.

1 Vlet 3 man.

3 Jollen 7 man.

1 Pluit 3 man.

2 Aken 5 man.

Grootendeels worden deze schepen uitsluitend voor de

ansjovisvisscherij gebezigd door kooplieden, neringdoenden, arbeiders. Een aakje van 2 ton vischt van begin Maart tot half Mei op haring en neemt daarna aan de ansjovisvisscherij deel. Ditzelfde geldt van een jacht van $4\frac{1}{2}$ ton.

Ten slotte is er een aak van 14 ton, waarmede twee visschers 63 en 69 jaar oud, van April tot November op de Zuiderzee visschen, op haring, bot en ansjovis. Deze twee zijn de eenige beroepsvisschers te Winkel. Er is aldaar één zouterij.

Barsingerhorn.

Volgens het College.		Volgens onze opgaven.	
5 Blazers	14 man.	5 Blazers	13 man.
2 Aken	5 „	1 Aak	3 „
5 Sloepen	14 „	4 Sloepen	11 „
4 Jachten	11 „	2 Jachten	6 „
8 Booten	24 „	10 Booten	28 „
24 vaartuigen	68 man.	22 vaartuigen	61 man.

Met de blazers en de aak wordt gevischt van April tot October. Met alle overige vaartuigen alleen gedurende Mei en Juni op ansjovis. Er zijn dus 16 beroepsvisschers en 45 gelegenheds (ansjovis-)visschers; deze laatsten oefenen de beroepen uit van koopman, landbouwer, winkelier en smid. Voor de ansjovisvisscherij zijn er te Barsingerhorn 2 zouterijen.

Wieringerwaard.

Volgens het College.		Volgens onze opgaven.	
4 Blazers	8 man.	4 Blazers	7 man.
1 Boot	2 „	9 Booten	8 „

Al deze visschers visschen van April tot December op de Zuiderzee. 8 visschers ook op binnenwater. 4 oefenen ook andere bedrijven uit. Bijbedrijven zijn er te Wieringerwaard niet.

Callantsoog.

Volgens het College.	
2 Vletten	7 man.

Volgens onze opgaven is een van die vletten in 1904 en 1905 niet meer gebezigd; de andere is sedert 1 Januari 1904 verhuurd aan een visscher te Kolhorn.

Helder. Volgens het College zijn er te Helder 156 vletten en 1 jol met 327 man, die de Zuiderzee-visscherij uitoefenen. Van deze vletten zouden er 60 tevens aan de Kustvisscherij meedoen.

Volgens de ons verstrekte opgaven zijn er te Helder slechts 2 vaartuigen, die geregeld de Zuiderzee bevisschen; Helder 147, een aak van 10 ton, die gedurende 47 weken op de Zuiderzee vischt, en Helder 38, een blazer van 25 ton, die gedurende 50 weken op de Zuiderzee aan het paling visschen is. Overigens heeft Helder met de Zuiderzee geen andere relatie dan dat in den goeden ansjovistijd een aantal botters, die het geheele jaar op de Noordzee doorbrengen, hun geluk gaan beproeven met „het goud der Zuiderzee”. De laatste jaren is hun dit slecht gekomen, zoodat de meesten na 2 à 4 weken weer naar de Noordzee terugkeerden. In het geheel zijn er 22 botters, die ansjovisnetten hebben; daarvan vischten er 6 de laatste jaren in het geheel niet op de Zuiderzee, een 1 week, zeven 2 weken, een 3 weken, zes 4 weken en een 6 weken. Men kan dus gerust zeggen, dat de Zuiderzee-visscherij voor de Heldersche visschers geen belang heeft en dat wij ze, met uitzondering der twee voornoemde vaartuigen, voor deze visscherij met gelegenhedsvisschers kunnen gelijk stellen.

Texel. De Texelsche visschers zijn bijna uitsluitend Noordzeevisschers, of visschende langs de kust van Texel. In de kom van de Zuiderzee komen een aantal Texelaars alleen in den ansjovistijd.

Slechts 16 Texelsche schepen deden in 1905 aan de ansjovisvangst mede.

De havenmeester deelt verder mede:

„Dan hebben wij nog 95 visschersvaartuigen, waarvan de

„bevolking zich onledig houdt met Noordzeevisscherij, zeegras maaien, rogvisschen, schulpen beugelen, aalkruiken korren, paling visschen met fuiken, garnalenvisschen. Ook zijn er enkele schippers, die een gedeelte van het jaar hun blazer stil laten liggen om reden die te klein zijn om de Noordzee te bevaren, en dan gaan van die bevolking zich onledig houden met landarbeid, hooien, maaien, gevischt zeegras drogen, enz.”

Al deze laatstgenoemden komen nooit of bijna nooit in de eigenlijke Zuiderzee.

Volgens het College voor de Zeevisscherijen bevoeren van Texel uit de Zuiderzee 130 schepen met 390 man. Deze opgave zou tot geheel verkeerde gevolgtrekkingen kunnen leiden; ongeveer $\frac{1}{10}$ van dit aantal komt alleen in den ansjovistijd in de eigenlijke Zuiderzee; de overige $\frac{9}{10}$ komen daar welhaast nimmer. De aanverwante bedrijven hebben voor de Zuiderzee-visscherij niets te beteekenen.

Vlieland. Het College voor de Zeevisscherijen geeft op: 2 blazers van te zamen 20 ton met 4 koppen.

Onze Commissie bevond: 1 blazer van 15 ton en een snikje van 5 ton. De blazer wordt alleen in de wintermaanden op de Zuiderzee gebruikt voor de visscherij op schelpdieren, dat is dus onder de kust van Vlieland, en verder wordt dit schip gebezigd voor de beurtschipperij op Harlingen. Het vaartuig ligt nu evenwel stil, daar de zoons van den 47jarigen visscher op de stoomboot „Friesland” varen. Het snikje behoort aan een visscher van 62 jaar, die aan de botvisscherij op de Zuiderzee doet, maar verder zijn scheepje voornamelijk gebruikt voor de jacht op zeehonden. Volgens ingewonnen inlichtingen kunnen deze vaartuigen eigenlijk niet meer onder de visscherij worden gerekend. Nog wordt ons nader gemeld, dat de meeste vaartuigen van Vlieland de laatste jaren naar elders zijn verkocht, en dat het laatste vaartuig, dat nog wel eens op de Noordzee vischte, in Juli l.l. publiek is verkocht, daar het geen bestaan meer opleverde. Wij hebben de enkele visschers

van Vlieland derhalve niet tot de Zuiderzee-visschers kunnen rekenen.

Wieringen. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn de cijfers voor Wieringen:

202 schepen met bemanning van 388 man te zamen 1906 ton.

Volgens opgaven voor onze Commissie:

202 vaartuigen met bemanning 359 en grootte 2398 ton waarvan af te trekken één tjalk, alleen ansjovis-visscher à 115 ton.

Visschersschepen 201 gezamenlijke grootte van 2283 ton.

Nadere bijzonderheden:

De vaartuigen worden onderscheiden in:

Blazers, waarvan de boeg vrij hoog oploopt, doch die vrij scherp versneden zijn; worden ongeveer niet meer gebouwd.

Haringschuiten, veel gelijkende op breede hoogaartsen, een oud model, dat ongeveer niet meer wordt gebouwd.

Aken, het meest gangbare model, rond als een tjalk en van onder plat, zeer geschikt om op de slikken droog te laten vallen.

Jachten. Kleine open tjalken of tjotters.

De indeeling naar den vorm heeft ongeveer geen beteekenis; van alle soorten, behalve van de jachten, zijn kleine en groote maten voorhanden. Nieuw worden alleen nog maar aken gemaakt.

Naar de grootte verdeeld zijn van deze 202 schepen van 20—30 ton 16, van 10—20 ton 103, beneden 10 ton 83;

Onder de eerste rubriek komen 5 vaartuigen voor, die uitsluitend de Noordzee bevisschen en 1 tjalk van 113 ton, alleen ansjovis-visscher.

Wat het vischgebied betreft visschen alleen op Noordzee, op Noordzee en Zuiderzee, alleen op Zuiderzee

5 vaartuigen	15 idem	182 idem.
--------------	---------	-----------

Van deze vaartuigen visschen gedurende het geheele jaar, als de weersgesteldheid het toelaat, 144 schepen, waarvan 133 het geheele jaar op de Zuiderzee.

Aantal personen met de visscherij bezig 359, waar-

onder 15 alleen de Noordzee bevisschende en één tjalk-gelegenheidsvisscher met één ingeschreven schipper.

De eigenlijke Zuiderzee-visschers zijn dus ten getale van 343.

De leeftijd dezer 343 personen die de Zuiderzee bevissen is als volgt:

Boven 55 jaar,	van 50—55 jaar,	van 20—50 jaar,	onder 20 jaar
26	13	253	51

De voornaamste visscherijen zijn:

Ansjovis, April—Juni, meest allen doen daaraan mede.

Wiermaaien van 20 Juni—einde Juli.

Wierdrogen en opbergen tot September.

Alikruiken van September—einde April. Op Alikruiken visschen circa 150 visschers.

Paling circa 70 visschers.

Haring. De haringvisscherij was langen tijd opgegeven. In de laatste jaren visschen weder vier visschers met staande netten en dreggen.

Bijzonderheden over deze visscherijen zijn de volgende:

Ansjovis April—Juni.

Gewoonlijk wordt gevischt met 2 man en één jongen of 3 man.

De verdeeling van de bruto winst is:

Schipper $\frac{1}{3}$.

Schip en materiaal $\frac{1}{3}$.

Iste knecht 15% als hij geen netten heeft.

25% als hij ook netten heeft.

$\frac{1}{3}$ deel als hij ook netten heeft en bovendien mede den jongen betaalt en de kost; of anders

$\frac{1}{3}$ voor de beide knechten.

Zij gebruiken hier gemiddeld van 60—65 netten. De netten alleen kosten circa f 7.—, met ankers en touwen circa f 10.—. Een stel van 65 netten bijv. kostte f 650.—. Van die netten worden in Wieringen niet zooveel verloren als meer zuidelijk. Het jaarlijksche verlies wordt geschat op f 100.— tot f 300.—, gemiddeld circa f 200.—.

Wij ontvingen de navolgende opgave van de normale besomming van dit jaar:

Knechten op Loon. Visscher W. ving in 9 weken 64.000 stuks ansjovis, gemiddelde prijs 70 ct. de 100 stuks, bruto ontvangst f 448.—
Hij vischte met 60 netten.

Onkosten:

Schade aan netten	f 100.—	
loon 9 weken knecht	- 84.—	
loon 9 weken jongen	- 45.—	
9 weken kost à circa f 2.50 p. man	- 67.50	- 296.50
bleef voor den schipper		f 151.50
Zijn schip heeft gekost	f 4.500.—	
Zijne netten hebben gekost (circa)	- 600.—	

Knechten op deel.

Ander voorbeeld gevende het normale gemiddelde:

Gemiddelde besomming		f 544.—
af: Verlies van netten.	f 200.—	
twee knechts samen $\frac{1}{3}$ van de		
vangst, kost voor hune eigen rekening	f 181.—	- 381.—
netto voor den schipper		f 163.—

Deze visschen met 65 netten ter waarde van f 650.— en met schip 14 ton, nieuw gekost f 1.700.—, thans waard circa f 1.200.—.

Als van deze besommingen reparatiën schip enz. nog afgetrokken moeten worden, schiet er ongeveer niets over. Zelfs met deze cijfers levert de ansjovisvisscherij geen bestaan.

Wier of Zeegras. De gronden, waarop wier groeit, behooren in eigendom aan het Rijk. Het Rijk verpacht deze aan de Gemeente Wieringen, voor eene jaarlijksche pachtsom van ruim f 12000.—. De Gemeente Wieringen behandelt deze zaak niet uit winstbejag doch om aan verschillende minder gewenschte toestanden, heerschende toen de wierwaarden nog in particuliere

handen waren een einde te maken en den wiermaaiers meer loon en meer vrijheid te waarborgen.

Men moet duidelijk onderscheid maken tusschen wier visschen en wier maaien. Wier visschen is het los in zee drijvend wier vergaren; dat wier raakt los ten deele door de hulp van de veelvuldige krabben, die het los bijten of knijpen, deels door bewogen zee en stroom, indien het rijp wordt. Het wier visschen is gedurende het geheele jaar geoorloofd, doch is een zeer poover bedrijf.

Het wiermaaien wordt bij consent door de Gemeente vergund. Hierbij doen zich zeer eigenaardige toestanden voor.

Een visscher kan op zijn verzoek vergunning verkrijgen om wier te maaien. Hij doet dit dan voor eigen rekening en risico onder verplichting het wier aan de Gemeente af te leveren. Het aantal pakken, dat ieder visscher maaien mag, hangt af van het aantal personen, dat een consent vraagt, daar er slechts een beperkt aantal pakken per jaar ($\pm$ 6000 pak) verkocht kan worden. Bij het begin der gemeente-exploitatie werden aan Wieringer maaiers ongeveer 70 consents uitgereikt, terwijl dit aantal het laatste jaar 225 bedraagt; het aantal maaiers is meer dan verdubbeld ingevolge de betere regeling, maar het aantal te maaien pakken per man is kleiner geworden, en bedraagt het laatste jaar 30 pakken à 100 K.G. ieder per maaier. De maaiers krijgen geen eigenlijk loon, maar ontvangen gemiddeld f 4.50 per pak; voor prima kwaliteit wordt meer betaald, voor inferieure minder. Als voorschot, z.g. pakkengeld wordt aan de maaiers vooruit betaald f 2.— per pak door hen aan den wal gebracht; echter wordt door de Gemeente steeds een maximum voor dit pakkengeld bepaald, voor het te betalen pakkengeld per week en in totaal. Het totaal bedroeg het laatste jaar per maaier f 30.—. De visschers moeten het wier maaien (dikwijls op verscheidene uren afstand van Wieringen), naar het land doen rijden, te drogen leggen (z.g. vaal maken), daarna laten uitweken in de binnen-zoetwater-sloten en daarin wasschen, opdat het ontzild worde, op nieuw en thans zorgvuldig drogen, opbergen, en ten slotte

aan de Gemeente afleveren in hare pakhuizen. Zij moeten evenwel wachten tot de Gemeente hun aanzegt het afgewerkte wier in ontvangst te kunnen nemen, hetgeen in verband staat met den verkoop door de Gemeente en het afschepingsnummer door elken visscher bij het in ontvangst nemen van het consent getrokken; het kan wel twee jaren duren eer deze aanzegging komt, en gedurende al dien tijd is de risico voor achteruitgang in kwaliteit voor den maaier, die steeds het afgewerkte wier moet bewaren en verzorgen, ofschoon het zijn eigendom niet is. De wiermaaier moet dus machteloos aanzien, dat het hem voorgespiegelde loon voor een deel verdwijnt als het wier door lang liggen in waarde of prijs achteruitgaat. Aldus kan een wiermaaier in dit jaar wanneer hij zijn zeegras goed bewerkt, f 4.50 $\times$ 30 of f 135.— verdienen, waarvan hij f 30.— als kostgeld of pakkengeld bij het maaien kan ontvangen, terwijl hij op het restant misschien vele maanden moet wachten, en dan nog onzeker van zijn prijs is en daarvan nog een deel voor wagenvracht en landhuur moet betalen. Zelf verkoopen mag hij niet, want het wier blijft eigendom der Gemeente. De hoge pachtsom ruim f 12.000 of f 2.— per pak drukt den toestand zeer.

De maaitijd is alleen van 20 Juni — einde Juli, daarna is maaien verboden. Van einde Juli tot Augustus—September wordt besteed aan de bewerking van het wier in het zoete binnenwater en de verdere droging en opstapeling. Wier is niet aan rotting onderhevig.

De wiercampagne kan dus niet veel meer dan f 135.— aan den maaier opbrengen.

Het laatste jaar waren er 225 wiermaaiers.

Van einde September tot einde April wordt dan weer op alikruiken gevischt.

Het wier wordt in hoofdzaak gewonnen op de uitgebreide slibgronden ten noorden van Wieringen, dus benoorden den te maken afsluitdijk. De slikken ten zuiden van Wieringen zijn van veel minder beteekenis.

De meeningen loopen uiteen of door het leggen van den

afsluitdijk de wiergroei ten noorden van Wieringen al of niet mogelijk zal blijven. Sommigen meenen, dat wegens het grootere verschil in hoog- en laag-waterstanden de slibbanken zullen wegzuigen en dus het wier ook zal verdwijnen; anderen meenen, dat juist groote aanslibbing tegen den dijk te verwachten is, waardoor de wiergronden eer zouden toe- dan afnemen.

Alikruiken. De alikruiken zijn een soort slakken, welke in grooten getale op de slikplaten bij Wieringen voorkomen. Zij dienen bijna geheel voor export naar Engeland en Frankrijk (escargots). In ons land worden zij slechts zelden gegeten.

De vangst op alikruiken wordt voornamelijk uitgeoefend door de kleinere schepen niet boven 16 ton; de grootere schepen doen dan dienst als geregelde vrachtvaarders van alikruiken naar Harlingen of andere havens. Zoo o. a. W. R. 2, groot 29 ton, vischt van Juli tot September op de Noordzee, en vervoert alikruiken van October—April naar Harlingen.

Aan de alikruikenvangst nemen wel circa 150 visschers deel. Zij visschen gewoonlijk met één knecht. De kosten van aanschaffing van netten met ijzeren korren of beugels bedragen van f 70—f 80. Het jaarlijksch verlies is te schatten op circa f 20.—.

De winstverdeeling is gewoonlijk $\frac{1}{3}$ voor den knecht, die zijn eigen kost betaalt, $\frac{1}{3}$ voor den schipper en $\frac{1}{3}$ voor het vaartuig, alles van de bruto opbrengst. De besommingen kunnen nog al eens afwisselen, van f 400—f 700, een enkele maal zelfs f 1000.— bruto. Als normaal gemiddelde werd ons evenwel opgegeven:

Gemiddelde verdienste	f 550.—
Verlies tuig	f 20.—
$\frac{1}{3}$ bruto voor den knecht	183.— - 203.—
Zoodat voor schipper en schip overblijft	f 347.—

De vaartuigen groot circa 14 ton kosten nieuw getuigd en al f 1.700.—, waarde op het oogenblik circa f 1.200.—.

De alikruikenvangst is geen gevaarlijk bedrijf. Over den

invloed van den afsluitdijk geldt hetzelfde als onder wier mededeeld.

Paling. Aan de palingvisscherij nemen ongeveer een zeventigtal visschers deel. Zij hebben daartoe noodig circa 200 fuiken per schip, à f 4.50 per stuk; dus steken zij een kapitaal van f 900.— in deze fuiken.

De gemiddelde besomming was	f 500.—
Onkosten: Slijt en verlies	f 200.—
een jongen 20 weken à f 1.—	- 20.—
kost à f 2.— per week	- 40.—
	- 260.—
Netto overschot voor den schipper in 20 weken	f 240.—

Schip 14 ton kost circa f 1.700.—, waarde thans circa f 1.200.—.

Haring. Dit jaar waren er slechts 4 haringvisschers, het vorige jaar niet één.

De haring wordt hier gevischt met staande netten. Kuilen worden hier niet gebruikt.

Aantal netten circa 40 stuks kosten circa f 300.—. Duur van de visscherij 6 weken.

De volgende normale besomming werd opgegeven:

Bruto ontvangst	f 400.—
af onkosten:	
2 knechts ontvangen te zamen 32 cent van	
iedereen gulden, dus 32 ⁰ / ₁₀₀ , kost	
voor hunne rekening	f 128.—
Verlies en slijtage aan netten	- 150.—
	- 278.—

Zoodat voor den schipper overblijft f 122.—

Er werd o. a. gevischt met een ijzeren aak nieuw gekost f 2500.—, waarde op dit oogenblik circa f 2200.—.

De vangst van oesters, mosselen enz. was zeer onbeduidend.

Uit Zeeland kwamen een aantal visschers het mosselzaad weghalen om dit op de Zeeuwsche banken uit te strooien. Ook dezen verkregen weinig resultaat.

Noordzee-visscherij. Deze visscherij wordt slechts door weinigen beoefend, door 5 doorlopend, door 15 alleen in de zomermaanden. De resultaten zijn ook niet best. De laatste drie weken vóór een van onze bezoeken werd o. a. besomd bruto door een Noordzee-visscher f 14, f 20 en f 30.

De eerste knecht ontvangt 20 à 22⁰/₁₀₀ van de bruto vangst. Een jongen ontvangt f 5.— per week. De kost is voor rekening van den schipper te rekenen à f 2.50 per man per week.

Tegen een verdienste bruto in een week van bijv. . . f 30.— stonden dus de volgende onkosten:

Knecht circa $\frac{1}{5}$ bruto	f 6.—
Jongen loon	- 5.—
Kost 3 man	- 7.50
	- 18.50

In de beste week bleef dus voor den schipper . . . f 11.50

Er zijn gelukkig verscheidene weken dat een betere besomming wordt gemaakt.

De visschers klagen zeer over de groote gevaren van stormen of van overvaren door de drukke stoomvaart. De groote stoomers wijken slecht uit, en verleden jaar nog heeft een Deutsche Lloydstoomer een Wieringer doorgevaren, met totaal verlies van schip en netten. De mannen zijn gered. Schadevergoeding kon niet in der minne worden verkregen en voor procederen waren geene middelen.

Aanverwante Bedrijven. Deze bedrijven zijn van geringe beteekenis.

Tak van bedrijf.	Voor welk deel be- staande v. d. visscherij	Aantal werklieden buiten den patroon.
Een zeilmakerij	geheel	één
Een blokmakerij	voor $\frac{1}{2}$	geen
Vier zouterijen	alleen in ansjovistijd	dan werkend met één à twee man.
2 scheepssmederijen	voor $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{3}$ deel	bij een één knecht bij ander geen „

Algemeene toestand op Wieringen.

Over den algemeenen toestand geeft men ons de volgende inlichtingen:

„Ter toelichting van bijgaande rapporten zij gemeld, dat „sommige visschers, wier schip gesloopt of niet meer bevaarbaar is, zich geen nieuw aanschaffen (of kunnen aanschaffen) „om reden de visscherij zoo slecht is.

„Sommige visschersvaartuigen — ook niet opgenomene — „zijn niet in de vaart, omdat de bemanning daarvan de voorkeur gaf om door veldarbeid in hun onderhoud te voorzien, „terwijl anderen naar het vasteland gingen om te trachten daar „een beter bestaan te vinden dan zij hier zich met de visscherij „konden verschaffen.

„In 1904 kon de ansjovisvangst als geheel mislukt worden „beschouwd, terwijl deze tak van visscherij dit jaar ver beneden eene matige verwachting bleef.

„Het dienstnemen van Wieringer visschers op haringloggers „— die opvallend aan hun eiland gehecht zijn — iets waartoe „zij niet dan door nood gedwongen overgaan, is dan ook alleen „het gevolg van den slechten toestand der visscherij op dit „eiland.”

Nieuwe schepen worden ongeveer niet meer gemaakt. De meeste bestaande vaartuigen werden te Makkum of Workum gebouwd. Vele zijn oud en vervallen en brengen bij verkoop nauwelijks f 400.— op. Nu en dan worden nogal eens schepen naar Zeeland verkocht. Vele visschers laten hunne schepen ongebruikt liggen, omdat de visscherij geen goed bestaan levert. Wij troffen er een, die pas het vorige jaar door liefdadigheid een nieuw schip had gekregen, daar zijn oud vaartuig door storm uiteen was geslagen. Hij wilde dit nieuwe verkoopen, omdat hij geen kans zag zijn brood te verdienen met de visscherij.

Toch zijn de toestanden op Wieringen in vergelijking van andere plaatsen nog bepaald gunstig te noemen. Wieringen is over het algemeen een vrij vruchtbaar eiland; vele gewassen

gedijen er redelijk goed. Daardoor wordt de veeteelt en de landbouw vrij intensief beoefend. Groote grondeigenaren komen daar niet voor. Ongeveer alle visschers bezitten een eigen huis met een lap grond, welken zij bebouwen met graan of tuinbouw. Daardoor vinden zij een grooten steun in de landbouwopbrengsten naast de visscherij en kunnen zij aldus de slechte kansen der visscherij verduren. Levert de visscherij niets op, dan wijden velen zich geheel aan den landbouw, ook wel in dienst van anderen. Er bestaat dan ook ongeveer geen armoede; van de 359 visschers worden slechts 3 bedeed, en nog maar tijdelijk, en dan bijv. omdat de vischboot te oud is om nog te bevaren.

In dit opzicht steekt Wieringen zeer gunstig af bij bijv. Urk, Volendam en Marken, alwaar het der bevolking welhaast onmogelijk is om ter plaatse anderen arbeid of ander levensonderhoud te vinden. Van Wieringen gingen dan ook slechts 10 mannen op de loggers, tegen bijv. van het eiland Marken 236 man.

Ondanks de slechte visscherij geen armoede. Dat spreekt boekdeelen. Wel klagen de visschers, dat zij naar zee moeten juist in den tijd, dat het land ook het meest hun krachten noodig heeft, en zij dus of het land niet bewerken zooals het moet, of dure hulp moeten nemen; niettemin vinden zij in het landbezit toch zulk een steun, dat broodgebrek niet voorkomt.

Zou dit een vingerwijzing kunnen zijn voor de toekomst in de drooggelegde Zuiderzee-provincie, alwaar het kleine landbezit ook zooveel welvaart zal kunnen brengen? In ieder geval zij een ieder die hieraan twijfelt, geraden eens een kijkje op Wieringen te gaan nemen. Nergens overvloed, doch ook geen gebrek.

Over het algemeen genomen vonden wij op Wieringen zeer veel belangstelling ten gunste der afsluiting en drooglegging. Men hoopt alleen door den overgangstijd heen geholpen te worden.

Urk. Volgens het College voor de Zeevisscherijen zijn de cijfers voor Urk:

220 botters en haringschuiten te zamen groot 4699 ton en 706 man
bovendien nog

230 booten, vletten en sloepen te zamen groot 979 ton en 149 man.

Volgens opgave aan onze Commissie:

217 vaartuigen te zamen groot 4709 ton met 676 man, benevens
nog 13 mannen, die met 11 kleine bootjes met een zegen visschen
gedurende 3 maanden van Februari tot Mei, dus te zamen 228
vaartuigen en 689 man.

De indeeling der vaartuigen in botters, haringschuiten, blazers, aken, booten, punters, en vletten heeft wederom voor ons onderzoek weinig beteekenis, daar de grootte der verschillende soorten nogal afwisselen. De meest gewone vorm is de botter van 20—29 ton, de haringschuit van circa 27 ton, en de blazer van 20—29 ton. Zeer vele dezer groote soort schepen hebben bovendien een vlet van groot model circa 4 ton groot.

Naar de grootte verdeeld zijn:

van 20—30 ton	van 10—20 ton	beneden 10 ton.
162	31	35

Wat het vischgebied betreft blijven slechts 15 schepen het geheele jaar door visschen op de Zuiderzee. Deze zijn meest aakjes en kleine bottertjes voor ansjovis-, bot- en palingvisscherij. Overigens wordt als regel op de Zuiderzee gevischt van Februari tot Augustus, visschen enkele van Februari tot Mei, terwijl 131 schepen van Augustus tot Februari naar de Noordzee trekken. Bovendien trokken dit jaar 100 losse mannen naar de loggers en bommen in de Noordzee meestal van Juni—December.

Bedeeld worden 10 visschers.

Andere bedrijven worden uitgeoefend door circa 38 man. Voor het meerendeel zijn dezen in de wintermaanden vrachtaarders voor het vervoer van kool en dergelijke artikelen.

Ouderdom van de visschers. Van de 676 geregeld visschende mannen zijn:

ouder dan 55 j.,	van 50—55 j.,	van 20—50 j.,	onder 20 j.
90	30	409	147

Van de 13 slechts 3 maanden visschende:

4	1	7	1
---	---	---	---

Het meerendeel der visschers gaat dus in den zomer tot Nieuwjaar naar de Noordzee, gedrongen door nood, omdat de Zuiderzee-visscherij dan geen bestaan oplevert. Zij gaan òf op de eigen botters uit (131 schepen) òf als los man in dienst bij anderen op loggers en bommen.

Besommingen. De volgende hoogste-, middel- en laagste besommingen van de Zuiderzee-visscherij werden ons opgegeven:

Haring. X. X. vischte met twee groote botters op haring. Hij besomde bruto met kuilen f 1400.— af onkosten: Verlies aan netten ongeveer nihil, schippers- en knechtenloon, kost enz. . . f 812.— - 812.—

bleef voor schipper met twee botters . . . f 588.—
of per botter gemiddeld f 299.—.

Y. Y. besomde bruto voor één botter. . . . f 378.—
vischte met 50 staande netten.

af: verlies netten f 150.—
knechtenloon, kost enz. - 105.— - 255.—
netto voor schipper en schip . . . f 123.—

Z. Z. besomde met twee botters bruto . . . f 1000.—
vischte met 60 staande netten.

af: verlies aan netten f 100.—
knechtenloon, kost enz. - 460.— - 560.—
verdiende netto met 2 schepen en 2 schippers . . f 440.—
of per schip f 220.—.

X. Z. besomde met één schip bruto f 130.—
vischte met 30 staande netten.

af: verlies netten f 30.—
vischt voor gezamenlijke rekening met zijn knecht
en had dus geen loon te betalen. - 30.—
bleef dus voor beiden netto . . . f 100.—
of per man f 50.—

Ansjo vis. Van dezelfde bovenstaande vaartuigen was de besomming met ansjovis-visscherij:

X. X. 2 groote botters besomde bruto . . .	f 1900.—	
vischte met 250 ansjovisnetten.		
af verlies netten.	f 500.—	
af schippers- en knechtenloon, kost enz. .	1102.—	- 1602.—
netto met 2 botters . . .	f 298.—	
of per botter f 149.—		

Hij vischte dus met kapitaalwaarde:

aan botters van circa $2 \times f 3200.— = f 6400.—$, aan netten circa $7 \times f 250.— = f 1750.—$, (de dreggen niet gerekend), te zamen kapitaal circa f 8150.—, maakte dus nog geen 4⁰/. Het is onmogelijk hiervan kosten van schip en tuig te bestrijden.

Y. Y. besomde bruto met één schip.	f 720.—	
hij vischte met 60 netten.		
af: verlies aan netten.	f 100.—	
af knechtloon, kosten, enz.	202.—	- 302.—
netto . . .	f 418.—	

Kapitaalwaarde schip circa f 3200.— netten f 420.—

Z. Z. besomde met twee schepen bruto . . .	f 880.—	
vischte met 170 netten.		
af: verlies aan netten.	f 300.—	
knechtenloon, kost, enz.	405.—	- 705.—
netto met 2 schepen en 2 schippers . . .	f 175.—	
of per schip f 87.50.		

Onnoodig te zeggen, dat dit zeer onvoldoende was.

X. Z. besomde bruto	f 50.—	
vischt voor gezamenlijke rekening met zijn knecht met 40 netten.		
af: verlies van de geheele beug ter waarde van. .	f 250.—	
te kort voor beiden te zamen	f 200.—	

Direct verlies voor ieder f 100.—.

Men deelde ons mede, dat de ansjovisvisscherij over het algemeen een ramp is geweest voor Urk. Toen de staande

netjes nog niet zoo in gebruik waren, werd de visscherij ongeveer alleen door de visschers uitgeoefend, met niet te dure netten. Het algemeen gebruik van de staande netjes deed evenwel eenerzijds het aantal visschers, — vooral gelegenheidsvisschers — in die mate toenemen, dat tjalkschippers, landarbeiders, motorvaarders, ja zelfs predikanten en restaurateurs dit tuig gingen aanschaffen en mede gingen dingen naar de vangst. De Urkers kwamen er aldus toe ook die netjes aan te schaffen. Daarvoor is al gauw circa f 600.— noodig, en die netjes zijn zoo teer, dat het vaak gebeurt, dat een groot deel, zoo niet de geheele beug, vernield wordt door stroom, overzeilen, haken in steenen, oude ankers, etc., en, last not least, door kwaadwilligheid. Herhaaldelijk kwam het dus voor, dat de visschers met de zeer wisselende ansjovisvangst bijna geen opbrengsten hadden, doch zeer veel schade. Zoo werkten zij steeds achterop, kwamen steeds dieper in de schuld. En nu is de toestand zoodanig, dat wie weerstand heeft kunnen bieden aan de verzoeking om met de ansjovisvisscherij met staande netjes mede te doen, en zich tot de andere Zuiderzee- en Noordzeevisscherij heeft bepaald, over het algemeen nog een bestaan heeft kunnen vinden, zij het dan niet zeer winstgevend; doch wie zich op de ansjovisvisscherij met staande netten wierp, is op den duur achteruitgegaan. De enkele goede ansjovisjaren zijn niet in staat geweest dezen achteruitgang te keeren.

De Urkers zijn in een slechte positie, omdat zij welhaast geen gelegenheid hebben andere werkzaamheden te vinden. Er zijn er dan ook slechts 38, die op het eiland een ander bijbedrijf konden uitoefenen. Landbouw is onmogelijk; de vee-stapel is zeer beperkt.

Bij vele personen, met wie wij spraken, ontmoetten wij algemeen eene sterk uitgesproken belangstelling voor en ingenomenheid met het plan van afsluiting en drooglegging. Zij oordeelden liever vandaag dan morgen daarmee te beginnen. Want zij hopen dan van uit het eiland gelegenheid te krijgen

andere werkzaamheden te verrichten, eerst aan den bouw van dijken enz., later in het landbouwwak.

Aanverwante bedrijven.

In tegenstelling van ongeveer alle andere visschersplaatsen leven de aanverwante bedrijven hier geheel van de visscherij, omdat op het eiland welhaast geen andere tak van bedrijf beoefend wordt. De volgende bij-bedrijven worden uitgeoefend:

Bedrijf.	Aantal knechts buiten den patroon daarin werkzaam.
4 Zeilmakerijen	9
7 Taanderijen (2 ged. slechts 6 maanden)	8
5 Scheepssmederijen (1 ged. slechts 6 maanden)	5
3 Scheepstimmerwerven	15
1 Kuiperij	1
2 Mast- en blokmakerijen	geen
3 Haken- en boommakerijen	1

dus 25 geregelde bedrijven, waarin 39 knechten werken.

Uit den aard der zaak zijn deze bedrijven behalve de werven van geringe beteekenis. Het aantal daarin werkende personen wijst dit reeds aan. In 8 daarvan werkt de baas alleen zonder knecht.

Bovendien zijn er nog 9 ansjoviszouterijen, die alleen gedurende den ansjovistijd werken, d. i. dus ongeveer 3 maanden, en daarin werkkrachten gebruiken al naar de grootte van de vangst. In die 9 zouterijen werken gedurende de 3 maanden wel 21 man en 80 jongens en meisjes. Verder is er nog één haringrookerij, ook werkende gedurende 3 maanden, waarin dan 5 man en 10 jongens en meisjes bezig zijn.

De werven beteekenen iets meer, en één werf met 9 werklieden schijnt nog een goed bestaan op te leveren.

Het meeste scheepswerk is reparatiewerk. De hellingkosten zijn gering. Er zijn wel visschers, die eens in de zes weken des zomers hun schip laten hellingen om het vrij van de dorens te maken.

Nieuwe schepen worden zelden meer op stapel gezet. Bij

onze verschillende bezoeken was er juist op een werf een botter op speculatie op stapel gezet. De werven hebben ook een weinig van de vrachtvaart te doen; in de visschersvloot vinden zij evenwel haar bestaan.

ALGEMEENE TOESTAND.

De algemeene toestand op Urk is niet gunstig. De Urkers hebben niet het voorrecht van de Wieringers om op hun eiland nog een ander bedrijf er bij te kunnen waarnemen. Levert de visscherij niets op, dan zijn zij broodeloos. Armoede komt hier dan ook veel meer voor dan op Wieringen. Het meerendeel zit diep in de schuld, en kan eigenlijk nooit daaruit komen. De opbrengsten zijn, wat de haring betreft, in den laatsten tijd wat beter geworden, doordat een Duitsch koopman, de z.g. „Duitscher”, zelf naar het eiland is gekomen om de haring op te koopen. Aldus hebben zij nog in den slechtsten tijd 38 à 40 ct. per tal (200 stuks) kunnen maken, terwijl in andere plaatsen niet meer dan 25 ct. en nog minder per tal te maken was.

Vele schepen zien er vervallen uit. Werkelijk goed onderhouden schepen vormen de kleine minderheid.

De toestanden op dit eiland zijn vrijwel eenvormig, omdat de bewoners ongeveer geen bijbedrijven kunnen uitoefenen.

De vrees werd uitgesproken, dat bij afsluiting van de zee Urk niets meer zou opleveren, en dus de geheele bevolking achteruit zou gaan. Het zou een zeer lange overgangstijd zijn alvorens Urk een deel van het vaste land zou uitmaken. Al dien tijd zou het een onvruchtbaar eiland blijven. Daarentegen meenden anderen, dat de Urkers gaarne werk zouden zoeken bij het leggen van de dijken enz., en dat door den verlaagden waterstand een groot deel uiterwaarden aan het eiland zou worden toegevoegd, welke uitbreiding van het landbouwbedrijf zou mogelijk maken. In het algemeen zijn de Urkers wel bereid naar de Noordzee te gaan en zullen zij dit ook na de afslui-

ting willen doen, mits zij daarvoor goede schepen hebben, en de visscherij aldaar niet te sterk achteruitgaat.

Het zal wenschelijk zijn bij de plannen tot droogmaking de eigenaardige positie der Urkers wèl in het oog te houden. Door hun isolement kunnen zij niet gemakkelijk werk aan den vasten wal vinden; en dit isolement zal in tegenstelling van andere plaatsen nog lang na eventueele afsluiting blijven bestaan.

Op het oogenblik is echter de toestand van Urk van dien aard, dat in het algemeen genomen de visschersstand hard achteruitgaat en de Noordzeevisscherij voor een deel alles moet goedmaken. Wordt niet in een of andere richting een oplossing gevonden om het bedrijf loonender te maken, dan ziet het er treurig uit met de toekomst van Urk.

Schokland is voor een aantal jaren onbewoonbaar verklaard, en de bewoners zijn er toe gebracht dit eiland te verlaten. Dezen hebben zich verspreid over de omliggende streken, hebben daar een nieuw bedrijf gevonden, en genieten jaarlijks eene ondersteuning van staatswege. Men vindt ze in Kampen, Vollenhove, Urk, enz. enz. Onder hun makkers heeten zij „in goeden doen” omdat zij naast hun wisselend bedrijf kunnen rekenen op de vaste uitkeering van den staat. Deze bedraagt wekelijks ongeveer f 2.—.

Voor de bewoners van Urk behoeven naar onze meening dergelijke krasse maatregelen niet genomen te worden. Later, na de drooglegging van den N.-O. polder zal het zelfs een centrum van verkeer worden; de hooge ligging, de goede havenwerken, die nu reeds bestaan, maken Urk tot een uitgezochte plaats in het nieuw te verwerven gebied. Maar ook gedurende den vrij langen overgangstijd kan Urk een goede woning blijven, althans voor degenen die er nu verblijven, indien de belangen der bewoners voldoende in het oog worden gehouden. Het eiland is, mede door de goede zorgen van het Gemeentebestuur, voortdurend verbeterd; een flink raadhuis, een zeer mooie school en andere gebouwen zijn nieuw gebouwd vol-

VERZAMELSTAAT

GEMEENTE.	Aantal Schepen		Grootte der Schepen			Visschende op de								Binnenwater.	Niet of slechts bij gelegenheid op de Zuiderzee komend
	geteld door onze comm.	volgens Coll. v/d. Zeeviss.	20—30 ton.	10—20 ton.	beneden 10 ton.	Zuiderzee gedurende					Noordzee				
						2 md.	3—4 md.	5—6 md.	8—9 md.	geheel jaar.	3—6 md.	7—9 md.			
Ten Boer	1	1													
Ezingen	1	1													
Groningen	2	0													
Ameland	4	0													
Terschelling	34	16	7	16	3		2	11	2	11	10	1			
Westdongeradeel	17	24													1
Het Bildt	42	41													4
Tietjerksteradeel	3	2													
Barradeel	60	0													6
Harlingen	17	17													1
Wonseradeel	27	31													2
Sneek	3	3													
Wymbritseradeel	1	3													
Workum	22	29		1	5					6			6		1
Weststellingwerf	1	1			1			1							
Hindeloopen	67	76			43		43								2
Stavoren	60	76		1	40		28			13					1
Gaasterland	29	28	1	1	2					4					2
Hemelumer Oldephaert en Noordwolde	84	89			40		26			14					4
Lemsterland	84	162		52	29		24			57			24		
Meppel	1	1													
Hoogeveen	5	6													
Kuinre	14	18		1	11					12					
Blankenham	1	2			1					1					
Blokszyl	6	9			6				6						
Wanneperveen	10	10													1
Vollenhove	110	180		95	14					109					
Grafhorst	27	33													2
Kampen	61	83	5	18	1					24					3
IJsselmuiden	2	3							2						
Zalk en Veecaten	1	1													
Wilsum	7	8													
Deventer	1	1													
Elburg	56	57	1	39	16					56					
Harderwijk	135	136		100	35	20				115					
Putten	7	5			7		7								
Bunschoten	183	200		177	6					183					
Huizen	109	112	108		1			14		95		14			
Transporteeren . . .	1295	1465	122	501	261	20	130	26	10	700	10	15	30	41	

SCHEPEN.

GEMEENTE.	Aantal Schepen		Grootte der Schepen			Visschende op de								Binnenwater.	Niet of slechts bij gelegenheid op de Zuiderzee komend.
	geteld door onze comm.	volgens Coll. v d. Zeeviss.	20—30 ton.	10—20 ton.	beneden 10 ton.	Zuiderzee					Noordzee				
						gedurende									
						2 md.	3—4 md.	5—6 md.	7—9 md.	geheel jaar.	3—6 md.	7—9 md.			
Transport . . .	1295	1465	122	501	261	20	130	26	10	700	10	15	30	411	
Uiden	9	8			9				6	3			6		
Amsterdam.	4	6												4	
Westzaan.	1	2												1	
Alkmaar.	7	7												7	
Harmerdam.	105	80		45	60					105					
Broek in Waterland	16	17			6					4			9	10	
Omnikendam	34	34	4	2	28	3	11	4		16					
Harke	162	159	139		23	8	55		17	82					
Blondam	213	208	203	1	9	2	4	8		199			2		
Alam	5	0												5	
Harder	5	5			5					5					
Westhuizen.	4	3			4					4					
Harmerhorn.	1	1												1	
Harvenhorn	12	12			10					10				2	
Boogwoud	5	5												5	
Broek op Langendijk	2	1												2	
Mid-Scharwoude	2	1												2	
Harkehout	1	3			1			1					1		
Boorn	31	40		18	13					31					
Harhellinkhout.	9	9			6				3	3				3	
Harlijdenes	7	7			7		3		4				5		
Harhuizen	1	0												1	
Harvencarspel	16	22												16	
Harkehuizen	144	296	51	12	81		8	58		78	25	1			
Harndijk.	40	40												40	
Harversshoof	12	14												12	
Harredemblik	60	77												60	
Harleuwe Niedorp	2	2												2	
Harinkel	9	7			3		2	1						6	
Harrsingerhorn	22	24		4	2			6						16	
Harrieringerwaard	13	5		3	10				13				8		
Harllantsoog	0	2													
Harelder.	24	157	1	1						2				22	
Harxel	16	130												16	
Harlieland	0	2													
Harrieringen	202	202	10	103	83			63		133	15	5		6	
Harke	228	450	162	31	35		11	71		15		131			
Totaal . . .	2719	3503	692	721	656	33	224	238	53	1390	50	152	61	650	

VERZAMELSTAAT

GEMEENTE.	AANTAL		OUDERDOM				Oefenen ook andere bedrijven uit.	Bedeeld.	Dienstnemen op de Noordzee.	Niet of slechts bij gelegenheid op de Zuidzee komend.
	geteld door onze comm.	volgens Coll. v/d. Zeeviss.	55 jaar en ouder.	50 tot 55 jaar.	20 tot 50 jaar.	jonger dan 20 jaar.				
Ten Boer	3	4								3
Ezinge	2	3								2
Groningen.	15	0								15
Ameland	10	0								10
Terschelling.	71	32	8	5	28	13			1	17
Westdongeradeel.	64	97								64
Het Bildt.	82	82								82
Tietjerksteradeel.	6	5								6
Barradeel	83	0								83
Harlingen.	18	36								18
Wonseradeel	50	56								50
Sneek	6	11								6
Wymbritseradeel	3	9								3
Workum	50	63			9	4	8			37
Weststellingwerf	4	3		1	2	1	4			
Hindeloopen.	68	194	7	2	34		43			25
Stavoren	124	286	4	1	59	16	67		17	44
Gaasterland.	45	60	1		7					37
Hemelumer Oldephaert en Noordwolde .	170	166	4	8	59	17	72			82
Lemsterland.	251	306	8	7	171	65			10	niet med geteld 2
Meppel	2	2								5
Hoogeveen	5	18								
Kuinre	17	34	1	2	14					
Blankenham.	2	4			2					
Blokzijl.	10	16	2		8		4			
Wanneperveen.	10	15								10
Vollenhove	228	224	43	16	133	35				1
Grafhorst.	37	66								37
Kampen	90	167	16	4	25	6				39
IJsselmuiden	1	6								1
Zalk en Veecaten	1	1								1
Wilsum.	12	16								12
Deventer	1	3								1
Elburg	115	108	17	10	71	17	4	28		
Harderwijk	249	272	37	15	141	56		11	75	
Putten	7	5			7		7			
Bunschoten	428	400	54	26	291	57		78	67	
Huizen	210	223	34	21	145	10		16	6	
Transporteeren . . .	2550	2993	236	118	1206	297	209	133	176	693

VISSCHERS.

GEMEENTE.	AANTAL		OUDERDOM				Oefenen ook andere bedrijven uit.	Bedeeld.	Dienstnemen op de Noordzee.	Niet of slechts bij gelegenheid op de Zuiderzee komend.
	geteld door onze comm.	volgens Coll. v/d. Zeeviss.	55 jaar en ouder.	50 tot 55 jaar.	20 tot 50 jaar.	jonger dan 20 jaar.				
Transport . . .	2550	2993	236	118	1206	297	209	133	176	693
Muiden	6	9			6					
Amsterdam	4	18								4
Oostzaan	1	3								1
Zaandam	14	14								14
Durgerdam	156	154	44	12	93	7			5	
Broek in Waterland	31	35	1	3	6	2	4	1		19
Monnikendam	34	62	10	3	21		7	1	7	
Marken	346	332	71	30	219	26	19		138	
Volendam	551	416	75	43	303	130	2	1	30	
Edam	11	0					11			11
Warder	11	13	1	2	8		11			
Oosthuizen	4	6	2				2	2		2
Schermerhorn	1	2								1
Avenhorn	12	32	3	2	5		5	1		2
Hoogwoud	18	14					18			18
Broek op Langendijk	5	3								5
Zuid-Scharwoude	3	2								3
Berkhout	4	12	1		3		4			
Hoorn	47	82	1	3	30	13				
Schellinkhout	9	8	1		5		4			3
Wijdenes	7	10	1		6		3			
Venhuizen	2	0								2
Bovencarspel	37	48					37			37
Enkhuizen	315	702	33	21	213	48		45	80	
Andijk	120	120					120			120
Wervershoof	28	29					28			28
Medemblik	44	229					44		2	44
Nieuwe Niedorp	5	5					5			5
Winkel	24	20	2				22			22
Barsingerhorn	61	68	3	1	11	1	45			45
Wieringerwaard	15	10	5		9	1	4	2		
Callantsoog	0	7								
Helder	5	327	1		4		1			niet mede- geteld.
Texel	48	390								48
Vlieland	0	4								
Wieringen	359	388	26	13	253	51			10	16
Urk	689	855	94	31	416	148	38	10	100	
Totaal . . .	5577	7422	611	282	2817	724	643	196	548	1143

gens de nieuwste eischen. De haven is uitstekend. Aan de verbetering van den sanitairen toestand wordt voortdurend gewerkt. Uit alles bemerkt men, dat een krachtig bestuur met overleg aan het werk is om de toestanden zoo goed mogelijk te maken. De geregelde postverbinding met flinke stoombooten heeft ook veel nut gesticht. Indien dus bij eventueele afsluiting wordt gezorgd, dat door eene deugdelijke verbinding met verschillende plaatsen van den vasten wal, en bijv. ook met de werken van den afsluitdijk, het isolement van Urk zooveel mogelijk wordt opgeheven, is er geen reden aan te nemen, dat het verblijf op Urk minder geriefelijk zal worden, en dat de Urkers, die zeer aan hun eiland zijn gehecht, hun woonplaats naar elders zullen overbrengen. Na afsluiting kan de Noordzee-visscherij op dezelfde wijze uitgeoefend blijven als thans.

RECAPITULATIE.

Wij hebben de cijfergegevens voor het aantal schepen en manschappen, met bijzonderheden ten aanzien van tonnenmaat, leeftijd, tijd van varen, enz. bijeengevoegd in twee staten, welke hierbij gevoegd zijn als verzamelstaten.

Bij de schifting van een en ander zijn wij uitgegaan van den regel, dat al wie uitsluitend ter ansjovisvangst op de Zuiderzee komt visschen, en dan nog niet eens geregeld, voor de Zuiderzee als een gelegenheidsvisscher is te beschouwen; aldus rangschikten wij onder die gelegenheidsvisschers bijv. ook de beroepsvisschers uit Helder, Texel, enz., die alleen gedurende korten tijd, soms slechts 1 à 2 weken, en nog niet eens geregeld ieder jaar, ter Zuiderzee gaan. Verder hebben wij ook uitgeschoten degenen, die kunnen geacht worden nimmer in de Zuiderzee bezuiden den ontworpen afsluitdijk te komen, en eindelijk degenen, die de grens van het zoete water niet overschrijden, als bijv. eenige Overijsselsche visschers, die nauwelijks buiten den Ketelmond komen.

Alle andere visscherijen, hoe kort ook uitgeoefend, zij het slechts voor twee maanden, als bijv. de palingvisscherij van

uit Harderwijk, de enkele haringvisscherij door anderen uitsluitend gedurende korten tijd beoefend, hebben wij wèl onder de beroepsvisschers opgenomen, omdat die visscherijen meer het karakter van een eigenlijk bedrijf op de Zuiderzee dragen, en als algemeene regel dan ook telken jare wederom regelmatig worden uitgeoefend, zij het dan ook voor korten tijd.

De gelegenheidsvisschers hebben wij dadelijk uitgeschoten uit de staten; de anderen hebben wij verder gesorteerd in de gemelde rubrieken, voor zooverre wij voldoende aanwijzingen hadden om zulks te doen.

De schepen hebben wij niet naar hun bouw als botters, blazers enz. verdeeld, daar zulks voor de economische beschouwingen geen nut heeft; wèl naar de grootte, aangezien de prijs direct met de grootte in verband staat, en de grootte tot zekere hoogte ook op den omvang van het bedrijf invloed heeft.

Wij hebben aldus de volgende totaalcijfers verkregen:

Schepen.

Telling volgens het College voor de Zeevisscherijen:	Telling volgens onze Commissie:
Totaal volgens staat . . . 3503	Totaal volgens staat 2719
Bij: door het College wèl onder Zuiderzeevisscherij en door ons niet genoemd als zonder eenig belang:	Af: gelegenheidsvis- schers 650
Doniawerstal 3	Beroepsvisschers schepen 2069
Schoterland 9	Van deze zijn:
Utingeradeel 1	Van 20—30 ton . . . 692
Wildervank 2	„ 10—20 „ . . . 721
	Kleiner dan 10 ton 656
	2069
	Van deze schepen visschen op de Zuiderzee:
Af: door het College niet maar wèl door ons ver- meld:	Gedurende niet meer dan 2 maanden. . . 33
Transporteere. 3518	Ged. 3—4 maanden 224
	Transporteere. 257

Transport. 3518	Transport. 257
't Bildt 41	„ 5—6 „ 238
Westdongeradeel. . . 24	„ 7—9 „ 53
65	„ geheele jaar 1390
Saldo 3453	Niet vast te stellen 131
Sluitende met het getal in het verslag 1904 genoemd.	2069
Bovendien noemden wij nog de gemeenten Groningen, Ame- land, Barradeel, Edam en Ven- huizen, welke door het College in het geheel niet worden ver- meld. Van belang is dit niet, omdat alle visschers in die plaatsen niet tot de eigenlijke Zuiderzee-visschers zijn te re- kenen. Daarentegen vonden wij geen visschers op Callantsoog en Vlieland, terwijl het College voor die plaatsen nog enkele visschers vermeldt.	Van deze schepen gaan bovendien op de Noord- zee: Van 5—6 maanden 50 „ 7—9 „ 152 202 Op het Binnenwater: Gedurende korten of lan- gen tijd 61 Dus ongeveer ruim 67% visschen het geheele jaar op de Zuiderzee. 10% gaan boven- dien naar de Noordzee. 5% gaan bovendien naar het Bin- nenwater.

V i s s c h e r s.

Telling volgens het College voor de Zeevisscherijen:	Telling volgens onze Commissie:
Totaal volgens staat . . 7422	Totaal volgens staat 5577
Bij: door het College wèl, onder Zuiderzee-visschers maar niet door ons ver- meld:	Af: gelegenheidsvis- schers 1143
Doniawerstal 7	Beroepsvisschers. . . 4434
Schoterland. 23	Van deze zijn:
Transporteere. 30 7422	55 jaar en ouder . 611
	50—55 jaar . . . 282
	Transporteere. 893 4434

Transport. 30	7422	Transport. 893	4434
Utingeradeel	3	20—50 „	2817
Wildervank	6	mannen	3710
	39	jonger dan 20 jaar .	724
	7461		4434
Af: door College niet, maar		Van die 3710 mannen	3710
wèl door ons vermeld:		oefenen andere be-	
't Bildt	82	drijven uit:	643
Westdongeradeel . .	97	gaan 6—7 mnd. op de	
	179	loggers.	548*)
Saldo	7282	zijn bedeed	196
Sluitende met het getal in			1387
verslag 1904 genoemd.		zoodatuitsluitend van	
Ten aanzien der verschil-		de Zuiderzee leven	2323
lende door het College in het		of in procenten:	
geheel niet, maar wel door onze		Uitsluitend Z.-Z. . .	ca. 62 ⁰ / ₀
Commissie genoemde gemeen-		Inkomsten ook uit	
ten, zie onder Schepen.		anderen hoofde. . .	ca. 38 ⁰ / ₀

*) Deze 548 man dienstnemenden op de loggers en stoomtrawlers zijn alleen eigenlijke Zuiderzee-visschers, die ongeveer de helft van het jaar naar de Noordzee gaan. Behalve dezen zijn er evenwel in de Zuiderzee-plaatsen zeer veel meer mannen, die ook dienst nemen op de Noordzee-visscherij, doch aan de Zuiderzee-visscherij in het geheel niet hebben medegedaan. Van deze laatste categorie vonden wij o. a. nog vermeld in de gemeenten:

Ameland	80 man.	Transp. 505 man.
Terschelling	196 „	Hemelumer Oldephaert 5 „
Westdongeradeel	110 „	Elburg 1 „
Ulrum	64 „	Bunschoten 8 „
't Bildt	10 „	Durgerdam 5 „
Tietjerksteradeel	2 „	Monnikendam 8 „
Harlingen	onbekend.	Marken 98 „
Wonseradeel	17 man.	Hoorn 1 „
Wijmbritseradeel	1 „	Enkhuizen 20 „
Hindeloopen	25 „	

te zamen 651 man.

Transp. 505 man.

Wij hebben deze mededeelingen in die verschillende gemeenten verkregen, doch overigens niet persoonlijk gecontroleerd, daar dit niet meer tot de eigenlijke taak onzer commissie behoorde. Van verschillende getallen zijn wij niettemin overtuigd dat zij juist zijn.

Hieruit blijkt, dat ongeveer 67% van de schepen, ten getale van 1390 en ongeveer 62% van de mannen, zijnde 2323, kunnen worden geacht geregeld ter vischvangst op de Zuiderzee te gaan en daarin om zoo te zeggen hun eenig bestaan te vinden, althans hun hoofdbestaan. Want telkens is het gebleken, dat ook de beroepsvisschers, die geheel van de Zuiderzee heetten te bestaan, wegens den slechten toestand der visscherij ander werk aan den wal gaan opzoeken. Onder die 2323 visschers zullen er dus vermoedelijk nog velen zijn, die ook met anderen arbeid hun brood verdienen; en althans komen zelfs die 2323 niet gedurende het geheele jaar op de Zuiderzee.

Het is zeer bezwaarlijk om vaste cijfers hierover te geven. Is de vischvoorraad overvloedig en zijn de prijzen goed, dan trekken vele schepen uit ter visscherij. Worden de omstandigheden minder, dan worden wederom vele schepen vastgelegd, zelfs door de beroepsvisschers, die zoogenaamd niets anders doen. Laten wij eens drie voorbeelden uit den voorraad ophalen.

In Wieringen bezitten verreweg de meeste visschers ook nog een stukje land. Gaat de visscherij slecht, dan meren zij de schuit vast en gaan op het land werken, of voor zich zelven of bij anderen. Toch heet het dat de visscherij hun eenig beroep is, en verklaren zij hiervan te moeten leven.

In Enkhuizen hetzelfde geval. Levert de visscherij geen voordeel meer op, zooals in den voorzomer de botvisscherij in die streek, dan zoeken zij werk aan den wal in den landbouw.

Valt voor Urk de Zuiderzeevisscherij niet gunstig uit, dan gaan velen reeds vroeger in het jaar hun geluk op de Noordzee beproeven. Er is dus geen vaste tijd voor de visscherij op de Zuiderzee aan te geven, zelfs niet voor een groot deel der beroepsvisschers; alleen de visschers uit Volendam, (in Marken gaan ongeveer 40% der Zuiderzeevisschers en nog 98 anderen op de Noordzeeloggers en trawlers) en den Zuidwal kunnen zeer bezwaarlijk ander werk vinden; deze gaan dan ook meeren-deels nog uit, ook als de visscherij slecht is. De knechts varen dan op deel, maar het komt dan ook wel eens voor, dat een

knecht in eene slechte week drie kwartjes, ja zelfs wel één kwartje als zijn geheele loon tehuis brengt!

Begrooten wij dus het totaal schepen, dat geregeld het geheele jaar op de Zuiderzee vischt op 1390 en het aantal visscherlieden op 2323, (de kinderen niet medegeteld), dan zullen wij een zeer gunstig jaar daargelaten, vermoedelijk eer te hoog, dan te laag schatten. Berekenen wij van alle anderen, dat zij dooreengenomen geregeld 6 maanden ter Zuiderzee gaan, welke berekening ook bijna zeker eer te hoog, dan te laag is, dan verkrijgen wij nog 2069 — 1390 schepen, d. i. 679 vaartuigen en 1387 mannen, die gedurende een half jaar ter zee gaan, of omgerekend voor een geheel jaar 340 visscherijbedrijven met 694 koppen. De jongens beneden 20 jaar, ten getale van 724 kunnen wij er buiten laten, daar zij natuurlijk niet voor volle mannen gelden.

Zoo berekenende zouden wij dus als slotsom verkrijgen, dat er worden gevonden:

1390 plus 340 schepen of 1730 volledige bedrijven, en 2323 plus 694 koppen, te zamen 3017 volledige visschers, die allen kunnen geacht worden het geheele jaar op de Zuiderzee hun bedrijf uit te oefenen. Hoewel dit cijfer bijna zeker nog te hoog is, verschilt het toch reeds zeer aanmerkelijk van de totaalcijfers van het College voor de Zeevisscherijen van 3453 schepen en 7282 koppen en bedraagt dit respectievelijk ongeveer 50% en 42% van de getallen van het College. Het is opmerkelijk, dat onze cijfers zoo weinig afwijken van de cijfers in 1892 door de Staats-Commissie genoemd, niettegenstaande onze wijze van werken verschillend is geweest. De Staats-Commissie toch noemde 1522 schepen met ca. 3000 koppen. De Staats-Commissie had echter buitengesloten allen, die gedurende korter of langer tijd naar de Noordzee gingen, en in 1892 gingen nog verscheidene schepen uit Volendam en Enkhuizen enz. ter Noordzee, die thans nooit meer buitengaats komen.

De Commissie Demmer in 1901 (zie hierover nader IIIe Hoofdstuk blz. 239) kwam tot eene berekening van 2174 vol

ledige bedrijven met 5338 koppen; deze Commissie telde evenwel de gelegenheidsvisschers voor $\frac{1}{2}$ bedrijf ieder mede en nam ook onder haar totaal de kinderen beneden 20 jaar op. Daar wij geen enkele goede reden kunnen vinden om die gelegenheidsvisschers op te nemen, of de kinderen beneden 20 jaar in eenige schadevergoeding te betrekken, hebben wij het voorbeeld dezer Commissie niet gevolgd. Naar wij op verschillende plaatsen vernamen of bemerkten, zijn de gegevens voor deze Commissie hier en daar zoo losjes weg verzameld, dat wij geene vrijheid vinden groote waarde te hechten aan de totaalcijfers dier Commissie, al willen wij gaarne hulde brengen aan enkele personen uit die Commissie. Als gewoonlijk was Volendam uitstekend vertegenwoordigd; anderen hadden daaraan een voorbeeld mogen nemen.

Om die redenen meenen wij als totaalcijfers 1730 schepen als volledige bedrijven met 3017 koppen voor oogen te mogen houden, altijd in aanmerking blijvende nemen, dat dit eene schatting is, en dat de werkelijkheid in verschillende jaren onderling sterk uiteen kan lopen.

DERDE HOOFDSTUK.

Conclusie.

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij aangegeven op welke wijze onze Commissie haar onderzoek is aangevangen, en op welke wijze zij dit onderzoek zooveel mogelijk tot een aaneensluitend geheel heeft trachten te brengen. Wij hebben vervolgens een uiteenzetting trachten te geven van de bijzondere toestanden, welke in de Zuiderzee worden gevonden door de vermenging van zout en zoet water, en wij hebben in verband daarmede getracht een schets te geven van de vaartuigen, welke voor de visscherij op de Zuiderzee worden gebruikt, van het vischwant waarmede de visscherij wordt uitgeoefend, en van de verschillende categorieën van personen, die gedurende langeren of korteren tijd zich met de visscherij bezig houden. Eindelijk hebben wij eene beknopte omschrijving gegeven van de verschillende soorten van visch, voorkomende in de wateren der Zuiderzee en van belang voor de visscherij.

In ons tweede hoofdstuk hebben wij getracht een zoo volledig mogelijk overzicht te geven van de bijzondere omstandigheden van iedere visschersplaats afzonderlijk.

Al willen wij volstrekt geen aanspraak maken op volledigheid van ons verslag, te meer waar wij zelven overtuigd zijn, dat het verkrijgen van die volledigheid wel haast tot de onmogelijkheden behoort, zoo hopen wij toch van den werkelijken toestand een beeld te hebben gegeven, dat in het algemeen juist is te achten. Wij zeggen in het algemeen, omdat de

toestanden in het visscherijbedrijf zelfs op iedere plaats van seizoen tot seizoen, soms van maand tot maand zoo kunnen afwisselen, dat een beeld van heden over eenige weken niet meer volkomen zuiver is voor den toestand alsdan. De visscherij en de visschersbevolking zijn beiden aan voortdurende wisseling onderhevig. De visscherij is een veel onzekerder bedrijf dan de wegens onzekerheid zoo befaamde landbouw, en de beoefenaars van dezen tak van bedrijf voegen zich natuurlijk naar de omstandigheden van het oogenblik. Om maar één voorbeeld te noemen: in den ansjovistijd komen de visschers bij duizenden op de Zuiderzee. Nauwelijks is deze visscherij afgelopen, of de overblijvenden zijn slechts bij honderden te tellen.

Juist deze wisselvalligheid maakt het zoo uiterst moeilijk een beknopt en juist begrensde oordeel over den toestand te geven.

Twee personen, waarvan de een beweert, dat de visscherij zeer omvangrijk is en de ander verklaart, dat in hetzelfde jaar de visscherij vrijwel onbeteekenend is, kunnen om zoo te zeggen beiden gelijk hebben. Immers, het kan voorkomen, dat een groot aantal visschers uittrekken in de verwachting van eene goede visscherij, doch dat bij niet spoedige verwezenlijking dier verwachting een zeer groot aantal zich aldra terugtrekken. Evenzeer kan het voorkomen, dat de vischvoorraad zeer overvloedig is, doch dat niettemin de uitkomsten voor de visscherij ongunstig blijken te zijn. Dit toch is meermalen het geval geweest bijv. met de haringvisscherij, wanneer deze aanvankelijk vóór Paschen, wanneer de meeste visch gebruikt wordt op de vastendagen, van geringen omvang is, terwijl na een vroeg invallenden Paasch soms enorme hoeveelheid haring is gevangen, die eenvoudig als mest naar het land ging, omdat geen andere uitweg voor de groote hoeveelheid te vinden was.

Al zijn wij ons dus volkomen bewust, dat het zeer moeilijk is tot eene bepaalde conclusie te komen, zoo meenen wij niet-

temin na ons voortgezet onderzoek toch wel een algemeenen indruk te hebben gekregen, die over het geheel genomen den werkelijken toestand weergeeft; en al zullen op dit algemeen beeld talrijke kleine uitzonderingen zijn aan te wijzen, zoo blijft toch niettemin voor het groot geheel dit beeld zijne waarde behouden.

Wij wijzen hierop met nadruk, omdat, wanneer wij in de volgende regelen onzen algemeenen indruk weergeven, het niet moeilijk zal vallen verschillende voorbeelden aan te halen, die schijnbaar dien indruk zouden weerleggen. Wij zouden zelfs die voorbeelden kunnen noemen. Wie zich nochtans aan zoo'n enkel voorbeeld wil vastklampen, ziet wel de enkele boomen, maar niet het geheele bosch. Daarom roepen wij bij de beoordeeling van ons verslag de welwillendheid in, dat de beoordeelaars zich de moeite willen getroosten zich niet tot een enkel onderdeel te beperken, doch van het verslag in zijn geheel kennis te nemen.

Welke is dan de algemeene indruk door onze Commissie verkregen na een vrij gedetailleerd onderzoek?

Deze indruk is niet gunstig, en het doet ons leed te moeten verklaren, dat wij over het algemeen getroffen zijn door den gestadigen achteruitgang van dit zoo nuttig en sympathiek bedrijf.

Onder de eigenlijke visschersbevolking hebben wij bijna nergens welvaart aangetroffen, wel over het algemeen een harden strijd voor een sober bestaan, welke in vele gevallen slechts als eenige uitkomst had, dat de personen in hun min gunstigen toestand sedert de laatste jaren nog waren achteruitgegaan. Sluiten wij het groot aantal gelegenheidsvisschers uit, dan namen wij bijna in alle plaatsen waar een achteruitgang in het aantal visschers, een achteruitgang in het aantal schepen, en een achteruitgang in de verdiensten. Opmerkelijk is het, dat in verschillende plaatsen de ouderen van dagen een moeilijk bestaan blijven voortsleepen bij de visscherij, omdat

zij geen kans zien ander werk te vinden, maar dat daarentegen de mannen in de kracht van hun leven steeds meer hunne oogen richten op het verkrijgen van anderen arbeid, terwijl de heel jonge menschen, die hun leven nog moeten beginnen, al dadelijk tot de keus van een ander beroep overgaan. De schepen zien er over het algemeen niet best uit. Bijna in iedere plaats kan men werkelijk goed onderhouden schepen als eene uitzondering met den vinger aanwijzen. Daarentegen komt het zeer veel voor, dat aan het schip zoo weinig zorg is gewijd, dat het zich dikwijls in een verwaarloosden, niet zelden in een deerniswaardigen toestand bevindt.

Van niet weinige vaartuigen kan men verklaren, dat het gewoonweg roekeloos is om daarin nog zijn leven op de zee te wagen. Opmerkelijk is het dan ook, dat er zoo zeer weinige nieuwe schepen worden aangetroffen. Bijna alle scheepswerven in de omgeving van de Zuiderzee hebben slechts werk van het hellingen en repareeren van bestaande schepen. Het afleveren van nieuwe behoort tot de zeldzaamheden; en onder deze zeldzaamheden is het dan nog vrijwel regel, dat de vaartuigen door den scheepsbouwer zijn gebouwd zoogenaamd op speculatie om zijn werkvolk aan den gang te houden. Op bestelling zijn slechts enkele weinige gemaakt in de laatste jaren. Teekenend is o. a. het geval van Durgerdam, waarin de scheepsbouwmeester nu reeds twee jaren lang een op speculatie gebouwde botter, de eenige die hij nog maakte in dien tijd, nog steeds onverkocht op zijn werf heeft staan. In Huizen doet hetzelfde geval zich met drie botters voor.

Kan men dan ook zeggen, dat de visscherij in een ongunstigen toestand verkeert, zoo is dit nog veel meer het geval met de aanverwante bedrijven in zooverre deze uitsluitend van de visscherij moeten bestaan.

Van deze categorie treft men er dan ook bijna geene meer aan. Zondert men de zouterijen, rookerijen en pellerijen uit, wier bedrijf nu eenmaal uit den aard der zaak uitsluitend tot de visscherij beperkt is, dan vindt men bijna als regel, dat

de zoogenaamde aanverwante bedrijven voor een deel, en niet zelden voor het voornaamste deel, hun middel van bestaan hebben moeten zoeken in werkzaamheden voor andere bedrijven dan de visscherij. Zoo o. a. de meeste scheepswerven, zeil- en blokmakerijen, scheepssmederijen, mandenmakerijen; deze bestaan voornamelijk van de vrachtvaart, van het landbouwbedrijf, vruchtenteelt, in één woord van andere bedrijven dan de visscherij; en de meest bloeiende onder deze verklaarden zelfs niet zelden met de visscherij ongeveer niets meer te maken te willen hebben, omdat de visschers zulke slechte betalers zijn.

Waar die bedrijven dan toch nog voor een aanmerkelijk deel hun afzetgebied in de visscherij vinden, geschiedt dit voor verreweg het grootste gedeelte op crediet en wel op een zeer langdurig crediet, zoodat een groot aantal visschers ten slotte werken met materiaal, dat zij door behulp van die aanverwante bedrijven zonder dadelijke betaling hebben kunnen aanschaffen, maar dan ook onder de verplichting om ongeveer hunne geheele vangst ter beschikking te stellen van, of te verantwoorden aan hunne crediteuren. Het komt dan ook veelvuldig voor, dat de visschers geene vrijheid meer hebben om hun waar te verkoopen of hunne bestellingen te doen, waar zij zulks zouden wenschen en waar dit het voordeeligst voor hen zoude kunnen wezen. Het hellingen en repareeren van schepen moet geschieden, niet op de werf waar zij op een gegeven oogenblik het goedkoopst zouden terecht kunnen, maar op de werf van den leverancier van hun schip, die naar eigen goedvinden de prijzen kan voorschrijven. Zoo komt het veel voor, dat de visschers verplicht zijn alle gevangen visch ter beschikking te stellen van dengene, die hun het vischwant bezorgde; en waar de visschers zelf meestal slechte boekhouders zijn, houdt die leverancier hunne rekening-courant, en vernemen zij aan het einde van de campagne uit diens mond, of hunne positie bij den crediteur per saldo is vooruitgegaan dan wel achteruitgegaan.

Telkens hebben wij moeten constateeren, dat de netto be-

sommingen voor de visschers zoo gering waren, dat zij nauwelijks een karig weekloon daarmede kunnen verdienen. Een eerste gevolg daarvan was natuurlijk, dat er niet genoeg geld overschoot voor het allernoodzakelijkst onderhoud van schip en netten, en wanneer dan de crediteur-leverancier niet opnieuw geneigd was weder crediet te verleen, dan werd de noodigste zorg aan het onderhoud van een en ander onthouden. Op vele plaatsen werd dan ook door de visschers zelven geantwoord op onze vraag, hoe zij dan toch hun levensonderhoud konden vinden, waar hun netto besommingen niet voldoende waren om hun gezin te onderhouden en hunne zaakjes in orde te houden: „Ja Mijnheer, wat zal ik U zeggen, dan leven wij maar, zooals wij dat noemen, van ons schip en van ons vischwant.” Zij wilden daarmede zeggen, dat zij dan niet de allernoodigste gelden uitgaven ter onderhoud van een en ander, zoodat wat zij het eene jaar daaraan uitspaarden, het andere jaar tot dubbel nadeel zou strekken. Hierin is ook de verklaring te zoeken van de veelvuldige verkoopen van schepen, die in de laatste jaren op zoo vele plaatsen zijn voorgekomen. De schepen werden dan verre beneden de aanschaffingswaarde verkocht, meestal ook beneden de waarde van het schip op het oogenblik. Zoo zijn in de laatste maanden in Marken verschillende flinke botters verkocht geworden voor prijzen van f 700—900, ofschoon de schepen zelfs in den tegenwoordigen toestand allicht nog het dubbele waard waren.

Is de toestand van de visschers-eigenaars der vaartuigen over het algemeen verre van rooskleurig, die van de knechten is dikwijls nog slechter. Zooals wij reeds vroeger opmerkten varen de knechten nu eens op deel, dan weder op loon. Is de vangst slecht dan verkrijgen de knechts op deel ongeveer niets; is de vangst goed, dan zijn zij op vele plaatsen toch nog gebonden aan een maximum. Zooals bijv. in Durgerdam circa f 8.—, in Harderwijk circa f 6.—, welk maximum bij zeer goede vangsten slechts met een luttel bedrag kan worden overschreden. In Volendam visschen de knechts op deel in de winter-

maanden, dat wil zeggen den slechtsten tijd, en alleen met de haringvangst kunnen zij enkele voordeelige weken maken. Het gemiddelde van het loon voor een knecht bij de Zuiderzee-visscherij is dan ook werkelijk treurig te noemen. Zoo o. a. op Marken neemt men aan, dat een knecht het geheele jaar nauwelijks meer dan f 5.— per week kan verdienen. In Vollenhove hetzelfde. Onder deze omstandigheden is het voor de knechts welhaast onmogelijk om er boven op te komen, en wordt het dus zeer verleidelijk voor hen om te trachten eigen baas te worden, ten einde althans de kans te krijgen in betere omstandigheden te komen. Het spreekt echter vanzelf, dat dit patroon worden alleen mogelijk is met crediet van de leveranciers, in de eerste plaats van den scheepsbouwer, welk crediet, het kan natuurlijk niet anders, slechts onder zeer bezwarende voorwaarden wordt verleend. Is dus de knecht dan eindelijk patroon geworden, dan blijft hij zeer vaak slechts werken voor zijn leverancier, indien althans een buitengewone vangst, gepaard met goede prijzen van de visch, hem niet wat vooruit helpt.

In deze omstandigheden is het niet te verwonderen, dat de visschers weinig weerstandsvermogen bezitten, en er voor hen nauwelijks gelegenheid bestaat om uit de schuld te geraken. In de goede jaren, die helaas zoo zelden voorkomen, gaat hun profijt naar de leveranciers tot aflossing van oude schuld. In de minder goede en slechte jaren zinken zij dieper, en leven zij zoogenaamd van schip en netten.

Nog een opmerkelijk feit is, dat de gezinnen van visschers zoo weinig profijt trekken van de vangst. Hoe verwonderlijk het ook mag lijken, het gezin van den visscher verbruikt bijna geen visch. De mannen toch zijn met hun schip als regel een aantal dagen, soms een aantal weken op zee, en komen dan niet aan wal in hunne woonplaats. De gevangen visch is dan ook bijna uitsluitend voor verkoop bestemd en wordt dikwijls buiten de woonplaats verkocht. Slechts aan het einde van de week of op welk ander tijdstip de visscher in zijne

woning terugkeert, brengt hij, zooals zij dat noemen, een zootje voor de vrouw mede. In al de dagen, dat de mannen afwezig zijn, krijgt het gezin geen stukje visch te gebruiken. Als volksvoedsel voor de eigenlijke visscherijplaatsen heeft de visch dus zelfs geringe beteekenis.

Daardoor mist de Zuiderzeevisscherij de voordeelen van andere kleine bedrijven, als bijvoorbeeld in den landbouw, welke direct kunnen strekken tot onderhoud en voeding van het gezin. Een klein boerenbedrijf kan al dadelijk in de eerste levensbehoeften van het gezin voorzien. Met de Zuiderzeevisscherij is dit niet het geval; het product van het bedrijf moet steeds worden verkocht, en het bedrijf zelf moet worden uitgeoefend overal elders dan waar het gezin woont. Daarom blijft de Zuiderzeevisscherij steeds het karakter houden van eene kleine industrie, met alle nadeelen daaraan verbonden van onzekerheid van bedrijf, onzekerheid van prijzen, voortdurende concurrentie. Wie dus zou denken, dat de visscherlieden hun voedsel zoo voor het grijpen hebben en dit niets zou kosten voor het gezin, vergist zich.

Het is niet vreemd, dat in deze omstandigheden vooral de jongere mannen zooveel mogelijk uitzien naar beter loonenden arbeid of elders in de visscherij of in een ander bedrijf. Een kenmerkend teeken is dan ook de zeer belangrijke stijging van het aantal dienstnemenden op de loggers en stoomtrawlers, varende van uit de verschillende Noordzeehavens. Volgens de gedetailleerde gegevens van iedere plaats zijn er toch in het afgelopen jaar niet minder dan 548 van de Zuiderzeevisschers en 651 andere mannen uit de Zuiderzeeplaatsen, te zamen 1199 mannen naar de loggers en stoomtrawlers gegaan. Alleen van het eiland Marken zijn 238, later in den zomer zelfs tot 245 mannen als knecht op de Noordzee gaan varen. Op andere plaatsen hebben de visschers werk gezocht in andere bedrijven, zoo in de omstreken van Hoorn en Enkhuizen zijn zij bij aantallen naar het land getrokken om in de bloeiende koolbouwerij een beter loon te verdienen. Uit Huizen

trokken er in de laatste jaren velen als venters van visch, kaas en allerlei andere waren zelfs tot ver in België, Frankrijk en Duitschland, en het is belangwekkend te vernemen, hoe de zoogenaamde ongeletterde Huizers hun weg weten te vinden in de vreemde landen. Velen zijn dus reeds door nood gedwongen op iets anders uitgegaan, en over het algemeen hebben zij in hun gewijzigd bedrijf betere bestaansvoorwaarden kunnen vinden.

Waaraan is die gestadige achteruitgang, die vooral in de laatste jaren zoo merkbaar is geweest, toe te schrijven?

Van vele zijden worden twee oorzaken voor dien achteruitgang opgegeven; ten eerste dat steeds meer en meer personen zich op de visscherij zijn gaan toeleggen en daardoor de concurrentie te groot is geworden; ten tweede, dat de hoeveelheid visch zoo sterk zoude zijn achteruitgegaan door de kunstmatige uitmoording, voornamelijk met den zoogenaamden moordkuil.

Hoe algemeen verbreid de meening is, dat de achteruitgang bijna geheel aan deze twee oorzaken moet worden toegeschreven, zoo gelooven wij die meening toch niet in alle opzichten te kunnen deelen; in de eerste plaats wat het aantal visschers betreft. Het is ontegenzeggelijk waar, dat sedert een vijftien- à twintigtal jaren het aantal ingeschreven visschers in buitengewone mate is toegenomen. Wij hebben evenwel reeds herhaaldelijk hierboven er op gewezen, dat die vermeerdering van ingeschrevenen voor een zeer groot deel is terug te brengen tot de gelegenheidsvisschers, die in den ansjovistijd op de Zuiderzee komen. De nieuwe wijze van visschen met de staande netjes, eerst sedert ongeveer 20 jaren in zwang, heeft deze visscherij mogelijk gemaakt voor personen, die niet van beroep visscher zijn. Dit bezwaar van te groote vermeerdering van personen is dus grootendeels terug te brengen tot de aanmerkelijke vermeerdering van ansjovisvisschers. Nu is

geen vischvangst zoo wisselvallig als die op de ansjovis; indien de ansjovis niet overvloedig voorkomt, geven de gelegenheidsvisschers al spoedig hun visscherij op en laten het water vrij aan de beroepsvisschers. In de min gunstige ansjovisjaren zijn daardoor de beroepsvisschers in niet zoo veel slechtere conditie als wanneer de ingeschreven gelegenheidsvisschers in het geheel niet hadden bestaan. Met de ansjovis is alleen een werkelijk goede verdienste te maken, indien zij zeer veelvuldig voorkomt; maar komt zij veelvuldig voor, dan trekt zij ook in dergelijke massa's de zeegaten binnen, dat zelfs voor het zoo veel grooter aantal visschers deze visscherij nog tamelijke winsten kan afwerpen. Nu willen wij daarmede niet zeggen, dat die groote toeneming van ansjovisvisschers geen nadeel zoude toebrengen aan de beroepsvisschers; maar men mag aan dit nadeel niet zulk een groote beteekenis toekennen, dat daarin de eigenlijke bron van den achteruitgang zoude te vinden zijn. Immers men moet ook niet vergeten, dat de ansjovisvisscherij ook zeer in aard veranderd is. In den ouden tijd, toen alleen de beroepsvisschers daarop vischten, werd de visscherij uitgeoefend met de wonderkuilen en sleepnetten, en het is algemeen bekend, dat met de wonderkuilen en sleepnetten veel minder gevangen wordt, zelfs in zeer gunstige ansjovisjaren, dan met de staande netjes. Vandaar dat het kuilen op de ansjovis welhaast niet meer voorkomt, doch de ansjovisvisschers onder de beroepsvisschers ook al even goed de staande netjes hebben aangeschaft; en is de voorraad ansjovis eenigszins overvloedig, dan kan men als regel aannemen, dat de beroepsvisschers ook thans nog meer vangen dan vroeger met de wonderkuilen kon worden verkregen. Al berokkenen dus ontegenzeggelijk het groote aantal ansjovisvisschers nadeel aan den eigenlijken visschersstand, zoo is dit nadeel in vergelijking met de resultaten in het vroeger bedrijf niet van dien aard, dat hierdoor alleen eene ernstige reden tot achteruitgang voor de beroepsvisschers zou zijn ontstaan.

Wanneer wij dan het oog vestigen op de andere vissche-

rijen, behalve op die van ansjovis, welke toch bijna alleen door beroepsvisschers worden uitgeoefend, dan zien wij ontegenzeggelijk eene vermeerdering van het aantal visschers tegenover het aantal van vele jaren geleden. Die vermeerdering is evenwel ook niet van zoo groot belang, dat zij reden tot ongerustheid zou moeten geven; want die vermeerdering wordt ten deele geneutraliseerd door de omstandigheid, dat velen van de eigenlijke beroepsvisschers zich al meer en meer zijn gaan toeleggen op arbeid buiten het Zuiderzeegebied, zoowel door het dienstnemen gedurende een groot gedeelte van het jaar op de Noordzeeschepen, als door het zoeken van werk in andere bedrijven. Ware dus de vermeerdering van het aantal beroepsvisschers werkelijk een reden voor den grooten achteruitgang geweest, dan zou aan den anderen kant de vermindering van het aantal visschers, althans gedurende een groot gedeelte van het jaar, door het opzoeken van anderen arbeid, den toestand voor de overgeblevenen wederom beter hebben moeten maken; hiervan is evenwel niets te bespeuren. Maar niet alleen gaat een groot deel van de beroepsvisschers gedurende een gedeelte van het jaar aan anderen arbeid, maar het geheele aantal is in de laatste jaren ongetwijfeld ook vrij belangrijk afnemende geweest; immers wij zien dat op vele plaatsen een aantal schepen zijn verkocht en de visschers op die schepen een geheel anderen werkkring gedurende het geheele jaar hebben gezocht. Wij hebben gezien, dat in Huizen het aantal beroepsvisschers in een viertal jaren met 30% is verminderd; dat in andere plaatsen als Bunschoten, Enkhuizen enz. steeds meer visschers zich op een ander bedrijf zijn gaan toeleggen, met geheele staking van de visscherij. Ware dus het groote aantal beroepsvisschers een reden voor den achteruitgang geweest, dan zou, nu dat nadeel geleidelijk weder aanmerkelijk is verminderd, ook wederom een betere toestand moeten ingetreden zijn. Ondanks die vermindering in aantal is echter de betere toestand uitgebleven. Het kan dus wel niet anders, of de oorzaak moet elders liggen.

Van zelf komen wij dan weder op de zooveel besproken kwestie van het uitmoorden van de Zuiderzee. Het verminderde aantal visschers — zoo wordt dan beweerd — kan nog geen goede zaken maken, omdat de zee in die mate is uitgemoord, dat de visch niet meer in voldoende hoeveelheid is te vangen om een bestaan op te leveren. Wij hebben reeds boven vrij uitvoerig deze kwestie behandeld, zoodat wij thans niet opnieuw hierover zullen uitweiden. Maar nogmaals willen wij er op wijzen, dat men uiterst voorzichtig moet wezen op dit punt eene te scherpe conclusie te trekken. Indien het gebruik van vele kuilnetten en andere vischtuigen werkelijk eene uitmoording van de visch tengevolge had, dan zou eensdeels bij vermindering van het gebruik dier netten de vischstand moeten vooruitgaan, en zou anderdeels na een voortgezet gebruik dier kuilen het tot de onmogelijkheden behooren, dat de aanwezige vischvoorraad weder aanmerkelijk zou toenemen. De praktijk nu heeft geleerd, dat noch het een, noch het ander het geval is geweest. Toen het gebruik van de kuilnetten, althans van de wonderkuilen en de kwakkuilen, gedurende verscheidene jaren is verboden geweest, welk verbod wel is waar nog vrij vaak werd overtreden, maar dat niettemin tengevolge heeft gehad, dat gedurende vrij geruimen tijd het visschen met de kuilen veel was verminderd, ja zelfs enkele jaren is gestaakt, heeft men niettemin geen verbetering van eenig aanbelang in den vischstand kunnen waarnemen. Daarentegen heeft zich het opmerkelijk feit voorgedaan, dat ondanks een druk gebruik van al die schadelijke vischtuigen, perioden van grooten overvloed in verschillende vischsoorten zijn voorgekomen. De ansjovis is in phenomenaal aantal in het jaar 1890 de Zuiderzee binnengekomen en in de jaren 1894, 1898 en 1901 en 1902 zijn wederom groote hoeveelheden in de Zuiderzee aangetroffen. Hetzelfde geval heeft zich voorgedaan met de haring; in verschillende jaren is deze in zoo groote hoeveelheden voorgekomen, dat de menschen ze niet meer konden verbruiken en ze als mest naar het land ging. Iets dergelijks heeft zich dit jaar

met de bôt voorgedaan; de bot is dit jaar, althans in het zuidelijk deel der zee, zoo overvloedig als ze in langen tijd niet is geweest. Die telkens onverwacht terugkeerende overvloed van enkele vischsoorten zou onmogelijk zijn, indien de zoogenaamde uitmoording werkelijk op zoo groote schaal plaats vond als door velen wordt beweerd.

Ook moet men niet vergeten, dat de visschen onderling elkaar veel kwaad doen. De visschers zeggen zelven, dat een visch wel 20 pond van zijn medebewoners van het water moet verorberen om zelf slechts 1 pond in gewicht toe te nemen. Met kleinere visschen is dit naar verhouding hetzelfde geval. De Heide-Maatschappij heeft bij hare gecontroleerde vischkweekerijen kunnen nagaan, dat nog geen 10 percent der jonge vischjes tot wasdom komen, niettegenstaande alle vijanden van de jonge visch, als vogels, kikkers, roofvisschen enz. met zorg van hare kweekvijvers worden geweerd. Men kan wel als zeker aannemen, dat in onbeschermden wateren nog niet één percent, misschien niet een per mille tot wasdom komt. Gaat men dan na hoeveel millioenen visschen niettemin in het water worden gevonden, dan is men allicht geneigd de verwoesting door menschelijke vischtuigen van vrij geringe beteekenis te achten tegenover de ontzaglijke uitmoording, welke onder de visschen onderling plaats vindt en tegenover het duizelingwekkend voorttelingsvermogen van verscheidene vischsoorten, zooals bijv. bij de haring, van welke één wijfje tot 40.000 eieren kan leggen, terwijl dit bij andere soorten voor één moederdier tot in de millioenen loopt. Om deze reden gelooven wij evenmin de meening te kunnen onderschrijven, dat de achteruitgang van de visscherij voor een voornaam deel aan de zoogenaamde uitmoording door enkele netten moet worden toegeschreven.

Waaraan is die achteruitgang dan wèl toe te schrijven?

Uit al het voorgaande kan blijken, dat de beantwoording van deze vraag uiterst moeilijk en gevaarlijk is. Wij willen

dan ook slechts een antwoord op deze vraag geven onder de uitdrukkelijke verklaring, dat ook wij niet meer dan een waarschijnlijkheid kunnen veronderstellen, en geenszins willen geacht worden alleen de waarheid te hebben gevonden. Ons antwoord dan onder dit voorbehoud geuit, is:

wij meenen, dat voornamelijk twee omstandigheden hebben medegewerkt tot den achteruitgang van het visscherijbedrijf:

a. de veel grootere onkosten, welke allengs aan het bedrijf zijn verbonden, en waardoor een vroeger vrij loonend bedrijf ten slotte geen goed bestaan meer oplevert, en

b. het visscherijbedrijf, zoo in het klein als het nog alleen op de Zuiderzee wordt uitgeoefend, is op natuurlijke wijze aan het verlopen, omdat het visscherijbedrijf evenals zoo vele andere bedrijven allengs een geheele vervorming ondergaat.

Wat de onkosten betreft, vestigen wij de aandacht op het feit, dat de visscherij vroeger voornamelijk met sleepnetten, kuilnetten, fuiken en hoekwant werd uitgeoefend. Al deze vischtuigen vereischen ook thans nog niet veel kapitaal; sedert een twintigtal jaren zijn evenwel voor een zeer groot gedeelte de staande netten in gebruik gekomen en wel voornamelijk de haring- en de ansjovisnetten. Een stel haringnetten — een zoogenaamde beug, bestaande uit 30 tot 40 stuks — kost ongeveer f 300.—. Een beug ansjovisnetten, bestaande uit gewoonlijk minstens 60 stuks, kost $\pm$ f 600.—. Deze staande netten zijn van zoo teer materiaal vervaardigd, dat het eigenlijke netwerk of het gaal in twee jaren verteerd is, terwijl de touwen en toebehooren, met uitsluiting van de ankers, gewoonlijk niet langer dan vier jaar kunnen duren. Deze simmen (touwwerk) toch hebben veel te lijden en zijn nog al eens aan breken onderhevig, zoodat de gebroken stukken telkens weder aan elkaar moeten vastgeknoopt worden; zelfs indien het touw nog vrij goed is, kan het aantal knopen in zulk een sim voor het gebruik zoo hinderlijk worden, dat vernieuwing noodzakelijk is.

Gaan wij nu eens na welk kapitaal voor den visscher ver-

loren gaat enkel door de natuurlijke jaarlijksche slijtage. Nemen wij als voorbeeld een botter van middelsoort grootte, met een aantal vischwant dat juist genoeg kan geacht worden om op eenigszins flinke wijze de visscherij uit te oefenen, dan verkrijgen wij de volgende cijfers:

De botter met zeiltuig, vaarboomen, ankers, enz. kost van f 2500.— tot f 3000.—.

Voor de haringvisscherij bezit de schipper 2 beugen staande netten, ieder groot van 30 tot 40 netten, waarvan één beug in gebruik is en de andere intusschen wordt schoon gemaakt; deze beugen kosten per net aan het gaal $\pm$ f 7.—; aan touw-
werk f 2.50 à f 3.—, zoodat een reep van 4 tot 5 netten komt te staan op f 40.— tot f 50.—, terwijl bovendien een stel ankers of dreggen daarbij behoort. De ankers kunnen natuurlijk vele jaren mee, indien zij niet door een ongeluk verloren worden. Een dubbel stel haringbeugen vereischt dus, à circa f 300.— per beug, een kapitaal van $\pm$ f 600.—.

De schipper moet minstens 60 ansjovisnetten bezitten om de ansjovisvisscherij op eenigszins ernstige wijze uit te oefenen. Het gaal van de ansjovisnetten kost ook ongeveer f 7.—. Wij zullen nu maar eens aannemen, dat hij de touwen en ankers van de haringnetten ook voor deze beug kan gebruiken, dan vereischt toch het net alleen een kapitaal van f 420.—. Voor de berekening der onkosten zullen wij alleen deze vischtuigen in aanmerking nemen, ofschoon bijna alle visschers nog enkele andere tuigen hebben, als b.v. een wonderkuil van $\pm$ f 100.— of een kwakkuil van f 60.— tot f 80.— of een dwarskuil van f 40.— tot f 50.—, een stel haring-sleepnetten van toch minstens 10 netten à f 12.— per stuk, een stel palingfuiken, dat à f 4.50 per stuk dikwijls 200 stuks bedraagt en dus alleen reeds een f 900.— kapitaal vereischt, een beug zijden botnetjes, bestaande uit 30 perkjes ieder à 6 netten, het perkje ieder à f 16.— à f 16.50, dus ter waarde van ongeveer f 480.—. De kubben en het hoekwant nemen wij dan niet eens in aanmerking. Derhalve ongeacht een of meer van die andere vischtuigen heeft een

visscher een kapitaal van f 3500.— tot f 4000.— in zijn bedrijf gestoken.

Wil hij een juiste berekening maken, dan dient hij een rente te berekenen over zijn kapitaal. Daar de meeste visschers een en ander op crediet aanschaffen, zorgt de leverancier er wel voor, dat die rente hem in rekening wordt gebracht. Indien wij dus voor deze gezamenlijke aanschaffingen 5% rente over het kapitaal rekenen, is dit zeker niet te zwaar gerekend. Welke kosten moet de visscher dan van zijn bruto besomming aftrekken om tot eene juiste berekening van zijn zuivere verdienste te komen?

Rente à 5% over het in de visscherij gestoken kapitaal:	
over de botter, gerekend à f 2500.—	f 125.—
over zijn haring- en ansjovisnetten	50.—
Een visscher rekent dat zijn schip gedurende de eerste	
10 jaren minstens f 100 — per jaar in waarde	
achteruit gaat, derhalve te boeken voor achteruit-	
gang schip	100.—
Het gaal van zijn netten is in 2 jaar verteerd, derhalve	
moet hij ieder jaar daarop afschrijven, het gaal van de	
2 haringbeugen stellend op $2 \times 30 \times f 7$ —	f 420.—
idem van 60 ansjovisnetten ook à f 7.—	420.—
samen.	f 840.—
waarvan de helft per jaar bedraagt	f 420.—
Rekent men het touwwerk zoo gering mogelijk op	
circa f 120.—, welk touwwerk in 4 jaar vergaan	
is, dan moet per jaar hierop worden afgeschreven	
ongeveer.	30.—
	Totaal f 725.—

De visscher dient dus alleen aan rente en aan jaarlijkschen achteruitgang van zijn eigendom in te verdienen minstens f 725.—. Hij heeft dan nog voor geen cent aan averij gerekend. Het komt evenwel bijna nooit voor, dat de schipper niet eenig verlies aan scheepsmateriaal of aan netten heeft te betreuren.

Het minimum verlies bedraagt wel f 100.—, maar zeer vaak komt het voor, dat de beugen zoo ernstig beschadigd worden, dat de schipper een verlies moet lijden van f 300.—, f 400.— soms f 500.—.

Ook al is de schipper uiterst karig met het onderhoud van zijn schip, zoodat zelfs het vaartuig zijn eisch niet krijgt, dan moet hij toch minstens eenige malen per jaar het schip op de helling zetten om het van de hoogst schadelijke dorens te bevrijden en de teerkwast er eens over heen te halen. Bereamen wij deze kosten uiterst zuinig op een f 100.— per jaar, daarbij is natuurlijk van een eenigszins ernstige reparatie geen sprake. Het onderhoud en vernieuwing van zeilen, kabels en ander touwwerk, rondhout, ankers enz., de onkosten van licht, havengelden enz. nemen wij dan nog niet eens in aanmerking.

Om de visscherij te kunnen uitoefenen heeft de schipper hulp van anderen noodig, bij het sleepen van één man, bij het visschen met staande netten van 2 man of van een man en een jongen. Het loon van een knecht en een jongen is moeilijk vast te stellen, omdat hieromtrent zulke verschillende regelingen worden getroffen; nu eens vaart de knecht op deel, dan weer op loon. Nemen wij daarom slechts een niet te hoog midden-cijfer aan alleen voor den haring- en ansjovistijd, deze gerekend op 20 weken tezamen, dan moet de schipper aan zijn knecht toch $\pm$ f 8.— per week uitbetalen en zijn jongen (wij nemen niet eens aan een 2e knecht) $\pm$ f 1.— per week, terwijl deze beiden hem kosten f 2.— per persoon aan mondkost per week. Zijn verdere onkosten bedragen derhalve gedurende die 20 weken aan loon f 8.— plus f 1.— $\times$ 20 is f 180.— en 3 personen voor kost à f 2.— $\times$ 20 is f 120.—.

Dan moet de schipper dus bovendien verdienen f 400.— aan onkosten bemanning en minstens f 200.— aan onkosten voor hellingen van zijn vaartuig en verlies van materiaal. Bij de bovengenoemde f 725.— hebben wij dus ongeveer f 600.— op te tellen, makende ruim f 1300.— alvorens de schipper kan verklaren in de meest gunstige omstandigheden het tot eenige

netto verdienste voor hem zelf te kunnen brengen. Heeft hij het ongeluk, dat zoo vaak voorkomt, averij aan netten van circa f 300.— te moeten verduren, dan stijgen deze onkosten al reeds tot f 1500.—.

Gaan wij dan na welke bruto besommingen wij bij ons gedetailleerd onderzoek in zeer vele Zuiderzeeplaatsen hebben gevonden, dan behoort het — althans voor de laatste jaren — tot de uitzonderingen, indien de schippers der vischvaartuigen eenige netto verdienste voor zich zelf konden verwerven met de visscherij op de Zuiderzee; hoevelen zijn met hun bruto besommingen niet onder die cijfers gebleven?

Men kan dus wel in het algemeen aannemen, dat de vischer, die niet een vrij aanmerkelijk hoogere besomming maakt, niet vooruit gaat; dat zij die nauwelijks deze som kunnen bereiken, of die bruto niet eens zoo veel kunnen besommen hard achteruitgaan en, zooals de visschers dit zelf noemen: leven van hun schip en netten; dat wil zeggen, zij kunnen hun levensonderhoud vinden door aan hun bedrijfskapitaal niet de noodige zorg voor onderhoud te besteden; vroeger of later moet dit tekort aan zorg zich wreken. Het uitgebreide credietwezen, in de Zuiderzeeplaatsen in zwang, maakt het mogelijk dat de visschers betrekkelijk langen tijd in deze ongunstige omstandigheden kunnen blijven voortbestaan; maar de kwijning van vele der aanverwante bedrijven bewijst voldoende, hoe ook op den duur aan deze takken van nijverheid de levenssappen worden onttrokken, indien deze niet in arbeid voor andere bedrijven, als landbouw, binnenschipperij, enz. hun eigenlijk levensbestaan kunnen vinden.

Als tweede oorzaak van den achteruitgang van de visscherij noemden wij het verloop van dit bedrijf in het klein. Het is een merkwaardig verschijnsel, dat de stoom, die sedert een eeuw zulk een overwegende rol heeft gespeeld in de nijverheid en deze geheel van karakter heeft doen veranderen, eerst sedert betrekkelijk korten tijd in toepassing is gekomen bij de visscherij. Immers, de vischvangst met stoomtrawlers, zoo

in het groot als deze in de laatste jaren wordt uitgeoefend en steeds meer wordt uitgebreid, is nog slechts van betrekkelijk jonge dagteekening. Evenals in de nijverheid is daarmede vrij plotseling een geheele omkeer in het bedrijf gekomen; de ouderwetsche soorten verdwijnen allengs; de bommen zullen waarschijnlijk eerlang tot de curiositeiten gaan behooren; de vischkotters en zeilloggers, ofschoon deze laatste ook al van latere dagteekening zijn, worden niet meer in zoo grooten getale aangemaakt als voor eenige jaren; daarentegen komen meer in trek de stoomtrawlers en stoombeugers. De visscherij is tot zekere hoogte een veel minder onzeker bedrijf geworden dan vroeger; men weet nooit wanneer de zeilschepen met hunne vangst zullen terugkeeren; al moge voor de stoomvaartuigen de vischgronden nu eens meer dan eens minder voordeelig zijn, zoo kan de terugkeer van deze stoomschepen in de haven van aanbrengst der vangst gewoonlijk op eenige uren na nauwkeurig worden bepaald. Niet alleen dus kunnen de stoomvaartuigen hun bedrijf uitoefenen onder omstandigheden waaronder de zeilende visscher machteloos is, als bij zwaar weer of bij windstilte, niet alleen kunnen de stoomschepen met groote snelheid de vischgronden bereiken vanwaar de aanwezigheid van visch in voldoende hoeveelheid wordt gemeld, zoodat het bevisschen van de IJslandsche Zee even regelmatig onder het bereik valt van deze stoomschepen, als b.v. het bewerken van de Doggersbank in de buurt, maar zelfs in de haven doen de stoomschepen eene groote concurrentie aan de zeilschepen. Niet zelden toch komt het voor, dat een zeilschipper met een mooie vangst de haven komt binnenvallen; indien de vischkoopers dan binnen eenige uren de stoomtrawlers verwachten, willen zij op de visch van den zeilschipper nog geen bod doen, in afwachting van de hoeveelheid die de stoomtrawler zal aanbrengen. De zeilvisscher kan de gevangen visch niet lang in leven houden en doode visch is al dadelijk veel minder waard dan levende of goed geprepareerde visch; al wachtende op wat zijn concurrent zal opleveren, ziet de zeil-

visscher dus zijn vangst in waarde achteruitgaan en niet zelden wordt hem na het binnenkomen van den trawler aangezegd, dat de markt voldoende voorzien is en zijn zootje nog slechts voor een koopje opgenomen kan worden. De zeilvisscher is dus zelfs met mooie vangst somtijds nog in slechter conditie dan de stoomvisscher. Wat wij hier mededeelen is voornamelijk van pas voor de visschers van Urk, Wieringen, Texel, enz., die een gedeelte van het jaar geregeld de Noordzee bevisschen, en van wie verschillenden ons deze klachten uitten.

Ontegenzeggelijk is de Zuiderzeevisscherij een geheel ander bedrijf dan de Noordzeevisscherij. De delicatessen van de Zuiderzee zullen ondanks groote Noordzee-aanvoeren nog wel grage koopers vinden. Toch is niet te ontkennen, dat ook de Zuiderzeevisscherij al meer de nadeelen van het klein-bedrijf is gaan gevoelen. De vangsten zijn zeer wisselvallig, het weerstandsvermogen der visschers gering; het bedrijf wordt daar door in hooge mate onzeker.

Zoo is dan ook de Zuiderzeevisscherij, hoe belangrijk deze nu en dan ook nog wezen mag, allengs zeer in beteeckenis verminderd tegenover de groote meer geregelde productie van de stoomvischvangst, en onwillekeurig wordt de terugslag daarvan door de Zuiderzeevisschers gevoeld. Het is toch opmerkelijk, dat zoovelen de voorkeur geven aan een dienstbetrekking op de Noordzee, omdat de verdiensten daar zooveel geregelder zijn, niettegenstaande het verblijf op de loggers over het algemeen slechter wordt geacht dan dat aan boord der visscherschepen in de Zuiderzee, en de afwezigheid van huis op de loggers natuurlijk veel langer duurt. Wij meenen derhalve, dat tegenover vroeger in zwang zijnde methoden van visschen de veel grootere onkosten van de huidige visscherij en het verloop van de Zuiderzeevisscherij als klein bedrijf de voornaamste oorzaken zijn van den achteruitgang van de visscherij in de Zuiderzee en van de visschers die daarop hun bestaan geheel of grootendeels moeten vinden.

Is in dezen toestand geen verandering te brengen?

Het is niet gemakkelijk ook op deze vraag een beslist antwoord te geven. Ontegenzeggelijk zijn er nog verschillende maatregelen te nemen in het belang der visscherij, die den toestand van de visschers beter zullen maken; maar wij gelooven niet dat deze maatregelen zoo ver strekkende gevolgen kunnen hebben, dat daarmede het kleine visscherijbedrijf weder tot bloei zou komen. Beschouwen wij dan stuk voor stuk op welke punten verbetering aan te brengen zou zijn.

De onkosten. De onkosten van de visscherij zijn niet meer terug te brengen tot de veel lagere cijfers van vroeger. De loonen der knechts kunnen niet meer verlaagd worden, omdat zij thans al een minimum bedragen. De zoo zwaar wegende onkosten aan de netten zullen evenmin aan vermindering onderhevig zijn, voor zooverre deze onkosten zijn terug te brengen tot natuurlijke slijtage en tot averij door slecht weer of andere ongelukken veroorzaakt. De visscherij met de staande netjes, tenminste voor zoover de ansjovis betreft, kan niet meer worden afgeschaft; de concurrentie van de gelegenheidsvisschers zou dan zooveel te heviger worden, omdat deze natuurlijk met de staande netjes blijven vangen, en de vangst met andere vischtuigen bij lange na niet kan opwegen tegen de resultaten met staande netjes verkregen. Wie van de visschers zich dus aan de ansjovisvangst met staande netten wil blijven wijden, zal noodzakelijker wijze ook de groote risico's, aan dien tak van bedrijf verbonden, moeten loopen. Met de staande netten is al vrijwel hetzelfde geval. Er zijn tijden waarin, en plaatsen waarop wel haast niet anders dan met staande netten met vrucht de vischvangst kan worden uitgeoefend; en daar de haring- en ansjovisvisscherij nog steeds zijn te beschouwen als de visscherijen, die het meeste geld in den zak brengen, zullen noodwendig het groote aantal visschers deze blijven uitoefenen. Met de visscherij op bot, paling, garnalen en spiering is op den duur nauwelijks een broodje te verdienen, tenminste niet op de wijze waarop

die visscherij thans wordt uitgeoefend. De kosten en risico aan het bedrijf verbonden zijn dus om zoo te zeggen niet voor vermindering vatbaar. Op roekelooze vernieling komen wij later terug.

Van de verbetering van den vischstand door het uitvaardigen van het verbod van het gebruik van enkele vischtuigen verwachten wij ook niet veel. Immers, wij hebben er reeds bij herhaling op gewezen, dat de voorraad visch zeer afwisselend is het eene jaar bij het andere, zelfs het eene seizoen bij het andere, en dat deze groote afwisseling beheerscht wordt door invloeden, waarbij het ingrijpen van de menschen vermoedelijk slechts van ondergeschikte beteekenis is. Die invloeden zijn, om in het kort nog even te herhalen, de groote verwoesting welke de visschen onder elkaar aanbrengen, de ziekten welke onder deze dieren voorkomen, en niet het minst de gesteldheid van weer en water, die ongetwijfeld van grooten invloed is op het al of niet binnenkomen in groote hoeveelheden van de trekvisch uit de Noordzee. Zoolang de Zuiderzeeboezem niet is afgesloten van de Noordzee, valt er niet aan te denken om den vischvoorraad in dezen boezem kunstmatig te vergrooten door aankweeking of andere middelen; en zou men deze aankweeking willen bevorderen, b.v. door het verbod van het gebruik van zekere netten of door het aanbrengen en beschermen van jonge visch, dan zou eene groote menigte van belemmerende voorschriften moeten worden uitgevaardigd en zou men — om maar iets te noemen — evenzeer moeten verbieden om zwangere visch in de staande netten te vangen, omdat men in één haringmoeder 40.000 jongen kan ten gronde richten, wat naar verhouding veel meer beteekent, dan het ophalen van jonge visch in kuilnetten; dan zou men evenzeer moeten verbieden het opvangen van haringkuit, hetgeen in groote massa's bij voorkeur wordt gedaan door de palingvisschers, die beweren dat men met garnalen als aas in de kubben slechts kleine aaltjes vangt, maar met haringkuit zeker is van eene goede vangst van paling zeker wel driemaal zoo

dik; en dan mag men ook niet uit het oog verliezen, dat met de bot-sleepnetten ook zeer veel haringkuit wordt opgehaald en vernietigd met het sleepen over den grond. Ook zou men dan maatregelen moeten treffen tegen het al te snel vischen bij harden wind met sleepnetten, omdat ook deze in hun vaart veel jonge schubvisch doodelijk kunnen verwonden. Wij vreezen dus, dat eene verbetering van den vischstand in den tegenwoordigen toestand nauwelijks aan eenige regeling van menschenwege onderhevig kan zijn, en dat alle verwachtingen daarop gegrond, op den duur toch utopieën zullen blijken.

Daarentegen zijn er wel andere maatregelen te treffen, die zonder twijfel van werkelijk nut kunnen zijn voor de vischerij; als zoodanig willen wij noemen eene betere regeling van den afzet van gevangen visch, en een verscherpt toezicht op het vernielen van anderman's vischtuig.

Het belang van het eerste punt is door de visschers reeds ingezien; in Friesland b.v. is de coöperatie reeds sterk in zwang gekomen; de visschers hebben onderling zich vereenigd om alle gevangen visch aan hun eigen coöperatief lichaam ter bereiding door rooken, inzouten, enz. af te staan, welk coöperatief lichaam natuurlijk ook een beter afzetgebied kan vinden. In Huizen zijn de visschers ook al begonnen zich te vereenigen om hun afzet van visch beter te regelen en minder afhankelijk te zijn van de tusschenpersonen, die hun wet en prijs konden voorschrijven. Ook op andere plaatsen is men reeds in die richting werkzaam geweest, Volendam kent zijn onderlinge assurantie, Enkhuizen zijn visschersvereeniging, enz., en op Urk is dit betere resultaat al reeds bereikt door een Duitsch koopman, die geregeld de meeste aangevoerde visch op Urk opkoopt ter verzending naar Duitschland, waardoor de prijzen op Urk meestal hooger zijn gebleven dan in andere plaatsen. De haring is op Urk dit jaar niet onder de 38 cent per tal gedaald, terwijl in enkele plaatsen aan den vasten wal de prijzen tot om en bij 20 cent terugliepen. In deze richting

is ontegenzeggelijk nog veel te doen; maar het valt te betwijfelen of daarmee een voldoende remedie voor het euvel te vinden zal zijn; immers ondanks de coöperatie zijn de toestanden in Friesland ook beslist ongunstig te noemen.

De verscherping van het politie-toezicht kan ook ontegenzeggelijk van groot nut wezen. Al te dikwijls toch komt het voor, dat de met bewegelijk want visschende schepen — vooral de visschers met den wonderkuil — groote schade aanrichten aan het staande want van andere visschers. Met groote angst zien de bezitters van staand want de kuilvisschers aankomen, want varen deze door hun vischtuig heen, dan vernielen de sterke kuilnetten alle teere netjes van het staande want. De Durgerdammers b.v. wagen het dan ook niet hun staand want een Zondag over te laten uitstaan en gaan 's Zondags ondanks hun gemoedsbezwaren even goed aan den arbeid om hunne netten in te halen, daar zij zeer bevreesd zijn, dat spannen Volendamers, die als regel 's Zondags na middernacht weder zee kiezen, alles overvaren wat hun in den weg komt.

Wij gelooven, dat het niet onmogelijk is te achten om op dit punt eenige regeling vast te stellen, b.v. bepaalde streken van de zee te reserveeren voor visschers met staand want en aan de kuilvisschers en sleepvisschers slechts toe te staan hun bedrijf uit te oefenen buiten die zones voor staand want. Indien men het gebied voor het staand want niet te veel uitbreidt, dan zou men misschien eene billijke verdeeling van het vischwater voor deze verschillende soorten van bedrijven kunnen verkrijgen; maar dan zou ook eene verbodsbepaling moeten worden uitgevaardigd voor het kuilen en sleepen in het afgescheiden gebied, en zou dit verbod door een voortdurend en zeer waakzaam politie-toezicht moeten gehandhaafd worden. Kunnen de visschers dan al niet beschermd worden tegen de groote onkosten voortvloeiende uit den natuurlijken achteruitgang van hun vischwant en uit averij door slecht weer en andere ongelukken veroorzaakt, dan zou toch de jaarlijks te

lijden schade niet onbelangrijk worden verminderd door het tegengaan van dikwijls ongewilde maar somtijds ook wel roekelooze vernieling van anderman's want.

Al kan de toestand van de visscherij ook langs dien weg ongetwijfeld verbeterd worden, zoo gelooven wij toch evenmin, dat het treffen van zulke maatregelen de visscherij uit haar verval zal kunnen opheffen. Het gevolg zal al weder zijn vermindering van schade, doch niet directe vermeerdering van ontvangsten.

Er is een zekere categorie onder de Zuiderzeevisschers, die over het algemeen genomen, in vrij goede omstandigheden zijn gebleven, dat zijn de visschers die ook met succes hun geluk op de Noordzee hebben beproefd. Uit Urk en Texel gaat een zeer groot deel van de visschers gedurende een geruimen tijd van het jaar op de Noordzee visschen; uit Huizen en Wieringen doen een klein aantal evenzoo; hoewel, zooals wij boven reeds bemerkten, deze visschers met hun klein bedrijf een zeer zwaren strijd hebben tegen de groote visscherij, vooral de stoomvisscherij, op de Noordzee, zijn deze Noordzeevisschers van de Zuiderzee niettemin over het algemeen er in geslaagd nog een vrij goed bestaan te vinden, in den regel beter dan dat van den enkel Zuiderzeevisscher. Niet zelden toch komt het voor, dat deze ondanks de ongunstige omstandigheden waaronder zij de concurrentie volhouden, nog wel een f 100.— per week kunnen besommen. Zijn zij zoo gelukkig dergelijke besommingen gedurende verscheidene weken te bereiken, dan zijn zij tenminste in staat aan schip en netten het noodige onderhoud te geven. Het is toch een opmerkelijk feit, dat de Noordzeevisschers van de Zuiderzee, die weerstand hebben kunnen bieden aan de verzoeking om de dure ansjovisnetten aan te schaffen, nog tot de meest welgestelden van de Zuiderzeevisschers zijn te rekenen.

Blijkbaar heeft deze omstandigheid indertijd aan de Staats-Commissie van 1892 mede aanleiding gegeven om voor te stellen, na afsluiting der Zuiderzee, alle visschers van dit ge-

bied naar de Noordzee te doen gaan. De Staats-Commissie verloor daarbij echter uit het oog, dat hetgeen aan een zeker aantal gelukt, nog niet aan allen mogelijk is, en dat een groot deel dier Zuiderzeevisschers toch niet hun bedrijf op de Noordzee kunnen gaan uitoefenen, omdat zij daarvoor niet de geschiktheid bezitten, te oud zijn, of om welke reden dan ook, terwijl het zeker niet aan te bevelen zou zijn om het aantal Noordzeevisschers vrij plotseling uit te breiden met allen, die tot nu toe hun bestaan niet op de groote zee vonden. Het is zeker mogelijk, dat de visschers, die thans ook de Noordzee bevaren, na voltooiing der afsluiting dit bedrijf kunnen blijven voortzetten; maar wij kunnen niet aannemen dat de vele anderen, zeker niet de ouderen onder hen en de ver af wonenden langs de Zuidkust, allen zoo maar opeens geschikt zouden zijn om naar de Noordzee te trekken; op dit punt komen wij later nog even terug.

Om kort te gaan dan, zijn wij wel overtuigd dat er verschillende maatregelen te treffen zijn, waardoor de tegenwoordige visscherij kan worden beschermd en bevorderd; maar wij kunnen niet gelooven, dat de hierdoor te verkrijgen veranderingen van zoodanigen aard kunnen wezen, dat de Zuiderzeevisscherij door deze geheel uit haar verval kan worden opgeheven.

Wat gaat voor de visscherij verloren bij afsluiting en gedeeltelijke drooglegging der Zuiderzee?

Wat komt daarvoor opnieuw in de plaats?

Na de uitgebreide uiteenzetting in het voorgaande zullen deze belangrijke vragen vrij kort te beantwoorden zijn.

Bij de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging gaan voor de Zuiderzeevisschers verloren:

- a. de visscherij op verschillende soorten van visch;
- b. de bruikbaarheid van een gedeelte van het vischmateriaal;

c. het gebruik van het geheel of van een gedeelte der inrichtingen van aanverwante bedrijven.

Bij afsluiting en gedeeltelijke drooglegging komt daarvoor in de plaats:

1^o. de mogelijkheid om den vischvoorraad kunstmatig aan te kweeken;

2^o. de mogelijkheid om vele andere bedrijven uit te oefenen, welke tot nu toe voor de Zuiderzeevisschers niet openstonden, of althans niet in die mate.

ad a. Reeds boven zagen wij, dat de visscherijen op haring, ansjovis, geep, garnalen, mosselen, alikruiken en zeegras in het afgesloten gedeelte worden vernietigd. De winsten verkregen uit de visscherij op geepen, mosselen, alikruiken en zeegras binnen het eventueel af te sluiten deel van de Zuiderzee zijn niet van groote beteekenis; al deze visscherijen leveren slechts een vrij geringe bijverdiensite op en zijn waarschijnlijk later in het gedeelte ten noorden van den afsluitdijk nog even goed uit te oefenen.

De haring-, de ansjovis- en de garnalenvisscherij worden totaal vernietigd in het afgesloten gedeelte, en het is niet te ontkennen, dat daarmee een zeer voornaam gedeelte van het bestaan der Zuiderzeevisschers wordt aangetast. Moet men bij de ansjovisvisscherij al in aanmerking nemen, dat deze zoo wisselvallig is, dat de visschers dezen tak van bedrijf niet kunnen rekenen als een geregeld middel van bestaan, met de haring is dat een ander geval. Met ansjovis kunnen zij betrekkelijk groote winsten, maar ook groote verliezen maken; de haring daarentegen is een telken jare vrij zeker voorkomend artikel, dat de visschers de ruimste verdiensten oplevert. Men mag deze verdiensten echter aan den anderen kant ook niet te hoog schatten, en wanneer men als een doorlopend gemiddelde rekent, dat de visschers allen dooreengenomen met de haringvangst schoon f 200.— verdienen, dan zal men, de gunstige en ongunstige jaren tegen elkaar opwegende, niet zoo ver van de waarheid zijn.

Met de bot en de paling is het vermoedelijk anders gesteld. De paling gedijt zeer goed in zoet water; er is geen grond om aan te nemen, dat de palingvisscherij behoeft achteruit te gaan.

Ten aanzien van de bot kan men niet met dezelfde stelligheid spreken; de bot is en blijft nog een raadsel voor visschers en voor zoölogen. In het algemeen wordt aangenomen, dat de bot niet paait en ook niet geboren wordt in de Zuiderzee of in zoet water, en dat de bot ondanks hare trage bewegingen en hare luie levenswijze toch een trekvisch is. De veronderstelling is dan ook geuit, dat de bot vóór den paaitijd naar de Noordzee trekt en in de ondiepe gedeelten van de Noordzee, waar zij voor visschers moeilijk bereikbaar is, zich vermenigvuldigt. Bij de bot doen zich evenwel de volgende merkwaardige omstandigheden voor.

Zij wordt reeds in zeer kleinen toestand gevonden in de verste uithoeken van de Zuiderzee en langs de geheele zuidelijke kust, althans op een leeftijd zoo jong, dat men moet aannemen dat de beide oogen nog niet lang geleden aan eene zijde van het lichaam zijn geplaatst. De bot toch heeft in zeer jeugdigen toestand ongeveer den vorm van een gewone, ronde visch, met de oogen aan weerszijden van kop en mond; al spoedig gaat het jonge ronde vischje zich vervormen in de latere platvisch en kruipt een der oogen over het bovengedeelte van den kop heen naar de andere platte zijde van het lichaam. Het is nauwelijks aan te nemen, dat dit heel jonge botje reeds den langen weg van de diepe gedeelten van de Noordzee naar de verste hoeken van de Zuiderzee zou hebben afgelegd. Het is een bekend feit, dat bot zich zeer goed ontwikkelt in water van een zeer gering zoutgehalte, ja zelfs wordt beweerd, dat de bot, die gedurende langen tijd in zoet water is geweest, zich extra goed ontwikkelt. De bot kan dus even goed leven, tenminste gedurende geruimen tijd, in zoet water en gaat daarin zelfs vooruit in ontwikkeling. Maar veel opmerkelijker is het feit, dat de bot wordt gevonden in het afgesloten IJ,

in voldoende hoeveelheid om geregeld met de zijden netjes op de vangst uit te gaan. Men ziet des morgens vroeg en des avonds laat op het IJ de visschers met deze zijden netjes zeer bevredigende hoeveelheden bot uit het IJ ophalen, waaruit blijkt dat de bot in vrij grooten getale in het afgesloten IJ voorkomt.

Hoe komt die bot in het IJ? Is het aan te nemen dat zij door de Oranjesluizen zou zijn binnengekomen? De Oranjesluizen laten maar zeer weinig water uit de Zuiderzee in het IJ; en wanneer dit geschiedt, wordt het water binnen gelaten door de nauwe schuifkleppen, welke in de gesloten sluisdeuren omhoog worden getrokken om het verschil in waterstand op te heffen. Bovendien gebeurt het niet zelden dat de waterstand in de Zuiderzee lager is dan in het IJ, zoodat dan van instrooming van Zuiderzeewater geen sprake is. De bot blijft bij voorkeur op den grond vertoeven en woelt zich liefst een weinig in het zand of in de modder; gaat zij eenmaal trekken, dan zwemt zij even als andere visschen in den stroom op. Dit alles zijn redenen om niet te kunnen verwachten, dat de bot in eenigszins aanmerkelijken getale door de Oranjesluizen naar binnen zou zwemmen, want in het gat van de Zuiderzee naar de Oranjesluizen staat nimmer stroom, indien deze niet toevallig kunstmatig gedurende korten tijd door op- of afwaaiing wordt in het leven geroepen; maar ook dan nog is de stroom van weinig beteekenis. Het is dus haast niet anders aan te nemen of de in het IJ aanwezige bot moet daar geboren en getogen zijn. In ieder geval is deze zaak nog niet voldoende opgehelderd.

Alle andere visch — behalve paling en bot — komt slechts gedurende bepaalden tijd in de Zuiderzee voor; de bot evenwel wordt het geheele jaar door gevangen. Mocht dus al een gedeelte van de bot naar de Noordzee trekken in bepaalde jaargetijden, wat reeds waargenomen is, dan blijft toch een overgroot deel van deze visch rustig achter in de Zuiderzee, zoodat zij in het heetst van den zomer aldaar wordt gevangen en even

goed bijten in het ijs worden gehakt om de zijden botnetjes daar door heen te schieten. Al deze omstandigheden doen dus veronderstellen, dat er wel degelijk kans bestaat de bot als visch te behouden ook in het afgesloten IJselmeer, althans gedurende geruimen tijd; en wij gelooven daarom de botvisscherij niet zoo maar als ten doode gedoemd te moeten opschrijven.

Is het water in het nieuwe IJselmeer eenmaal zoet geworden, dan kan een groot aantal andere visschen daarin kunstmatig aangekweekt worden, zooals de edelkarper, de goudwinde, de snoek, de baars, de sander en nog meer andere; en de welgeslaagde pogingen van de Heide-Maatschappij kunnen bewijzen, dat een oordeelkundige aankweeking van deze vischsoorten, beschermd door eene goede visscherijwet, eene nieuwe visscherij van groote beteekenis in het leven kan roepen. Wij kunnen ons dan ook niet vereenigen met de uitspraak van Dr. P. P. C. Hoek, dat de visscherij op het IJselmeer slechts van zeer ondergeschikte beteekenis kan worden. Hoezeer wij groot respect hebben voor de erkende bekwaamheid van dezen geleerde, gelooven wij, dat zijne meening in dit opzicht te pessimistisch is, en dat de resultaten door de bemoeiingen der Heide-Maatschappij voorloopig nog maar in het klein verkregen, op den duur ook een groote zegen kunnen worden voor de visscherij op het afgesloten IJselmeer. Overigens willen wij dit punt niet nader uitwerken, omdat, naar wij vernomen hebben, de Nederlandsche Heide-Maatschappij een advies daarover heeft toegezegd.

ad b. Van het materiaal der tegenwoordige visschers zullen natuurlijk verschillende voorwerpen onbruikbaar worden. In de eerste plaats de haringnetten en de ansjovisnetten. Naar onze meening zullen evenwel de botnetten althans voorloopig, de fuiken en kubben en het hoekwant voor paling bijna zeker in gebruik kunnen blijven. De vaartuigen van de grootere soort zullen voor de visscherij op het IJselmeer denkelijk minder praktisch blijken, maar van de maat van 20 ton en daar

beneden zullen velen ongetwijfeld ook hun goede diensten op de afgesloten wateren kunnen bewijzen. Immers reeds nu worden vele van de kleine bottertjes en andere schepen opgekocht voor de visscherij op de rivieren en Zeeuwsche stroomen en voldoen daar blijkbaar zeer goed. Er is dus geen reden om aan te nemen dat deze onbruikbaar zouden zijn op den grooten plas van het IJselmeer. De visscherij op de Noordzee blijft even goed mogelijk voor de Zuiderzeevisschers, die thans ook de Noordzee bevaren; bij de schutsluizen op Wieringen zal een kleinere sluis worden gebouwd, bepaaldelijk ten gerieve van de visschers, om dezen een snelle schutting te waarborgen. In de toekomst zullen zij door de Wieringer sluizen de zee gemakkelijker kunnen bereiken dan thans, omdat bij tegenwind en strooming de nauwe geulen naar zee zeer moeilijk bevaarbaar zijn voor deze kleine schepen. De visscher moet dan ook thans vaak een gunstig getij afwachten om uit de haven van zijn woonplaats te kunnen uitzeilen; daar in het afgesloten IJselmeer geen tijverschil meer voorkomt, zal het uitzeilen uit de havens binnen de afsluiting bijna altijd mogelijk blijven.

Reeds tegenwoordig worden vele schepen van de Zuiderzeevisschers voor een ander doel dan de visscherij gebruikt. Menig- een heeft reeds met welslagen zich op de vrachtvaart met groenten, brandstoffen, alikruiken, enz., toegelegd. In de afgesloten Zuiderzee is eene groote verlevendiging van de vrachtvaart te verwachten; vermoedelijk zullen daarom een veel grooter aantal visschers dan thans zich aan de vrachtvaart kunnen gaan wijden. Al willen wij dus niet ontkennen, dat in het algemeen de bruikbaarheid der tegenwoordige schepen op het afgesloten IJselmeer wel zal achteruitgaan, zoo achten wij ons toch niet gerechtigd te concludeeren dat de tegenwoordige vloot vrijwel waardeloos zou worden.

ad c. Van de aanverwante bedrijven zullen de inrichtingen, die uitsluitend bestaan van de verwerking van haring en ansjovis, natuurlijk haar reden van bestaan verliezen. De gebouwen

zullen evenwel als zoodanig een waarde behouden; het zal dus van omstandigheden afhangen of deze voor andere doeleinden, als pakhuis of iets dergelijks te benutten zullen zijn. Wij hebben reeds vroeger gezien, dat de scheepswerven, mast- en blokmakerijen, zeilmakerijen betrekkelijk weinig meer van de Zuiderzeevisscherij hadden te doen en dat deze, op enkele uitzonderingen na, hun voornaamste verdiensten reeds thans moeten zoeken bij de vrachtvaart. De scheepssmederijen, mandenmakerijen en touwslagerijen verdienen over het algemeen ook meer van andere bedrijven, als landbouw en industrie en huiselijk gebruik dan van de Zuiderzeevisscherij. Waar zoowel de landbouw als de industrie een voor deze streken ongeken- de vlucht kunnen nemen in de nieuwe droog gelegde gronden, gelooven wij dat er veel meer kans bestaat, dat deze bedrijven zullen profiteeren van de verandering, dan dat deze ernstig nadeel daarvan zullen lijden.

Bij dit alles dient men evenwel in het oog te houden, dat de nieuwe toestand niet op eens geschapen wordt, maar een geruime tijd van overgang zal noodig wezen om van den tegenwoordigen toestand te komen tot de toekomstige groote ontwikkeling op de drooggelegde gronden; en het is alleszins billijk te achten, dat degenen die onder dezen overgangstoestand een nadeel van eenig belang kunnen lijden, hiervoor eene tegemoetkoming ontvangen.

Het is wel is waar niet de gewoonte om bij uitvoering van groote werken van Staatswege schadevergoeding te geven wegens door deze werken berokkende bedrijfsschade. Waar als in het onderhavige geval echter zulk een groote menigte personen, allen eenzelfde nuttig bedrijf uitoefenend, tegelijkertijd in hun bestaan wordt getroffen, is het niet anders dan een daad van goed Staatsbeleid de gevolgen daarvan te verzachten. Dit geval behoeft dus geen precedent op te leveren voor andere groote werken, door den Staat uit te voeren.

Tot welke personen moet die tegemoetkoming worden uitgestrekt en waarin zal deze dienen te bestaan?

Alvorens wij op deze vragen een antwoord willen geven, achten wij het nuttig met een enkel woord te herinneren aan twee rapporten, waarin deze zelfde kwesties zijn behandeld, en waarin een voorstel tot schadevergoeding is belichaamd geworden. Wij bedoelen namelijk het rapport van de Staats-Commissie van 1892, en een rapport van belanghebbenden bij de Zuiderzeeplaatsen onder presidium van den heer B. Demmer te Volendam, en verschenen in den nazomer van het jaar 1901.

De Staats-Commissie heeft, in korte woorden weergegeven, voorgesteld om schadeloosstelling te verleenen in den volgende vorm:

a. Het verschaffen van vaartuigen uitgerust en geschikt voor de visscherij op de Noordzee aan die visschers, welke thans hun bedrijf uitsluitend of voornamelijk op de Zuiderzee uitoefenen.

b. Verzekering tegen ongelukken van al de Zuiderzeevisschers, zoowel de onder a. genoemde als die welke thans ook reeds de kustvisscherij op de Noordzee uitoefenen.

c. Verzekering van een weekgeld voor de oude visschers.

d. Vrijstelling van havengeld voor de vaartuigen van alle tegenwoordige Zuiderzeevisschers.

De Staats-Commissie nam daarbij aan, dat in de termen voor het verkrijgen van lijfrente zouden vallen de visschers van 55 jaar en ouder; dat de tegenwoordige Zuiderzeeschepen, voor zoover die niet reeds voor de Noordzeevisscherij werden gebezigd, zouden worden onteigend, en aan de visschers die het geheele jaar of het grootste gedeelte van het jaar op de Zuiderzee vischten, de keus zou worden gelaten om in groepen van 3 man een groote Noordzeeblazer of botter met bun geheel uitgerust met vischwant, kostende f 4300.—, van staatswege te ontvangen, of in groepen van 13 man een Noordzeelogger met inventaris, ter waarde van f 20.900.— per vaartuig, te ontvangen. De Staats-Commissie meende, dat de visschers, die

reeds een gedeelte van het jaar met hunne tegenwoordige schepen de Noordzee bevaren, voor onteigening van het schip of schadevergoeding niet in aanmerking zouden komen, omdat zij hun bedrijf in het vervolg ten volle op de Noordzee zouden kunnen uitoefenen.

Dit voorstel van de Staats-Commissie is van verschillende zijden heftig aangevallen; vooral zijn ernstige bezwaren ingebracht tegen het plan om alle Zuiderzeevisschers naar de Noordzee te doen trekken; eensdeels omdat werd opgemerkt, dat de Noordzeekustvisserij ook al zoo sterk in verval was gekomen, dat de Noordzeekustvisschers nauwelijks hun brood konden verdienen, en derhalve voor een zooveel grooter aantal personen in dit bedrijf geen bestaan te vinden zou zijn; en verder dat de meeste der visschers uit de zuidelijke en oostelijke plaatsen van de Zuiderzee als van Bunschoten tot Lemmer nimmer op de Noordzee waren geweest en dus niet in staat werden geacht dit voor hen geheel vreemde bedrijf zoo maar opeens te gaan uitoefenen. Ook werd er een grief van gemaakt, dat de Staats-Commissie geen acht had geslagen op de aan de visserij verwante bedrijven.

De Staats-Commissie had berekend, dat voor de uitkeering eener schadeloosstelling, in den vorm als zij had voorgesteld, een bedrag van 4.5 miljoen gulden zou zijn vereischt.

De Staats-Commissie had voor de uitkeering van schadeloosstelling alleen in aanmerking genomen de visschers die het geheele jaar op de Zuiderzee vischten; de visscherlieden die ook voor een gedeelte van het jaar naar de Noordzee gingen, werden door haar uitgesloten, en aldus wilde zij een zeker aantal visschers van Enkhuizen, Urk, Volendam en Huisen niet in de schadevergoeding laten deelen. Aldus rekenende had de Staats-Commissie als het geheele aantal eigenlijke Zuiderzeevisschers geteld 1057 botters en schokkers en 465 kleinere vaartuigen, samen 1522 stuks met ongeveer 3000 koppen. De Staats-Commissie wilde alleen visschers van 55 jaar en ouder voor pensioneerding in aanmerking doen komen en, afgaande

op de gewone uitkomsten der laatste volkstelling, nam zij aan dat op die 3000 koppen ongeveer 280 oude visschers van 55 jaar en daarboven zouden voorkomen.

Het ontwerp van wet van den Minister Lely tot afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee, ingediend bij Koninklijke Boodschap van 7 Mei 1901, en ingetrokken door de inmiddels nieuw opgetreden regeering, krachtens Harer Majesteits Machtiging, op 18 September 1901, had in beginsel zich aangesloten bij het voorstel van de Staats-Commissie en voorloopig een bedrag van 4½ miljoen gulden voor schade-loosstelling uitgetrokken, met het voornemen — ingevolge Artikel 2 van gemeld wetsontwerp — bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen de wijze, waarop deze tegemoet-koming zou worden gegeven.

Dit voorstel van de Staats-Commissie, en dus tot zekere hoogte ook van het Kabinet, waarin Minister Lely zitting had, is, zooals wij zeiden, van verschillende zijden heftig aangevallen geworden. Een van de meest beredeneerde en gedocumenteerde aanvallen daartegen is geleverd door eene Commissie uit belanghebbenden bij de Zuiderzeevisscherij, welke onder het voorzitterschap van den heer B. Demmer te Volendam, in het jaar 1901 een onderzoek heeft doen instellen naar den toenmaligen omvang van de Zuiderzeevisscherij, en hare bevindingen heeft gepubliceerd in een rapport, in den nazomer van 1901 in druk verschenen. De Commissie van den heer Demmer is tot de slotsom gekomen, dat in 1901 het aantal vaartuigen, dat uitsluitend de Zuiderzee zoude bevisschen, zou bedragen 2340 met eene bemanning van 5674 koppen, terwijl nog bovendien 277 vaartuigen met eene bemanning van 848 koppen tevens de Noordzeekusten zouden bezoeken, zoodat de geheele visschersvloot tehuis behoorende binnen den afsluitdijk zou bestaan uit 2617 schepen met 6522 man; met 1638 van deze schepen zoude het geheele jaar op de Zuiderzee worden gevischt; en deze Commissie, ook trachtende eene schif-ting te maken van de zoogenaamde gelegenheidsvisschers,

meende het aantal dezer gelegenheidsvisschers te moeten stellen op 702 schepen met 1715 koppen.

Deze Commissie meende verder, dat niet alleen de visschers in aanmerking zouden komen voor eene schadevergoeding, maar ook tal van andere personen, die in eene of andere betrekking tot de Zuiderzeevisscherij stonden. Zij meende daaronder te moeten begrijpen de vischkoopers, de vischvrachtaarders, de eendenboeren die hunne eenden met nest voederen, de patroons en werklieden in een aantal aanverwante bedrijven als rookerijen, zouterijen, zeilmakerijen, mast- en blokmakerijen, scheepstimmerwerven, enz. Zelfs meende die Commissie in de schadevergoeding te moeten betrekken de eigenaars van landerijen bij Huizen en Blaricum, welke landerijen thans bij hoog water door de Zuiderzee worden overstroomd en aldus eene natuurlijke slibbemesting verkrijgen, welke slibbemesting na afsluiting niet meer zou voorkomen; verder de stichtingen van godsdienstigen of zedelijken aard, die gebaseerd zijn op den tegenwoordigen toestand der visschersbevolking, en die zich daarnaar hebben moeten inrichten; de Commissie nam namelijk aan, dat dergelijke inrichtingen niet meer dezelfde inkomsten zouden genieten. De Commissie berekende verder, dat de waarde van de gronden en van de huizen in visschersplaatsen zoude achteruitgaan; ja zij ging zelfs zoo ver van te verklaren, dat de leveranciers van huishoudelijke zaken, als bakkers, kruideniers, enz. hun nering gedeeltelijk zouden zien verlopen, zoodat ook aan deze personen eene tegemoetkoming zou moeten worden uitgekeerd. Een en ander optellende, sprak de Commissie Demmer als haar oordeel uit, dat de door de Staats-Commissie en door Minister Lely voorgestelde schadevergoeding van 4½ miljoen gulden bij verre na niet voldoende zou zijn om de berokkende schade te vergoeden, en allicht wel verdrievoudigd zou moeten worden.

Onze Commissie kan zich met geen der twee bovengenoemde voorstellen tot schadevergoeding vereenigen. Niet met het voorstel der Staats-Commissie om de volgende redenen:

De Staats-Commissie heeft de visschers, die ook op de Noordzee visschen, van elke schadeloosstelling uitgesloten. Wij achten dit onbillijk, omdat ontegenzeggelijk deze visschers ook voor een belangrijk deel hun bestaan op de Zuiderzee hebben gevonden; maar bovendien zijn vele visschers, die vroeger geregeld een gedeelte van het jaar naar de Noordzee gingen, hiervan teruggekomen, omdat de vangsten niet loonend waren, en omdat zij de uitoefening dezer visscherij in hunne kleine scheepjes te gevaarlijk vonden. Toen onder de Volendammer vloot eenige ernstige ongelukken waren voorgekomen, hebben alle Volendammers zich van de Noordzee teruggetrokken, en sedert een aantal jaren gaat geen Volendammer meer op zijn Zuiderzeebotter naar de Noordzee. Verder achten wij de opmerking, dat vele der visschers van den zuiden oostwal, die tot nog toe nimmer op de Noordzee kwamen, niet maar zoo op eens tot Noordzeevisschers te maken zijn, zeer gegrond. Wij meenen, dat men deze personen niet maar zoo zonder meer de verplichting mag opleggen om naar de Noordzee te gaan, op straffe van anders geen tegemoetkoming te ontvangen. Des te meer gegrond achten wij dit bezwaar, omdat wij overtuigd zijn, zooals wij reeds vroeger opmerkten, dat de visscherij in het klein ook op de Noordzee achteruit gaat.

Wat den leeftijd van de visschers betreft, hebben wij ook twee bezwaren. In de eerste plaats meenen wij, dat de pensioeneeringsgrens op 55 jaar te hoog is gesteld; het komt dikwijls voor onder de visschers, die in alle weer en onweer hun bedrijf moeten uitoefenen, dat zij vroegtijdig oud zijn en, mogen zij dan al hun bedrijf kunnen blijven uitoefenen waarin zij van kindsbeen af zijn geweest, zoo kan men van een visscher van 50 jaar en ouder als regel niet meer verwachten, dat hij nog met vrucht een nieuw ambacht zal leeren.

Verder is de berekening der Staats-Commissie van het aantal oude visschers gegrond op het normale gemiddelde der volkstelling beslist onjuist te achten; naar verhouding zijn er veel meer oude visschers. Twee redenen zijn hiervoor aan te

geven: 1^o. dat de jongelieden allengs meer zich op andere bedrijven gaan toeleegen, wat de ouden van dagen niet zoo licht meer kunnen doen, zoodat de normale verhouding van ouden tot jongen niet geldt voor het aantal personen in de visscherij werkzaam. Maar er is nog een andere reden: Weliswaar wordt een visscherman vroeg oud, in dien zin, dat hij soms in de kracht van zijn leven reeds een oud mensch is, maar in dien toestand kunnen zij nog zeer lang leven, dikwijls langer dan andere oude menschen; zij wonen in gezonde streken, zijn voortdurend veel in de buitenlucht en kunnen dus, hoewel voor den arbeid vrij vroeg versleten, toch nog zeer lang eene goede gezondheid genieten. Zoo komen er onder de visschersbevolking veel oude menschen voor, die nog altijd wel in staat zijn in de onmiddellijke omgeving van hunne woonplaats de visscherij, zij het dan ook in meer beperkten omvang, te blijven uitoefenen.

Wij meenen dus dat het voorstel der Staats-Commissie, noch wat betreft het aantal der daarin te betrekken personen, noch wat betreft den vorm, waarin de tegemoetkoming zoude moeten worden gegeven, aanbeveling zoude kunnen verdienen.

Met de opvatting van de Commissie Demmer kunnen wij ons echter al evenmin vereenigen. Ons grootste bezwaar tegen den arbeid en de conclusie van deze Commissie is wel, dat wij deze — laten wij het maar zeggen — zoo gemoedelijk oppervlakkig vinden. Er wordt maar losweg een vermoeden geuit, dat dit bedrijf en nog een ander bedrijf schade zouden kunnen lijden, en dadelijk wordt dit vermoeden maar als zekerheid aangenomen, terwijl men al even snel gereed is met zijn taxatie van dit nadeel. Wij krijgen den indruk alsof bij het samenstellen van het rapport dezer Commissie ieder mede-onderzoeker maar een steentje kwam aandragen en dit grifweg werd geaccepteerd, daar het wel bij den grooten hoop kon gevoegd worden.

Wij achten dit rapport dan ook zoo weinig gemotiveerd,

zoo eenzijdig opgesteld en zoo blind voor de groote voordeelen uit eene eventueele afsluiting en gedeeltelijke drooglegging voortspruitende, dat wij het evenmin kunnen aanvaarden als eene ernstige poging om tot eene juiste schatting van de werkelijk te lijden schade te geraken. Wij zeggen dit niet om aan deze Commissie onaangenaam te zijn; want daarvoor erkennen wij te veel de groote verdiensten van verschillende leden dier Commissie; en wij willen ook gaarne erkennen dat deze Commissie zeer terecht met nadruk de aandacht heeft gevestigd op de bezwaren aan het overgangstijdperk tusschen oude en nieuwe toestanden verbonden; de Commissie heeft een goed werk gedaan met hierop het volle licht te laten vallen; maar overigens achten wij haar rapport zeer onvoldoende gemotiveerd; de bijlage No. 1 bevattende het rapport van het plaatselijk Comité te Amsterdam, zou zelfs kunnen gelden als een model van oppervlakkigheid en onvolledigheid.

Eindelijk betwijfelen wij ten sterkste of de cijfergegevens in de verschillende plaatsen wel juist zijn te achten; om maar een voorbeeld ten aanzien van de schepen aan te halen, meenen wij dat het onaannemelijk is om in Enkhuizen voor 1901 het aantal schepen op 262 te stellen.

Welke regeling zoude dan naar het oordeel van onze Commissie wel praktisch en wel billijk te achten zijn?

Ziedaar eene vraag, die zeer moeilijk te beantwoorden is. Wij zullen dan ook slechts trachten een antwoord op die vraag te geven naar ons beste weten, doch niettemin overtuigd, dat ook ons antwoord niet in alle opzichten bevredigend kan wezen. Immers er zijn zooveel verschillende toestanden aanwezig in het visschersbedrijf op de Zuiderzee, dat het niet wel doenlijk is een algemeenen regel te stellen, die voor alle plaatsen afdoende zal zijn. Daarom meenen wij vóór alles elken dwang of zelfs maar aandrang in eene bepaalde richting te moeten ont-raden; men moet de visschers niet willen drijven naar een of ander beroep, waarvoor zij allicht ongeschikt zouden blijken

te zijn. Wij meenen daarom als eerste beginsel bij het toekennen van eenige schadevergoeding te moeten stellen eene volledige vrijheid van handelen voor de personen, wien het hier betreft. Aan den anderen kant evenwel zal de Staat, ingrijpend in het tegenwoordige bedrijf der visschers, wel zoo veel mogelijk de gelegenheid moeten open stellen om tot een ander bedrijf te komen.

Daarom volgens ons oordeel geen onteigening, noch van schepen noch van netten, wel het openen van nieuwe verbindingswegen om gemakkelijk de plaatsen te kunnen bereiken waar andere bedrijven worden uitgeoefend, en wel de opening van de gelegenheid om de kennis te vermeerderen, waardoor het aanleeren van een ander ambacht wordt bevorderd. Reeds thans zien wij dat vele visschers, die geen heil meer zien in de visscherij, hun materiaal verkoopen, zoodat vele botters en blazers zijn gegaan naar de Zeeuwsche stroomen, naar de groote rivieren, waar zij blijkbaar voor het bedrijf ook voldoen, en reeds thans zien wij dat niet weinige visschers hunne schepen door een kleine verbouwing hebben ingericht voor de vrachtvaart; men late het dus aan de visschers over wat zij met hunne schepen willen doen, of zij die willen verkoopen, of zij die willen vervormen in vrachtvaarders, dan wel of zij willen beproeven daarmede de visscherij op het IJselmeer of omliggende wateren uit te oefenen, dan wel eindelijk of zij hun brood op de Noordzee willen gaan verdienen, òf op hun eigen schepen, òf in ondergeschikte betrekking op de loggers en de stoomtrawlers. Reeds nu hebben wij gezien dat 548 man van de eigenlijke Zuiderzeevisschers en nog wel 651 anderen uit de Zuiderzeeplaatsen, die de visscherij op de Zuiderzee in het geheel niet meer uitoefenen, dienst nemen op de Noordzeevaartuigen en dat dit aantal sedert de laatste jaren vrij geleidelijk is gestegen. De gezinnen van die visschers vonden geen aanleiding om van woonplaats te veranderen, ook niet wanneer de man reeds gedurende jaren achtereen naar de Noordzee was getrokken. Waar de stoomvisscherij zich nog

voortdurend uitbreidt, zal er op den duur voor een nog grooter aantal mannen een betrekking op deze schepen te vinden zijn.

Een onteigening van de netten zouden wij al evenmin willen voorstellen; immers reeds vele visschers hebben thans hunne dure netten aan anderen verkocht; verschillende van het meer duurzame vischwant als de botnetjes, de palingfuiken, de kubben, enz., kunnen waarschijnlijk ook nog op het af te sluiten water worden gebruikt, althans gedurende verscheidene jaren. Het vischwant dat bepaald onbruikbaar wordt, (voornamelijk de staande haringnetten en staande ansjovisnetten) is op zichzelf reeds van zoo korten duur, dat dit door het gebruik van enkele weinige jaren zal zijn verteerd; indien de vischer dus tegen den tijd, dat de visscherij op haring en ansjovis dreigt te verminderen, deze netten niet meer vernieuwt, zal zijn kapitaal vanzelf ophouden in die netten belegd te zijn. Bovendien zou de staat, indien hij de schepen en de netten ging onteigenen, bezitter worden van een aantal voorwerpen, die voor den Staat ongeveer waardeloos zouden zijn, maar die in handen van particulieren nog wel altijd voor betere prijzen zijn te gelde te maken, of allicht voor eenig ander doeleinde zijn te gebruiken; daarom achten wij eene onteigening van vaartuigen en vischwant onpraktisch en onraadzaam.

Wij gelooven, dat de Staat het best zal handelen met eene tegemoetkoming in geld te geven; niet eene som ineens, want dat zou toch vrijwel met eene onteigening gelijk staan, maar eene geregelde bijdrage gedurende korteren of langeren tijd. Indien de Staat eene bijdrage ineens zou geven, dan zouden de visschers ook opeens in het bezit van een vlottend kapitaal worden gesteld, dat dadelijk zou worden verdeeld voor betaling van schulden, zoodat de crediteuren der visschers allicht kans zouden hebben opeens hunne vorderingen betaald te krijgen; maar dan zou de visscherman weliswaar voor een kort oogenblik zonder schuld, maar tevens op hetzelfde oogenblik

weder zonder middelen staan, terwijl de belemmering van zijn bedrijf zou voortduren. Wij vreezen dus, dat eene dergelijke regeling voor de visschers en zelfs voor hun leveranciers niet anders dan nadeelig zou kunnen werken. Werd het geld niet gebruikt voor afbetaling van schulden, dan zou een groot aantal visschers zich vermoedelijk opeens willen werpen op het openen van gelijksoortige zaakjes of neringen, welke door hun groot aantal al direct elkander eene doodelijke concurrentie zouden aandoen. In een anderen vorm zou het kapitaal dan al zeer spoedig verbruikt zijn, zonder den visscherman eenig nut te hebben verschaft.

Wij achten het daarom veel verkieselijker aan den visscherman eene wekelijksche uitkeering te geven; aan de ouderen gedurende hun leven lang, aan de jongeren — of althans aan een aantal onder dezen — gedurende een beperkten tijd, welke ongeveer als overgangstijdperk van den ouden tot een nieuwen toestand zou zijn te beschouwen. Wij zouden de ouderdomsgrens voor pensioneering willen gesteld zien op 50 jaar, zoodat alle visschers van 50 jaar en daarboven levenslang eene wekelijksche uitkeering zouden genieten.

Men zou hierbij eene onderscheiding moeten maken, welke ook thans bestaat. Uit het gedetailleerd overzicht van elke plaats en onzen daarbij gevoegden verzamelstaat kan blijken, dat lang niet alle visschers hun bestaan geheel en al op de Zuiderzee vinden; vele zijn er die slechts gedurende een gedeelte van het jaar op de Zuiderzee hun brood verdienen, enkelen zelfs werken slechts gedurende eenige maanden of weken in de Zuiderzeevisscherij. Wij vinden geen aanleiding om voor deze personen een anderen toestand te scheppen, dan waarin zij zich thans bevinden. Daarom zouden wij het niet meer dan billijk achten die uitkeering van wekelijksche toelagen te beperken tot den tijd, gedurende welken de hiervoor in aanmerking komende personen thans hun brood op de Zuiderzee verdienen. Voor de visschers, die thans het geheele jaar op de Zuiderzee visschen, zal die uitkeering voor

het volle jaar dienen te geschieden; voor hen die slechts zes maanden op de Zuiderzee verkeerden, slechts gedurende dat zelfde tijdvak van 6 maanden, en zoo vervolgens analoog in alle gevallen. Een Urker visscher b.v. die gedurende 6 maanden op de Zuiderzee vischt en gedurende 6 maanden op de Noordzee, zal ook later denzelfden tijd op de Noordzee kunnen vissen, maar in den tijd dat de uitoefening van dat bedrijf op de Noordzee te bezwaarlijk is, zijne tegemoetkoming van staatswege moeten ontvangen.

Wat de grootte der uitkeering betreft, zal men er rekening mee moeten houden, dat de oudere visschers niet gemakkelijk de gelegenheid zullen vinden een nieuw bedrijf uit te oefenen; wel zal hun natuurlijk vaak de gelegenheid open staan een kleine bijverdiensite te vinden, daar zij de handen thans geheel vrij zullen krijgen. De jongere mannen daarentegen zullen voor het meerendeel wel in staat kunnen zijn om ander werk te vinden, of hun bedrijf op andere wijze te gaan uitoefenen. Wij gelooven dan ook dat er geen goede reden is aan te nemen om aan die jonge visschers eene uitkeering te geven, welke ongeveer met een pensioneerings gelijk zou staan; deed men zulks, dan zou dit zeer verlamdend werken op de energie van die jonge menschen, en zouden zeker noch dezen, noch de gemeenschap er mede gebaat zijn om een aantal gepensioneerden in de kracht van het leven te kweeken. De tegemoetkoming aan de jongeren zal dus uit den aard der zaak eene veel geringere moeten wezen.

Op grond van deze overweging zouden wij willen voorstellen een wekelijksch pensioen levenslang uit te keeren aan visschers van 50 jaar en daarboven tot een bedrag van f 6.— per week, en aan de jongeren in het algemeen een bedrag van f 2.50 per week. Aan de jongeren zou dit bedrag slechts gedurende een zeker aantal jaren zijn uit te keeren, omdat de uitkeering alleen ten doel mag hebben hun gedurende den overgangstijd tegemoet te komen. De uitkeering zal dan ook

niet langer dan b.v. gedurende een zevental jaren mogen geschieden.

Natuurlijk kan men die uitkeering niet aan alle mannen beneden 50 jaar geven, ook daaraan zijn grenzen te stellen, en wij zouden die grenzen willen stellen als volgt: aan de mannen van 40 tot 50 jaar aan allen; aan de mannen beneden 40 jaar, alleen voor zoover zij gehuwd zijn, of zijn weduwnaar met kinderen te hunnen laste. De ongehuwden, die zich gemakkelijker verplaatsen kunnen om een ander arbeidsveld op te zoeken, en die dit thans ook reeds in vrij grooten getale vrijwillig doen, hebben ons inziens geen recht op eenige uitkeering.

Bovendien zou in al deze gevallen de uitkeering moeten beperkt blijven tot den tijd, gedurende welken de Zuiderzeevisscherij als broodwinning werd uitgeoefend vóór de afsluiting.

Wij zouden deze verschillende uitkeeringen willen laten ingaan op een tijdstip, waarop de gevolgen van de afsluiting en drooglegging in eenigszins belangrijke mate beginnen merkbaar te worden. Wij vermoeden, dat dit het geval zou kunnen zijn b.v. na het vierde jaar na den aanvang van het leggen van den afsluitdijk. De tijdelijke uitkeering aan de jongere lieden zou b.v. kunnen geschieden van het vierde tot het elfde jaar na den aanvang van de afsluiting.

Overigens meenen wij, dat voor het verkrijgen van eenige uitkeering, van welken aard dan ook, alleen in aanmerking kunnen komen personen, die reeds bij het indienen van een eventueel aan te nemen wetsontwerp tot afsluiting en gedeeltelijke drooglegging der Zuiderzee, de vischvangst op de Zuiderzee als hunne eigenlijke broodwinning uitoefenen; wie na de indiening van dat wetsontwerp dit bedrijf zou beginnen, weet van te voren aan welk risico hij zich blootstelt, en heeft dus — ons inziens — geen recht in de uitdeeling opgenomen te worden.

Daar het vischseizoen niet in elk jaar volkomen hetzelfde

is, zal het waarschijnlijk verstandig zijn eenige regelen vast te stellen volgens welke de visscherij geacht wordt uitgeoefend te zijn, en volgens welke dan ook het tijdperk van uitkeering zal worden geregeld; zoo b.v. de voorjaars-haringvisscherij zal men kunnen stellen op den tijd van 2 maanden, van half Maart tot half Mei; de ansjovisvisscherij op den tijd van 2 maanden van begin Mei tot begin Juli, en mitsdien de haring- en de ansjovisvisscherij tezamen op den tijd van $3\frac{1}{2}$ maand, van half Maart tot begin Juli; wil men niet te krap berekenen desnoods van 4 maanden. Van alle andere visscherijen zou men eveneens met het oog op de uitkeering, gemiddelde tijdperken kunnen vaststellen; de uitkeeringen zouden dus al naar gelang gedurende de onderscheidene tijdperken dienen te geschieden.

In deze uitdeeling, zoowel van geregelde pensioenen als van tijdelijke tegemoetkomingen zouden wij onder de visscherlieden willen doen deelen de eigenlijke beroeps-Zuiderzeevisschers; wij zouden daarvan volstrekt willen uitsluiten de gelegenheidsvisschers, die overigens een ander bedrijf uitoefenen, en ook de beroepsvisschers, die op de Zuiderzee slechts als gelegenheidsvisschers verschijnen. Onder deze categorie verstaan wij de groote menigte personen, die feitelijk hun brood in andere bedrijven verdienen, doch op ongeregelde wijze nu en dan eens op de Zuiderzee komen om aldaar wat mede te profiteeren van den tijdelijk grooten vischvoorraad. Het zijn natuurlijk voornamelijk de ansjovisvisschers, die geen andere visscherij uitoefenen, die onder deze categorie zijn te brengen; doch ook de beroepsvisschers, die b.v. het geheele jaar op de Noordzee visschen, maar alleen in goede ansjovisjaren een kansje komen wagen op de Zuiderzee. Wij vinden geen enkele aanleiding om deze lieden in eenige schadeloosstelling te betrekken; is de ansjovis niet overvloedig dan komen zij evenmin op de Zuiderzee, zoodat te hunnen aanzien van een geregeld bedrijf op de Zuiderzee niet te spreken is. Het zal natuurlijk voor ieder geval afzonderlijk moeten beoordeeld worden of

de personen te rekenen zijn tot de geregelde visschers ja dan neen.

Een voorstel te doen tot schadevergoeding aan de aanverwante bedrijven achten wij voorshands onmogelijk, omdat zooals wij reeds vroeger hebben uiteengezet de aanverwante bedrijven zulk eene groote verscheidenheid aanbieden. In het algemeen gelooven wij, dat het meerendeel dier bedrijven van eene afsluiting geen ernstig nadeel zal ondervinden; dat veel eer verscheidene van die bedrijven eene groote verlevendiging van zaken zullen medemaken. Bepaaldelijk hebben wij hierbij het oog op de scheepswerven, zeilmakerijen, smederijen en mandenmakerijen. Voor al die bedrijven zal er bijna zeker meer te doen zijn, wanneer een nieuw levendig verkeer op de Zuiderzee in het leven wordt geroepen, welk verkeer reeds dadelijk vergroot zal worden bij het uitvoeren der werken tot afsluiting.

Een ander geval is het met de rookerijen en de zouterijen. Het is niet onwaarschijnlijk dat verschillende dezer inrichtingen hun reden van bestaan zullen verliezen, althans voor zoverre zij op grooten afstand van den afsluitdijk zullen gelegen zijn; immers er zal ontegenzeggelijk minder haring en ansjovis in die plaatsen worden aangebracht, en die aanbrengst zal in de plaatsen aan de zuid- en aan de oostkust waarschijnlijk geheel en al ophouden. Indien dan voor de gebouwen van deze inrichtingen geen ander passend gebruik is te vinden en het zou blijken, dat zij leeg zouden blijven staan, dan zouden wij het alleszins billijk achten, dat aan de eigenaren dier gebouwen in een of anderen vorm ook eene schadeloosstelling zal worden gegeven. Wij achten het echter voorbarig thans op deze toestanden vooruit te loopen, omdat met geen mogelijkheid kan worden voorzien, waarvoor deze gebouwen bruikbaar zullen zijn. Wij achten het toch volstrekt niet onmogelijk, dat verscheidene daarvan als pakhuis of opslagplaats voor materiaal of voor andere producten kunnen dienst doen, en

wij gelooven, dat slechts in geval van werkelijk gebleken schade aan eene tegemoetkoming mag worden gedacht.

Wij willen dus alleen wijzen op de wenschelijkheid om ook aan deze inrichtingen eene schadevergoeding toe te kennen bij werkelijk gebleken schade; doch wij vinden geen vrijheid dezen post anders uit te trekken dan pro memorie.

Wij wezen er reeds op, dat de Staat nog in een ander opzicht actief moet optreden, om de mogelijk nadeelige gevolgen van de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging zooveel mogelijk uit den weg te ruimen. Daartoe behoort ook het bieden van de gelegenheid om anderen arbeid op te zoeken. De Staat kan dit doen op tweeërlei wijze:

a. door scholen te stichten alwaar zeevaartkundig onderwijs wordt gegeven tot het aanleeren van de bekwaamheden, vereischt voor het bevaren van de groote zee. Hoe nuttig die inrichtingen werken kan thans reeds blijken uit de resultaten van die scholen te Vlaardingen en te Enkhuizen. De jonge visschers, die in Enkhuizen met succes een cursus hebben gevolgd, kunnen al dadelijk meer geld verdienen op de loggers, dan hun minder goed onderlegde confraters. Dergelijke scholen zouden ook op te richten zijn tot het aanleeren van een eenvoudig landbouwbedrijf, als veehouder, enz.

b. De Staat zal ook een goed werk verrichten met nieuwe en snelle middelen van gemeenschap in het leven te roepen, waarmede de visschers van hunne afgelegen woonplaatsen kunnen komen naar de nieuwe centra van arbeid. Vooral voor de afgelegen plaatsen als bijv. Urk, kan dit een levenskwestie worden. Urk is ongeveer 4 uren verwijderd van de naastbijzijnde bewoonde plaatsen; indien door een geregelde en snellen stoomvaartdienst de Urkers in de gelegenheid zouden worden gesteld om van uit hun woonplaats werk te zoeken in andere streken, dan zouden de Urkers niettemin op hun eiland kunnen blijven wonen; zoo stellen wij ons voor dat er een geregelde wekelijksche of tweemaal wekelijksche stoomvaartdienst zou te openen zijn van Urk naar den afsluitdijk,

om het den Urkers mogelijk te maken aan dien afsluitdijk mede te arbeiden. Zij zouden dan niet in slechteren, eer in beteren toestand komen dan thans, omdat zij ook thans in den regel voor minstens een week van huis gaan en slechts voor den Zondag bij hun gezin terugkeeren. Geschiedt dit evenzoo van uit andere plaatsen, als b.v. van uit Volendam per tram, trein of boot, en worden de tarieven van vervoer voor deze personen zoo laag gesteld, dat deze geen belemmering voor het reizen kunnen opleveren, desnoods voor een bepaald aantal jaren gratis, dan zal men niet bevreesd behoeven te zijn dat de gezinnen zullen wegtrekken van de plaatsen waar zij thans wonen. De visschers zijn over het algemeen zeer conservatieve menschen en zijn vooral gehecht aan hunne woonplaatsen; wordt het hun dus mogelijk gemaakt daar te blijven wonen, dan zien wij geen enkele reden, waarom de vrees van de Commissie Demmer zou worden bewaarheid, dat een groote uittocht van visschers zou plaats vinden en daarmede de woningen overvloedig en waardeloos zouden kunnen worden.

Mocht de Staat ook in deze beide richtingen zijn zorgen wijden aan de bevolking van de Zuiderzeevisschersplaatsen, dan gelooven wij dat hij ook in dit opzicht zal medewerken om de nadeelen der afsluiting tot een minimum terug te brengen, ja veeleer die afsluiting ook voor de visschers tot eene zegenrijke gebeurtenis te maken.

Op welke geldelijke offers zou eene tegemoetkoming, als door ons in de voorgaande regelen aangegeven, voor den Staat komen te staan?

Ziedaar eene vraag, die wij binnen bepaalde grenzen van nauwkeurigheid niet kunnen beantwoorden, daar dit natuurlijk zal afhangen van de toestanden, die zich werkelijk zullen voordoen op het oogenblik dat zulke schadevergoeding zal moeten worden uitgekeerd, en die toestanden thans onmogelijk zijn te voorzien.

Om echter ook in dit opzicht eenig beeld te verschaffen, zullen wij niettemin trachten eene begrooting daarvan op te stellen, gegrond op de toestanden van den voorzomer van 1905, uitdrukkelijk voorop stellende dat deze begrooting geen/andere beteekenis mag hebben, dan eene proeve om ten naastebij het bedrag dier schadevergoeding eenigszins onder cijfers te brengen.

Bovendien kunnen wij die schadevergoeding slechts onder cijfers brengen voor zooverre betreft de uitkeering van geldelijke bijdragen aan de visschers; met het oog hierop hebben wij de visschers, welke volgens onze plaatselijke lijsten in den voorzomer van 1905 in de Zuiderzeeplaatsen aanwezig waren, gesplitst in 2 categorieën: de visschers van 50 jaar en daar boven, en de mannen van 20 tot 50 jaar.

Wij hebben ons op het standpunt gesteld, dat op dit oogenblik pensioen zou zijn te verleenen, op de wijze als boven door ons aangegeven, aan alle visschers van 50 jaar en daar boven. Daarom hebben wij de schifting van de visschers van 50 jaar en ouder nog verder doorgevoerd en hebben wij nagegaan van iederen visscher tusschen 50 jaar als jongste leeftijd en 85 jaar als oudste leeftijd — waarvan er één werd gevonden — hoeveel maanden zij geregeld de visscherij op de Zuiderzee als eigenlijk beroep hebben uitgeoefend. Voor ieder dier personen hebben wij laten uitrekenen hoe hoog de prijs zou zijn voor het koopen van een lijfrente van f 6.— per week, uit te keeren gedurende een aantal weken of maanden, gedurende welke ieder dier visschers in de laatste jaren geregeld de visscherij uitoefende. De Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente heeft de groote welwillendheid gehad deze berekening voor ons te doen uitvoeren. De berekening is weergegeven op den hierachter staanden staat, en heeft als uitkomst opgeleverd, dat de koopsom van het gezamenlijk aantal lijfrenten van 894 visschers (N.B. één visscher meer dan op onzen verzamelstaat, wegens verschillende opgave van leeftijd van één man) van 50 jaar en ouder zal be-

dragen f 2.509.951.64 voor eene rentebetaling in 3-maandelijke termijnen uit te betalen aan het einde van ieder kwartaal, en voor het geval dat de rente zou moeten betaald worden aan het begin van ieder kwartaal zou die koopsom bedragen f 2.568.074.64. De Levensverzekering-Maatschappij deelt ons daarbij evenwel mede, dat de koopsommen zijn berekend naar de tegenwoordige tarieven, die laag zijn, zóó laag dat zij binnen niet zeer langen tijd verhoogd zullen worden.

Op bladzijde 205 hebben wij uitgerekend, dat wij als totaalcijfers voor de eigenlijke Zuiderzeevisschers konden aannemen 1730 schepen en 3017 koppen van 20 jaar en ouder, die het geheele jaar op de Zuiderzee het bedrijf als visscher uitoefenen. Wij zijn tot dit cijfer gekomen door aan te nemen, dat alle mannen, die niet het geheele jaar op de Zuiderzee visschen, voor deze berekening kunnen worden geacht dooreengenomen geregeld 6 maanden ter Zuiderzee te gaan; daaronder zijn dan begrepen ook allen, die naast de visscherij nog andere bedrijven uitoefenen, die 6 tot 7 maanden op de loggers gaan, en die zijn bedeed. Om boven uiteengezette redenen meenen wij dat deze schatting zeker eer te hoog dan te laag is; trekken wij van dit aantal van 3017 koppen de 894 oude visschers af, waarvoor een pensioen wordt uitgetrokken als reeds gemeld, dan houden wij over een aantal van 2123 koppen, zijnde mannen van 20 tot 50 jaar. Boven hebben wij reeds gezegd, dat wij van deze personen eene geldelijke uitkeering wilden doen geven aan allen die van 40 tot 50 jaar oud zijn; aan degenen, die 20 tot 40 jaar oud zijn alleen, voor zooverre zij gehuwd zijn of zijn weduwnaar met kinderen. Nemen wij evenwel, om onze berekening vooral niet te krap te stellen, aan, dat al deze 2123 mannen voor tegemoetkoming in aanmerking zouden komen — een schatting die natuurlijk veel te hoog is — en berekenen wij dat aan ieder van deze mannen gedurende 7 achtereenvolgende jaren eene uitkeering zou geschieden van f 2.50 per week, dan zou het totaal bedrag hiervoor vereischt, zijn: $2123 \times f\ 2.50 \times 52$ weken

× 7 jaar = f 1.931.930. Voor pensioneerij van oude visschers en wekelijksche uitkeering aan alle visschers van 20 tot 50 jaar zou dus vereischt zijn een bedrag van f 4.500.004.64 (natuurlijk voor zooverre bij de wekelijksche uitkeeringen aan de visschers van 20 tot 50 jaar geen rentewinst wegens latere betaling voor den Staat wordt afgetrokken). Volgens deze berekening zou dus de Staat in het vierde jaar na het begin van de afsluiting hebben te betalen f 2.568.074.64 voor koop-som van de lijfrente en f 275.990.— voor de wekelijksche uitkeeringen aan visschers van 20 tot 50 jaar, tezamen f 2.844.064.64 en verder in ieder volgend jaar tot en met het 11de jaar na het begin van de afsluiting een bedrag van f 275.990.— als wekelijksche toelage aan de visschers van 20 tot 50 jaar. Deze cijfers zijn ook in zooverre ruw geschat, dat geen rekening is gehouden met de sterftekans onder de visschers tusschen 20 en 50 jaar, zoodat noodwendig in den loop der jaren de uit te betalen som geringer zal worden. Volgens deze regeling zou dus aan de visschers tusschen 20 en 50 jaar, die hun bedrijf gedurende het geheele jaar uitoefenen, in die 7 jaren tijds in het geheel worden uitbetaald f 910.— per hoofd. Deze som is dus reeds meer dan de prijs, waarvoor in den laatsten tijd flinke botters, die nog in goeden zeewaardigen toestand verkeeren, door visschers zijn verkocht wegens vrijwillige staking van het visscherijbedrijf; en ondanks deze uitkeering van f 910.— zouden de visschers in het bezit blijven van het materiaal dat zij nu hebben, en waarmede zij of het visschersbedrijf of eenig ander bedrijf kunnen blijven uitoefenen, of welk materiaal zij desverkiezende persoonlijk te gelde kunnen maken.

Het is een toevalligheid, dat het schadecijfer op voorschreven wijze door ons verkregen, merkwaardig nauwkeurig samenvalt met het cijfer door de Staats-Commissie genoemd en door Minister Lely in zijn wetsontwerp overgenomen; immers zoowel ons voorstel van schadevergoeding als de motiveering daarvan, is overigens zeer sterk afwijkende van het voorstel der Staats-Commissie.

STAAT VAN PRIJZEN

op den voet van f 6.— per week gedurende het aantal maanden, dat de oude
beroep hebben

Leeftijd.	Aantal visschers.	Gedurende 2 maanden visschen.	Aantal visschers.	Gedurende 3 maanden visschen.	Aantal visschers.	Gedurende 4 maanden visschen.	Aantal visschers.	Gedurende 5 maanden visschen.
50			4	f 4199.20	5	f 6998.70	1	f 1749.67
51			1	- 1029.03	3	- 4116.12	1	- 1715.05
52			3	- 3027.18				
53			2	- 1974.70	2	- 2632.92	1	- 1645.58
54	1	f 643.57	1	- 965.35	4	- 5148.56		
55	1	- 628.78	2	- 1886.34	3	- 3772.68		
56			2	- 1841.80	4	- 4911.48		
57			1	- 897.59	5	- 5983.90	1	- 1495.98
58			1	- 874.44	1	- 1165.92		
59	1	- 567.07	2	- 1701.22	1	- 1134.14		
60			2	- 1654.30	2	- 2205.74		
61	1	- 535.53					3	- 4016.49
62	1	- 519.49			2	- 2077.94		
63	1	- 503.39			2	- 2013.56		
64			1	- 731.02	2	- 1949.40		
65	1	- 471.88	3	- 2123.43	2	- 1887.50	1	- 1179.69
66			1	- 683.01	2	- 1821.38		
67	1	- 439.19	3	- 1976.37	2	- 1756.76	1	- 1097.98
68	1	- 423.11	3	- 1903.98			1	- 1057.77
69			2	- 1220.66	1	- 813.78		
70			1	- 586.03				
71			3	- 1684.68				
72			1	- 537.94	1	- 717.25		
73								
74			2	- 989.22				
75								
76								
77								
78			1	- 421.63				
79			1	- 404.78				
80								
81								
82								
85								
Totaal	9	f 4732.01	43	f 33313.90	44	f 51107.73	10	f 13958.21

Totaal bedrag der
voor eene rente, betaalbaar in 3-maandelijksche termijnen
Indien de rente betaald moet worden aan 't begin van

VAN LIJFRENTEN.

visschers van 50 jaar en daarboven geregeld op de Zuiderzee de visscherij als uitgeoefend.

Aantal visschers.	Gedurende 6 maanden visschen.	Aantal visschers.	Gedurende 8 maanden visschen.	Aantal visschers.	Gedurende 9 maanden visschen.	Aantal visschers.	Gedurende 12 maanden visschen.	Leeftijd.
6	f 12597.60					42	f 176366.82	50
8	- 16464.48	1	f 2744.08			39	- 160528.68	51
7	- 14126.91	2	- 5381.66			28	- 113015.—	52
4	- 7898.76					57	- 225115.23	53
7	- 13514.90	1	- 2574.27			34	- 131287.94	54
6	- 11318.04					45	- 169770.15	55
10	- 18418.—	1	- 2455.73			48	- 176812.80	56
6	- 10771.02	2	- 4787.12	1	f 2692.76	22	- 78987.48	57
7	- 12242.16	1	- 2331.85			21	- 73453.17	58
9	- 15310.89	2	- 4536.56			34	- 115682.28	59
7	- 11580.10	1	- 2205.74			32	- 105875.20	60
5	- 8033.—	1	- 2142.13			17	- 54624.23	61
5	- 7792.30	3	- 6233.82			20	- 62338.20	62
6	- 9061.02	2	- 4027.12			20	- 60407.—	63
8	- 11696.40					21	- 61406.10	64
5	- 7078.10	2	- 3775.—			22	- 62287.28	65
						17	- 46445.02	66
6	- 7905.48					23	- 60608.45	67
2	- 2538.66	3	- 5077.29			21	- 53311.65	68
4	- 4882.68	2	- 3255.12			14	- 34178.76	69
5	- 5860.30					12	- 28129.44	70
2	- 2246.24					8	- 17969.92	71
2	- 2151.74	1	- 1434.49			6	- 12910.44	72
1	- 1031.07					6	- 12372.78	73
1	- 989.23	1	- 1318.97			7	- 13849.15	74
1	- 950.65					5	- 9506.50	75
						2	- 3653.40	76
						3	- 5267.34	77
								78
						1	- 1619.12	79
								80
						2	- 2971.48	81
						1	- 1418.20	82
						1	- 1237.14	85
130	f 216459.73	26	f 54280.95	1	f 2692.76	631	f 2133406.35	

koopsom f 2.509.951,64
uit te betalen aan het einde van ieder kwartaal.
Ieder kwartaal, dan is de koopsom f 2.568.074,64.

Wij zeiden reeds, dat wij geen kans zien eene begrooting te maken voor de schadevergoeding eventueel uit te keeren aan aanverwante bedrijven. Elke poging daartoe achten wij op dit oogenblik nutteloos en niet voldoende te motiveeren. Wil men niettemin voor alle zekerheid een bedrag van f 500.000.— daarvoor uittrekken, dan zouden wij durven veronderstellen, dat ook die aanverwante bedrijven daarmee voldoende bedacht zullen zijn. Voor nadere motiveering verwijzen wij naar hetgeen wij reeds op verschillende plaatsen boven in den breedte over den omvang en den aard dezer aanverwante bedrijven hebben medegedeeld.

Neemt men dus in aanmerking, dat het cijfer voor het aankopen van lijfrenten en voor de geldelijke uitkeeringen aan de visschers bijna zeker te hoog door ons is geschat, omdat wij niet de sterftekans in aanmerking hebben genomen van de tegenwoordige levende visschers en hun aantal voortdurend vermindert, dan is het niet onwaarschijnlijk, dat, hetgeen eventueel noodig zal zijn voor schadeloosstelling aan aanverwante bedrijven, kan worden bekostigd uit hetgeen zal worden bespaard op de uitkeering aan visschers, volgens bovenstaande berekening; veel zal dit althans niet kunnen verschillen.

Wij meenen dus, dat ook in een nieuw wetsontwerp voorloopig kan worden volstaan met het uittrekken van een bedrag van f 4.500.000.— als schadeloosstelling aan de visschers en aanverwante bedrijven, onder voorbehoud om zoo noodig dit bedrag eenigszins te kunnen verhoogen.

In het kort resumeerende, meenen wij dus als ons oordeel te mogen uitspreken het volgende:

Watergehalte. De menging van zoet en zout water en de toevoer van een en ander wordt beheerscht door sterk afwisselende invloeden, die liggen buiten de menschelijke voorziening, welke zonder afsluiting door menschenhanden niet te beheerschen zijn, en die van grooten invloed kunnen zijn, zoo wel op den vischvoorraad, als op de omstandigheden, waaronder de visscherij is uit te oefenen. In een niet afgesloten Zuiderzee is eene groote afwisseling in het bedrijf mede uit deze oorzaak ook in de toekomst te verwachten.

Vischvoorraad. Men kan niet in het algemeen zeggen, dat de vischvoorraad afnemend of toenemend is; eene telkens onverwacht voorkomende schaarschte of overvloed der verschillende soorten doen alle voorspellingen of berekeningen dienaangaande tot nu toe te niet. Van eene kunstmatige vermeerdering van den vischstand is voorloopig niet veel heil te verwachten, zoolang zoovele ons nog onvoldoend bekende invloeden dien vischstand beheerschen, en zoolang de Zuiderzee in open verbinding staat met de Noordzee.

Eene duurzame verbetering in den vischstand is nauwelijks te verwachten door het verbieden van het gebruik van enkele kuilnetten; mocht tot een verbod van zekere vischtuigen worden overgegaan, dan mag men niet uit het oog verliezen, dat ook andere vischtuigen, die of zwangere visch, of vischeieren en larven vernietigen, evenzeer schadelijk werken, althans gedurende bepaalde tijdvakken.

Bij afsluiting gaat de visscherij in de Zuiderzee te niet op haring, ansjovis, garnalen, geep, schelpdieren en zeegras. Voor de drie eerste soorten is dit verlies van groote betekenis; de opbrengst der drie laatste is in het af te sluiten gedeelte van weinig belang en komt niet in vergelijking met het bedrijf, hetwelk hierop buiten den afsluitdijk kan voortgezet worden.

Dat de bot-, paling- en spieringvisserij zullen verdwijnen na afsluiting, kunnen wij zonder nader bewijs niet aannemen.

Schepen. Het is niet aan te nemen, dat de thans aanwezige schepen na afsluiting onbruikbaar zullen worden binnen den afsluitdijk; al zal ontegenzeggelijk van eenige soorten de bruikbaarheid verminderen. Vermoedelijk zullen er ook te veel schepen van enkele typen zijn voor het af te sluiten gedeelte. Eensdeels vermindert dit aantal echter reeds geregeld door verkoop naar elders en door slooping van oude schepen, terwijl nieuwe in de laatste jaren in geringer aantal bijgebouwd worden, en herhaaldelijk de schepen nu reeds omgebouwd worden om ze geschikt te maken voor andere doeleinden; anderdeels kunnen de schepen, die thans de Noordzee bevissen, dit na afsluiting blijven doen. Het is dus niet onaannemelijk, dat het mogelijk te veel aan schepen op geleidelijke, natuurlijke wijze zal verminderen.

Vischtuigen. De vischtuigen voor haring, ansjovis en garnalen worden onbruikbaar in het afgesloten gedeelte; die voor bot en spiering zullen waarschijnlijk nog vrij geruimen tijd gebruikt worden en die voor paling zullen bijna zeker hunne waarde behouden. Het verlies van bruikbaarheid der staande netten zal waarschijnlijk niet zwaar wegen, daar deze netten na het verloop van enkele weinige jaren versleten zijn, en vernieuwing na aanvang der afsluiting denkelijk achterwege zal blijven. De andere vischtuigen, voor haring, ansjovis en garnalen zijn duurzamer, en berokkent dus de onbruikbaarheid van deze allicht een verlies; de waarde dezer vischtuigen is evenwel veel geringer, nog geen derde, soms nog geen zesde der staande beugen. Alles te zamen genomen zal de schade, hieruit voortspruitende, niet van grooten omvang zijn.

Visschers. Het aantal beroepsvisschers is ontegenzeggelijk in de laatste jaren voortdurend aan het afnemen, en dat

wel in vrij belangrijke mate. Steeds meer mannen zoeken werk op de Noordzeeschepen in dienstbetrekking, of in den landbouw of in andere bedrijven. Slechts de ouderen blijven als regel bij de Zuiderzeevisscherij, omdat zij geen ander bedrijf meer kunnen aanvangen. De toestand der schippers is over het algemeen sterk achteruit gegaan; de toestand der knechten is over het algemeen slecht. Velen, zoowel der schippers als der knechts, zitten op bedenkelijke wijze in de schuld. Er is voorloopig geen gegrond uitzicht, dat zij deze kunnen aflossen.

Aanverwante bedrijven. Het is welhaast onmogelijk een eenigszins volledig overzicht te geven, in hoeverre deze bestaan van de Zuiderzeevisscherij. Alleen de rookerijen en zouterijen kunnen geacht worden ongeveer uitsluitend hiervan te bestaan; de werkzaamheid dezer bedrijven bepaalt zich evenwel tot het seizoen van visschen, zoodat deze uit den aard der zaak niet van geregelde duur en van gelijkmatigen omvang is. Verreweg het meerendeel der andere bedrijven bestaan voor een groot deel van andere industrieën dan de Zuiderzeevisscherij. Van de meest bloeiende kan getuigd worden, dat zij nagenoeg niets van de visscherij te doen hebben. Slechts enkele weinige werven, zeilmakerijen en mandenmakerijen bestaan voor een aanmerkelijk deel van de Zuiderzeevisscherij; ook voor vele van dezen kunnen de vermeerderde vrachtvaart bij afsluiting en de dan nieuw ontstaande industrieën een betere dan slechtere toestanden scheppen.

Oorzaken van verval zijn o. i. niet zoozeer te zoeken in eene groote vermeerdering van het aantal visschers, of in een achteruitgang van den vischstand, daar geen voldoende gegevens aanwezig zijn om tot het bestaan van een dier beide bezwaren te besluiten. Veeleer is de achteruitgang toe te schrijven aan de veranderde wijze van visschen, die het uitoefenen der visscherij veel kostbaarder heeft gemaakt, en aan het op natuurlijke wijze verloop der visscherij als klein bedrijf tegen-

over de steeds zich uitbreidende groot-visscherij, voornamelijk met stoom. Indien de afsluiting niet binnen kort mocht worden ondernomen, is het geenszins onmogelijk, dat de Zuiderzee-visscherij nog aanmerkelijk zal inkrimpen. In alle plaatsen is eene sterke neiging waar te nemen om de visscherij vaarwel te zeggen en zoo mogelijk een ander beroep te kiezen. De afsluiting wordt dan ook zelfs door vele beroepsvisschers als eene welkome uitkomst beschouwd, mits zij door den tijd van overgang worden geholpen.

Middelen tot verbetering zonder afsluiting zijn te vinden in eene veelvuldiger en betere toepassing van de coöperatie, misschien in eene regeling van vischgebied voor bewegelijk en voor staand want, en in strenger politietoezicht op het vernielen van vischtuigen. Verscherping van politie-maatregelen en uitbreiding van politiepersoneel zijn daartoe noodig. Het is evenwel niet waarschijnlijk, dat de oorzaken van verval daardoor zouden zijn op te heffen. Afdoende verbetering is dus ook hierdoor niet te verwachten.

Directe gevolgen van de afsluiting. Door de afsluiting zullen velen ernstig worden benadeeld in hun tegenwoordig bedrijf, al moge dit dan ook weinig winstgevend zijn. Ongetwijfeld zullen na de afsluiting zeer veel beter bestaansvoorwaarden geschapen worden, en zal zelfs eene nieuwe visscherij kunstmatig in het leven geroepen en gehouden kunnen worden. Bovendien zal al dadelijk bij den aanvang der afsluiting een ruim arbeidsveld voor velen worden geopend. Vooral de oudere visschers zullen van deze voordeelen evenwel weinig kunnen profiteeren, en men diene wel in het oog te houden, dat de overgang naar de nieuwe betere toestanden verscheidene jaren zal duren en voor velen een moeilijken tijd kan opleveren.

Schadeloosstelling. Er is dan ook uit billijkheidsoogpunt, en wegens het bijzondere van de zaak uit het oog-

punt van algemeen Staatsbelang, alle reden om voor dat overgangstijdperk eene tegemoetkoming te verschaffen aan degenen, die direct nadeel lijden door de afsluiting. Dit nadeel is voor de ouderen van dagen, die geen nieuwen werkkring meer kunnen opzoeken, als levenslang te beschouwen, voor de anderen van tijdelijken duur.

De schadeloosstelling moet niet bestaan in eene onteigening van materiaal, noch in een dwang om met staatshulp een bepaald aangewezen bedrijf te gaan uitoefenen. In beide opzichten is onthouding voor den Staat verkieselijk. De schadeloosstelling dient echter in hoofdzaak te bestaan in eene pensionering der ouden van dagen van 50 jaar en daarboven, eene tijdelijke geldelijke uitkeering aan anderen, het openen van nieuwe verkeerswegen naar de nieuwe arbeidsgelegenheden, opdat de visschers, deze opzoekende, met hun gezin kunnen blijven wonen in hunne tegenwoordige woonplaatsen, en in het doen aanleeren en bevorderen van kennis van andere bedrijven.

Over het uitkeeren eener schadevergoeding aan aanverwante bedrijven is geen oordeel te vellen. In beginsel zij slechts aangenomen, dat indien zulk nadeel werkelijk zal blijken te bestaan, dit dan worde vergoed op de wijze en in de mate als dan zal blijken billijk te wezen. Daarbij zij evenwel ieder geval afzonderlijk te behandelen.

Bedrag der schadevergoeding. Het bedrag der uit te keeren schadevergoeding kan slechts in vrij grove trekken worden geschat. Wij meenen te mogen aannemen, dat dit bedrag de som van f 4.500.000.— niet zal behoeven te overschrijden.

Bij de raming van onkosten der drooglegging zal de Staat dus voorzichtig handelen een bedrag van f 4.500.000.— hiervoor uit te trekken. De wijze van uitkeering zal te zijner tijd een punt van afzonderlijke regeling moeten uitmaken. Eene regeling bij algemeen maatregel van bestuur schijnt daartoe de meest praktische

Aan het einde van haar verslag gekomen, wil de Commissie hierbij een woord van oprechten dank uitspreken aan al degenen, die haren leden hebben bijgestaan in het verzamelen der overtalrijke gegevens ter plaatse. De Commissie heeft zich mogen verheugen in de krachtige medewerking van burgemeesters en secretarissen, op eene enkele uitzondering na; en verschillende havenmeesters, politiedienaren en leden van vischerijverenigingen hebben ook belangrijke diensten kunnen bewijzen. Indien de Commissie eenig succes op haren moeilijken arbeid zal mogen oogsten, zal dit voor geen gering deel zijn te danken aan die bijna allerwegen ondervonden plaatselijke medewerking. Moge deze samenwerking dan tot nut van alle Zuiderzeevisschers strekken.

De Commissie tot onderzoek van den tegenwoordigen toestand van de Zuiderzeevisscherij en aanverwante bedrijven:

J. F. NEEB.

H. J. CALKOEN.

JULES VAN HASSELT.

A. DRAISMA DE VRIES.

G. VISSERING.

C. J. PEKELHARING.

26 October 1905.

TWEEDE DEEL.

VOORWOORD.

Zijne Excellentie de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid Mr. J. C. De Marez Oyens is zoo welwillend geweest om het Dagelijksch Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging in audientie te ontvangen op Vrijdag 21 Februari 1902.

De voorzitter van het Bestuur, de heer W. F. Leemans, zette toen in enkele woorden het doel van het verzoek om audientie uiteen: dat de Vereeniging met belangstelling had gevolgd, hetgeen aangaande de zaak der drooglegging bij de behandeling der jongste Staatsbegrooting zoowel in de gewisselde stukken als in de vergadering der Staten-Generaal van Regeeringswege was verklaard geworden; dat, hoe hoopvol enkele uitlatingen van de Regeering ook mochten geacht worden, niettemin weinig zekerheid was verkregen omtrent de juiste bedoeling der Regeering, of, en zoo ja wanneer het ingetrokken wetsontwerp, al dan niet gewijzigd, wederom bij de Vertegenwoordiging zou worden ingediend en de Vereeniging het op hoogen prijs zou stellen op dit punt wat meer zekerheid te verkrijgen; dat de Vereeniging steeds al hare krachten had ingespannen tot bevordering en bereiking van het schoone doel, en dan nu ook zeer gaarne hare hulp en medewerking bij eenig verder onderzoek zou willen aanbieden, indien de Regeering aanleiding mocht vinden van de diensten der Vereeniging gebruik te maken.

Z. E. de Minister antwoordde den Voorzitter: „dat ook deze Regeering niet kan ontkennen, dat het plan tot drooglegging van een gedeelte der Zuiderzee, in het algemeen als aangegeven door de Zuiderzee-Vereeniging, eene groote aantrekkelijkheid

bezat; dat het Z. E. dan ook genoeg deed het Dagelijksch Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging in audientie te kunnen ontvangen ten einde de redenen van intrekking van het wetsontwerp der vorige Regeering eenigszins nader te kunnen verklaren, welke verklaring Z. E. ook gaarne in de Staten-Generaal zou hebben uitgesproken, indien hem door eene vraag van een der leden de gelegenheid hiertoe ware gegeven geworden; dat toch iedere nieuwe Regeering, uit den aard der zaak eenigszins vreemd komende te staan voor ontwerpen van dergelijk groot gewicht, zulk een plan aan eene nadere overweging zou wenschen te onderwerpen; dat dit slechts kan geschieden voorloopig door intrekking van het ontwerp; dat echter buiten deze algemeene overweging twee bepaalde motieven tot deze handeling hadden geleid:

1^o dat volgens het oordeel der Regeering het vraagstuk van eene eventueel uit te keeren schadeloosstelling aan Zuiderzeevisschers nog niet in alle opzichten voldoende was onderzocht; dat de Minister mitsdien het Rijkscollege voor de Zeevisscherijen had uitgenoodigd alsnog een rapport over dit onderdeel uit te brengen;

2^o dat de Regeering het wenschelijk had geoordeeld, waar het een zoo groot waterstaatswerk betrof als de droogmaking van de Zuiderzee, het oordeel te vernemen van de Inspecteurs van den Waterstaat; dat Z. E. het feit, dat het vorige Kabinet geen aanleiding vond deze autoriteiten te hooren, hieraan toeschreef, dat zoowel het Rijkscollege voor de Zeevisscherijen als de Inspectie van den Waterstaat waren vertegenwoordigd in de Staatscommissie, welke onder het bewind van Z. E. voorganger de plannen der Zuiderzee-Vereeniging reeds had getoetst; dat dit Kabinet echter op het advies van genoemde autoriteiten zelven prijs stelde; dat Z. E. wel spoed bij de zaak heeft betracht, daar reeds bij missives van 21 October 1901 aan deze beide genoemde autoriteiten het bewuste nader onderzoek is ingeleid; dat Z. E. zich natuurlijk over de zaak zelve niet nader kan uitlaten, alvorens die rapporten te hebben ontvangen; dat de

Minister evenwel gaarne de medewerking der Zuiderzee-Vereeniging zal aanvaarden, zoo de gelegenheid zich hiertoe mocht voordoen."

Het is nu bijna vier jaar geleden, dat die audientie plaats vond.

Herhaaldelijk is sedert 1902 in de Vergaderingen van de beide Kamers der Staten-Generaal door verschillende leden de vraag tot den Minister gericht of de bedoelde rapporten reeds waren ingekomen, en zoo ja of aan die rapporten openbaarheid mocht worden gegeven.

Het Dagelijksch Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging heeft, na lang te hebben gewacht op de toezegging van den Minister, tot zijne Excellentie een schrijven gericht, gedateerd 27 Januari 1905 (waarvan de copie is afgedrukt op pagina 142 en volgenden van de brochure „De Afsluiting en Drooglegging der Zuiderzee in de beide Kamers der Staten-Generaal", welke in Februari 1905 door de Zuiderzee-Vereeniging is uitgegeven), aan Z. E. eerbiedig verzoekende de bewuste rapporten, welke blijkens mededeeling van den Minister waren ingekomen, ter kennis van de Zuiderzee-Vereeniging te brengen, aangezien de Zuiderzee-Vereeniging, zoo veel voor den Staat in deze zaak verricht hebbende, meende aanspraak te mogen maken op kennisneming van rapporten, welke haar werk critiseeren.

Z. E. heeft op dit schrijven geantwoord bij missive van 15 Februari 1905, welk antwoord ter zelfde plaatse is afgedrukt, en waarbij de Minister verklaarde alvorens iets verder te dezer zake te doen, te wenschen het door hem gevraagde advies van den Hoofd-Inspecteur-Generaal af te wachten.

Intusschen had de heer Smeenge bij de behandeling der begrooting in de Tweede Kamer, en hadden de heeren Hovy en Breebaart in de vergadering der Eerste Kamer van 1 Februari 1905 eveneens aangedrongen op bekendmaking van deze rapporten. De Minister antwoordde dezen laatsten, dat het door hem gewenschte onderzoek nog niet geheel ten einde was gebracht, maar dat hij reeds in de andere Kamer een tip van

den sluier, welke over het advies van de Inspecteurs-Generaal hing, had opgelicht. De Minister verklaarde verder, met aanhaling van enkele cijfers, dat het advies van deze Inspecteurs-Generaal bepaald ongunstig was, en ging zelfs zoo ver van onder meer te verklaren: „Ik ben overtuigd van den ernst der personen, die deze zaak hebben voorgestaan, al moet ik constateeren, dat naar het mij voorkomt, dat leger niet aan aanhangers wint, doch ook dat de geachte afgevaardigden, die over deze zaak hebben gesproken, eenigszins moeten beschouwd worden als de laatste soldaten op de bres van deze groote onderneming.”

Op het opnieuw herhaald aandringen der leden Hovy en Breebaart verklaarde de Minister nader onder meer: „Het is dus mijn voornemen om, wanneer de Hoofd-Inspecteur-Generaal zijn advies zal hebben uitgebracht, de resultaten van alle onderzoekingen bekend te maken. Dan zal zeker de Zuiderzee-Vereeniging, die zulke kloeke voorstanders heeft als de beide geachte afgevaardigden, niet in gebreke blijven critiek en meening daarover te kennen te geven, en zoo zal de wensch der geachte sprekers, dat ook deze zaak levendig worde gehouden, worden bevredigd.” (Zie handelingen Staten-Generaal 1e Kamer, Februari 1905, en de Zuiderzee in de Staten-Generaal, bladzijde 61.)

Het advies van den Hoofd-Inspecteur-Generaal is onder datum van 27 Maart 1905 aan den Minister toegezonden. De bewuste rapporten zijn evenwel door de vorige regeering niet meer gepubliceerd en ook niet meer ter kennis der Zuiderzee-Vereeniging gebracht, niettegenstaande de Minister wel had goedgevonden het oordeel, in die rapporten uitgesproken, te citeeren ten nadeele van den arbeid der Zuiderzee-Vereeniging.

Een en ander heeft aan het Dagelijksch Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging aanleiding gegeven om na het optreden der nieuwe regeering in Augustus dezes jaars eene audientie aan te vragen bij den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid J. Kraus, en Zijne Excellentie was zoo welwillend het Dagelijksch Bestuur op den 25sten Augustus in audientie te ontvangen.

De Voorzitter van het Dagelijksch Bestuur, de heer W. F.

Leemans, heeft bij die gelegenheid aan Z. E. den stand van zaken uiteengezet en tevens medegedeeld, dat eene afzonderlijke Commissie van zes personen op uitnoodiging van de Zuiderzee-Vereeniging een onderzoek had ingesteld naar den tegenwoordigen toestand van de visscherij op de Zuiderzee en de aan deze visscherij verwante bedrijven, welke Commissie binnen niet te langen tijd hoopte met haar rapport gereed te komen.

Met vernieuwden aandrang werd het verzoek gericht tot den Minister om de bewuste rapporten ter openbare kennis te brengen, en althans aan de Zuiderzee-Vereeniging ter lezing en ter beoordeeling te zenden, opnieuw er op wijzende, dat de Zuiderzee-Vereeniging toch, na al hetgeen zij in deze zaak belangeloos heeft gedaan, recht kon hebben op het vernemen van de bezwaren, welke tegen haren arbeid worden ingebracht.

Zijne Excellentie heeft met groote welwillendheid het Dagelijksch Bestuur te woord gestaan en met onverdeelde aandacht zijn mededeelingen aangehoord. De Minister verklaarde, dat ook hij het niet anders dan billijk achtte, dat de Zuiderzee-Vereeniging zou kennis nemen van deze rapporten, zoodat hij het vaste voornemen had deze rapporten ter kennis van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en van de Zuiderzee-Vereeniging te brengen.

Het Dagelijksch Bestuur mocht het voorrecht genieten reeds bij missive van 9 September 1905 van den Minister een volledig stel afschriften te ontvangen van de 5 bedoelde rapporten, en voelt zich gedrongen hierbij nogmaals openlijk zijn dank uit te spreken aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid voor de promptheid waarmede Z. E. aan het toch alleszins billijke verzoek der Zuiderzee-Vereeniging gevolg heeft willen geven.

De Zuiderzee-Vereeniging heeft met groote belangstelling kennis genomen van deze rapporten, en acht het in het belang der zaak, dat deze ter algemeene kennis worden gebracht. Zij heeft daarom besloten — met toestemming van den Minister — ook deze rapporten in een bundel verzameld te doen drukken en ruim te verspreiden.

De critiek, vooral van de beide Inspecteurs-Generaal van 's Rijks Waterstaat, de heeren Schnebbelie en Van Manen, is op verschillende punten vrij scherp en zou den indruk kunnen doen ontstaan, dat aan het werk der Zuiderzee-Vereeniging ernstige fouten kleven, zoodat dit rapport, niet weersproken wordende, allicht afbreuk zoude kunnen doen aan den jarenlangen onvermoeiden arbeid der Zuiderzee-Vereeniging. Het Dagelijksch Bestuur heeft daarom gemeend, dat het niet mocht nalaten een korte nota van beantwoording aan deze rapporten toe te voegen, waarin in beknopten, doch zeer stelligen vorm de afbrekende critiek op het werk der Vereeniging, voorzoverre deze onjuist en onbillijk zou blijken, zoude worden ontzenuwd en weerlegd. Het Dagelijksch Bestuur ziet, ondanks de scherpe critiek in de hierachter volgende rapporten, de toekomst met gerustheid tegemoet, daar het overtuigd is, dat die critiek onjuist en onverdiend is, en het eigenlijke werk der Zuiderzee-Vereeniging niet raakt. Het doet daarom een beroep op de lezers, om de hier volgende rapporten met de nota van beantwoording als één geheel te lezen en te beoordeelen, en eerst een eindoordeel te willen vormen na van het geheel te hebben kennis genomen.

Het Dagelijksch Bestuur der
Zuiderzee-Vereeniging:

W. F. LEEMANS, Voorzitter.

Mr. H. SMEENGE, Onder-Voorzitter.

P. A. BOS.

J. BREEBAART Kzn.

A. VAN LINDEN VAN DEN HEUVELL.

W. HOVY.

Jhr. Mr. J. F. BACKER, Penningmeester.

Mr. G. VISSERING, Secretaris.

Copie.

MINISTERIE VAN WATERSTAAT, HANDEL
EN NIJVERHEID.

No. 109.

Afdeeling,
KABINET.

's-GRAVENHAGE, 9 September 1905.

6 Bijlagen.

Naar aanleiding van de met U op 25 Augustus jl. gehouden conferentie, heb ik de eer U hierbij te doen toekomen afschrift van:

1^o. een rapport van den Wetenschappelijk Adviseur in Visscherijzaken d.d. 29 Mei 1902;

2^o. een rapport van het College voor de Zeevisscherijen d.d. 26 Januari 1903 No. 4830;

3^o. een verslag betreffende die rapporten van den Hoofd-Inspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat d.d. 31 Maart 1903 No. 553;

4^o. een rapport van de beide Inspecteurs-Generaal van den Rijkswaterstaat d.d. 28 Juli 1904 No. 524/2901;

5^o. een rapport van den Hoofdinspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat d.d. 27 Maart 1905 No. 544 met 1 bijlage.

De Minister van Waterstaat, Handel
en Nijverheid,

(get.) J. KRAUS.

*Aan het Dagelijksch Bestuur van de
Zuiderzee-Vereeniging
te Amsterdam.*

Afschrift.

Helder, 29 Mei 1902.

Aan het College voor de Zeevisscherijen, Secretaris
Professor H. van der Hoeven, Leiden.

Bij schrijven No. 4416 van 30 October 1901 werd mij door U medegedeeld, dat de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid wenschte, dat ik door U werde gehoord „ten aanzien van de belemmering, die de visscherij op de Zuiderzee ten gevolge van de afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal ondergaan, en omtrent de schadevergoeding die dientengevolge aan belanghebbenden zal behooren te worden verleend”.

Het advies, dat ik ingevolge dien wensch van den Minister de eer heb uit te brengen en waarvan Z. E. overlegging verzocht, is het volgende:

Wat in de eerste plaats de belemmering betreft, die de visscherij op de Zuiderzee ten gevolge van de afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal ondergaan, zoo heb ik in mijne dienaangaande reeds vroeger openbaar gemaakte meening eigenlijk niets te wijzigen en daaraan niets toe te voegen. Het is toch nog altijd mijne overtuiging en omtrent dit punt heb ik ook maar van eenigszins bevoegde zijde nooit eene andere meening hooren uitspreken, dat alleen reeds de afsluiting aan de Zuiderzeevisscherij, zooals ze nu uitgeoefend wordt, een einde zal maken. De visschen, met wier vangst de visschers van de Zuiderzee zich bezighouden, zullen n.l. na de afsluiting in het zuidelijk van den afsluitdijk gelegen deel der Zuiderzee niet meer worden aangetroffen en wel om twee redenen niet, 1^o omdat die visschen daar niet meer komen kunnen en 2^o omdat de omstandigheden voor hun verblijf, hun teelt enz. daar dan ten eenenmale ongunstig zijn geworden. Ook kan er geen sprake van zijn, dat de visschers in de vangst van de visschen, die zich later in het afgesloten en allengs ontzilte gedeelte van de Zuiderzee ontwikkelen zullen, eene vergoeding zullen vinden voor het verlies dat de afsluiting

hun berokkenen zal. De groote omvang, die de Zuiderzeevisscherij allengs gekregen heeft, moet daaraan worden toegeschreven, dat dit bedrijf in hoofdzaak bestaat in de vangst van visschen, die schoolsgewijs het bekken binnenvallen, hetzij zij het doen om zich daar te vermenigvuldigen (haring, ansjovis), hetzij zij bij voorkeur van plan zijn van het in de Zuiderzee overvloedige voedsel te profiteeren (bot, aal, garnaal). Een eigen daar goed gedijende, daar telende en blijvend zich voedende vischbevolking heeft de Zuiderzee niet. De kans, dat die wèl te vinden zal zijn, zich wel in voldoende mate ontwikkelen zal in de Zuiderzee, als deze door een dijk afgesloten zal zijn van de gemeenschap met de Noordzee is gering — eigenlijk nul; de kans, dat dan andere visschen zich in eenigszins voldoende mate zullen ontwikkelen is op zijn minst uiterst onzeker. Er dient dus niet uit het oog verloren te worden, dat ook in het gunstigste geval de zoetwatervisscherij op het afgesloten gebied een klein, aan weinige visschers slechts een levensonderhoud verschaffend, bedrijf zal zijn, ook omdat de afsluiting 'een eerste stap zal zijn om tot droogmaking van de daarvoor geschikte gedeelten te komen en dat dat ook juist die gedeelten zullen zijn die voor de voeding van eene rijkere vischbevolking in aanmerking zouden kunnen komen.

Men kan dus gerust zeggen, dat zij, die thans van die visscherij bestaan, reeds door de afsluiting hun broodwinning zullen verliezen. Dat is terecht ook door de Staatscommissie ingezien, en zij meent daarom, en dat in mijn oog niet minder terecht, dat, wordt tot afsluiting overgegaan, de eigenlijke visschersbevolking van de Zuiderzee er aanspraak op kan maken op een of andere wijze schadeloos gesteld te worden voor wat zij dan moet derven. Ook in het, Mei 1901, aangeboden ontwerp van wet tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee wordt (blz. 8 van de Memorie van Toelichting) gesproken van hetgeen gedaan zal moeten worden om het nadeel, dat de Zuiderzeevisschers bij uitvoering van het ontwerp zullen lijden, te vergoeden. Daarvoor (voor die voorziening in de visscherijbelangen)

werd door de Staatscommissie een som van 4.5 miljoen gulden uitgetrokken en met dat bedrag is nu ook de bij het wetsontwerp gevoegde begrooting van de voor de afsluiting te maken onkosten bezwaard. Op blz. 23 van de Memorie van Toelichting in de op Art. 2 van het ontwerp van wet betrekking hebbende uiteenzetting, wordt vervolgens gezegd, dat dat tegemoetkomen in de eerste plaats zou kunnen geschieden, door die visschers, welke thans hun bedrijf uitsluitend of voornamelijk op de Zuiderzee uitoefenen, op Rijkskosten in het bezit te stellen van vaartuigen, geschikt en uitgerust voor de visscherij op de Noordzee. Dat de Staatscommissie nog andere vormen van schade-loosstelling aan de hand had gegeven; dat het der Regeering echter niet noodig voorkwam thans reeds in bijzonderheden vast te stellen, hoe aan het verlies, dat de afsluiting aan de visschersbevolking zal berokkenen, zou worden tegemoet gekomen. Zulks kon later worden geregeld, nadat daarover het advies van eene deskundige commissie zou zijn ingewonnen.

In hoofdzaak vereenigde de Minister Lely zich dus bij het opstellen van zijn wetsontwerp met de op dit punt betrekking hebbende denkbeelden en voorstellen van de Staatscommissie en dat met name:

- a. wat het bedrag van 4.5 miljoen gulden aanging;
- b. wat den hoofdmaatregel betraf, die door de Staatscommissie was aan de hand gegeven: het aanschaffen van Noordzee-visschersvaartuigen voor de Zuiderzeevisschers, terwijl hij, voor bijzonderheden, later op de voorlichting van eene deskundige commissie rekende.

Indien ik mij zelven nu rangschikken mocht onder de voorstanders van die door de Staatscommissie voorgestelde maatregelen, zou de taak, die thans van mij gevraagd wordt, inderdaad eene lichte zijn; ik heb mij echter van den aanvang af niet kunnen vereenigen met het inzicht der Staatscommissie in dit opzicht, en ik stel er prijs op dit nadrukkelijk te verklaren, daar de Staatscommissie mij de eer aandeed mij te raadplegen over de beteekenis, den omvang, zoowel als over den aard der

Zuiderzeevisscherij in hare verschillende bedrijven en in haar verslag van mijne mededeelingen over dit onderwerp ruimschoots gebruik heeft gemaakt. Licht zal het dus op menigeen den indruk gemaakt hebben dat ook voor hare voorstellen in zake de aan de Zuiderzeevisschers te verleenen schadeloosstelling door de Staatscommissie met mij eenig overleg gepleegd was, of ook naar mijne meening gevraagd was omtrent de uitvoerbaarheid der voorgestelde maatregelen. Dit is echter niet geschied.

In mijn oog is de Staatscommissie er allerm minst in geslaagd ter tegemoetkoming van de visschers, die door de afsluiting (al of niet door droogmaking gevolgd) hun broodwinning zullen verliezen, billijke, op zaakkennis berustende en dus voor verwezenlijking vatbare voorstellen te doen.

De voorstellen van de Staatscommissie nader onder de oogen ziende, zoo blijkt dat het voornemen was de Zuiderzeevisschers met geld in staat te stellen met voor de Noordzee bruikbare met drie koppen bemande „blazers” of „botters” de schrobnetvisscherij uit te oefenen, of hun, die daaraan de voorkeur gaven „loggers” met inventaris te verstrekken, waarop 13 man hun brood zouden moeten verdienen met de beugvisscherij.

Onderstelt men, dat ongeveer de helft van het aantal visschers aan blazers of botters en de andere helft aan loggers de voorkeur zal geven, dan zijn de kosten te stellen op f 4.553.500 enz. enz. (Verslag Staatscommissie bladz. 91.) Volgens die onderstelling zouden er voor de 3000 Zuiderzeevisschers, met welke de Staatscommissie rekening houdt, 500 blazers en botters en 115 loggers noodig zijn, om hen op de Noordzee aan het werk te zetten.

Mijne bezwaren nu tegen deze voorstellen zijn drieërlei: 1^o houd ik de visschersbevolking van de Zuiderzee voor ongeschikt voor het visschersbedrijf op de Noordzee; 2^o acht ik de Noordzee zelve volstrekt niet of niet meer in staat aan elk aantal visschersvaartuigen dat men wel daarheen wil zenden, ook inderdaad loonende vangsten te schenken en 3^o is de ligging der meeste Zuiderzee-visschersplaatsen voor het Noordzeebedrijf volkomen

ongeschikt en zal zij dit bij gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee in nog veel sterkere mate worden.

Wat punt 1 betreft zoo wordt door de Staatscommissie uitgegaan van de veronderstelling, dat die 3000 Zuiderzeevisschers lieden zijn, die voor het zeevisschersbedrijf geschikt zijn, die voldoende „zeeman” zijn om op de Noordzee te verkeerén. Men steunt zich daarbij op de ervaring, dat ook een deel van de Urkers en de Volendammers naar de Noordzee gaat en schijnt zoo te redeneeren: als een Volendammer op de Noordzee een bestaan kan vinden, dan kan een Harderwijker, Marker of Vollenhover visscher het ook wel. Maar men vergeet daarbij, dat die Volendammers en Urkers als jongens begonnen zijn op de botters van hun vaders en dat al de schippers een langen leertijd als knecht hebben doorgemaakt; dat, hoe primitief hunne navigatiekennis ook zijn moge, deze volstrekt niet ontbreken mag, zal bij eenigszins ongunstig weder het uitzeilen ook door een behouden thuiskomst gevolgd worden. Daargelaten dat er voor die vloot van Volendammers, Urkers, Enkhuizers enz. die uit botters en blazers bestaande de kustvisscherij met het schrobnet beoefent, eigenlijk geen bestaan meer te vinden is in dat bedrijf, een punt waarop ik straks terugkom, is de ervaring met het gebruik van die kleinere vaartuigen voortdurend opgedaan een zoo weinig gunstige, dat deze zeker niet tot uitbreiding van de visscherij met dat materieel aanmoedigt. Vooral in de langdurige winterperiode zijn ongelukken daarbij alles behalve zeldzaam; is men af en toe in de gelegenheid na te gaan, wie de schipper en welk het personeel geweest is van de verongelukte vaartuigen, dan blijkt dit lot maar al te vaak die scheepjes te treffen, wier bemanningen in ervaring, in kunde en zeemanschap niet hebben uitgemunt. En nu zal men die vloot van vaartuigjes met een 500-tal soortgelijke vergrooten, bemand met Zuiderzeevisschers van Huizen, Bunschoten, Harderwijk, Elburg, Vollenhove, enz.; visschers, die niet gewoon zijn de kust uit het oog te verliezen, die, schoon voor slecht weer niet bang en voor een hobbelig zeetje natuurlijk niet vervaard, tegenover

de berghooge Noordzeegolven, voor de stukken water, die hun vaartuigen van achteren dreigen in te loopen, volkomen machteloos zullen zijn. Mij dunkt, de Staatscommissie heeft door haar voorstel wel het bewijs geleverd omtrent het uiterst bezwaarlijke en in hooge mate gevaarlijke bedrijf, zooals het in de grootste helft van het jaar door de visschers van Volendam, Urk, Texel, Helder, enz. met de kleine blazers en botters op de Noordzee wordt uitgeoefend, al heel weinig kennis te bezitten.

Wellicht nog zonderlinger, nog minder doordacht is echter het denkbeeld een deel (de helft b.v.) van de non-actief wordende Zuiderzeevisschers 13 aan 13 op een logger te plaatsen, ingericht voor de beugvisscherij en die dat bedrijf te willen laten uitoefenen. Ik meen te kunnen volstaan met naar Hoogendijk's beschrijving van dat eeuwenoude, in bepaalde families als 't ware erfelijke bedrijf, zooals dat door de visschers van Middelharnis, Pernis, van Vlaardingen en Maassluis enz. wordt uitgeoefend, (zie zijn „Grootvisscherij op de Noordzee”) te verwijzen, om aan te toonen, dat dat denkbeeld inderdaad niet vatbaar zal blijken voor verwezenlijking. De botters en blazers van de z.g. kustvloot beoefenen een betrekkelijk eenvoudig bedrijf en blijven, althans vaak, in de nabijheid van de kust, maar de loggers zoeken de visch op in de geheele Noordzee: schipper, stuurman en matrozen moeten ervaren visschers, maar voor alles geoefende zeelieden zijn, zal het schip hun mogen worden toevertrouwd. De zeemanschap die noodig is, om zich met een zoodanig vaartuig naar verkiezing te verplaatsen door de Noordzee, moet aangeleerd, onder toezicht in praktijk gebracht en allengs aangevuld worden. En nu betwijfel ik niet, dat er onder die Zuiderzeevisschers, die nu b.v. van 16—25 jaar oud zijn, mannen te vinden zijn, die, als zij zich als jong maatje of matroos lieten aanmonsteren voor de loggervloot tot bruikbare zeelieden zouden opgroeien — maar ongerijmd komt het denkbeeld mij voor die visschers, jong en oud door elkaar, ten getale van 13 op een logger te plaatsen en de Noordzee op te sturen voor de beugvisscherij. Dat zou niets als teleur-

stelling en ellende opleveren. Want behalve dat de navigatie, die daarvoor noodig is, niet zoo maar aanstonds voor het grijpen ligt, is ook het bedrijf zelf, de vangst, zoowel als de behandeling van de gevangen visch, een zeer speciaal bedrijf, dat de vader aan zijn zoon, de oudere aan den jongere leert en wijst en dat even goed zijne jaren van voorbereiding, zijne leerjaren vordert, als elk ander beroep of bedrijf. Daarvoor is het gros van de tegenwoordige visschers van de Zuiderzee ten eenenmale onbruikbaar.¹⁾

Ik acht in de tweede plaats de Noordzee zelve volstrekt niet of niet meer in staat aan elk aantal visschersvaartuigen, dat men wel daarheen wil zenden, ook inderdaad loonende vangsten te geven. Ik geloof niet, dat er op 't oogenblik een werkelijk bekwaam deskundige te vinden zou zijn, die met de Staatscommissie mee zou gaan, waar deze schijnt aan te nemen, dat er ook voor een veel grooter aantal vaartuigen, dan thans in gebruik is, visch genoeg in de Noordzee te vinden zou zijn. Alleen voor de haringvisscherij maakt het op 't oogenblik nog den indruk, dat de daarvoor gebezigde, schoon allengs kolossaal ontwikkelde, visschersvloot wellicht voor eenige uitbreiding vatbaar zou zijn; maar voor de schrobnet- en beugvisscherij is het maximum lang bereikt en zien wij bijna in alle landen eene belangrijke vermindering van het aantal schepen in de plaats komen van de toename, die ons tot voor ongeveer 12 jaar verblijdde. Op geen gebied is die achteruitgang zelfs opvallender dan juist voor de bedrijven, die de Staatscommissie voor de Zuiderzeevisschers heeft uitverkoren: de schrobnetvisscherij en de beugvisscherij. Wat de eerste betreft, is het daarbij van algemeene bekendheid, dat juist de ondiepere, meer nabij de

¹⁾ De billijkheid vordert, dat ik er op wijs, dat ook in de Staats-Commissie de vraag gerezen is, of de Zuiderzeevisschers, en met name die van den Zuid- en Oostkant bruikbaar zullen blijken voor de Noordzeevisscherij. De Commissie durfde daarop geen antwoord geven (§ 24) maar slaat later (§ 61) toch voor met de 3000 Zuiderzeevisschers te handelen, alsof dit vast stond.

kust gelegen gedeelten, waar juist die Zuiderzeevisschers met hun nieuwe botters en blazers hun brood zouden moeten verdienen, grootendeels verarmd, hier en daar zelfs dood gevischt zijn. Die tak van het bedrijf is dan ook allerminst voor uitbreiding vatbaar — afgezien daarvan, of het van een algemeen internationaal economisch standpunt aanbevolen zou mogen worden de kustwateren, wier groote beteekenis voor den groei van de jonge visch in de eerste maanden algemeen erkend wordt, op eigenlijk kunstmatige wijze aan een aanzienlijke versterking van de bevissing te onderwerpen, mag wel als zeker aangenomen worden, dat die wateren langs onze kust niet in staat zullen blijken aan een zooveel grootere visschersvloot een loonend bedrijf te verschaffen.

En wat de vangst van kabeljauw, schelvisch, leng enz. betreft, die het doel is van de beugvisscherij, zoo wijzen de laatste jaren ook daarvoor eerder op achteruitgang dan op vooruitgang. Zooals die visscherij thans bij ons beoefend wordt, gaat zij uit van reederijen of kantoren. Ik geloof mij niet te vergissen als ik zeg, dat wanneer bij de ondernemers dezer reederijen de overtuiging bestond, dat er in de Noordzee ook voor een belangrijk grooter aantal vaartuigen met voordeel met de beug te visschen viel, het aantal dier schepen niet achteruit zou zijn gegaan, ook niet stationnair zou zijn gebleven, maar geleidelijk en allengs belangrijk uitgebreid zou zijn. Dat dat niet heeft plaats gevonden, laat zich verklaren uit de minder gunstige resultaten, die in de laatste jaren met deze visscherij verkregen zijn en die althans voor een deel aan de zeer aanzienlijke uitbreiding, die de vangst met het schrobnet van schelvisch en van andere verwante visschen, de visscherij met stoomvaartuigen in de laatste 20 jaar heeft ondergaan, moet toegeschreven worden. Ook al konden dus de Zuiderzeevisschers als met een tooverslag in bekwame beugvisschers herschapen worden, wat alles behalve mogelijk zal blijken, zou de kans groot zijn, dat spoedig bleek, dat dat bedrijf hun geen brood verschaft en dus een zeer onvoldoende vergoeding opleverde voor hetgeen hun ontnomen was.

Mijn derde bezwaar tegen de door de Staatscommissie voorgestelde oplossing is, dat de ligging der meeste Zuiderzeevisschersplaatsen voor het Noordzeebedrijf volkomen ongeschikt is en dit in nog hooger mate zal worden ten gevolge van de afsluiting en, en zij het ook gedeeltelijke, droogmaking van de Zuiderzee. In § 24 van het Verslag komt over dit punt het een en ander voor, waaruit blijkt, dat ook de Staatscommissie dit bezwaar wel heeft gevoeld. In hoeverre de visscher van den Zuid- en Oostkant bruikbaar zal blijken voor de Noordzeevisscherij is een vraag, waarop de Commissie geen stellig antwoord durft geven. Waarschijnlijk zal hij, wanneer hij in het bezit wordt gesteld van geschikt materieel en zijne woonplaats langs een korte en voldoende diepe vaart in verbinding komt met het IJselmeer, van den nood een deugd maken en zich op de Noordzeevisscherij toeleggen. Een weinig vroeger heet het in dezelfde paragraaf van het Verslag: „Verstreking van woning in eene aan de Noordzeekust gelegen gemeente, zooals IJmuiden of Nieuwediep, kan daartoe echter niet worden aanbevolen. Men zou dan vervallen in soortgelijke nadeelen, als zijn voortgevloeid uit de ontruiming van Schokland” (in 1858). Gaat echter het denkbeeld, dat de Staatscommissie zich van de zaak maakt, in vervulling, dan kunnen de visschers „in hunne tegenwoordige woonplaatsen gevestigd blijven, zonder langdurige afwezigheid uit het gezin”.

Laten wij nu een oogenblik de loggers met hun 13 man equipage, waarvan de Staatscommissie spreekt, buiten beschouwing en bepalen wij ons tot de met 3 man bevolkte botters en blazers, dan hebben wij met vaartuigen te doen, in welke het verblijf voor de schepelingen zoo klein en gebrekkig is, in welke voor drie man bovendien zoo weinig bergplaats aanwezig is, dat hun gebruik het wekelijks huiswaarts keeren van de bemanning volstrekt noodzakelijk maakt. Wat dat zeggen wil voor de vaartuigen, die in Huizen, Bunschoten, Harderwijk, Elburg, Kampen, Vollenhove, Lemmer, enz. thuis hooren, met één woord van al de aan de Zuid- en Oostzijde van de Zuiderzee

gelegen kustplaatsen, als die vaartuigen de Noordzeevisscherij moeten bedrijven en dus of door de haven van IJmuiden of door het zeegat van Texel naar zee moeten gaan en uit zee moeten terugkeeren, is natuurlijk hun het best bekend, die weten met welke bezwaren, met name in het slechtere jaargetijde, de visschers van Volendam en Urk, die op de Noordzee vischen, steeds te strijden hebben. En als nu bovendien, wat toch het doel is der afsluiting, de droogmaking van de langs de Zuid- en Oostzijde der Zuiderzee gelegen polders tot stand gekomen is, zal het huiswaarts keeren van de vaartuigen niet anders als met groot bezwaar en tijdverlies kunnen plaats vinden.

En voor de loggers zal dit natuurlijk in hoogere mate nog het geval zijn. Immers voor die grootere en dieper gaande schepen zal het bijna ondoenlijk zijn na elke reis naar de haven terug te keeren, waar zij thuis hooren. Ze achterlaten in de zeehaven onder de hoede van een of enkele der schepelingen, levert ook groote bezwaren op (men herinnere zich hoe de Scheveningers klagen over het achterlaten van hun vaartuigen in Vlaardingen en Maassluis); daarbij moet men, het zeer belangrijke tijdverlies nog daargelaten, voor de kleine beurzen der visschers niet gering denken over de onkosten, die voor de thuisvarende bemanningen gemoeid zullen zijn met reizen over land van de haven van aankomst (Vlaardingen, Scheveningen, IJmuiden of Helder) naar hunne woonplaatsen aan de Zuiderzee (Bunschoten, Harderwijk of Lemmer bijv.)

Ik acht met een en ander voldoende te hebben aangetoond, dat de voorstellen van de Staatscommissie, om het voorzichtig uit te drukken, niet gelukkig zijn geweest, inderdaad, bij uitvoering niets als teleurstellingen zouden opleveren. Daar ik er nu daarbij van overtuigd ben, dat, wordt tot afsluiting (met of zonder droogmaking) van de Zuiderzee overgegaan, de billijkheid vordert althans een deel der visschersbevolking op meer afdoende wijze te hulp te komen en dit voor uitvoerbaar houd, grijp ik deze gelegenheid gaarne aan om dienaangaande mijne meening te zeggen.

De vraag die in de eerste plaats beantwoord moet worden is, welke de personen zijn en hoe groot hun aantal is, die in de termen vallen bij eventueele afsluiting en droogmaking voor schadevergoeding in aanmerking te komen. Om die vraag nauwkeurig te beantwoorden zou eene plaatselijke enquête in de verschillende steden en dorpen, waar een visschersvloot gevestigd is, noodzakelijk zijn. Met behulp van de in het Verslag van den Staat der Nederl. Zeevisscherijen over 1900 voorkomende cijfers, die op de visschersvloten en de bemanningen van de Zuiderzeeplaatsen betrekking hebben, kan men zich echter aan een schatting van die aantallen wagen en zou nu naderhand blijken, dat men daardoor hier en daar op een dwaalspoor gekomen was, voor eene beoordeeling van den omvang van het bestaande en voor eene bespreking van de te nemen maatregelen, doet dat minder ter zake.

De bedoelde lijst (Bijlage I van het Verslag over 1900: Staat van de Nederlandsche Zeevisscherijvloot en hare bemanning op 1 Maart 1901) geeft voor de Zuiderzee-Visscherij een totaal van 3540 vaartuigen met eene gezamenlijke bemanning van 7548 koppen. Hierbij worden echter zoowel vele vaartuigen als vele koppen meegeteld, die, ofschoon zij voor het meerendeel ¹⁾ wel eens op de Zuiderzee komen en daar wel eens visschen, zeker gerust verwaarloosd kunnen worden, als er van vergoeding voor door de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee te lijden schade gesproken wordt. Ik bedoel in het bijzonder de visschersvaartuigen van buiten den afsluitdijk gelegen plaatsen, waarvan thans verreweg de meeste hun gewone bedrijf buiten het door den dijk af te sluiten gebied uitoefenen, die echter, als de ansjovisteelt in de Zuiderzee gunstig is, niet versmaden daar ook van te komen profiteeren; verder al die vrachtvaarders (tjalken, pramen, enz.) die eveneens alleen gedurende den ansjovistijd en dat met name in de rijkere jaren, op de Zuiderzee

¹⁾ Niet eens alle — de 125 vletten met 258 visschers, bemand van Helder komen b.v. nooit op de Zuiderzee!

komen visschen. Ook komt het mij onnoodig voor aan de eigenaars en verdere bemanningen van die vaartuigen van Urk en Volendam, die gewoon zijn het zwaartepunt van hun bedrijf op de Noordzee te leggen, eene schadevergoeding uit te keeren. Ik schat, dat 190 grootere vaartuigen van Urk (met 570 man) en 112 botters (het halve daar aanwezige aantal) van Volendam (met 224 man) veilig als Noordzeevisschers kunnen aanzien worden en als zoodanig buiten beschouwing kunnen blijven. Ik ben echter van die cijfers niet juist op de hoogte; maar mochten zij later andere blijken te zijn, zoo zal daardoor, naar ik meen, aan de waarde van mijne beschouwingswijze weinig of geen afbreuk worden gedaan.

Het geheele aantal wordt hierdoor met 873 vaartuigen en 2290 koppen verminderd en dus tot 2667 vaartuigen en 5258 koppen teruggebracht. Onder dit aantal zijn er nu echter nog vele, die evenmin zonder meer als volslagen Zuiderzeevisschers voor schadevergoeding in aanmerking komen. Ik bedoel al die honderden lieden, ware occasie-visschers, die zich zoo al niet allen uitsluitend, toch voor het meerendeel alleen in den ansjovistijd met de visscherij bezighouden. Dit zijn de 62 vletten van Andijk met 186 man, de 10 kubbooten van Avenhorn met 30 man, de 16 open booten van Bovencarspel met 32 man, de 158 vletten van Enkhuizen, de 8 gondels van Warder met 8 man enz. enz., samen $\pm$ 1135 vaartuigen met 2265 man. Op eenige schadevergoeding zouden deze lieden natuurlijk gaarne aanspraak maken en die zou hun eigenlijk — in mijn oog althans — ook wel toekomen. Voor velen van hen geldt echter zeer zeker, dat zij gemakkelijk werk zullen kunnen vinden en goed hun brood zullen kunnen verdienen bij de omvangrijke werken, die bij uitvoering van het afsluitings- en droogmakingsplan aan de orde zullen komen. Daar de ansjovisteelt hun hoofdverdiens- is en deze visch ongetwijfeld de eerste jaren, nadat met het bouwen van den afsluitdijk begonnen zal zijn, nog wel zal blijven binnenkomen, hun in de eerste jaren althans nog wel eenige bate uit die vangst ten deel zal vallen, zal er geleidelijk, betrek-

kelijk gemakkelijk dus en vermoedelijk op weinig kostbare wijze, voor gezorgd kunnen worden, dat deze lieden voortgeholpen worden en van de afsluiting dus geen groot nadeel ondervinden.

Er blijven dan 1534 vaartuigen met 3107 visschers over, die in mijn oog meer in het bijzonder voor schadevergoeding in aanmerking komen. Van deze 1534 vaartuigen zijn ongeveer 450 roeivaartuigen, open booten, kubbooten, punters, enz. en 1084 grootere en kleinere zeilvaartuigen: botters, schokkers, blazers, aken, schuiten. Van de 3107 visschers zijn er $\pm$ 1534 eigenaars van vaartuigen en $\pm$ 1573 knechts of jongens, dienende aan boord van visschersvaartuigen; van de 1534 eigenaars bezitten 1084 een volslagen visschersvaartuig en 450 een roeiboot of dergelijk kleiner vaartuigje.

Het komt mij voor, dat men goed zal doen bij het ramen der kosten, die met de uit te keeren schadevergoedingen gemoeid zullen zijn, rekening te houden met deze drie groepen van belanghebbenden:

- a. Zij die in het bezit zijn van een volslagen visschersvaartuig;
- b. Zij, die een klein visschersvaartuig, in 't algemeen gesproken, een boot bezitten;
- c. Zij, die als knecht of als jongen op een visschersvaartuig dienst doen.

Wat nu in de eerste plaats de visschers betreft, die met een hun toebehoorend zeilvaartuig de visscherij bedrijven, zoo brengt de billijkheid in mijn oog mede, dat met hen eenigszins gehandeld wordt, als met personen, wier in bedrijf verkeerende onderneming genaast, onteigend wordt. Hun bedrijfskapitaal steekt in hun vaartuig en in hun vischwant, maar voor een deel ook in hun eigen validiteit, hun geschiktheid voor het bedrijf, hun kennis daarvan. Met dat betrekkelijk klein bedrijfskapitaal zijn zij er regelmatig in geslaagd voor hun eigen levensonderhoud en dat van hun gezin zorg te dragen. Zij kunnen hun „zaak” niet naar eene andere plaats overbrengen en er dient dus bij de onteigening rekening mede gehouden te worden, dat hun

bedrijfskapitaal verloren is gegaan, de plaats, waar zij hun bedrijf uitoefenden gesloten is geraakt, hun eigen ervaring en kennis waardeloos is geworden. Wat deze laatste punten aangaat komen allen vrij wel met elkander overeen; daarentegen maakt het verschil, of het vaartuig groter of kleiner, nieuwer of ouder, beter onderhouden of verwaarloosd is, of hun vischwant in goeden of slechten staat verkeert. Daarmede zal het mogelijk zijn zich aan eene taxatie van hetgeen het bedrijf den eigenaar in den laatsten tijd opleverde te wagen. Want overlegging van de boekhouding, zooals bij overname van ondernemingen in bedrijf geschiedt, vervalt in het geval van de Zuiderzeevisschersvaartuigen-eigenaars, daar door hen althans in den regel geen boek hoegenaamd gehouden wordt.

Eene deskundige commissie (waarvan ook in het wetsontwerp sprake was) zal dus elk geval moeten nagaan en eene taxatie moeten maken van de waarde, die vaartuig en bedrijf voor elk representeert: zoo zal men b.v. vinden, dat die combinatie voor den een, die een oud, grootendeels versleten bottertje, slecht onderhouden vischwant enz. bezit, na aftrek van alle onkosten (van zijn knecht enz.) niet meer heeft kunnen opbrengen dan f 400 of f 500 schoon geld per jaar; voor een ander daarentegen, wiens vaartuig en gereedschap in goeden staat verkeert, kan dat bedrag het dubbele geweest zijn. En nu zou, naar ik meen, de billijkheid mede brengen, dat men dezen eigenaren tot aan hun dood in den vorm van lijfrente of pensioen jaarlijks een bedrag uitkeerde, dat met hetgeen zij volgens taxatie met hun bedrijf schoon verdienden, overeenkwam. Als voorbeeld geef ik aan, dat om eenen man van 50 jaar tot aan zijn dood een jaarlijksche lijfrente van f 600 te verschaffen, bij de Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente te Amsterdam een kapitaal van f 8000 (voor die persoon) gestort zou moeten worden. Het komt mij echter waarschijnlijk voor, dat men bij het sluiten van contracten bij dezelfde maatschappij voor een groot aantal personen en voor de bijzondere categorie van personen, waarvan hier sprake is, gunstiger voorwaarden

zal kunnen verkrijgen. Daar die lijfrente (of dat pensioen) op het hoofd van één persoon komt, zou het gezin van dien persoon bij overlijden niet alleen broodeloos worden, maar ook het geldelijk voordeel, dat anders bij overlijden van het gezinshoofd uit het bezit van de botter of schokker voortvloeit, missen. Daarom zou het in mijn oog aanbeveling verdienen aan elken eigenaar een bedrag in contanten uit te keeren, dat b.v. met de helft van de waarde, die het visschersvaartuig plus het visch-want had, toen het de laatste weken vóór de onteigening nog vischte, overeenkwam, daarbij voor die taxatie aannemende, dat het had kunnen blijven visschen. Met die som zou dan het bedrag, waarvoor de lijfrente werd gekocht, verminderd moeten worden. Met de eigenaars van kleine vaartuigjes zou volgens hetzelfde principe gehandeld moeten worden. De vergoeding, waarop zij aanspraak kunnen maken, is natuurlijk belangrijk geringer, zoowel omdat zij met hunne open schuitjes niet aan alle takken van het bedrijf kunnen deelnemen, het geheele jaar door dus daarmee niet visschen kunnen, als omdat zij daarmee slechts met kleinere, of met mindere netten, of met kleiner ander gereedschap kunnen werken. Hoe groot de verdienste is, die door het bedrijf met een dergelijk vaartuig gemaakt kan worden, moet afzonderlijk voor de verschillende gevallen door taxatie vastgesteld worden — daarna kan met deze personen in hoofdzaak op soortgelijke wijze gehandeld worden, als met de eigenaars van grootere vaartuigen.

Er blijven dan nog over de mannen, die als knecht dienen op de botters van hunne patroons. Voor zooverre zij op 't oogenblik der staking van het bedrijf 50 jaar of ouder zijn, zou het eenvoudigste en billijkste zijn hen te pensionneeren, waarbij het uitkeeren van een pensioen van $\frac{2}{3}$ het bedrag, dat zij in den laatsten tijd als knecht werkelijk verdiend hebben, mij eene goede regeling zou toeschijnen. De jongeren zullen er zeker in slagen na korteren of langeren tijd ander werk te vinden: hetzij zij zich voor de Noordzeevisscherij laten aanmonsteren, hetzij zij bezigheid zoeken bij de werken, die uit de afsluiting en

gedeeltelijke droogmaking der Zuiderzee zullen voortvloeien. Ontstaat er allengs brak- en zoetwatervisscherij in het afgesloten deel dier zee, dan zullen althans sommigen er wel in slagen daarbij emplooi te vinden. Het zal er dus eenvoudig op aankomen, hen tijdelijk te steunen en vooral hen voort te helpen. Voor diegenen, die, ofschoon nog geen 50 jaar, bij de Zuiderzeevisscherij oud zijn geworden („oud” is zoo’n visscher betrekkelijk spoedig), die dus op ’t oogenblik, dat het bedrijf gestaakt wordt, 40 à 49 jaar zijn, schrijft de billijkheid wellicht voor, als voor de 50-jarigen, voor pensionneering zorg te dragen. Dat pensioen zou echter in mijn oog niet voor hun 50ste levensjaar voltooid was, mogen ingaan.

Ik meen hiermede in hoofdtrekken te hebben aangetoond, wat mij, zoo tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee wordt overgegaan, een billijke regeling zou toeschijnen voor hen, die thans gewoon zijn met de visscherij op de Zuiderzee hun brood te verdienen. Eene dergelijke, schoon in onderdeelen van de mijne ook verschillende regeling, op nauwkeurige in de afzonderlijke visschersplaatsen verzamelde gegevens berustende, zou in mijn oog deel moeten uitmaken van elk wetsontwerp betreffende afsluiting en droogmaking, zoodat het bij de behandeling van een zoodanig ontwerp aanstonds mede onderwerp van overleg en bemoeiing kan uitmaken.

De Wetenschappelijke Adviseur in Visscherijzaken,
(get.) P. P. C. HOEK.

Voor Afschrift,

De Secretaris van het College voor de Zeevisscherijen,
(get.) H. VAN DER HOEVEN.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal van het Departement
van Waterstaat, Handel en Nijverheid,
(get.) De BOSCH KEMPER.

Afschrift.

COLLEGE
voor de
ZEEVISSCHERIJEN.

No. 4830.

Bericht op schrijven
van 21 October 1901,
No. 20, Afdeeling Ka-
binet. Betreffende af-
sluiting en droogma-
king der Zuiderzee.

AMSTERDAM, 26 Januari 1903.

Bij bovenvermeld schrijven verzocht Uwe Excellentie ons, dat wij, na daaromtrent den wetenschappelijken adviseur in visscherijzaken te hebben gehoord en met overlegging van diens advies, ons gevoelen zouden doen kennen ten aanzien van de belemmering die de visscherij op de Zuiderzee ten gevolge van de eventueele afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal ondergaan, en omtrent de schadevergoeding, die dientengevolge aan belanghebbenden zal behooren te worden verleend.

Het in afschrift hierbij gaand advies van den wetenschappelijken adviseur kwam kort vóór onze zomervergadering bij ons in, zoodat de uit ons midden benoemde subcommissie destijds nog niet in de gelegenheid was geweest naar aanleiding van dat belangrijke stuk van gedachten te wisselen. De zaak werd dus aangehouden, en, daar de aangelegenheid der droogmaking van de Zuiderzee niet onder de spoedeischede zaken valt te rangschikken, was het niet noodig, dat daarvoor eene buitengewone vergadering werd belegd.

Na beraadslaging in onze gewone wintervergadering van 17 Januari j.l. hebben wij thans de eer Uwer Excellentie het navolgende te berichten:

*Aan den Heer Minister van Waterstaat,
Handel en Nijverheid.*

A. Wat betreft de belemmering die de visscherij op de Zuiderzee tengevolge van de afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal ondergaan, meenen wij met enkele woorden te kunnen volstaan. Het is namelijk ontwijfelbaar, dat door de afsluiting van de Zuiderzee het tegenwoordig daarin uitgeoefend visscherijbedrijf totaal zal worden vernietigd. Haring, ansjovis enz. zullen dan niet meer kunnen binnenkomen en alle thans aanwezige vischsoorten zullen te niet gaan, omdat het zoutgehalte van het water onmiddellijk, en gaandeweg meer en meer, zal verminderen, de verdere samenstelling van het water zal veranderen, en het IJselmeer derhalve eene omgeving zal gaan vormen, waarin die dieren hunne natuurlijke bestaansvoorwaarden niet meer verwezenlijkt zullen vinden en dus onmogelijk gedijen kunnen.

De waarschijnlijkheid, dat hunne plaats door andere vischsoorten zal worden ingenomen, kan niet worden ontkend. Toch valt daarmee, naar ons inzien, thans niet te rekenen, vooreerst omdat het geruimen tijd duren zal, voordat het IJselmeerwater een voor de zoetwatervisochsoorten geschikt milieu zal zijn gaan vormen; ten andere omdat men ten aanzien van de samenstelling en de dichtheid dier toekomstige vischbevolking in de meest volmaakte onzekerheid verkeert. Dat derhalve elke redelijke grond ontbreekt om een voorspelling te wagen aangaande den aard en den omvang van het visscherijbedrijf, dat op het IJselmeer zal kunnen worden uitgeoefend, en dat dus zelfs niet gedacht kan worden aan beantwoording van de vraag, in hoever dat toekomstige visscherijbedrijf door de opeenvolgende indijkingen zal worden belemmerd, dit alles ligt zóó zeer voor de hand, dat wij geen oogenblik langer daarbij mogen stilstaan.

B. In de tweede plaats wenscht Uwe Excellentie ons gevoelen te kennen omtrent de schadevergoeding, die ten gevolge eener eventueele afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee aan belanghebbenden zal behooren te worden verleend.

Wij stellen voorop, dat van eenig recht op zoodanige schadevergoeding geen sprake kan zijn. Telkens en telkens waar de Staat in het openbaar belang maatregelen neemt of werken aanlegt, wordt dientengevolge door particulieren schade geleden. Alleen zij, die van hun eigendom of van een gedeelte daarvan worden ontzet, krijgen de schade vergoed; — met anderen laat zich onze wetgeving en liet zich tot dusver ons staatsbestier niet in. Om maar enkele voorbeelden te noemen: de aanleg van Staatsspoorwegen boorde de vroegere diligence-ondernemingen enz. in den grond en benadeelde de bevolking van talrijke gemeenten, die, tot dusver aan den grooten verkeersweg gelegen, nu plotseling van elke gemeenschap met de grootere centra werden verstoken; — de aanleg van den Nieuwen Waterweg, van het Noordzeekanaal enz. berokkenden successievelijk aan de bewoners van verschillende steden en dorpen ontzaglijke schade; maar geen van die benadeelde personen, wien de uitoefening van hun toenmalig bedrijf volstrekt onmogelijk werd gemaakt, heeft uit de Staatskas een penning schadevergoeding verkregen.

Het eenige ons bekende geval, waarin van Rijkswege ter zake van een ook in het publiek belang gevorderden maatregel eene tegemoetkoming aan belanghebbenden werd uitgekeerd, de ontruiming namelijk van Schokland (Wet van 16 December 1858 Stbl. No. 84), behoort tot eene andere rubriek. Het gold daar eene vrijwillige verhuizing, gepaard met een vrijwilligen verkoop van eigendommen door de bewoners, ten gevolge waarvan het Rijk ontlast werd van uitgaven.

Al kunnen derhalve zij, voor wie de afsluiting der Zuiderzee een nadeel zal medebrengen, geen recht op eenige vergoeding daarvan pretendeeren, zoo meenen wij toch, dat het eene daad van wijs staatsbeleid zal zijn, zoo men ten deze redenen van billijkheid laat gelden. Waar ten gevolge van den aanleg van een werk van openbaar nut duizende personen uit hunne broodwinning worden gestooten en zij, indien de Staat zich om hen niet bekommerde, onvermijdelijk tot den bedelstaf zouden

worden gebracht, daar ligt het, naar ons inzien, wel degelijk op den weg van den Staat het zijne te doen tot vergoeding van dat nadeel, tot voorkoming van die armlastigheid.

De erkenning, dat geen rechtsgrond voor het toekennen van schadevergoeding kan worden aangevoerd, maar dat alleen redenen van billijkheid, humaniteit en staatsbelang daarvoor kunnen worden aangevoerd, bemoeilijkt in niet geringe mate de beantwoording der vraag, hoe ver de Staat ten deze behoort te gaan, met name wie ten deze als „belanghebbenden” zijn te beschouwen.

In dat opzicht heerscht in ons College verschil van gevoelen.

Sommige leden zijn van oordeel, dat (even als bij aanleg van andere werken van openbaar nut alleen de door het werk rechtstreeks benadeelde, d. i. de onteigende partij, wordt schadeloos gesteld) men zich zóó ook hier uitsluitend tot de dadelijk en rechtstreeks belanghebbenden zal mogen en moeten bepalen. Naar deze opvatting zullen het derhalve alleen de visschers zijn, die voor eene schadeloosstelling in aanmerking zullen komen, gelijk trouwens ook in het Verslag van de Staatscommissie en in het advies van den Wetenschappelijken Adviseur geen andere belangen, dan die van de visschers in rekening zijn gebracht. Het gevoelen van deze leden berust ten eerste hierop, dat, indien men ook de vischbereiders, vischhandelaren, scheepstimmerlieden en tal van andere, zijdelings bij de aangelegenheid geïnteresseerden gaat tellen onder de „belanghebbenden”, die voor schadevergoeding in aanmerking komen, men wel weet waar men begint, maar niet weet waar men zal hebben te eindigen, omdat die kring van zijdelings belanghebbenden zich, om zoo te zeggen, tot in het oneindige verwijdt. In de tweede plaats wijzen deze leden er op, dat, indien men thans zóóver gaat van ook op de belangen der niet direct belanghebbenden te letten, de consequentie zal eischen, dat men ook bij onteigening ten algemeenen nutte dien zelfden weg insla. De gevolgen van het stelsel zijn dan niet te overzien.

Andere leden van het College stellen zich op een ander

standpunt. Zij beschouwen de afsluiting enz. van de Zuiderzee als een zóó exceptioneel werk, dat het bij de wettelijke regeling van de onteigening ten algemeenen nutte niet als antecedent kan worden ingeroepen. Deze leden verklaren niet in te zien, waarom de billijkheid wèl en uitsluitend ten aanzien van de visschers, maar niet ten aanzien van anderen zou moeten worden betracht. Wel erkennen zij de onmogelijkheid om op de belangen van allen wier bedrijf ook maar in eenig, nog zoo verwijderd verband staat met de visscherij, te letten; doch zij meenen, dat althans eene tweede uitgebreide categorie van personen ten deze in aanmerking moet komen, namelijk al degenen, die hunne zaken ingericht hebben naar de thans bestaande visscherijtoestanden, — wier bedrijf rechtstreeks en onmiddellijk van de visscherij afhangt, — wier bestaansmiddel alzoo met de vernietiging van de visscherij noodwendig komt te vervallen. Wanneer de beschouwing juist is, dat de visschers gelijk te stellen zijn met hen wier eigendom ten algemeenen nutte wordt genaast, dan is er ook grond voor de bewering, dat het uitsluiten van hen wier bedrijf onverbrekkelijk met de visscherij samenhangt, niet met de billijkheid is overeen te brengen. Wel is het waar, dat sommige van de bestaande inrichtingen, zooals zeil- en blokmakerijen, verplaatst kunnen worden, maar ook met zoodanige verplaatsing gaan aanzienlijke kosten gepaard en de thans gebruikte gebouwen zullen zeer veel in waarde verliezen en op sommige plaatsen zelfs wellicht geheel waardeloos worden. Erger nog zal de zouter en de rooker er aan toe zijn, wanneer het met de ansjovis- en de haringvisscherij gedaan zal zijn. Zijn bedrijf is dan te niet en zijne panden zullen hunne bestemming hebben verloren en, aangezien verloop der bevolking op vele plaatsen waarschijnlijk is, weinig van hunne tegenwoordige waarde behouden. Wat de scheepstimmerwerven betreft, deze zijn ingericht voor den bouw van de kleinere visschersvaartuigen der Zuiderzee, doch voor den bouw van grootere schuiten zijn ze ongeschikt en na de drooglegging ook niet goed meer gelegen. Inderdaad zijn dus de belangen van een uitgebreide

groep van nijvere handwerkslieden bij het werk der *Zuiderzee*-afsluiting en -indijking even nauw betrokken als die van de visschers zelven; te hunnen behoeven dienen derhalve gelijke maatregelen te worden getroffen, als ten bate van de visschers in 't vooruitzicht zijn gesteld.

Zoolang niet vaststaat, welke van de beide hierboven vermelde opvattingen door de Regeering wordt gedeeld, kan van eene raming van het bedrag der schadeloosstelling geen sprake zijn.

Onafhankelijk van het tot dusver besproken punt hebben wij de vraag behandeld, of reeds thans eene tot zekere hoogte betrouwbare raming is te maken van het totaalbedrag der aan de visschers uit te keeren schadevergoeding.

Na overweging van alle tot dusver gepubliceerde of ons van elders bekende gegevens kwamen wij tot een beslist ontkennend antwoord op die vraag. Wij stuiten namelijk telkens op onzekerheden, tot welker oplossing wij niet bij machte zijn.

Zoo hangt bijv. de door de Staatscommissie gemaakte raming ten nauwste samen met haar denkbeeld, dat na de sluiting van de *Zuiderzee* de visschersbevolking het bedrijf op de *Noordzee* zal gaan voortzetten, daartoe door geldverstrekking van Rijkswegen in staat gesteld.

Dit denkbeeld gaat uit van twee onderstellingen.

De eerste is, dat de *Noordzee* een voldoende vischrijkdom bezit, om het aantal visschers, die daar hun brood verdienen, eensklaps met een 3000-tal te vermeerderen. Al kunnen wij nu de onjuistheid van die onderstelling niet bewijzen, zoo hebben wij toch bezwaar om de juistheid er van voetstoots aan te nemen. De resultaten, in de laatste jaren behaald met de door de Staatscommissie bedoelde Noordzeevisscherijbedrijven zijn van dien aard geweest, dat zij tot groote voorzichtigheid nopen. De transformatie van de 3000 *Zuiderzeevisschers* in *Noordzeevisschers* — aangenomen dat ze mogelijk is — schijnt

ons alzoo toe een groot waagstuk te zijn. Wel is er in den allerlaatsten tijd ten opzichte van de kustvisserij eene merkbare verbetering gekomen; maar niets waarborgt, dat die gunstige gang van zaken eene blijvende zal zijn, en wellicht zou de beoogde groote uitbreiding der Noordzeevloot juist het meest afdoende middel zijn, om dien vooruitgang te stuiten en weer ten kwade te doen keeren. Maar bovendien, waar vanwege Nederland deelgenomen wordt aan het pas onlangs aangevangen internationaal wetenschappelijk onderzoek der Noordzee ook in verband met de visscherijbelangen en om daardoor tot eene rationeele bevissing van de Noordzee te komen, daar zou het ons kwalijk verdedigbaar schijnen, zoo Nederland middelerwijl, en zonder den uitslag van dat onderzoek af te wachten, overging tot tenuitvoerlegging van het door de Staatscommissie tien jaren geleden geopperde plan tot uitbreiding van de Noordzeevisserij.

De tweede onderstelling, waarvan het bovenvermelde denkbeeld van de Staatscommissie uitgaat, is deze, dat de tegenwoordige Zuiderzeevisschers ook voor de visscherij op de Noordzee geschikt zijn, althans de daartoe vereischte geschiktheid zich spoedig zullen kunnen eigen maken. Ook van deze onderstelling kunnen wij de juistheid noch ontkennen, noch ze gaafweg aannemen. Men mag, naar ons inzien, in dit opzicht niet generaliseeren. Een onderzoek in alle Zuiderzeeplaatsen zou vermoedelijk leiden tot de conclusie, dat in elke van die plaatsen een aantal visschers wonen, te wier aanzien de onderstelling van geschiktheid of aanleg voor de Noordzeevisserij wèl —, een ander aantal, te wier aanzien die onderstelling niet opgaat. In welke verhouding het een en het ander het geval zal zijn, valt in de verte niet te gissen. Waarschijnlijk loopt die verhouding op de verschillende plaatsen zeer uiteen. Alleen een nauwkeurig plaatselijk onderzoek, onder de leiding of voorlichting van ter plaatse bekende en betrouwbare personen kan ten aanzien van deze voor de beslissing hoogst gewichtige aangelegenheid de noodige gegevens verschaffen. Indien de uitslag

van dat onderzoek zou leeren, dat een betrekkelijk groot gedeelte van de tegenwoordige visschersbevolking geacht moet worden onbruikbaar te zijn voor de Noordzeevisscherij, dan valt daarmee het denkbeeld van de Staatscommissie en hare raming geheel in duigen. In het tegenovergestelde geval blijft, afgezien van het straks geopperde principiële bezwaar de allerbelangrijkste vraag, of dat denkbeeld met het oog op de ligging van de Zuiderzeeplaatsen wel uitvoerbaar is te achten. Voor een groot aantal aan de Zuiderzee gelegen gemeenten durven wij, alleen reeds wegens haar verren afstand van de Noordzee, die vraag gerust ontkennend beantwoorden. Voor een aantal visschers, in andere gemeenten te huis behorende, zullen de bezwaren misschien overkomelijk zijn. Dit zal echter alweer in hooge mate afhankelijk zijn van den aard van het toekomstige visscherijbedrijf; en deze is op zijne beurt weer afhankelijk van den aard en de geschiktheid der bevolking. Hoe onmisbaar het door ons straks aanbevolen onderzoek in die richting en hoe gewaagd eene schatting te dien aanzien is, blijkt uit het advies van den Wetenschappelijken Adviseur. Sprekende over de eigenaars en verdere bemanningen van die vaartuigen, die gewoon zijn het zwaartepunt van hun bedrijf op de Noordzee te leggen (en aan wie hij geen schadevergoeding zou willen zien uitkeeren), stelt hij voor Volendam het aantal dier vaartuigen op 112. De Burgemeester van Edam, waartoe Volendam behoort, ons medelid de heer Calkoen, verklaart echter, dat slechts een 5-tal botters tot die rubriek behooren.

Al is, zoolang de juistheid van de twee bovenvermelde onderstellingen niet is bewezen, eene verdere, tot in bijzonderheden afdalende bespreking van het plan der Staatscommissie om de Zuiderzeevisschers naar de Noordzee over te plaatsen, praematuur te achten, toch meenen wij niet te mogen nalaten de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen op één ook met het bedrag der schadevergoeding in nauw verband staand onderdeel van dat plan.

De Staatscommissie wilde namelijk een deel van de Zuider-

zeevisschers schadeloos stellen, door hun loggers te geven om daarmee de beugvisscherij te beoefenen.

Naar de laatste jaren te oordeelen, zal zoodanige schade-loosstelling geheel onvoldoende zijn, want de beugvisscherij levert tegenwoordig geen behoorlijk bestaan meer op. In de tien jaren, verlopen sedert de Staatscommissie hare plannen ontwierp, heeft het zeevisscherijbedrijf eene niet onbelangrijke evolutie ondergaan; en het is wel als zeker aan te nemen, dat loggers voor de beugvisscherij de concurrentie met de moderne visch-vaartuigen onmogelijk zullen kunnen volhouden. Houdt de tegenwoordige uitbreiding van de stoomvisscherij stand, dan zal alleen de verstrekking van zeer kostbare stoomvisschersvaartuigen inderdaad als eene voldoende wijze van schadeloosstelling zijn te beschouwen; en zelfs al meent men zóó ver niet te kunnen gaan, dan nog staat dit wel vast, dat de logger, waarvan men den Zuiderzeevisscher wil voorzien, niet enkel voor de beugvisscherij, maar mede voor de haringvisscherij zal moeten worden uitgerust. Daardoor zal echter het benodigde bedrijfskapitaal veel grooter worden en zullen ook de uitrustingskosten, die voor het beugvischtuig op f 1000 zijn te stellen, voor het haringvischtuig tot f 6000 à f 7000 per logger klimmen. Bij de berekening van het totaalbedrag der schadeloosstelling zullen deze factoren hunnen invloed duchtig doen gevoelen. Immers men nam aan, dat ruim een honderdtal van die loggers zou moeten worden disponibel gesteld.

Ook wanneer wij, met terzijdestelling van het plan der Staatscommissie om de Zuiderzeevisschers in Noordzeevisschers te hervormen, trachten tot eene raming der schadeloosstelling te komen, stuiten wij op onoverkomelijke bezwaren. Wij bezitten namelijk geene voldoende gegevens aangaande het aantal personen, die in de visscherij hun hoofdmiddel van bestaan vinden, en van hen, die maar alleen bij tijd en gelegenheid, bijv. in een gunstig ansjovisjaar aan het bedrijf deelnemen, noch aangaande het aantal van hen, die zoowel de Noordzee als de Zuiderzee bevisschen, veel minder aangaande de mate waarin zij de

eene en de andere visscherij uitoefenen, — noch eindelijk aangaande de respectieve jaarlijksche inkomsten van de belanghebbers. Elke schatting dienaangaande is in de hoogste mate onzeker.

Om aan al die onzekerheden een einde te maken, weten wij geen ander middel aan de hand te doen dan het instellen eener minutieuse enquête in alle Zuiderzeeplaatsen. En indien Uwe Excellentie zich met dat denkbeeld vereenigt, zal al dadelijk de vraag rijzen, wie met het instellen van dat uitgebreid en moeilijk onderzoek zal worden belast.

Wij hebben de vraag, of wij aan Uwe Excellentie daartoe onze tusschenkomst of medewerking zouden kunnen aanbieden, rijpelijk overwogen, doch kwamen tot ons leedwezen tot eene ontkennende beantwoording. Ons College namelijk bezit niet de macht om de te hooren personen te dwingen tot verschijning of tot het afleggen van verklaring; en gesteld dat die macht ons kon worden verleend, dan hebben wij inderdaad niet de gelegenheid, om ons met eene zoo uitgebreide taak te belasten; onze leden kunnen een plaatselijk en persoonlijk onderzoek van zoo grooten omvang onmogelijk op zich nemen, daargelaten nog, dat wij over de daartoe onmisbare tusschenpersonen ook niet hebben te beschikken.

Wij zien derhalve geene andere mogelijkheid, dan dat de enquête door de Regeering zelve met behulp harer ambtenaren wordt ingesteld. Wij denken daarbij ook aan de mogelijkheid, dat, na voorlichting door de Centrale Commissie voor de Statistiek, het stelsel van telkaarten ook hierbij in praktijk wordt gebracht, om zodoende al die gegevens te verzamelen, die ten deze wellicht te pas zullen kunnen komen. Te meer is het noodig, dat de Regeering met haar talrijk hulppersoneel en niet ons College die taak op zich neme, omdat de enquête zoo kort mogelijk vóór de eventueele indiening van het wetsontwerp en dan binnen den kortst mogelijken tijd moet plaats hebben. Ligt er tusschen de instelling van het onderzoek en de invoering der wet een betrekkelijk lange termijn, dan hebben de met

zooveel moeite verzamelde cijfers weer een groot deel van hun belang verloren.

Het is onze vaste overtuiging, dat eerst na en door zoodanige enquête de aard en de omvang van het door de afsluiting en indijking der Zuiderzee te berokkenen nadeel werkelijk bekend zullen worden; en eerst met de dan verworven bekendheid met alle bijzondere omstandigheden en verhoudingen kan men overgaan tot de splitsing van de belanghebbenden in rubrieken, tot het bepalen van het bedrag en den vorm der schadeloosstelling voor ieder daarvan, om zoo te komen tot eene verdedigbare raming van het totaalbedrag, die thans onmogelijk te geven is.

Het College voor de Zeevisscherijen,
(get.) E. N. RAHUSEN, Voorzitter.
(get.) H. VAN DER HOEVEN, Secretaris.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal van het Departement
van Waterstaat, Handel en Nijverheid,
(w. g.) DE BOSCH KEMPER.

Afschrift.

HOOFD-INSPECTEUR
van den
RIJKSWATERSTAAT.

No. 553.

Brief van 18 Februari
1903, No. 16, Afdeeling
Kabinet.

's-GRAVENHAGE, den 31 Maart 1903.

Onderwerp:

Afsluiting en droog-
making v. d. Zuiderzee.

De kennisneming van het rapport van het College voor de zeevisscherijen ter zake terzijde vermeld, uitgebracht 26 Januari 1903 in antwoord op Uwer Excellentie's schrijven van 21 October 1901 No. 20 Afdeeling Kabinet, stelde mij te leur.

Nadat het College deze aangelegenheid 15 maanden heeft overwogen, terwijl toch reeds 19 Mei 1902 het advies van den wetenschappelijken adviseur bij het College Dr. P. P. C. HOEK, bij het College was ingekomen, komt het antwoord op Uwer Excellentie's vraag om het gevoelen van het College te kennen ten aanzien van de belemmering die de visscherij op de Zuiderzee, tengevolge van de eventueele afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal ondergaan, en omtrent de schadevergoeding, die dientengevolge aan belanghebbenden zal behooren te worden verleend, neêr op het volgende.

Dat de vangst van zeevisch in de Zuiderzee door de afsluiting geheel te gronde gaat, punt A van het rapport, was bekend.

Omtrent aard en omvang van het toekomstig visscherijbedrijf op het IJselmeer, volgens de belanghebbenden bij zoetwater-visscherij verre van te versmaden, doch volgens den wetenschap-

*Aan Zijne Excellentie den Minister van
Waterstaat, Handel en Nijverheid.*

pelijken adviseur in visscherijzaken Dr. P. P. C. Hoek vermoedelijk van weinig beteekenis, ontbreekt daarentegen eene meening in het rapport.

Het voorname punt is echter de schadevergoeding, punt B van het rapport, aan belanghebbenden, bij de wet tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Z u i d e r z e e vast te stellen.

Wie zijn belanghebbenden? alleen de visschers of ook de vischbereiders, vischhandelaars, scheepstimmerlieden en tal van andere zijdelings bij de aangelegenheid geïnteresseerden?

Hier konden ook zijn genoemd de breede schaar van geldschieters onder alle mogelijke vormen, aan de visschers en hun bedrijf.

Dan wel meer beperkt, behalve als eerste categorie de visschers, als tweede al degenen, die hunne zaken ingericht hebben naar de thans bestaande visscherijtoestanden, wier bedrijf rechtstreeks en onmiddellijk van de visscherij afhangt, wier bestaanmiddel alzoo met de vernietiging van de visscherij noodwendig komt te vervallen.

Het College onthoudt zich van eene raming van het bedrag der schadeloosstelling.

Wenschelijk ware geweest, dat het College in ieder geval de schadeloosstelling aan de visschers, waarover geen verschil bestaat en die in beginsel bij het ingetrokken wetsontwerp is opgenomen, nader had beschouwd en geraamd. Daartoe verklaarde het College zich echter buiten staat en bepaalt het zich slechts tot kritiek op de voorstellen van de Staatscommissie. Het rapport van het College heeft eene positieve zijde, dat het onbewimpeld te kennen geeft dat het niet instemt met de oplossing der Staatscommissie. Bij deze afbrekende kritiek blijft echter een opbouwend voorstel achterwege.

Ik raad om alsnog tot het College de vraag te richten:

- a. naar welke beginselen;
- b. op welke wijze en
- c. tot welk bedrag de Zuiderzeevisschers bij eene afsluiting volgens het ingetrokken wetsontwerp der Z u i d e r z e e, zouden

moeten worden schadeloos gesteld, ook in den overgangstijd om een ander bedrijf te kiezen. Onder de Zuiderzeevisschers moeten dan niet mede gerekend worden de zoogenaamde gelegenheidsvisschers, die zich alleen tijdelijk in den ansjovistijd met de visscherij bezig houden. Deze lieden hebben ook thans eene andere hoofdbroodwinning en kunnen bij de werken der afsluiting, later in de polders, best hun levensonderhoud vinden. Hierop wijst Dr. P. P. C. Hoek terecht.

Omtrent de tweede categorie onthoude men zich, bij het feit, dat het werk der afsluiting en van de daarop volgende droogmakerijen voor de streek palende aan de Zuiderzee op zoo veelzijdig gebied nieuwe bronnen van welvaart opent, dat ook dit voldoende ten goede komt aan hen, wier bedrijf rechtstreeks en onmiddellijk van de visscherij afhangt. Alleen den Zuiderzeevisscher komt steun toe bij het te gronde gaan van zijn bedrijf, vermits een visscher niet landbouwer kan worden en alzoo eerst een jonger geslacht weder in de drooggemaakte gronden levensonderhoud vindt.

Door op die wijze de opdracht aan het College te beperken, kan daaraan uitvoering worden gegeven.

Rekent ook dan nog het College, het uit den aard der zaak ten deze meest bevoegde, zich daartoe niet in staat, dan betwijfel ik of langs anderen weg een eenigermate gegrond ander cijfer zal zijn te verkrijgen dan dat voorgesteld door de Staatscommissie, doch dan gaat m. i. daarmee ook het recht van het College verloren, tot kritiek op het door de Staatscommissie voorgesteld, bij het ingetrokken wetsontwerp overgenomen, bedrag van de schadeloosstelling.

Tot het instellen eener tijdroovende enquête in de Zuiderzeeplaatsen, volgens het voorstel van het College, kan ik niet raden.

Ook daartoe wenscht het College tusschenkomst noch medewerking aan te bieden. Daarmede houdt het zich het veld van kritiek ook op het werk der enquêtecommissie open, eene Commissie die mij evenwel overbodig toeschijnt, wanneer men

zich bepaalt tot schadeloosstelling uitsluitend aan de eerste categorie visschers.

Het rapport van den wetenschappelijken adviseur voor vischerijzaken Dr. P. P. C. Hoek is veel stilliger.

Het voorstel van de Staatscommissie om den visschers gelegenheid te verschaffen hun brood, thans deels op de Zuiderzee bevischt, in 't vervolg uitsluitend op de Noordzee te winnen, wordt door hem onuitvoerbaar geacht.

Daar tegenover stelt Dr. Hoek voor om den visschers tot aan hun dood in den vorm van lijfrente of pensioen jaarlijks een bedrag uit te keeren, dat met hetgeen zij volgens taxatie met hun bedrijf netto verdienen overeenkomt.

Mij schijnt zoodanige opvatting van schadeloosstelling overdreven. De voormalige visschers kunnen toch, al is het niet als volslagen landbouwers, al lichtelijk gedeeltelijke verdienste behouden. Intusschen is dit bezwaar voor oplossing vatbaar. Aan het stelsel van Dr. P. P. C. Hoek, dat, wanneer men met hem moet aannemen dat Noordzeevisscherij niet Zuiderzeevisscherij kan vervangen, mij niet verwerpelijk schijnt, ware toe te voegen een verhoudingswaarde bijv. in den zin als volgt: Jonger dan 20 jaren niets, als vatbaar voor een ander bedrijf, dan dat der visschers, van en met 20 tot en met 31 jaren 25% der vergoeding, van en met 32 tot en met 43 jaar 50%; van af 44 tot en met 55 jaar 75%, daar boven 100%, alzoo volle vergoeding.

Wellicht ware eene oplossing in dergelijken zin praktisch en bij de bovenvermelde aan het College te geven opdracht, hare overweging waard.

De Hoofdinspecteur van den Waterstaat,
(get.) LEEMANS.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal van het Departement
van Waterstaat, Handel en Nijverheid,
(w. g.) DE BOSCH KEMPER.

Afschrift.

WATERSTAAT.
1e en 2e inspectie.

No. 524/₂₉₀₁, Kabinet.

Brieven dd. 21 October 1901 No. 20 en dd. 2 Januari 1904, No. 1, Afd. Kabinet.

Betreffende: Afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

'S-GRAVENHAGE, 28 Juli 1904.

Bij Uwer Excellentie's in margine eerstgenoemden brief ontvingen wij de opdracht, ons gevoelen te doen kennen over het, door Uwen ambtsvoorganger ingediende, doch door de tegenwoordige Regeering ingetrokken, ontwerp van Wet tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, en U tevens te doen kennen onze beschouwingen over het plan der Zuiderzeevereeniging, dat tot grondslag heeft gestrekt van bedoeld wetsontwerp.

Wij hebben de eer hierbij aan die opdracht te voldoen.

Uit het door ons medegedeelde zal tevens, zooveel noodig, kunnen blijken van ons gevoelen omtrent de rapporten, die ons werden toegezonden bij bedoelden, zoomede bij Uwer Excellentie's in margine, in de tweede plaats genoemden brief.

Met het oog op eene o. i. meer geleidelijke ontwikkeling van onze denkbeelden omtrent deze aangelegenheid, veroorloven wij ons echter allereerst het plan der Zuiderzeevereeniging in beschouwing te nemen, daarbij op den voet volgende de nota's, welke door die vereeniging werden gepubliceerd.

PLAN DER ZUIDERZEE-VEREENIGING.

1e. Nota, gedagteekend 18 Februari 1887.
Hierin worden voornamelijk overwogen de vroeger meermalen

*Aan Zijne Excellentie den Minister van
Waterstaat, Handel en Nijverheid.*

geopperde bezwaren tegen eene afsluiting der Zuiderzee, waarbij de IJssel binnen de afsluiting zal vallen, en de gevolgtrekking gemaakt, dat die bezwaren geen aanleiding geven, om zulk eene afsluiting, zonder grondig onderzoek, reeds nu voor onuitvoerbaar te houden.

Het in die nota aangevoerde heeft ons geen aanleiding tot bedenkingen gegeven.

2de Nota, gedagteekend 16 December 1887. Deze nota bevat een onderzoek omtrent den invloed der afsluiting van de Zuiderzee, volgens de lijn Noord-Holland-Wieringen-Piaam, op de waterkeering der langs de Zuiderzee gelegen provinciën, zoowel bij stormen als bij doorbraken van rivierdijken, waarbij de Zuiderzee binnen de afsluiting buitengewoon met water zou worden bezwaard.

Hierbij is de binnen den afsluitdijk begrepen wateroppervlakte gesteld op 360000 H.A., en dus niet gerekend op de vermindering, welke die oppervlakte, door daarin aan te brengen droogmakerijen, zal ondergaan.

Wij hebben geen bezwaar tegen het in de nota medegedeelde en tegen het aan het slot daarvan vermelde besluit.

3de Nota, gedagteekend September 1888. In deze nota wordt een onderzoek ingesteld omtrent de waterloozing der betrokken provinciën op de afgesloten Zuiderzee, ook na het daarin aanbrengen der ontworpen droogmakerijen.

Wij hebben in het algemeen geen bedenking tegen het in de nota medegedeelde, ook omtrent de capaciteit der uitwateringsluizen in den afsluitdijk bij Wieringen, doch doen opmerken, dat niet is gewezen op een nadeel, verbonden aan het Loozingspeil van 0.40 M. — N. A. P. der afgesloten Zuiderzee, n.l., dat voor de loozing niet meer zullen kunnen benuttigd worden de, bij open Zuiderzee, niet zelden voorkomende zeer lage ebbestanden, waarbij krachtig kan worden geloosd.

Overigens kunnen wij ons ook met het, aan het slot van het verslag medegedeelde besluit wel vereenigen.

4de Nota, gedagteekend December 1889. In deze nota worden twee aangelegenheden behandeld, n.l. de invloed der afsluiting op de waterverversching der provinciën langs de Zuiderzee, en de invloed der afsluiting op de scheepvaart der Zuiderzee.

Wat de waterverversching betreft, doen wij opmerken, dat niets wordt aangetoond ten aanzien der hoedanigheid van het voor verversching dienend water, n.l., of dit, wat het zoutgehalte betreft, mede zou kunnen dienen als drinkwater voor vee.

Nochtans wordt sub 3o. van het besluit melding gemaakt van in ruime mate voorziening van versch „zoet” water bij de voorgestelde afsluiting der Zuiderzee.

Over de aangelegenheid der potabiliteit van het in te laten water is dan ook te licht heengelopen.

Als zeker mag echter o. i. worden aangenomen, dat het water in de afgesloten Zuiderzee, door de voortdurende vermenging met, vooral door den IJssel aangevoerd zoet water, zij het ook eerst na verloop van eenige jaren, voor vee althans drinkbaar zal zijn, en dat hieruit dus zal voortvloeien een voordeel aan de afsluiting verbonden.

Tegen het in de nota medegedeelde hebben wij overigens geen bijzondere bezwaren, en met de daarin vermelde besluiten kunnen wij in het algemeen instemmen.

5de Nota, gedagteekend October 1890. Van de in deze nota behandelde aangelegenheden, n.l., de constructie en de kosten van den afsluitdijk, de sluizen en de bijkomende werken, en de voor- en nadeelen der afsluiting buiten verband met de droogmaking, is vooral de eerste van bijzonder belang, omdat zij betrekking heeft op den eigenlijken grondslag van het plan der Vereeniging.

Daarlatende, of het noodig zal zijn, in de sluitgaten een overstortdam aan te brengen, indien zij door bezinking voldoende tegen verdieping zijn verzekerd, achten wij de voorgestelde constructie van den afsluitdijk zelven onvoldoende.

De aanleg van dien dijk, in de volle diepe zee en, volgens het plan, gedurende een 8-tal jaren, kan niet worden vergeleken met den aanleg van een der uitgevoerde afdammingen van het Slaak, de Ooster-Schelde en het Sloe.

Deze werken toch zijn uitgevoerd in betrekkelijk korten tijd, slechts bij uitzondering in diep water, en nabij den oever, zoodat, bij schade, spoedig voorziening kon worden aangebracht.

Niet een daarvan was een afsluiting van de zee, van een zeer uitgestrekt, elk getij zich, tusschen hoog- en laagwater, vullend of ledigend bassin, doch alle waren slechts in rivier- of zeearmen aangelegde dammen, ter wederzijden waarvan de waterverhoudingen zich, althans grootendeels, konden regelen naar den staat der afdamming.

Zal zonder rampen, waarvan de geldelijke gevolgen in het geheel niet kunnen worden overzien en waarop dus in de begroo-ting van kosten geen post wegens risico zou kunnen betrekking hebben, kunnen tot stand komen een werk als de afsluiting der Zuiderzee, dat zich uitstrekt over aanzienlijken afstand uit de oevers en uit het bewoonde land, dan is het, volgens onze overtuiging, volstrekt noodig, dat de dijk, over zijn geheele lengte, wordt aangelegd aan de zuidzijde langs een rijzendam, die ruim de hoogte van stormvloed moet hebben.

Op die wijze alléén zal men verzekerd zijn, dat de in aanleg zijnde gedeelten van den dijk, bij ruw weder gedurende de werkseizoenen in elk der jaren van aanleg, met uitzondering van afslag aan de niet op bedoelde wijze verdedigde zuidzijde van den dijk, zullen in stand blijven. Zonder dergelijken rijzen-dam, moet, bij ruw weder, het verloren gaan van den, op de kleibekleeding na, uit zand opgewerkten dijk, voor zooveel hij niet is afgewerkt en geheel verdedigd, als zeker worden aan-genomen. En het is onmogelijk, bij een werk van zulk een reus-

achtigen omvang, die verdediging te allen tijde aangebracht te hebben. Reeds door den stroom, ontstaande door de vulling en lediging der Zuiderzee, dus schier voortdurend zal boven laagwater veel zand voor het dijkslichaam aangebracht, worden weggevoerd, aangezien de in het ontwerp voorkomende rijkendam slechts de hoogte heeft van dat peil. Wij achten het zelfs geenszins buitengesloten, dat, dientengevolge, de bodem der Zuiderzee op sommige plaatsen zal worden verhoogd, ten nadeele der scheepvaart, en dat de binnen te dijken oppervlakten zullen worden bedekt met een zandlaag, waardoor de waarde van het land in de droogmakerijen, zeer zal worden verminderd.

De eerstondergeteekende, tijdens den aanleg van de afdammingen van de Oosterschelde en het Sloe, arrondissementsingenieur in Zuid-Beveland, en daardoor met dien aanleg bekend, herinnert zich, dat die, elk in één seizoen uitgevoerde werken, waarop steeds het oog kon worden gehouden, en waarbij, zoo noodig, telkens en onmiddellijk voorziening kon worden aangebracht, zijn geweest in technischen zin weinig moeilijke werken, en wij achten deze in de verste verte niet vergelijkbaar met het gedurende eenige jaren maken van den afsluitdijk door de Zuiderzee.

Dat gedurende het werkseizoen dikwijls ruw weder kan voorkomen, behoeft nauwelijks vermeld — deze zomer kan daarvan mede getuigen —, en dat in het werkseizoen zelfs hevige stormen niet buitengesloten zijn, bewijzen o. a. de stormen in Mei 1860 en de storm in Juni 1892, die bij ons bijzonder in herinnering zijn, alsmede de storm van 25 Juni 1904.

Volgens ons oordeel, mag het ontwerp van een afsluitdijk door de Zuiderzee, waarin de bedoelde rijkendam niet is opgenomen, dan ook niet worden aangenomen als de basis voor eene afsluiting.

Ofschoon wij het niet tot onze taak rekenen het ontwerp te geven van een afsluitdijk, zooals deze, naar onze meening, zou behooren te worden samengesteld en opgewerkt, zoo kunnen wij toch niet achterwege laten eenig denkbeeld te geven van

de geldelijke gevolgen, welke de opname in het ontwerp van een dergelijken rijzendam op de begrooting van kosten zou hebben.

Wij nemen hierbij aan, dat, indien die rijzendam langs den afsluitdijk wordt aangebracht, de ontworpen overstortdam, geraamd op f 5.500.000, kan achterwege blijven, en houden er rekening mede, dat de op de grondstukken ontworpen lage rijzendam in het lichaam van den door ons noodig geachten dam begrepen is, alsmede dat een gedeelte van het grondwerk kan achterwege blijven.

De begrooting van kosten van den afsluitdijk zal, tengevolge der door ons noodig geachte wijziging, aanzienlijke verandering ondergaan, bestaande in eene verhooging met ongeveer f 21.530.000 en eene verlaging met ongeveer f 9.430.000.

De verhooging, welke de geheele begrooting voor den afsluitdijk, ad f 27.700.000, zou moeten ondergaan, zou alzoo bedragen de hoogst aanzienlijke som van ongeveer f 12.000.000, zijnde ongeveer 47%.

Men verlieze hierbij niet uit het oog, dat het ons te doen is geweest niet om juiste cijfers te verstrekken — daartoe missen wij de noodige gegevens —, maar om zeer globaal aan te toonen, dat voor de afsluiting der Zuiderzee, ook niet slechts eenigermate, mag tot grondslag worden genomen de begrooting der Zuiderzee-Vereeniging.

Overbodig zal het zijn op te merken, dat de door ons bedoelde hooge rijzendam, na geheele voltooiing der achterliggende dijksgedeelten, boven laagwater zal behooren te worden opgeruimd.

Wegens de hoogst aanzienlijke kosten, aan het aanleggen van den hoogen rijzendam verbonden — om niet te gewagen van andere wellicht overwegende bezwaren aan dien aanleg verbonden, zooals de moeilijkheid, om de zeer aanzienlijke hoeveelheid rijshout te verkrijgen —, doet zich de vraag voor, of die dam niet geheel of gedeeltelijk zou behooren te worden achterwege gelaten en het hieruit voortvloeiend risico zou zijn te dragen.

Indien het bepaald vast stond, dat zou moeten worden overgegaan tot afsluiting der Zuiderzee, dan zou het in aanmerking kunnen komen den zoo kostbaren rijkendam achterwege te laten en het niet te overziene risico te dragen, dat daaruit zou voortvloeien.

Nu echter de noodzakelijkheid dier afsluiting niet vaststaat men zich dus ten deze niet bevindt in het geval van eene res judicata, nu, integendeel, de kosten aan de afsluiting verbonden, uitmaken een gewichtig element voor de beoordeeling der opportuniteit van dat werk, meenen wij, dat in de balans dier beoordeeling moet worden opgenomen ook datgene, waardoor overwegend risico wordt buitengesloten.

In verband met hetgeen later, n.l. bij de behandeling der meerdijken, zal worden in het midden gebracht, omtrent de zeer belangrijke aangelegenheid van het verkrijgen van de gevorderde klei voor de bekleeding van den dijk, staan wij thans niet stil bij die aangelegenheid, welke in het verslag slechts te zeer ter loops wordt aangeroerd.

Het is, volgens onze overtuiging, te verwachten, dat langs de buitenzijde van den afsluitdijk, gedurende de uitvoering daarvan, maar vooral later, zullen ontstaan diepe stroomgeulen, vereeniging van vermogende geulen ten noorden, in de nabijheid van dien dijk.

Hierdoor zullen langs dien dijk stroomsnelheden kunnen voorkomen, waardoor zijn bestaan wordt bedreigd, tenzij tegen den buitenteen aansluitende zinkstukken van voldoende breedte worden aangebracht.

Hierop is niet gerekend voor het gedeelte Wieringen-Vlieter, want zinkstukken van 6 M. breedte in het profiel voorgesteld, komen daarbij in het geheel niet in aanmerking.

Ook de breedte der bezinking langs den buitenteen oostwaarts van de Vlieter, volgens het profiel ongeveer 25 M., is o. i. onvoldoende. Men neme hierbij in aanmerking, dat verbreeding der bezinking later, bij gebleken noodzakelijkheid, moeilijk kan worden aangebracht.

Wij achten eene breedte van 40 M. voor de bezinking be-
noorden den afsluitdijk volstrekt noodig, voor de westelijke 20
K.M. van den Dijk Wieringen-Piaam, waar vooral stroom-
geulen langs den dijk zijn te verwachten.

Uit die grootere breedte der bezinking vloeit voort eene
vermeerdering der kosten voor den afsluitdijk van ruim
f 1.510.000.

Het behoeft nauwelijks opmerking, dat, ten aanzien van
den tijd, gevorderd voor de uitvoering van een werk volgens
het ontwerp, waarvan zelfs de tot standkoming niet kan worden
verzekerd geacht, natuurlijk niets kan worden bepaald.

Uit het bovenaangevoerde blijkt, dat wij ons allerminst
kunnen vereenigen met de beide laatste, doch meest gewichtige
onderdeelen van het besluit.

Wij aarzelen dan ook niet te verklaren, dat tot de uitvoering
van den afsluitdijk volgens het ontwerp der Zuiderzee-Ver., naar
ons oordeel, niet zou mogen worden besloten.

Wat aangaat de voor- en nadeelen der afsluiting buiten
verband met de droogmaking, is het volgende op te merken.

Met het aangevoerde bij de overweging der voordeelen, ten
aanzien der waterkeering, kunnen wij ons in het algemeen ver-
eenigen.

Ook de in het licht gestelde voordeelen voor de waterloozing
geven ons geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Slechts herinneren wij aan het door ons, bij de behandeling
van de 3de nota, in het midden gebrachte, omtrent het uit de
afsluiting voortvloeiend gemis van het voordeel der loozing bij
lage ebbestanden der open Zuiderzee.

Bij de voordeelen ten aanzien der waterverversching werd
door ons stilgestaan bij de 4de nota. Wij hebben ten deze geene
andere opmerkingen te maken.

Met het aangevoerde, betreffende de spoorwegverbinding
tusschen Noord-Holland en Friesland, kunnen wij ons
vereenigen.

Wij vestigen er de aandacht op, dat hier, o. i. terecht, niet gewezen wordt op een internationale spoorwegverbinding, die niet zal moeten loopen over den spoorweg op den afsluitdijk.

Uit het door Dr. Hoek, 's Rijks Wetenschappelijk adviseur in visscherijzaken, opgemaakte verslag, dd. 30 September 1890, blijkt, dat, bij afsluiting van de Zuiderzee, de daarin uitgeoefende visscherij, zij het ook eerst na eenige jaren, zal te niet gaan.

Wij wijzen er op, dat in het verslag gemist wordt de overweging, of niet, wegens den uit de afsluiting voortvloeienden tenietgang der visscherij in de Zuiderzee, deswege aan de betrokken visschersbevolking schadeloosstelling zou behooren te worden verleend.

6de Nota, gedagteekend Maart 1891. Deze Nota, handelende over grondboringen, stroommetingen, en diverse metingen, geeft ons geen aanleiding tot bedenkingen.

Wij meenen, dat mag ingestemd worden met het in de nota medegedeelde resultaat van professor Mayer, dat, van de gronden der toekomstige polders (droogmakerijen) ten zuiden van den afsluitdijk, minstens $\frac{3}{4}$ gedeelte zal zijn bouwgrond van groote waarde.

Wij vestigen er echter de aandacht op, dat in het gedeelte der Zuiderzee, bestemd voor den noordoostelijken polder, de bovenste kleilaag, over aanzienlijke oppervlakten slechts geringe dikte — ongeveer 1 M. en zelfs minder — heeft.

De kleilaag aldaar, tengevolge der droogmaking, boven water komend en later boven het polderpeil gerakend, zal door uitdroging en inklinking tot zoodanige geringe dikte worden teruggebracht, dat het ten zeerste moet worden betwijfeld, of zij voldoende dikte voor cultuur zal behouden.

Wij wijzen er op, dat uit de Zuiderzee gebaggerde klei, is gebleken, na uitdroging slechts te hebben ongeveer het $\frac{1}{3}$ gedeelte van het volume, onmiddellijk na het opbaggeren.

7de Nota, gedagteekend Juni 1891. De hierin vervatte mededeelingen, betreffende den geologischen toestand van de Zuiderzee, binnen den ontworpen afsluitdijk Noord-Holland-Wieringen-Friesland, geven ons, behoudens het zooeven opgemerkte omtrent de dikte der bovenste kleilaag, geen aanleiding tot beschouwingen.

Zulks is mede het geval met het in de nota beschreven algemeen plan van indijking.

Of de vier afzonderlijk in te dijen oppervlakten elk in eens, dan wel partieel, zullen zijn droog te maken, behoort het onderwerp van later onderzoek uit te maken.

De ontwerpen van de vier indijkingen doen echter bij ons zeer overwegende bezwaren rijzen, welke voor al die ontwerpen gelden.

Zoowel uit de dwarsprofielen van de meerdijken als uit de begrootingen van kosten blijkt, dat het beloop aan de buiten- of meerzijde tot A. P. en aan de binnen- of polderzijde tot den zeebodem ter dikte van meestal 1 M. met klei zal bekleed worden.

Deze laatste bekleeding nu kan echter, zooals van zelf spreekt, onmogelijk onder het meerpeil worden aangebracht, — zij kan niet lager reiken dan tot dat peil.

Op het binnenbeloop wordt in het ontwerp geen verdediging voorgesteld.

Hierbij is over het hoofd gezien, dat de meerdijken gedurende de jaren der droogmaking aan de binnenzijde zullen zijn blootgesteld aan golfslag, in de eerste jaren zelfs even goed als aan de buitenzijde.

Het is dan ook, wil men de aangelegde meerdijken niet bij stormweder zien verloren gaan, volstrekt noodig het binnenbeloop van deze dijen te verdedigen op ongeveer dezelfde wijze als het buitenbeloop.

Zulks zal een verhooging van kosten veroorzaken, die, na aftrek van voorziening, die door de bedoelde verdediging kan vervallen, globaal genomen, voor de vier droogmakerijen kan

gesteld worden op het zeer aanzienlijke bedrag van weinig minder dan 7 miljoen gulden.

Het is hier de plaats om stil te staan bij eene aangelegenheid, welke bij den aanleg der dijken van bijzonder groot belang moet geacht worden.

Wij bedoelen het verkrijgen van de zeer aanzienlijke hoeveelheid klei, gevorderd voor de bekleeding van de kruin en de belooopen, zoo van den afsluitdijk als van de meerdijken.

De geheele voor den afsluitdijk en de meerdijken benoodigde hoeveelheid klei, voor zooveel niet op Wieringen verkrijgbaar kan gesteld worden op 6.260.000 M.³

Alleen in de 5de Nota wordt iets gezegd omtrent het verkrijgen van de klei voor den afsluitdijk. Men wil de klei voor dien dijk, voor zooveel zij niet voldoende op Wieringen beschikbaar is, ontleenen aan den bodem der zee, en verwerken, nadat de gebaggerde specie geruimen tijd aan de lucht zal zijn blootgesteld.

Voor de meerdijken zal natuurlijk niet gedacht kunnen worden aan het verkrijgen van klei door ontgraving, zoodat de klei op Wieringen voor den afsluitdijk niet verkrijgbaar en de klei voor de meerdijken, door baggering zal moeten worden verkregen.

Als prijs voor zoodanige klei wordt in de verschillende begrotingen aangenomen f 1.— per M.³

Het was den tweeden ondergeteekende bekend, dat de op sommige plaatsen langs de Zuiderzee in Noord-Holland voor bekleeding van dijken gebezigde, door droging van baggerspecie verkregen klei, wat de hoedanigheid betreft, veel te wenschen overlaat. Die klei blijft groote scheuren vertoonen en vormt daardoor eene weinig dichte bescherming van het zandlichaam der dijken.

Dit heeft ons aanleiding gegeven, ten aanzien van de aangelegenheid der door baggering en uitdroging te verkrijgen klei, een onderzoek in te stellen.

In de eerste plaats is daaruit gebleken, dat voor den een-

heidsprijs van zoodanige klei in het werk niet f 1.—, doch van f 2.50 tot f 2.80 moet worden gesteld.

Die hooge prijs vindt vooral verklaring door de groote kosten van vervoer, over aanzienlijke afstanden en meestal over zee, van de baggerplaatsen naar de droogvelden en van deze naar de verschillende aan te leggen dijken, terwijl moet worden in aanmerking genomen, dat voor elken M.³ gedroogde klei wordt gevorderd ongeveer 3 M.³ baggerspecie.

In de tweede plaats heeft bedoeld onderzoek aangetoond, dat specie, die gedurende 2 jaar was gedeponneerd, nog geheel ongeschikt is, om voor kleibekleding te worden gebezigd. Die specie toch bleek over te gaan, bij droogte, in stof, zonder eenigen samenhang en, bij regen, in eene zachte papachtige zelfstandigheid.

Slechts specie, die gedurende 6 jaar het drogingsproces had ondergaan, bleek, vermoedelijk onder den invloed van begroeiing, een geaardheid te hebben verkregen, die haar, tot eene diepte van hoogstens 0.50 M., onder de oppervlakte, doet schijnen geschikt te zijn voor bekleding van dijksbeloopen.

Of echter, op die wijze verkregen klei, werkelijk geschikt zal zijn voor kleibekleding van zanddijken, zal nog proefondervindelijk behooren te worden uitgemaakt.

In de onderstelling, dat, in de Zuiderzee gebaggerde specie na een drogings- en begroeiingsproces van 6 jaar, geschikt zal zijn voor de bekleding der dijken, zullen, wegens den zooveel hooger en eenheidsprijs dan in de begrootingen voor klei, tot bekleding, is aangenomen, de einduitkomsten der begrootingen worden verhoogd met ongeveer f 1.500.000 voor den afsluitdijk, en met ongeveer f 9.500.000 voor de meerdijken.

De invloed, welken de bovenbedoelde verhoogingen der kosten van aanleg van den afsluitdijk en de meerdijken hebben per H.A. verkoopbaar land, is zeer beteekenend.

Zonder renteverlies, zullen die kosten bedragen ongeveer f 1000, tegen f 880 in de nota vermeld, bij het brengen van de kosten der afsluiting ten laste der droogmaking en ongeveer

f 760, tegen f 685, wanneer deze kosten niet ten laste der droogmaking komen.

8ste Nota, gedagteekend Augustus 1891. Wij kunnen ons vereenigen met de, onder Oplossing I, geleverde beschouwingen omtrent de verschillende wijzen, waarop, in beginsel, de afsluiting der Zuiderzee, met insluiting van den IJssel, kan worden verkregen, zoomede met de conclusie, dat de voorkeur verdient afsluiting volgens een lijn Noord-Holland-Wieringen-Friesland.

Ook kunnen wij instemmen met hetgeen in de nota, onder Oplossing II, wordt opgemerkt, betreffende de ontwerpen tot droogmaking, in eens, van eene zoo groot mogelijke oppervlakte der Zuiderzee, met vrijlating van den IJssel.

Het aangevoerde onder Oplossing III geeft ons geen aanleiding tot opmerkingen.

De hierna in de nota volgende vergelijking, tusschen de droogmaking na afsluiting over Wieringen en de afsluiting (indijking) van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, met vrijlating van den IJssel, volgens het Regeeringsontwerp van 1877, strekt zich ook uit over de kosten per H.A. droogge-maakt land.

Boven is door ons opgemerkt, dat de begroting van het ontwerp der Zuiderzee-Vereeniging belangrijk zal moeten worden verhoogd, wegens, naar ons oordeel, onvoldoende constructie van den afsluitdijk en de meerdijken, zoomede wegens veel te lagen eenheidsprijs van de klei ter bekleeding der belooopen.

Ook de constructie van den afsluitdijk volgens het ontwerp van 1877 achten wij volstrekt onvoldoende.

Die dijk, welke tevens is ringdijk der droogmaking, zal, aan eene zijde, langs een boven stormvloedshoogte reikenden rijzendam moeten aangelegd worden, ten einde niet alleen van zijn totstandkoming verzekerd te zijn, maar tevens om te voorkomen, dat het zand van het lichaam van den dijk, gedurende zijn aanleg, bij ruw weder door den golfslag en den stroom,

op de droog te maken oppervlakte zal worden verspreid en deze minderwaardig voor den landbouw zal doen worden.

De invloed, welken die voorziening op de kosten zal hebben, is door ons niet wel te berekenen, doch zeker zal daardoor de begroting van het Regeeringsontwerp van 1877 zeer aanzienlijk worden verhoogd.

Wij missen alzoo de gegevens ter beoordeeling van de vergelijking der kosten van het drooggemaakte land.

Voor het overige kunnen wij ons wel vereenigen met de op bladz. 14 van de nota medegedeelde conclusiën.

Wegens een overeenkomstig gemis, zijn wij mede niet in staat te beoordeelen de financieele resultaten vermeld op bladzn. 16 en 17 dier nota.

Bij partieele indijking, zonder voorafgaande afsluiting der Zuiderzee, moet echter, zooals boven opgemerkt, de polderdijk aangelegd worden langs een tot boven stormvloedshoogte reikenden rijzendam, evenals de afsluitdijk Noord-Holland-Wieringen-Friesland.

Aangezien nu die polderdijk, in verhouding tot de in te dijken oppervlakte, zeer lang, de afsluitdijk daarentegen, in verhouding tot de door meerdijken in te dijken oppervlakten, slechts kort zal zijn, en de bedoelde hooge rijzendam per eenheid van lengte zeer aanzienlijke uitgaven vordert, zoo is a priori te zeggen, dat de financieele vergelijking der kosten per H.A. in cultuur gebracht land, ten nadeele van die partieele indijking moet uitvallen.

De financieele zijde buiten beschouwing latende, bestaan bij ons, tegen het op bladz. 17 en 18 van de nota medegedeelde resultaat, geen overwegende bedenkingen.

Omtrent het, aan de nota toegevoegde schetsontwerp, tot partieele indijking en droogmaking der Zuiderzee zonder afsluiting, kunnen wij geen afdoend oordeel uitspreken, omdat daarvoor geen genoegzame gegevens worden medegedeeld.

Uit de algemeene beschrijving der afsluitdijken blijkt echter,

dat deze zullen worden gemaakt op dezelfde wijze als de afsluitdijk Wieringen-Piaam.

Evenals bij dezen, is ook bij de afsluitdijken der polders volstrekt noodig meergemelde hooge rijzendam, tot het voorkomen van het verloren gaan van niet geheel afgewerkte dijkvakken en het, door storm of ruw weder en stroom, zich bij herhaling verspreiden van het zand uit het lichaam van de dijken over de droog te maken oppervlakten.

Voorts blijkt uit die beschrijving, dat het binnenbeloop alleen beneden den, op ruim 1 M. boven dagelijksch hoogwater ontworpen berm tot L.W. zal moeten beschermd worden door steenglooing.

Aangezien de afsluitdijken gedurende de jaren der droogmaking ook aan de binnenzijde aan golfslag zullen zijn blootgesteld, zal de bescherming van het binnenbeloop zich echter moeten uitstrekken, eenerzijds tot stormvloedshoogte door middel van steenglooing, anderzijds tot op eenige diepte onder laagwater, door middel van rijzen kraagstukken. Na de droogmaking kan de steenglooing op het binnenbeloop worden verwijderd, en dat beloop voor grasgroei worden bestemd.

Voor eene beoordeeling der kosten ontbreken ons alle bijzonderheden, aangezien de in de nota voorkomende begrootingen slechts zeer summierlijk zijn.

De ten slotte nog aan de nota toegevoegde „Opmerkingen betreffende enkele vraagpunten in nota I genoemd” brengen, voor zooveel betreft den afvoer uit den IJsel van slib en ijs, slechts wijzigingen van zeer ondergeschikten invloed in het in die nota aangevoerde. Zij geven ons evenmin aanleiding tot bedenkingen als genoemde nota zelve.

Wat aangaat de mededeeling in die „Opmerkingen”, dat zonder betoog is aan te nemen, dat het afleiden van den IJsel langs een andere rivier, tot veel grootere uitgaven zou leiden, dan de uitstrooming, van den IJsel op het binnenmeer, die mededeeling beaamen wij geheel, er bijvoegende, dat tegen be-

doelde afleiding vermoedelijk volstrekt overwegende bezwaren ten aanzien der oeconomie van onze rivieren zou bestaan.

Met het aangevoerde eindelijk, betreffende de plaatsing der sluizen elders dan te Wieringen, kunnen wij ons vereenigen.

Oeconomische en financieele beschouwingen van het dagelijksch bestuur der Zuiderzee-Vereeniging. Op grond van hetgeen door ons is aangevoerd, zal, om uit te sluiten niet te overzien risico bij het maken van den afsluitdijk, het bedrag van f 27.700.000, voor den aanleg van dezen dijk zelven gesteld, moeten worden verhoogd met f 12.000.000, terwijl mag worden gevorderd een bedrag van ongeveer f 1.500.000 voor kraagstukken langs de noordzijde van dien dijk en een bedrag van f 1.500.000 wegens de meerdere kosten der klei voor de bekleeding, alzoo te zamen met f 15.000.000. In het geheel zal mitsdien voor den afsluitdijk in plaats van f 42.000.000 op bladz. 10 vermeld, voor den afsluitdijk (met in verband daarmee gevorderde werken), moeten worden gesteld f 57.000.000.

Het aldaar genoemd bedrag van f 148.000.000, voor het tot stand brengen van de vier verschillende bedijkingen (van de droogmakerijen), zal moeten worden verhoogd, wegens de dezerzijds noodig geachte verdediging der binnenbelooopen van de meerdijken met f 7.000.000 en wegens de meerdere kosten der klei voor de bekleeding met f 9.500.000, dus te zamen met f 16.500.000. Voor de bedijkingen zal alzoo, in plaats van f 148.000.000, moeten worden gesteld f 164.500.000.

De begrooting der kosten van het geheele werk zal derhalve, in stede van f 190.000.000, ter aangehaalde plaatse genoemd, bedragen f 221.500.000.

Alleen bij uitvoering van de werken, waarop dit laatste bedrag betrekking heeft, zullen de tot standkoming van den afsluitdijk, zoomede de totstandkoming en instandhouding van de meerdijken, voldoende verzekerd zijn, dus een tijdvak voor de volledige uitvoering van het geheele werk mogen worden gesteld.

Alsdan bestaat dezerzijds geen overwegende bedenking tegen het voor die volledige uitvoering aangenomen tijdvak van 32 jaar.

De overweging, uit een oeconomisch standpunt, van het dagelijksch bestuur der Zuiderzee-Vereeniging, is gegrond op de slotsom, waartoe hare Technici zijn gekomen. Die slotsom echter niet in overeenstemming zijnde met de door ons noodig geoordeelde zekerheid, zoo kan aan bedoelde overweging, daar gelaten de daarbij aangenomen beginselen, slechts eene betrekkelijke waarde worden toegekend.

Alvorens te beantwoorden de vraag, of, op grond der resultaten van het Technisch Onderzoek, eene uitvoering van het Zuiderzeevraagstuk op de wijze als dat onderzoek het best oordeelt, moet worden wenschelijk geacht, worden door het dagelijksch bestuur een vijftal vragen beantwoord.

Ten eerste: wat de ondervinding omtrent landaanwinning door droogmaking leert?

Hetgeen hier wordt opgemerkt betreft algemeene beginselen bij de droogmaking van gronden, en wij kunnen ons met het aangevoerde wel vereenigen.

Wij moeten echter de o. i. niet onbelangrijke opmerking maken, dat meer moet beoordeeld worden, dan de qualiteit der droog te leggen gronden. Ook de dikte der voor cultuur geschikte grondlaag en de aard van het zich daaronder bevindende, zijn gewichtige elementen voor de beoordeeling, indien althans de geschikte bovenlaag niet een groote dikte heeft.

Bij geringe dikte toch kan die laag ten gevolge van uitdroging en inklinking na de droogmaking, slechts zoo weinig dikte behouden, dat zij, bij de bewerking voor de cultuur, vermengd worden met den ondergrond.

Door eenige vermenging van den goeden bovengrond met zand of veen van den ondergrond, wordt de cultuurwaarde van den bovengrond wellicht niet beteekenend verminderd, doch, bij vermenging met veel zand of veen, daalt die waarde zeer.

Bevindt zich echter eene vaste veenlaag, onder de, op zich zelf, zonder of met bedoelde vermenging, voor cultuur geschikte

bovenlaag van weinig dikte, dan is de waarde van den bovengrond voor cultuur zelfs zeer gering, omdat zulk een veenlaag schier geen water doorlaat, en dus de plantengroei wordt bena-deeld, zoo door te veel hemel-, als te weinig grondwater.

Dat bij de onderzoeken der Zuiderzee-Vereeniging, genoegzaam de aandacht is gewijd aan de hoedanigheid van de gronden onder de voor cultuur geschikte bovenlaag, kan niet worden erkend, aangezien toch, bij een groot aantal boringen, de diepte, waartoe deze zich uitstrekken, slechts gering is, veel te gering om de cultuurwaarde van den bovengrond te kunnen beoordeelen.

Ten tweede. Hoeveel Hectaren land kan men met kans op goeden uitslag jaarlijks droogmaken en voor de cultuur bestemmen?

De hier gegeven beschouwingen zijn meer van bespiegeland-oeconomischen dan van concreten aard, en kunnen daarom moeilijk door ons worden beoordeeld.

Wij meenen echter de opmerking te moeten maken, dat, zoolang niet is gebleken, dat in het Rijk, in verhouding tot de werkkrachten, te weinig bouwgrond voorhanden is, — en dit wordt niet aangetoond, — niet mag worden over het hoofd gezien de invloed, dien het jaarlijks, gedurende een reeks van jaren, voor den landbouw bestemmen van een oppervlakte van 10000 H.A. grond, noodzakelijk moet uitoefenen, zoo op de elders in het Rijk aanwezige werkkrachten, als op de waarde der landerijen binnen zekeren afstand van die oppervlakte.

Die werkkrachten zullen ongetwijfeld vermindering ondergaan, tenzij, om dat te voorkomen, hogere loonen worden betaald, die weder nadeelig zullen terugwerken op de waarde van de landerijen, welke, door de aanzienlijke, jaarlijks voor den landbouw bestemd wordende oppervlakte, reeds verlaging moet ondergaan.

Al zal nu, zeer vermoedelijk, de gezamenlijke waarde van alle cultuurgronden in het Rijk, door de jaarlijksche toename van die gronden, belangrijk stijgen, die stijging zal noodwendig mede-

brengen vermindering der waarde van een gedeelte der oude cultuurgronden, derhalve zijn ten nadeele van hunne eigenaren.

Een zeer moeilijk te beantwoorden sociaal-oeconomische vraag, die nog meer ingewikkeld zou worden, indien de aangelegenheid der imigratie van landbouwwerkkrachten mede in aanmerking werd genomen, is ongetwijfeld, tot hoever hier zou mogen gegaan worden bij de benadeeling van het belang van een zeer groot aantal eigenaren, gewoonlijk solide en krachtige onderdeelen van het lichaam van den Staat, om te kunnen verklaren, dat ten slotte het algemeen belang werkelijk zal worden bevorderd, en wij achten ons niet in staat ten deze een oordeel te vormen.

Ten derde. Welk ontwerp tot afsluiting en droogmaking der Zuiderzee komt, in verband met het voorgaande, nu niet zoozeer op technisch gebied, doch meer bepaald met het oog op de jaarlijks droog te maken oppervlakte, het meest aanbevelenswaard voor?

Eigenlijk is de beantwoording van deze vraag afhankelijk van die der vorige.

Bij droogmaking in eens, van eene zoo uitgestrekte oppervlakte als zou worden verkregen bij het plan Beyerinck-Stieltjes, — 195.000 H.A. — of bij het ontwerp der Staatscommissie van 1877, — ruim 137.000 H.A. — is het gaandeweg voor de cultuur bestemmen van een beperkte hoeveelheid bouwgrond natuurlijk buitengesloten.

Immers kunnen wel jaarlijks slechts 10000 H.A. van het drooggemaakte land worden verkocht, maar de overige zeer aanzienlijke oppervlakte kan niet, gedurende vele jaren, ongebruikt blijven liggen. Dit is o. i. bepaaldelijk eene onmogelijkheid.

De niet verkochte gronden zullen, zij het door pacht, in gebruik moeten worden gegeven en waar het zulke reusachtige oppervlakten betreft, zijn hiervan, wij zouden zeggen op agrarisch zoo niet mede op sociaal gebied, wilde toestanden te verwachten.

Bij partieele indijking met of zonder afsluiting van de

Zuiderzee, kan worden vermeden het op eenmaal voor de cultuur bestemmen van oppervlakten als de genoemde, die aan de uitgestrektheid van eene provincie gelijk komen, maar zou toch, bij de ontworpen indijking, waarbij zeer groote oppervlakten zouden worden drooggelegd, dat bezwaar blijven bestaan, zij het in niet zoo aanzienlijke mate, als bij indijking in eens.

Daarenboven moet het, bij indijking met afsluiting van de Zuiderzee, o. i. vaststaan, dat al de ontworpen indijkingen ook zullen worden ondernomen, aangezien anders de voordeelen met die afsluiting beoogd. — uitgezonderd eenige, die meer als secundaire voordeelen zijn aan te merken, en veelal nog op appreciatie berusten — verloren zouden gaan. De kosten van bedoelde afsluiting toch zijn te aanzienlijk dan dat zij zouden mogen drukken op slechts enkele der indijkingen.

Elke indijking op zichzelf bij gedeelten uit te voeren, zooals wordt voorgesteld, achten wij overigens, wegens de aanzienlijke verhooging, welke de indijkings- en droogmakingskosten daardoor zouden ondergaan, om van andere bezwaren niet te gewagen, volstrekt onraadzaam.

Bij partieele indijking, zonder afsluiting der Zuiderzee, heeft men het in de hand, slechts eene zoo groote oppervlakte tegelijk in te dijken en droog te maken, als geacht wordt, zonder bezwaar, voor den landbouw te kunnen worden bestemd, en met indijking niet voort te gaan, indien is gebleken, dat verdere indijking niet raadzaam is.

Voor al wegens de zeer aanzienlijke uitgaven, welke de aanleg en de instandhouding van den ringdijk, tevens zeedijk, gedurende den tijd der droogmaking zoowel aan de binnen- als aan de buitenzijde te verdedigen, zullen vorderen en waarop boven is gewezen, schijnt echter zoodanige partieele indijking, uit een financieel oogpunt, althans voor een groot gedeelte van de in nota 8 bedoelde droogmakerijen, allerminst eene aanbevelenswaardige onderneming te kunnen zijn.

Bij de behandeling van die nota is medegedeeld, dat ons de gegevens ontbreken voor eene berekening der kosten voor de

indijkingen zonder afsluitdijk, indien de ringdijken volgens de door ons volstrekt noodig geachte wijze zullen worden aangelegd.

Die gegevens eveneens ontbrekende voor de andere ontwerpen zonder voorafgaande afsluiting van de Zuiderzee, zijn wij niet in staat over de vergelijking in de tabel op bladz. 35 een oordeel te doen kennen.

Ten vierde. Wat wettigt Staatshulp en hoe groot kan die zijn? en

Ten vijfde. Welke regeling is voor de uitvoering het meest gewenscht?

Wij stemmen gaarne toe, dat aan afsluiting van de Zuiderzee verbonden zijn niet onbelangrijke algemeene voordeelen, waarvan de waarde eenigszins door ons kan worden overzien, en nemen aan, dat een vorm zou kunnen worden gevonden, om, wat de gevolgen voor de visscherijbevolking betreft, te gemoet te komen aan het ernstige bezwaar van het te niet gaan der visscherij binnen de afsluiting, doch de overigens groote sociale en oeconomische belangen, die betrokken zijn, bij de, op de afsluiting volgende drooglegging zijn zoo geheel gelegen op een gebied, waarop wij niet bevoegd zijn, dat hetgeen onzerzijds met betrekking tot de gestelde vragen zou kunnen worden opgemerkt, slechts van ondergeschikte waarde zou kunnen zijn.

Wij meenen derhalve bij die vragen niet nader te moeten stilstaan.

HET WETSONTWERP.

Blijkens de Memorie van Toelichting, waaromtrent onze opmerkingen en beschouwingen hierna worden medegedeeld, bedoelt het Wetsontwerp eerst afsluiting en daarna gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee, zulks in overeenstemming met de grondgedachte, waarvan de Zuiderzee-Vereeniging uitging, aangevuld en gewijzigd door de Staatscommissie van 1892.

De afsluiting. De voor den afsluitdijk voorgestelde richting geeft ons geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Voordeelen van de afsluiting.

Met de hier genoemde algemeene voordeelen, aan de afsluiting verbonden, kunnen wij instemmen.

Omtrent de, meer in het bijzonder in het licht gestelde voordeelen zij het volgende opgemerkt:

a. de waterverversching. Zooals werd medegedeeld in onze beschouwingen, betreffende nota 4 der Zuiderzee-Vereeniging, kan worden aangenomen, dat eenigen tijd na de afsluiting het water van het IJselmeer genoegzaam zal ontzilt zijn, om te kunnen dienen voor waterverversching en vermoedelijk ook voor drinkwater van vee. Hier behoeft, meenen wij, niet te worden stilgestaan bij de door het lid der Staatscommissie Telders, omtrent de ontziltiging genomen proeven, waaraan, reeds wegens de zeer groote disproportie der vlakke- en diepteschalen van het voor de proeven gebruikte model, geen werkelijke waarde kan worden gehecht.

Tegen het, zoo noodig, in het belang der waterinlating, opzetten van het IJselmeer, voor welks peil 0.40 M. — N. A. P. is aangenomen tot 0.20 M. — N. A. P., bestaat, meenen wij, geen bedenking.

b. de waterloozing. Met hetgeen ten deze wordt aangevoerd kunnen wij ons in het algemeen wel vereenigen.

Wij meenen echter, dat b.v. de Vechtboezem, ten gevolge der afsluiting, niet in zoodanige betere verhoudingen zal geraken, dat het groote, in verband met dien boezem bestaande waterbezwaar belangrijk zal verminderen.

Vcorts betwijfelen wij, of het voordeel, te verwachten, door de jaarlijksche besparing der kosten van stoombemaling op de Zuiderzee en de daarmede gemeen liggende wateren, wel zoo groot zal zijn, als gemeend wordt, omdat de bij open Zuiderzee bestaande gelegenheid tot krachtige loozing bij zeer laag afloopende ebbes, zooals reeds vroeger dezerzijds werd opgemerkt, na de afsluiting zal ontbreken.

c. de waterkeering. De opmerking, dat de thans langs de Zuiderzee aanwezige bedijkingen na de afsluiting slechts als

binnendijken behooren te worden onderhouden, voor zooveel zij aan het IJselmeer blijven liggen, moet niet leiden tot de gevolgtrekking, dat die bedijkingen niet nog deugdelijke verdediging zullen vorderen.

Wel toch kunnen zich de getijen binnen de afsluiting niet meer doen gevoelen, maar op het meer zal bij stormweder nog zoodanig zware golfslag bestaan, dat ernstige verdediging van het buitenbeloop der dijken gevorderd wordt, zij het ook tot mindere hoogte dan thans.

Wij kunnen echter wel instemmen met de bewering, dat, na de afsluiting, verschillende verbeteringen der waterkeering langs de Zuiderzee zullen kunnen worden gemist. Dit is echter slechts een der aan de afsluiting verbonden secundaire voordeelen, die niet wel in cijfers uitgedrukt en derhalve niet bij de kostenberekening in rekening gebracht kunnen worden.

Overigens kunnen wij ons met het aangevoerde wel vereenigen.

d. de s c h e e p v a a r t. Ook met het hier aangevoerde kunnen wij, in het algemeen althans, instemmen.

Wij maken deze restrictie, omdat b.v. de thans reeds zooveel te wenschen overlatende bevaarbaarheid van het benedendeel van de Eem, tengevolge van het gemis van het hoogwatergetij, nog zal verminderen.

Hierin kan echter, naar wij meenen, worden voorzien door uitbaggering, zij het ook van aanzienlijken omvang.

e. h e t l a n d v e r k e e r. De voordeelen, welke aan het landverkeer door het aanleggen van een weg over den afsluitdijk zullen komen, moeten o. i. vooral niet worden overschat.

Wij althans achten die voordeelen allerminst groot.

Gewoon verkeer toch, langs den ongeveer 30 K.M. langen geïsoleerden afsluitdijk, is niet te verwachten. Friesland en Noord-Holland hebben onderling schier geen gemeenschapsbelangen in engeren zin, en in het algemeen verkeer tusschen die provincien wordt, meenen wij, voldoende voorzien door de bestaande stoomboot- en spoorwegdiensten.

Voor internationale spoorwegverbinding, bestaat geen behoefte aan een spoorweg langs den afsluitdijk, omdat, zooals wij reeds vroeger opmerkten, zulk eene verbinding niet over Friesland behoeft gericht te zijn. Terecht werd dan ook in de Memorie van Toelichting niet gewezen op zulk eene internationale spoorwegverbinding.

Voorziening in de belangen der waterkeering.

Met de, ter geruststelling van belanghebbenden, in het plan der Staatscommissie opgenomen verhooging van de aangrenzende dijken in Friesland en Noord-Holland, buiten de afsluiting, kunnen wij instemmen.

Voorziening in de belangen der waterloozing.

Met het hier opgemerkte kunnen wij ons vereenigen.

Voorziening in de belangen der scheepvaart.

Ook wij zijn van oordeel, dat door de afsluiting der Zuiderzee geen nadeelige invloed op de diephouding van de haven het Nieuwediep zal worden uitgeoefend, zoomede geen overwegende invloed op den toestand van het Heldersche zeegat, het Vlie en den toegang naar de haven van Harlingen.

Wegens den grooten omweg, die zou ontstaan voor de scheepvaart, vooral tusschen Harlingen en het oostelijk gedeelte der afgesloten Zuiderzee, indien de vaart door de schutsluizen bij Wieringen zou moeten geschieden, kan niet worden ontgaan de aanleg van het onder de voorgestelde werken opgenomen kanaal tusschen die plaats en Piaam, langs de oostzijde van den westelijken Frieschen zeedijk.

Aangezien, naast de ontworpen schutsluis in den afsluitdijk bij Wieringen, ter dagwijdte van 10 M., nog onder de werken is opgenomen eene kleinere schutsluis voor visschersvaartuigen, achten wij de scheepvaartgemeenschap wederzijds dien dijk voldoende verzekerd.

Voorziening in de belangen der visscherij.

In het ontwerp van wet is o. i. terecht aangenomen, dat vergoeding moet worden verleend, wegens het nadeel, dat voor de Zuiderzeevisschers uit het te niet gaan der visscherij binnen de afsluiting zal voortvloeien.

Wel is waar, bestaat, volgens de vigeerende wettelijke bepalingen, geen recht op zoodanige vergoeding, doch, waar door de afsluiting zal worden benadeeld zulk een aanzienlijk deel der bevolking van den Staat, als de van het visschersbedrijf op de Zuiderzee levende bevolking, moet, afgezien van overwegingen van meer bepaaldelijk financieelen en oeconomischen aard, de vraag rijzen, of wel zou mogen worden beweerd, dat door de droogmaking met voorafgaande afsluiting, het algemeen belang van den Staat zou kunnen worden bevorderd, indien van zooveel van zijne inwoners de voorwaarden voor hun bestaan eenvoudigweg, zonder vergoeding, werden vernietigd.

Te zijner plaatse zal worden stilgestaan bij de wijze, waarop de Regeering zich voorstelt bedoelde vergoeding te regelen.

Voorziening in de belangen der defensie.

Deze aangelegenheid behoort tot een gebied, waarop wij niet bevoegd zijn.

Nochtans meenen wij wel de vraag te mogen stellen, of het voldoende is, dat alleen vijandelijke gepantserde schepen geen gelegenheid zullen vinden in het IJselmeer te komen?

Het wil ons voorkomen, dat ook torpedobooten van den vijand op het IJselmeer eene ernstige bedreiging zouden kunnen zijn, en zoodanige booten kunnen door de ontworpen sluizen op dat meer geschut worden.

Wij wijzen hierop, omdat hier bijzonder gewicht schijnt te worden gehecht aan de dagwijdte der schutsluizen, ofschoon deze vóórdát zij in handen van den vijand vallen, onzerzijds gemakkelijk en in zeer korten tijd, geheel onbruikbaar kunnen worden gemaakt.

Voorziening in de belangen der waterverversching van Amsterdam.

Ook wij zijn van oordeel, dat in het bezwaar, hetwelk de verlaging van den waterspiegel der afgesloten Zuiderzee voor de verversching der grachten van Amsterdam zal opleveren, kan worden voorzien door oppomping van water bij Zeeburg, zooals in het ontwerp wordt bedoeld.

Kosten van de afsluiting.

Blijkens het door ons, bij de beschouwingen over de nota's 5 en 7, medegedeelde, behooren de kosten, wegens het maken van den afsluitdijk volgens het plan der Zuiderzee-Vereeniging, verhoogd te worden met globaal f 12.000.000 voor een hoogen rijkendam, f 1.500.000 voor klei tot bekleeding en f 1.500.000 voor grond- of kraagstukken aan de noordzijde van den dijk, dus te zamen globaal met f 15.000.000.

Uit het profiel van den afsluitdijk, op bijlage III van het verslag der Staatscommissie en uit de beschrijving op bladz. 4 van dat verslag blijkt, dat aan de buiten- of noordzijde van den afsluitdijk zal worden aangebracht een rijkendam, ter kruinshoogte van laagwater.

Wij oordeelen echter ook hier, evenals bij den afsluitdijk volgens het plan der Zuiderzee-Vereeniging, volstrekt noodig den dijk aan te leggen langs een rijken dam, reikende tot boven stormvloedshoogte.

Voorts is hetgeen dezerzijds, bij nota 7 der Zuiderzee-Vereeniging, werd aangevoerd, omtrent den eenheidsprijs van de klei voor de bekleeding van den afsluitdijk en de meerdijken, hier geheel van toepassing.

In bedoeld profiel is het grondstuk onder het dijkslichaam zeer onduidelijk of onvolledig voorgesteld.

Daar wordt voorts vermeld „Grondstuk van 40 tot 150 M.”, doch op bladz. 4 van het verslag wordt gezegd, dat de grondstukken, behalve in de sluitgaten, aan weerszijden 20 M. buiten de rijken bermen uitsteken.

In het profiel is echter niet alleen, slechts één enkele rijzen berm voorgesteld, maar deze heeft, op den zeebodem, eene breedte van 30 M. Hoe kan dan het grondstuk (van 40 M.), zelfs onder dien éénen berm, 20 M. ter wederzijden daarvan uitsteken?

Deze onduidelijkheid en tegenstrijdigheid maken het ons niet mogelijk op te geven, welke verhooging de „Kosten van de afsluiting”, wegens de door ons noodig geachte wijziging en uitbreiding van het ontwerp van den afsluitdijk, zullen moeten ondergaan.

Wij kunnen mitsdien daarvoor slechts globaal stellen bovengenoemd bedrag van f 15.000.000, zoodat de kosten van den afsluitdijk worden f 55.800.000, in plaats van f 40.800.000.

Aangenomen, dat de andere uitgaven, geraamd op f 16.300.000, als juist mogen worden aangemerkt — wij kunnen die raming niet volledig beoordeelen —, dan zullen de kosten van de afsluiting der Zuiderzee moeten gesteld worden, in stede van op ruim 57 millioen gulden op 72 millioen gulden.

Financiële beschouwing.

Wegens de zooveel aanzienlijker uitgaaf, gevorderd voor het maken der afsluiting, geldt natuurlijk a fortiori de in de laatste alinea uitgesproken meening.

De droogmaking.

Met de restrictie, dat overwegingen van socialen en oeconomischen aard buiten aanmerking blijven, kunnen wij met het hier aangevoerde instemmen.

Ontwerp van de Zuiderzee-Vereeniging.

Blijkens het door ons, bij de behandeling van het plan der Zuiderzee-Vereeniging opgemerkte, zal voor den aanleg der meerdijken, boven het bedrag der raming, meer worden gevorderd voor de verdediging der binnenbelopen f 7.000.000 en,

wegens den hooger en eenheidsprijs voor klei tot bekleeding f 9.500.000, in het geheel alzoo f 16.500.000.

Voor den afsluitdijk zal, zooals zooeven, onder „Kosten van de afsluiting”, is vermeld, een bedrag van f 15.000.000 boven de raming moeten gerekend worden.

Met eene, hier zeker voldoende benadering mag aangenomen worden, dat het door de Staatscommissie voor de meerdijken geraamd bedrag zal moeten verhoogd worden met globaal f 16.500.000, aangezien ook bij het plan van de Commissie niet is gerekend op volstrekt noodige verdediging van het binnenbeloop, en de eenheidsprijs voor klei zeer aanzienlijk moet verhoogd worden, terwijl de lengte der meerdijken niet veel verschilt van die volgens het ontwerp der Vereeniging.

Het voor de kosten der inpolderingen gestelde bedrag van f 129.900.000 zal dus moeten verhoogd worden met f 16.500.000, en alzoo stijgen tot f 146.400.000, terwijl het bedrag voor den afsluitdijk (met inbegrip van f 2.000.000 wegens voorziening in defensiebelangen) geraamd op f 59.100.000 zal behooren te worden verhoogd met f 15.000.000 en dus stijgen tot f 74.100.000.

De raming van het geheele werk wordt alzoo f 220.500.000 in plaats van f 189.000.000, waardoor de gemiddelde kosten per H.A. drooggelegd vruchtbaar land worden f 1135, in plaats van f 973, alzoo met f 162 per H.A. of met ongeveer $\frac{1}{6}$ worden verhoogd.

De Staatscommissie rekende, dat, volgens de ongunstigste begrooting, de droogmaking f 315 millioen zou kosten, waarvan de rente wordt gedekt door een jaarlijksche opbrengst per H.A. van f 58 die door de Commissie niet overdreven wordt geacht.

Volgens eene overeenkomstige begrooting, zou, met de zoo veel hoogere kosten van het werk rekening houdende, voor de dekking der rente de gemiddelde jaarlijksche opbrengst per H.A., ongeveer f 67 moeten bedragen.

Het is zeer de vraag, of niet deze opbrengst door de commissie wèl overdreven zou worden geacht.

In dit geval zou de uitvoering van het plan der Staats-

commissie, in zijn geheel, vermoedelijk niet eene voordeelige onderneming kunnen worden geacht.

Beperking van het plan.

De hier medegedeelde kosten ondergaan belangrijke wijzigingen ten gevolge der boven, als volstrekt noodig, aangegeven verhooging der aanlegkosten van den afsluitdijk en de meerdijken.

De kosten van dien dijk met bijbehorende werken toch zullen bedragen f 74.100.000, terwijl de kosten van de droogmaking van den Wieringerpolder en den Hoornschen polder, wegens de hoogere uitgaven voor de meerdijken, te stellen op ongeveer f 5.300.000, zullen bedragen f 40.850.000.

De totale kosten worden dus, in plaats van 95 miljoen gulden, f 114.950.000, zeggen 115 miljoen gulden.

Hierbij zal dan worden verkregen 46500 H.A. vruchtbaar land, zoodat, zonder renteberekening de kosten per H.A. worden f 2473, terwijl die kosten, zonder te rekenen de door ons noodig geoordeelde hoogere uitgaven voor den afsluitdijk en de meerdijken, dus volgens het Regeeringsontwerp, zouden zijn f 2043.

Financiële beschouwingen.

Aangenomen wordt, dat, door de beperking der droogmaking tot de beide westelijke polders, de tijd van uitvoering op 18 jaren kan worden gesteld.

Tegen deze aanname hebben wij geen overwegende bedenking, echter onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat in het ontwerp worden gebracht de door ons noodig geoordeelde wijzigingen, waardoor de kosten zullen bedragen niet 95 miljoen doch 115 miljoen.

De Regeering zou de kosten der afsluiting willen beschouwd zien als eene uitgaaf zonder meer.

Die kosten echter bedragende ruim 72 miljoen (indien van de uitgaven voor de militaire defensie f 2.000.000 ten laste der

droogmaking worden gebracht), zoo moeten de op het kostenbedrag der afsluiting gegeven beschouwingen op dat bedrag, in plaats van op de uitgaaf van 57 miljoen, betrekking hebben.

Uit de gewone middelen, zal dan niet moeten worden gedekt f 57.000.000, doch f 72.000.000, opdat met de Regeering, de droogmaking zelve zal kunnen worden behandeld als eene onderneming, die al hare kosten, rente daaronder begrepen, ten volle goed maakt.

Wij achten het onze taak niet door cijfers aan te toonen, de veranderingen, welke, wegens die ongeveer 24% hogere uitgaaf, zouden moeten worden gebracht in de financieele berekeningen der Regeering, — de gegevens, afhankelijk van de te volgen werkwijze, die wij niet kunnen vaststellen, zouden ons daartoe ook ontbreken.

Globaal kan echter wel worden aangenomen, dat, zullen de leeningen tot bestrijding der kosten voor het maken der afsluiting in 60 jaren gedelgd worden, jaarlijks niet f 2.000.000, doch ongeveer f 2.500.000 voor rente en aflossing zijn aan te wijzen.

Met inbegrip van de ten koste van de droogmaking te brengen uitgaven voor de militaire defensie, ad f 2.000.000 en de meerdere kosten voor den aanleg der meerdijken, zullen de uitgaven voor de droogmaking der beide westelijke polders bedragen f 43.300.000, in plaats van 38 miljoen gulden, in de Memorie van Toelichting genoemd.

Wegens deze verhooging, met ongeveer 14%, zal natuurlijk beteekenend worden verminderd het bedrag van f 1.000.000, als voordeelig verschil tusschen de jaarlijksche opbrengst der drooggelegde landen en den jaarlijkschen rentelast wegens de drooglegging.

Overigens zij opgemerkt, dat al zeer ongunstig zouden moeten zijn de met de droogmakerijen, op zichzelf, te verkrijgen, financieele resultaten, indien, ondanks het aanzienlijk minder kostbaar maken van den aanleg der meerdijken, tengevolge der

buiten rekening gelaten hoogst belangrijke uitgaven voor de afsluiting, bedoeld verschil niet, zelfs bij belangrijke verhooging der kosten van drooglegging, in denzelfden zin bleef bestaan.

Bij het beperken der inpolderingen tot den Wieringerpolder en den Hoornschen polder, waarbij niet meer dan 46.000 H.A. vruchtbaar land zullen worden verkregen en jaarlijks, gedurende 8 jaren, nog geen 6000 H.A. aan de markt zullen worden gebracht, zal natuurlijk minder vrees behoeven te bestaan voor neerdrinking van de koop- en pachtprizen, dan bij droogmaking van de zoo aanzienlijk veel grootere oppervlakten der oostelijke polders.

Nochtans zal, naar onze meening, het, gedurende eenige jaren, jaarlijks aan de markt brengen van ongeveer 6000 H.A. met het oog op die prijzen, nog geenszins zonder ernstige bedenking zijn, terwijl, in elk geval, de deprimeerende invloed daarvan op de koop- en pachtprizen der oude landerijen zich, tot op zekeren afstand van de nieuwe polders, ongetwijfeld zal doen gevoelen.

Latere droogmakingen.

Behalve het nadeel, van het te niet gaan der visscherij op de afgesloten Zuiderzee, mag gezegd worden, dat aan de afsluiting zijn verbonden voordeelen, betreffende waterverversching, waterloozing, waterkeering, enz., alsmede, in sommige opzichten, scheepvaart, doch die voordeelen worden door ons niet meer dan als voordeelen van secundaire aard geoordeeld, en zouden, op zichzelf, geenszins, zelfs niet eenigermate, kunnen wettigen de hoogst aanzienlijke uitgaven voor het aanbrengen der afsluiting gevorderd.

Die uitgaven mogen daarom o. i. niet anders beschouwd worden, dan als behorende tot, of deel uitmakende van de kosten der droogmakingen.

Te rekenen, dat die uitgaven tot haar recht zullen komen, door hetgeen een, wellicht ver verwijderd, nageslacht zal kunnen doen, achten wij niet wel verdedigbaar.

Daargelaten de verhoogingen, welke de hier gegeven cijfers

zouden moeten ondergaan, tengevolge der door ons noodig geoordeelde wijzigingen der ontwerpen, welke wijzigingen, mutatis mutandis, doch globaal, tot de vroeger vermelde bedragen, ook gelden voor de droogmaking zonder voorafgaande afsluiting volgens het ontwerp der Staatscommissie, is het van zelf sprekend, dat de kosten der droogmaking van de beide oostelijke polders door de afsluiting zullen worden verminderd.

Droogmaking met afsluiting in vergelijking met droogmaking zonder afsluiting.

Behoeft slechts te worden beantwoord de hier gestelde vraag of het wel wenschelijk is de Zuiderzee eerst af te sluiten alvorens tot droogmaking over te gaan, dan zou het antwoord niet moeilijk zijn, en de vraag, zóó gesteld, zou te eerder bevestigend moeten luiden, indien, zooals hier geschiedt, slechts wordt gelet op de droogmakingen zelf.

Maar daarmee is niet beantwoord de vraag, waar het, naar onze meening, eigenlijk op aankomt, of aan droogmaking moet voorafgaan afsluiting der Zuiderzee, en nog wel indien de droogmaking zich, althans zeer vermoedelijk tijdens het bestaande geslacht, tot de beide kleinere westelijke polders zal bepalen.

Deze vraag beantwoorden wij, zonder aarzeling, ontkennend.

Wij achten de zoo hoogst kostbare afsluiting een buitensporig grooten grondslag voor die droogmaking, en meenen, dat deze op zichzelf, zonder dergelijke, men zou mogen zeggen, reusachtige, basis, moet hebben levensvatbaarheid, moet zijn eene aanbevelenswaardige onderneming, zal zij gewettigd zijn.

Het moet o. i. eene op de kosten van droogmaking vreemdsoortige besparing genoemd worden, bij de kostenberekening van de droogmaking buiten aanmerking te laten de zoo hoogst aanzienlijke uitgaven, gevorderd voor voorafgaande afsluiting der Zuiderzee.

De Regeering drukt echter de meening uit, dat niet overwegingen van financieelen aard den grondslag moeten geven bij de keus tusschen droogmaking met en zonder afsluiting. Er zijn,

zegt zij, redenen van anderen aard, die, ook afgezien van het — zooals zij het noemt — „geldelijk voordeel”, beslist de voorkeur moeten doen geven aan het plan tot droogmaking met voorafgaande afsluiting.

Zij voert als zoodanig aan vooreerst de bezwaren, die, voor de militaire verdediging des lands, verbonden zijn aan het maken van de inpolderingen, wanneer de Zuiderzee niet wordt afgesloten, bezwaren, die er, zelfs waarschijnlijk, toe zouden moeten leiden om van de landaanwinning, althans voor zooveel betreft de beide oostelijke polders af te zien.

Daargelaten, dat hier op den voorgrond treden droogmakerijen, die niet in het wetsontwerp zijn opgenomen en slechts op een zeer ver verschiet betrekking hebben, is het, naar ons gevoelen, weinig klemmend, de noodzakelijkheid van voorafgaande afsluiting te verdedigen, op grond, dat, zonder deze, wegens de bezwaren uit een oogpunt van militaire defensie, van droogmaking waarschijnlijk zou moeten worden afgezien.

Immers er is niet vóóraf betoogd, dat, in het algemeen belang, droogmaking wordt gevorderd.

Al hetgeen wordt aangevoerd vóór de behoefte, zelfs voor de wenschelijkheid der droogmaking, berust slechts op niet veel meer dan meeningen en appreciaties, die geenszins algemeen worden gehuldigd of beaamd.

Dat de veiligheid van de nieuwe inpolderingen veel beter is gewaarborgd met dan zonder afsluitdijk, spreekt wel van zelf, maar het is toch alleszins mogelijk die veiligheid zonder afsluitdijk te verzekeren, — de kosten wegens den aanleg en de instandhouding der ringdijken van de polders worden dan alleen veel hooger.

De aangehaalde voorbeelden, ten betooge, dat, door het aan de droogmaking doen voorafgaan van de afsluiting, niet anders wordt gehandeld dan door het voorgeslacht steeds is gedaan, kunnen moeilijk als juist of passend worden aangenomen.

Bij de aangehaalde droogmakerijen toch gold het slechts opheffing van gemeenschap met de zee, door dammen van korte

lengte, meer doende denken aan het woord: „embouteillement” van dezen tijd, dan aan het maken van eene reusachtige afsluiting door de volle zee.

De genoemde IJpolders zijn hier zeker weinig geschikte voorbeelden, want daarbij gold het, het gebruik maken van eene, tot inpoldering gemakkelijke en weinig kostbare gelegenheid, ontstaan ten gevolge van den aanleg van een groot werk, uitsluitend uitgevoerd ten behoeve der zeevaart.

Besluit.

De vraag wordt hier gesteld, of er voor den Staat voldoende reden bestaat, om thans tot de uitvoering van het groote werk te besluiten.

Zonder de door ons aangegeven zeer belangrijke wijzigingen ten aanzien zoo van den afsluitdijk als van de meerdijken, oordeelen wij het ontwerp, uit een technisch oogpunt, niet geschikt voor uitvoering. Zekerheid, zelfs waarschijnlijkheid, toch, zoo ten aanzien van de totstandkoming als van de instandhouding der werken, zou, zonder die wijzigingen, niet bestaan.

Met die wijzigingen zou, bij de financieele overwegingen betreffende het plan, moeten worden rekening gehouden.

Maar zelfs, indien buiten aanmerking wordt gelaten de invloed, welken de, met bedoelde wijzigingen in overeenstemming gebrachte financieele balans zou hebben op de beoordeeling van de opportuniteit der uitvoering van het plan, zouden wij het niet verantwoord achten, de uitvoering onzerzijds aan te bevelen.

Wij gronden die negatieve sententie niet op beweegredenen van agrarischen, oeconomischen of socialen aard, daar wij ten deze niet genoegzaam bevoegd zijn te oordeelen, doch wij kunnen ons niet verklaren vóór de uitvoering van het plan, welks basis is een zoo ontzaggeijk kostbaar werk, als de afsluiting, dat, op zichzelf op verre na geene met de uitgaven overeenkomstige voordeelen aanbiedt, en voornamelijk slechts zou moeten dienen om eene betrekkelijk niet groote oppervlakte land te verkrijgen.

De overweging, dat, tengevolge van dat werk, aan een

nakomend geslacht de gelegenheid zal worden gegeven tot droogmaking van nog aanzienlijker oppervlakten, kan het ons niet verdedigbaar doen achten, het tegenwoordige geslacht te bezwaren met den zoo grooten financieelen last, aan de uitvoering van het plan verbonden.

Artikelen.

Artikel 1.

Ofschoon wij het ontwerp, zonder de aangegeven zeer belangrijke wijzigingen ten aanzien van den afsluitdijk en de meerdijken, niet geschikt voor uitvoering achten en de uitvoering zelfs in geen geval kunnen aanbevelen, zoo rekenen wij ons daardoor toch niet ontheven van de, ofschoon wellicht overbodige mededeeling van onze opmerkingen omtrent de artikelen van het ontwerp van wet voor zooveel de inhoud dier artikelen daartoe aanleiding geeft.

1^o. De afsluiting.

Betreffende het hierin medegedeelde is alleen de opmerking te maken, dat, niettegenstaande, blijkens het boven aangevoerde, door ons allerminst groote waarde wordt gehecht aan de over den afsluitdijk, tusschen Noord-Holland en Friesland te verkrijgen gemeenschap, het natuurlijk voor de hand ligt, om over dien dijk een kunstweg en een spoorweg aan te leggen, aangezien hierdoor de kosten van het maken der afsluiting betrekkelijk niet aanzienlijk zullen worden verhoogd en die wegen toch eenige voordeelen kunnen aanbieden.

2^o. De droogmaking.

Men denke niet gering over den waterdruk, waaraan de meerdijken zullen hebben weerstand te bieden, niet bij uitzondering of gedurende korte tijdperken, doch voortdurend.

Aan den binnenkant van een groot gedeelte van die dijken

toch zal het polderpeil gelegen zijn op 6 à 7 M. onder het niveau van het Zuiderzeemeer.

Waar die dijken, bij zandbodem, door kwel kunnen worden ondermijnd, zal hunne instandhouding ernstig kunnen bedreigd worden, terwijl die kwel zelf, welke, wegens het aanzienlijk hoogteverschil tusschen meer- en polderpeilen sterk zal kunnen zijn, krachtige bemaling zal vorderen.

Intusschen moet worden aangenomen, dat op deze laatste voldoende is gerekend, zijnde het ons niet mogelijk ten deze een diepgaand onderzoek in te stellen.

Overigens komt ons de wijze, waarop men zich voorstelt de verkaveling in de polders te doen plaats hebben, ook met het oog op afwatering en gemeenschap, doelmatig voor.

3°. De voorziening in de belangen van waterkeering, afwatering en scheepvaart.

De voorziening in die belangen achten wij, in het algemeen, voldoende verzekerd.

Wij zeggen „in het algemeen”, waardoor verstaan wordt, wat de beginselen geldt, omdat wij, waar het, gelijk hier, ook betreft aangelegenheden van afwatering en kleine scheepvaart in verband met de droogmaking, waarbij zooveel met lokale verhoudingen moet worden rekening gehouden, eigenlijk zonder technische hulp, niet in staat zijn in de zaak diep door te dringen.

4°. De voorziening in de belangen der defensie.
Op dat gebied zijn wij natuurlijk onbevoegd.

Artikel 2.

Bij algemeenen maatregel van bestuur zal worden vastgesteld de wijze, waarop eene tegemoetkoming zal worden gegeven aan de visschersbevolking der Zuiderzee, wegens de schade, welke de afsluiting haar zal berokkenen, en in de begrooting der werken is opgenomen een bedrag van f 4.500.000, tot bestrijding der

kosten, welke die voorziening, op door de Staatscommissie voorgestelde wijze, aan het Rijk zal veroorzaken.

In het rapport van den Wetenschappelijken Adviseur in Vischerijzaken, dd. 29 Mei 1902, dat ons werd toegezonden bij Uwer Excellentie's, in margine, in de tweede plaats genoemden brief, wordt echter aangetoond, dat de Staatscommissie er allerminst in geslaagd is, billijke, op zaakkennis berustende voorstellen te doen, ter tegemoetkoming van de visschers, die door de afsluiting hun broodwinning zullen verliezen.

De, in dat met helderheid gestelde rapport, tegen de voorstellen der Staatscommissie aangevoerde bezwaren zijn zoo deskundig zakelijk, dat zij wel niet zullen kunnen bestreden worden.

Door de Staatscommissie wordt als tegemoetkoming voorgesteld, de Zuiderzeevisschers met geld in staat te stellen, met daarvoor bruikbare vaartuigen, de visscherij op de Noordzee uit te oefenen.

Het hiertegen in het rapport genoemde eerste bezwaar, n.l. het ongeschikt zijn van de visschersbevolking der Zuiderzee voor het visschersbedrijf op de Noordzee, is zoo volstrekt overwegend, dat, reeds wegens dat bezwaar, de voorstellen der Staatscommissie niet voor opvolging zouden kunnen in aanmerking komen.

Daardoor vervalt de grondslag van het, voor tegemoetkoming aan de visschersbevolking der Zuiderzee gerekend, boven medegedeeld bedrag, waaraan mitsdien geen waarde kan worden toegekend.

Met het zooeven bedoeld rapport, gewerd ons tevens het over deze aangelegenheid door het College voor de Zeevisscherijen uitgebracht rapport, dd. 26 Januari 1903, No. 4830, en het verslag betreffende die rapporten van den Hoofd-Inspecteur van den Waterstaat, dd. 31 Maart 1903, No. 553.

Die rapporten doen ons nog het volgende opmerken.

Omtrent de toekomstige zoetwatervisscherij binnen den afsluitdijk waagt zich genoemd College niet aan eenige voorspel-

ling. Naar wij meenen, terecht, en wij zijn, mede op grond van het medegedeelde, in het rapport van den Wetenschappelijken Adviseur Dr. Hoek, dd. 30 September 1890 en het opgemerkte in de Memorie van Toelichting onder art. 2, zelfs van gevoelen, dat visscherij in het zoetwatermeer, in vergelijking althans met die in de open Zuiderzee, niet behoort in aanmerking te komen.

Wat aangaat de in het rapport van dat College behandelde aangelegenheid der schadeloosstelling, wegens het, om zoo te zeggen, te niet gaan der visscherij in de Zuiderzee binnen de afsluiting, zoo zouden wij ons wenschen te plaatsen op het standpunt van de leden, die van gevoelen zijn, dat die schadeloosstelling zich verder zal behooren uit te strekken dan tot de visschers zelf.

Indien hier toch eenmaal, op gronden van billijkheid, zooal niet van Staatsbelang, zal worden gevolgd een ander beginsel, dan dat, waarop de Wet van 28 Augustus 1851 (Staatsblad No. 125) berust, door schadeloosstelling te verleenen waar geen onteigening plaats heeft, zou o. i. met de billijkheid in strijd zijn, indien aan hen, wier bedrijf, ten gevolge der afsluiting, grootendeels of geheel zou te niet gaan, geen schadeloosstelling werd verleend. De onbillijkheid zou dan zelfs nog sterker worden gevoeld, dan indien, overeenkomstig die Wet, zij moge dan ook hard zijn, in het geheel geen schadeloosstelling werd toegekend.

De vraag is, hoever met tegemoetkoming zou moeten worden gegaan?

Hare beantwoording is ongetwijfeld hoogst moeilijk, en het kan niet op onzen weg liggen daartoe eene poging te doen.

Juist echter die groote moeilijkheid is een gewichtig bezwaar tegen de afsluiting, maar het moet toch ook zeker eene zeer ernstige aangelegenheid geacht worden, aan een groot deel der bevolking van eene kuststreek van aanzienlijke lengte, in vijf provinciën gelegen, zijne, op den tegenwoordigen overouden toestand berustende middelen van bestaan te ontnemen.

De zoo gewichtige regeling der schadeloosstelling wegens het te niet gaan der visscherij binnen de afsluiting — welke

regeling eigenlijk, wat de strekking betreft, van eenigszins overeenkomstigen aard zou zijn als die, waarop de aangehaalde Wet van 28 Augustus 1851 betrekking heeft —, te doen vaststellen bij algemeenen maatregel van bestuur, komt ons minder rationeel voor. Wij zouden meenen, dat, indien bij de Regeering het beginsel van het verleenen van schadeloosstelling vaststaat, bedoelde regeling, althans wat de hoofdbeginselen betreft, in de Wet zelf zou moeten worden opgenomen.

Wij zouden niet weten, hoe, zonder de door het College voor de Zeevisscherijen bedoelde enquête, zouden zijn te verkrijgen de gegevens, gevorderd voor de uitwerking van het vraagstuk der schadeloosstelling, in den door ons voorgestelden zin.

In elk geval meenen wij, in tegenstelling met het gevoelen van den Hoofd-Inspecteur, dat op dengene, die, ingevolge last of opdracht, verplicht is kritiek op een voorstel uit te oefenen indien die kritiek, goed gemotiveerd, afbrekend is, niet rust de verplichting tot het doen van een opbouwend voorstel.

Wij betwijfelen dan ook, of tot de taak van het College zou gerekend kunnen worden de beantwoording der, in het rapport van den Hoofd-Inspecteur, bedoelde vraag, ofschoon deze slechts zou betrekking hebben op visschersbevolking, dus niet op andere categorieën van personen, die, tengevolge der afsluiting van de Zuiderzee, de middelen van hun bestaan zouden verliezen. Eene wijze van schadeloosstelling, als waarvan de grondslagen door Dr. Hoek worden aangegeven, al of niet geamendeerd als door den Hoofd-Inspecteur bedoeld, moge voor de visschers zelf overweging verdienen, zij omvat niet andere categorieën van personen, die wij, op gronden van billijkheid, mede voor schadevergoeding zouden wenschen in aanmerking te zien gebracht.

Wij kunnen alzoo de door hem voorgestelde regeling, in elk geval, niet voldoende achten.

Artikelen 3, 4 en 5.

Deze artikelen, voornamelijk betrekking hebbende op uit-

voering en administratief gebied, geven ons geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Uwe Excellentie gelieve hierbij aan te treffen de ons, bij den in margine eerstgenoemden brief, toegezonden en terugverzochte bijlagen.

Nog gaan hiernevens terug de bij Uwe missive, dd. 16 Maart 1904, No. 1, afdeeling Kabinet, ontvangen bijlagen, waarvan één stel van de gedrukte notulen der vergaderingen van afdeeling I. der Staatscommissie dezerzijds is bijgewerkt.

Eindelijk is hierbij weder gevoegd het, bij Uw schrijven dd. 7 Juli 1904, No. 1, Afdeeling Kabinet, ontvangen, aan H. M. de Koningin gerichte adres van den Voorzitter en den Secretaris van de Schippersvereeniging „Schuttevaer”, waarbij in het belang der schipperij wordt aangedrongen op de droogmaking der Zuiderzee.

Nauwelijks behoeft te worden opgemerkt, dat het voordeel hetwelk, althans volgens het adres, voor de schipperij in die droogmaking zou gelegen zijn, slechts zou kunnen worden gewaardeerd als een, aan het zoo hoogst kostbare werk verbonden bijkomend voordeel, dat, bij de beoordeeling der opportuniteit van het werk, niet veel gewicht kan hebben.

De Inspecteurs-Generaal van den Rijkswaterstaat,

(get.) SCHNEBBELIE.

(get.) VAN MANEN.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal van het Departement
van Waterstaat, Handel en Nijverheid,

(w. g.) DE BOSCH KEMPER.

Afschrift.

HOOFDINSPECTEUR-GENERAAL
VAN DEN RIJKSWATERSTAAT.

No. 544 Kabinet.

Brief van 20 Jan. 1905
No. 14 Afdeeling Kabinet.

DEN HAAG, 27 Maart 1905.

Afsluiting en droogmaking
van de Zuiderzee.

Vooraf een inleidend woord, tot overzicht der wordings-
geschiedenis van het Regeeringsplan over de laatste halve eeuw,
van de hoofdamttenaren van den Waterstaat die daartoe mede-
werkten, en van het aandeel dat ondergeteekende van af het
jaar 1870 daarin heeft gehad.

Van 1866 tot nu — 39 jaren — wordt in Nederland be-
sproken en overwogen de vraag der Zuiderzee-droogmaking.

Voor dit vraagstuk, vreemd aan allen politieken strijd, de
welvaart en den roem van Nederland beoogende, werd in het
buitenland voortdurend groote belangstelling betoond.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, Heemskerk, stelde
krachtens Koninklijke machtiging van 24 Augustus 1866, 28
Augustus 1866 een Raad van den Waterstaat in, waarvan Voor-
zitter de Hoofdinspecteur F. W. Conrad, Secretaris de Ingenieur
J. M. F. Wellan, met opdracht om een onderzoek in te stellen
van het afsluiten, indijken, droogmaken en in kultuur brengen
van een gedeelte der Zuiderzee, volgens het ontwerp van den
Inspecteur van den Waterstaat J. A. Beyerinck. Deze Raad
samengesteld, behalve voorzitter en secretaris, uit een Inspec-
teur en vijf Hoofdingenieurs van den Waterstaat, bracht advies
uit 20 April 1868.

Daarop werd ter beoordeeling van dit door den Ingenieur
T. J. Stieltjes omgewerkt plan, ingediend door de Heeren J. S.
Bos, L. Graaf van Bijlandt, Dr. J. W. Cramer, A. M. J. Hen-

drichs, Mr. L. N. Graaf van Randwijck, Mr. H. Rochussen en K. G. W. Baron van Wassenaar van Eze, bij Koninklijk Besluit van 4 Mei 1870 eene Staatscommissie ingesteld, waarvan Voorzitter aanvankelijk Mr. G. de Vries Az., daarna Mr. C. Fock, en Secretaris de ondergeteekende.

Deze Staatscommissie, waarin behalve voorzitter en secretaris, zitting namen een Inspecteur en drie Hoofdingenieurs van den Waterstaat, de Inspecteur-Generaal van Fortificatiën, de Chef van de Hydrographie, vier leden van Gedeputeerde Staten en een Dijkgraaf, bracht verslag uit 21 April 1873.

Bij wet van 5 Juni 1875 (Stbl. No. 112), werden, overwegende dat een nader onderzoek omtrent indijking en droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee noodig was, de daartoe benoodigde gelden toegestaan.

Dit onderzoek werd, krachtens hem door den Inspecteur van den Waterstaat in Algemeenen dienst P. Caland verstrekte opdracht van 31 Mei 1875, geleid door ondergeteekende en verricht door den Civiel-Ingenieur J. P. Havelaar, destijds Kameraar van den Lekdijk Bovendams, die daarover, na gehouden overleg met den Hoogleeraar Dr. J. M. van Bemmelen te Leiden, bericht uitbracht 13 November 1875.

22 November 1875 bood ondergeteekende daarop een gewijzigd ontwerp voor de indijking der Zuiderzee aan, met raming van kosten, gegrond op de resultaten van het onderzoek verricht door den Heer Havelaar.

18 April 1877 werd door Z. M. Koning Willem III een ontwerp van wet aangeboden tot indijking en droogmaking van het zuidelijk gedeelte van de Zuiderzee en het maken van een waterweg van Amsterdam naar de Waal.

Bij deze wetsvoordracht, met Memorie van toelichting der Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën Heemskerk en Van der Heim, werd, wat betreft de bedijking en droogmaking van de Zuiderzee, geheel gevolgd mijn ontwerp met raming van 22 November 1875.

Na aftreding van het Ministerie Heemskerk werd onder het

eerste Ministerie Tak van Poortvliet, 19 November 1877, deze wetsvoordracht teruggetrokken, en bleef eenige jaren de vraag der Zuiderzee-droogmaking bij de Regeering rusten.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 16 Augustus 1883, werd door het lid Welcker een vergelijkend overzicht gegeven van de voornaamste ontwerpen, welke achtereenvolgens voor de droogmaking van de Zuiderzee zijn openbaar gemaakt.

Discussie over die voordracht volgde in de vergadering van 2 October 1883.

4 Januari 1886 werd te Amsterdam de Zuiderzee-Vereeniging opgericht, „om te doen instellen een volledig en grondig (technisch en financieel) onderzoek of en zoo ja, naar de wijze waarop en de middelen waardoor eene afsluiting (mede ter voorbereiding eener latere geleidelijke drooglegging) van de geheele Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee, wenschelijk en uitvoerbaar is”.

Voorzitter was aanvankelijk de Heer A. Buma, vervolgens de Heer A. C. Wertheim. na diens overlijden leidde Mr. W. A. Bergsma haar werkzaamheden, en na diens overlijden in 1901 trad ondergeteekende op als Voorzitter.

Als Secretaris der Vereeniging was, van af haar oprichting, werkzaam de heer H. C. van der Houven van Oordt. Na diens overlijden in 1901 belastte de Heer Mr. G. Vissering zich met die taak.

Bedoeld onderzoek werd door de Vereeniging opgedragen aan den Hoofdingenieur van 's Rijks Waterstaat J. van der Toorn en den civiel-ingenieur C. Lely.

Deze brachten 18 Februari 1887 een voorloopig verslag uit als nota 1.

2 Februari 1888 overleed de Heer Van der Toorn.

Het onderzoek en de studie van het ontwerp werd daarna verricht door den Ingenieur Lely en belichaamd in de volgende nota's.

A. betreffende de afsluiting.

De invloed der afsluiting op:

de waterkeering der provinciën langs de Zuiderzee, 16 December 1887,

de waterloozing der provinciën langs de Zuiderzee, September 1888,

de waterverversching der provinciën langs de Zuiderzee,

de scheepvaart der Zuiderzee, December 1889,

de constructie en de kosten van den afsluitdijk, de sluizen en de bijkomende werken,

de voor- en nadeelen der afsluiting buiten verband met de droogmaking, October 1889.

Resultaten der terreinwerkzaamheden, verricht in 1889 en 1890.

B. de droogmaking.

Geologische toestand en algemeen plan van indijking.

Schetsontwerp na de afsluiting tot indijking en droogmaking van het Wieringermeer;

het Zuidoostelijk gedeelte der Zuiderzee;

het Zuidwestelijk gedeelte der Zuiderzee;

het Noordoostelijk gedeelte der Zuiderzee.

Tijd van uitvoering en kosten van het geheele ontwerp tot afsluiting der Zuiderzee over Wieringen met de indijkingen binnen die afsluiting Juni 1891.

Vergelijking van verschillende ontwerpen tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, Augustus 1891.

Ondergeteekende wenscht deze gelegenheid aan te grijpen om bij hernieuwing te verklaren, dat aan geen enkel hem bekend werk van groot openbaar nut in de latere jaren in Nederland uitgevoerd, een dergelijk stelselmatig en logisch van schrede tot schrede tot een besluit voerend, technisch onderzoek is voorafgegaan, als dat hetwelk voor de Zuiderzee-Vereeniging werd belichaamd in dat achttal voortreffelijke nota's van haren

Ingenieur den Heer C. Lely. Des te eer mag aan zoodanige verklaring van mijne zijde waarde worden toegekend, omdat bij het besluit, waartoe de Heer Lely is gekomen veroordeeld zijn — en te recht — alle plannen aanvangende met dat van de Ingenieurs Beyerinck en Stieltjes, besloten door dat van ondergeteekende dat tot de wetsvoordracht van 1877 voerde, waarbij de droogmaking van de Zuiderzee was gegrond op buitensluiting van den IJsel.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs gehouden 19 April 1887, noodigde het dagelijksch bestuur der Zuiderzee-Vereeniging het Koninklijk Instituut uit tot bespreking en kritiek van de resultaten van haar onderzoek.

Het voorloopig rapport der Ingenieurs van de Zuiderzee-Vereeniging werd, gevolg gevende aan die uitnoodiging, in de vergadering van 9 Juni 1887, na inleiding door het lid van Kerkhoff besproken door de leden van Niftrik, Conrad, van der Toorn, Stieltjes, Deking Dura, Lely en den ondergeteekende.

Vervolgens werd het behandeld in de vergadering van 13 September 1887, na inleiding door den ondergeteekende, waarop eene discussie volgde, waaraan deelnamen de leden Van der Toorn, De Bordes, Welcker, Huet, gevolgd door eene inleiding van het lid Welcker, waarop discussie met het lid Huet, en eene inleiding door het lid Van der Toorn, gevolgd door discussie waaraan deel nam het lid Huet; ten slotte eene inleiding door het lid Lely, waarna discussie door het lid Van Dissel.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld de mededeeling van het lid A. Huet in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 14 Juni 1894, over de meest voordeelige landaanwinning in de Zuiderzee, waarover eene discussie werd gevoerd in de vergadering van 11 September 1894, waaraan deelnamen de leden van Voorst-Vader, H. E. de Bruyn en Conrad.

Nadat de Zuiderzee-Vereeniging de vrucht van haren arbeid aan H. M. de Koningin-Weduwe-Regentes had aangeboden,

volgde bij Koninklijk Besluit van 8 September 1892 de benoeming eener Staatscommissie met opdracht „om te onderzoeken of eene afsluiting en eene droogmaking van de Zuiderzee, op eene wijze als door de Zuiderzee-Vereeniging is voorgesteld, in 's Lands belang behoort te worden ondernomen, en zoo ja, op welke wijze dit werk tot uitvoering moet worden gebracht”.

Deze Staatscommissie met den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid als Voorzitter, den Ingenieur van 's Rijks Waterstaat W. K. Behrens en den Heer Mr. P. F. L. Verschoor als Secretarissen, bestond behalve den Voorzitter, uit 28 leden, vertegenwoordigende Waterstaat, Financiën, Landbouw, Hygiëne, Handel, Visscherij, Staathuishoudkunde, Defensie en Administratie.

Zij bracht 14 April 1894 haar verslag uit.

Het was nu de taak der Zuiderzee-Vereeniging — wier ontwerp in dat verslag door 21 der 27 leden, die over de eindconclusie stemden, krachtig werd gesteund en dat door medewerking van al de leden aangevuld en op enkele punten gewijzigd was, — om het plan tot afsluiting en droogmaking der Zuiderzee bij het publiek in te leiden.

Dit geschiedde bij haar boekwerk „de economische betekenis van de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee”, geschreven door haren secretaris H. C. van der Houven van Oordt met medewerking van Mr. G. Vissering, verschenen 18 Maart 1898.

Inmiddels was ook in October 1895, tot steun der zaak opgericht de Zuster Vereeniging „De Nationale Zuiderzeebond tot bevordering van volkswelvaart door drooglegging der Zuiderzee”.

Nadat het Ministerie Pierson het Ministerie van Houten was opgevolgd, nam de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid Lely het ontwerp van wet tot afsluiting en drooglegging van de Zuiderzee weder ter hand en werd dit wetsontwerp, bij Koninklijke Boodschap van 7 Mei 1901, door H. M. de Koningin aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter overweging aangeboden.

Doch ook deze wetsvoordracht moest het lot ondergaan van die van 1877. Bij het optreden van het tegenwoordig Ministerie werd de Regeering door Hare Majesteit de Koningin, 17 September 1901, gemachtigd tot intrekking.

Eene nieuwe wetsvoordracht is tot nog toe niet gevolgd.

Had de wetsvoordracht zooals deze was ingediend mijne onverdeelde instemming? Ondergeteekende kan de vraag niet toestemmend beantwoorden.

De afsluitdijk is ontworpen om vier groote polderafdeelingen daarachter droog te maken.

De Staatscommissie deelde de uitspraak der Zuiderzee-Vereeniging, dat „de voordeelen van den afsluitdijk niet van dien aard zijn, dat het wenschelijk zou wezen om, alleen met het oog daarop, geheel afgescheiden van eene latere droogmaking den afsluitdijk ten uitvoer te leggen”.

De Regeering wilde, toen zij een wet voordroeg, waarbij van dat viertal slechts de twee kleinste inpolderingen, 25% van het geheel, werden opgenomen, het geheele werk der drooglegging niet tot één geheel stempelen, zoodat aan een volgend geslacht de beslissing zou blijven om, na voltooiing der beide in de wet opgenomen inpolderingen, ook de beide overige aan te vatten.

Doch had dat niet schijn van hinken op twee gedachten?

Voor slechts twee inpolderingen, als in de wet vermeld, indien nimmer de driemaal grootere oppervlakte biedende beide overige inpolderingen zouden volgen, zou men naar mijne meening niet den afsluitdijk mogen maken.

Deze maakt één geheel uit met de vier inpolderingen en wordt alleen daardoor gewettigd. Een besluit tot het leggen van den afsluitdijk sluit logisch in, dat in beginsel ook de vier inpolderingen vaststaan.

Daarom zou ik wenschen, bij het weder indienen van de wet, dat deze nevens den afsluitdijk ook bevat het maken van de vier inpolderingen. Wat deze laatsten betreft, zoodra — en

naarmate de geldmiddelen dit gedoogen. De volgorde der vier inpolderingen wordt dan bepaald door voor elke inpoldering bij afzonderlijke wetsvoordracht de middelen te vragen.

In de Staatscommissie van 1892 hadden zitting de beide toenmalige Inspecteurs van 's Rijks Waterstaat, de Heer Wellan en ondergeteekende, beiden reeds van af 1866 en 1870 in de verschillende Zuiderzeeplans en commissiën betrokken, maakten voorts als technici deel uit twee kolonels der Genie, een Hoogleeraar in de waterbouwkunde aan de Polytechnische School, twee Hoofdingenieurs, de eene van 's Rijks- de andere van den Provincialen Waterstaat, een Dijkgraaf met groote ervaring van indijkingen en een der voornaamste aannemers van openbare werken in Nederland en een der beide secretarissen, een Ingenieur van 's Rijks Waterstaat.

Het technische element en dat der Hoofdambtenaren van den Waterstaat kwam alzoo goed in de Staatscommissie tot zijn recht.

Achtereenvolgens zal ondergeteekende de opmerkingen van de Heeren Schnebbelie en Van Manen wederleggen.

Hij neemt voorts de vrijheid om, inzonderheid betreffende het visscherijbezwaar, te verwijzen naar bijgaand boekwerk „de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee in de beide Kamers der Staten-Generaal”, uitgegeven Februari jl. door de Zuiderzee-Vereeniging, waarvan de ondergeteekende is „de Voorzitter”.

CONSTRUCTIE VAN DEN AFSLUITDIJK.

Deze wordt onvoldoende geacht.

De Heeren Schnebbelie en Van Manen oordeelen volstrekt noodig, dat de dijk over zijne geheele lengte wordt aangelegd aan de zuidzijde langs een rijzen dam, reikende tot boven stormvloedshoogte. In het ontwerp reikt de rijzen dam slechts tot laagwater.

De in de sluitgaten ontworpen overstortdam kan dan

achterwege blijven, desgelijks een gedeelte van het grondwerk.

De meerdere kosten voor den hoogen rijzen dam worden door hen geraamd op f 21.530.000, de daaruit voortvloeiende besparing op f 9.430.000, blijft meer f 12.100.000.

Hoe stelden de deskundigen zich achtereenvolgens de constructie van den afsluitdijk voor?

1866. De Hoofdingenieur Beyerinck ontwierp twee rijzen bermen, een aan binnenzijde, een aan buitenzijde, daartusschen spoorgrond en baggergrond.

Hoogte der bermen A. P. bij aangenomen hoogste stormvloed van 2.80 M. plus A. P., na de droogmaking tegen den rijzen binnenberm eene versterking door een kanaaldijk.

1867. De Raad van den Waterstaat achtte bij deze constructie noodig een kleikist in het midden van dien dijk en in den kanaaldijk en eene verzekering van den grondslag van den dijk over de geheele lengte door grondbedekking.

1873. De eerste Staatscommissie ontwierp den afsluitdijk als volgt. Aan de buitenzijde een rijzen dam tot ongeveer laagwaterpeil, rustende op een grondstuk voldoende breed tegen ontgronding. Onder den hiel aan de binnenzijde van het profiel minstens twee zinkstukken op elkaar als voetstukken.

Voor grondverlies 25% bij den zuiveren profielsinhoud.

1877. Gelijk profiel werd voor de wetsvoordracht in 1877 aangehouden.

Bij den Raad van den Waterstaat van 1867 en bij de Staatscommissie van 1873 voerde de constructie van den afsluitdijk, zooals blijkt uit de notulen, tot breede beschouwingen, doch nimmer werd daarbij gedacht aan, veel minder besproken een tot stormvloedshoogte reikende rijzen dam, als aanbevolen door de Heeren Schnebbelie en Van Manen.

De ervaring en het oordeel van de leden van den Raad van den Waterstaat, van de vijf technische leden van de Staatscommissie van 1873, en van de negen technische leden der Staatscommissie van 1892, niet medegerekend haar Voorzitter, als hebbende niet deelgenomen aan de werkzaamheden, stel ik

ten deze heel wat hooger dan het oordeel van de Heeren Schnebbelie en Van Manen.

Op het oordeel van den Raad van den Waterstaat en van de Staatscommissie van 1873 was ook gegrond mijn plan waarop het wetsontwerp van 1877 volgde.

De Zuiderzee-afsluitdijk verkrijgt volgens de Staatscommissie over de geheele lengte van Noord-Holland tot Friesland een rijzen berm onder het buitenbeloop met een kruinsbreedte van 10 M. en beloop en ter weerszijden van 2 op 1.

Die rijzen berm gaat dus ook, met hetzelfde profiel, door in de sluitgaten, waar alleen de grondstukken onder dien rijzen dam breeder worden.

In de begroting wordt gesproken sub 3e. van „zinkwerk voor de rijzen dammen, behalve voor den overstortdam” en sub 5e. „van zinkwerk voor den overstortdam”. Daar worden dus de begrippen „rijzen dam” en „overstortdam” nogal tegenover elkaar gesteld, wat den indruk zou kunnen maken, dat ook de constructie van die beiden verschillend is. Dit is echter niet het geval. Op blz. 9 regel 10 en 11 wordt dan ook gesproken van „rijzen dam of overstortdam”. Daar wordt dus het een aan het ander gelijk gesteld.

Aangezien de sluitgaten vallen in de diepste gedeelten van het tracee van den afsluitdijk, krijgt de rijzen dam (of overstortdam) daar ook grooter profielsinhoud dan in de overige gedeelten van den afsluitdijk. Maar het blijft ook daar een opgezonden dam van 10 M. kruinsbreedte op laagwater en wederzijdsche beloop en van 2 op 1. De teekening, bijlage III van het rapport, is overgenomen van een verslag uitgebracht door de Commissie van praeadvies voor den afsluitdijk. Op de teekening is geen onderscheid gemaakt tusschen het lichaam van den rijzen berm en het overige grondlichaam van den afsluitdijk. Wat op die teekening voorkomt boven het grondstuk tot aan de onder 2 op 1 tot laagwater oplopende steenstortingen is zinkwerk.

Onder den rijzen dam is tegen ontgroning een grondstuk ontworpen.

Hieronder wordt daarop terug gekomen.

De opzinking van den rijzen dam is met drie rijen eiken palen lang 3 M. waarvan 3 per M.¹ vastgepend, waartusschen zware gelipte steenbezetting, een en ander onder navolging van het zoo welgeslaagd type van den Ingenieur Caland, waarnaar de lage dammen te Hoek van Holland werden gemaakt.

Al de aangevoerde zware steen voor de steenbekleding van het buitenbeloop wordt gelost en opgestapeld op den rijzen berm. Dit vormt een golfbreker ter beschutting van het grondwerk gedurende den overigens zeer korten tijd dat dit onverdedigd blijft.

De twee grondstukken onder den hiel van den dijk aan de binnenzijde werden uit de ontwerpen van 1873 en 1877 niet overgenomen. Eene verdediging voor dat binnenbeloop werd ontworpen met een kraagstuk en steenglooing boven laagwater.

Het advies ten deze van de Staatscommissie werd geleid door eene commissie van praeadvies uit de afdeeling I, die verslag had uit te brengen over de technische en defensievraagstukken, bestaande uit de leden Bos, Telders, Vermaes, Welcker en Wellan.

Haar, zooals uit haar rapport van 19 November 1892 blijkt, eenparig advies over den bouw van den afsluitdijk, werd door Afdeeling I eenstemmig ongewijzigd overgenomen en door de Staatscommissie gevolgd. Daarbij stond op den voorgrond de bedoeling om in elk werkseizoen den dijk in vakken over de volle hoogte en zwaarte geheel af te werken, niet in horizontale lagen van groote lengte.

Bij de eindstemming over het verslag, was geen enkel lid tegen de wijze van samenstelling van den afsluitdijk. De leden Mr. Mees, Mr. Van Nierop, Mr. Rahusen, Mr. Veegens, Welcker en Wellan stemden tegen, niet wegens technische — maar op grond van financieele en oeconomische bezwaren.

De Lauwerzeecommissie van 1902, uitsluitend samengesteld uit technici, hield eenparig aan, behoudens eene wijziging van

ondergeschikt belang, het profiel en de wijze van samenstelling als vastgesteld door de Staatscommissie voor de Lauwerzee van 1896, waarin van de 9 leden, 4 technici waren.

En hoe ontwierp die Commissie den afsluitdijk van de Lauwerzee?

Ook op een rijzen buitenberm, reikende tot laagwater, rustende op een grondstuk, voldoende breed tegen ontgronding. Verder een zanddijk van opgeperst zand, bekleed met klei en aan de zeezijde met steenglooing. De drie paalrijen in den rijzen berm vermeende de Lauwerzeecommissie te kunnen weglaten.

Terwijl de afsluitdijk van de Zuiderzee bij eene hoogte van 5.40 M. plus N. A. P. op laagwater is ontworpen ter breedte van 65.8 M. bedraagt die breedte voor den Lauwerzeeafsluitdijk op laagwater, bij eene hoogte van 5.25 M. plus A. P. 50 M.

Daar de Lauwerzeedijk minstens even blootgesteld ligt als de Zuiderzeedijk, terwijl het verschil tusschen hoog- en laagwater bij eerstgenoemden dijk veel aanzienlijker is dan bij laatstgenoemden, mag het technische bezwaar om den Lauwerzeedijk te maken, vooral niet minder worden geschat dan dat bij den Zuiderzeedijk.

Daargelaten dat ter constructie van den afsluitdijk een rijzen dam tot stormvloedshoogte nog door niemand werd voorgesteld, en dan ook stellig een slechte constructie ware, zoo zou deze hoe zwaar ook met steen bestort en hoe zwaar ook met palen doorspijkerd, stellig niet zooveel weerstand bij storm bieden als de lage berm met zeer flauw beloop met steen bezet tot boven den hoogsten stormwatervloed. Dát heeft de heer Caland indertijd ook begrepen en daarin lag een der zeer vele groote verdiensten van zijn systeem, dat men met rijswerk niet boven ruim laagwater moet werken. Dan moet men het rijswerk laten varen om tot andere constructie over te gaan.

Zal nu echter de afsluitdijk ongewijzigd in bijzonderheden worden gemaakt geheel volgens het plan der Staatscommissie? Stellig niet. Om zich een algemeen denkbeeld te vormen van

profiel, wijze van samenstelling, tijd van uitvoering, en om te geraken tot eene raming, moest men zich in algemeenen zin rekenschap geven, hoe de dijk zal worden gemaakt. Tijdens de uitvoering zullen er stellig heel wat afwijkingen van die normaal typen van samenstelling — onder onvoorwaardelijk behoud echter van het vastgesteld profiel — worden gemaakt. Zoo bijvoorbeeld de steenglooing, die hier en daar aan de binnenzijde wat dunner, aan de buitenzijde wat dikker zal worden gemaakt enz., zoo wellicht het aanbrengen van een rijzen voeting op enkele punten van het binnenbeloop enz.

Ondergeteekende acht op grond van al deze adviezen van de eerste waterbouwkundigen in Nederland, waaronder in 1873 Hoofdambtenaren van 's Rijks Waterstaat, één Inspecteur en 3 Hoofdingenieurs, in 1894 2 Inspecteurs en 1 Hoofdingenieur, 1 Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, in 1900 (Lauwerzee) 2 Hoofdingenieurs en 2 Hoofdingenieurs van den Provincialen Waterstaat, in 1904 (Lauwerzee) 1 Hoofdinspecteur-Generaal, 3 Hoofdingenieurs-Directeur, 3 Hoofdingenieurs van den Provincialen Waterstaat, de opmerking van de Heeren Schnebbelie en Van Manen betreffende de noodzakelijkheid van een rijzen dam tot stormvloedshoogte ongegrond en onverdedigbaar en desgelijks de daarop gegronde verhooging der raming met 12.1 miljoen gulden.

Breedte van het grondstuk.

De Heeren Schnebbelie en Van Manen verwachten dat er langs de buitenzijde van den afsluitdijk diepe stroomgeulen zullen ontstaan. Daartegen zijn bezinkingen van den dijksteen aan te brengen waarop niet is gerekend. 40 M. breedte bezinking wordt noodig geacht, gevende f 1.510.000 verhooging van kosten.

De totale kosten bedragen dan volgens hen voor de afsluiting in stede van f 59.100.000, f 74.100.000. Zij achten in het profiel van den afsluitdijk op bijlage III, het grondstuk onder het dijkslichaam zeer onduidelijk of onvolledig voorgesteld.

Daar wordt voorts vermeld „Grondstuk van 40 tot 150 M.,

doch op blz. 4 van het Verslag wordt gezegd dat de grondstukken behalve in de sluitgaten aan weerszijden 20 M. buiten de rijzen bermen uitsteken. In het profiel is echter niet alleen slechts één enkele rijzen berm voorgesteld, maar deze heeft op den zeebodem eene breedte van 30 M. Hoe kan dan het grondstuk (van 40 M.) zelfs onder dien éenen berm 20 M. ter wederzijden daarvan uitsteken?"

Ondergeteekende gaat voorbij de opmerking betreffende bermen. Uit het verslag der Staatscommissie blijkt zeer duidelijk dat er slechts één rijzen berm wordt gemaakt. De voorstelling op bijlage III van het algemeen dwarsprofiel van den afsluitdijk is figuratief, maar wordt afdoende verduidelijkt door het bijschrift „van 40 tot 150 M.” Al de grondstukken zijn daar afgebroken geteekend. De breedte zal geheel tijdens de uitvoering worden bepaald door de plaatselijke omstandigheden. In de Staatscommissie werd door enkele leden in stede van verdieping langs den buitenvoet van den afsluitdijk, strandvorming verwacht.

De totale oppervlakte van ruim $214\frac{1}{3}$ H.A. grondstuk, biedt gelegenheid te over om op die vakken waar dit noodig zal blijken, de grondbezinking breeder te maken, waartegen er ook gedeelten zullen zijn waar met veel minder breedte kan worden volstaan.

De klei ter verdediging van de belooopen.

De Heeren Schnebbelie en Van Manen geven op als benodigd voor afsluitdijk en meerdijken buiten de klei van Wieringen 6.260.000 M.³ Deze wordt gebaggerd, verwerkt na geruimen tijd aan de lucht te zijn blootgesteld en begroot op f 1.— per M.³ Daar zij voor 1 M.³ gedroogde klei noodig achten ongeveer 3 M.³ baggerspecie, behoort dan de eenheidsprijs in het werk te zijn niet f 1.— doch f 2.50 àf 2.80 voor baggeren, vervoer over groote afstanden, meestal over zee, van de baggerplaatsen naar de droogvelden en van daar naar de plaats van verwerken.

De ervaring heeft echter geleerd, dat specie die gedurende 2 jaren was gedeponneerd voor kleibekleding geheel ongeschikt is. Eerst na 6 jaar drogingsproces schijnt zij tot hoogstens 0.50 M. onder de oppervlakte geschikt voor bekleding van dijksbeloop.

In stede van f 1.— de raming stellende op f 2.75 wordt dus voor 6.260.000 M.³ de raming voor de kleibekleding hooger rond f 11.000.000 waarvan f 1.500.000 voor den afsluitdijk en f 9.500.000 voor de meerdijken. Tegen deze opmerking der Heeren Schnebbelie en Van Manen zij het volgende aangevoerd.

In het rapport der subcommissie voor praeadvies van afdeling I bestaande uit de leden Bos, Telders, Vermaes, Welcker en Wellan, werd voorgesteld dat de afsluitdijk zou worden samengesteld uit zand of anderen aanwezigen grond en ter dikte van 1 M. met klei of leem gedekt.

Het eenheidscijfer voor de M.³ klei ter bekleding in het werk werd geraamd zonder winst op f 0.90. Voor de berekening der hoeveelheid zand is gerekend op een beloop beneden laagwater aan de zuidzijde van 10 op 1 en boven N. A. P. op een grondverlies van 10%, voorts dat 115 M.³ baggerzand in vervoer oplevert 100 M.³ in profiel en desgelijks 118 M.³ spoorzand 100 M.³. Een en ander maakt rond dat voor het zand in den afsluitdijk de hoeveelheid in vervoer gemeten 30% overtreft die in het dijksprofiel. Voor zand boven laagwater, in de middelen van vervoer gerekend, is in het werk, aangenomen een prijs van f 0.36, voor zand onder laagwater f 0.22.

De bekleedingsklei zal niet voor de geheele hoeveelheid worden verkregen door uitdroging van gebaggerde klei. Een zeer groot gedeelte wordt verkregen door daartoe zonder voorafgaande uitdroging te bezigen de blauwe klei, de woelklei van Groningen, bij de Zuiderzeeboringen „katteklei” genaamd en behoorende tot eene formatie loopende vermoedelijk tot het midden der derde eeuw vóór onze jaartelling, aanwezig van 4 tot 6 M. beneden A. P. Betreffende deze klei zij verwezen naar

mijne voordracht over de geschiedenis van de Zuiderzeevorming in de vergadering van het Kon. Inst. van Ingenieurs van 13 September 1887.

Deze klei is van dien aard, dat hij zonder uitdrogen dadelijk kan verwerkt worden.

Tegen een eenheidscijfer voor bekleedingsklei van f 0.90 per M.³, zonder de winst in het werk, bestond in de Staatscommissie bij geen enkel lid eenige bedenking.

De bedoelde klei is hoegenaamd in geen enkel opzicht gelijk te stellen met versch gebaggerde klei van veel jeugdiger formatie, als waarop de Heeren Schnebbelie en Van Manen schijnen te doelen, te Emden, Delfzijl, de geulen in de Lauwerzee, IJmuiden, Vlissingen, doch zou ik daaraan niet den naam geven van klei, eerder dien van modder. Zoodanige specie is ook na zes jaren uitdrogen, als genoemd door de Heeren Schnebbelie en Van Manen, nog niet voor dijksbekleeding bruikbaar, en wordt het eerst na $\frac{1}{4}$ eeuw, doch op droogvelden nimmer, dan verstuipt ze.

Dergelijke klei als bedoeld door de Staatscommissie is meermalen voor dijksverdediging met goed gevolg gebruikt.

Zoo werden in 1858—1859 daarmede de Ooster- en Westerdokdijken, destijds zeeweering, bekleed. Bij het Noordzeekanaal te Nauerna werd indertijd een stuk land gekocht door de Heeren Volker en Bos en vol gebaggerd met klei die gebezigd is onder de glooiing der buitenhaven te IJmuiden. Te Amsterdam is de golfbreker in het IJ en zijn meer andere werken met zoodanige klei bekleed. Bij de havendammen voor de spoorweghaven te Stavoren in 1883, zijn al de buitenbelopen met den daar aanwezigen gebaggerden kleigrond dadelijk zonder uitdrogen verdedigd. Onmiddellijk gelost na het opbaggeren kon die klei aldaar dagen lang zonder verdediging blijven.

Al die klei was niet van de compacte samenstelling als de voor de Zuiderzee op 4 à 6 M. diepte te baggeren woelklei.

Er bestaat geen vrees dat de als bovenbedoelde bekleedingsklei niet in de Zuiderzee kan worden gevonden in meer dan

voldoende hoeveelheid, doch dit daargelaten zoo is het door de Heeren Schnebbelie en Van Manen genoemd cijfer van f 2.50 à f 2.80 veel te hoog.

Kleikloetelingen op een aangekocht terrein gestoken langs den Gelderschen IJssel en met eigen materieel aan te voeren, kosten hoogstens f 1.75 de M.³ in het werk.

In het verslag der Lauwerzeecommissie is voor de M.³ kleibekleding gerekend f 1.75 in het werk. De Lauwerzeebodem bevat voor zooveel tot nog toe uit de boringen viel na te gaan, nergens de bovenbedoelde zware woelklei. Niet uitgesloten is nochtans de mogelijkheid dat bij dieper boring ook die klei aldaar wordt aangetroffen. Dit is zelfs zeer waarschijnlijk en voert dit dan tot eene aanzienlijke besparing bij dat werk.

De prijs van f 0.90 van de klei in den afsluitdijk, f 0.50 van die in de meerdijken is dan ook niet te laag; daarentegen is stellig, hier waar het zulke groote hoeveelheden geldt wat echter ook voor het kleibaggeren tot op zekere hoogte van toepassing is, te hoog, bij de tegenwoordige vordering van de techniek bij baggerwerk, de bovenvermelde prijs voor zand, en is deze thans per M.³ 5 cent lager te stellen, voor de tot den afsluitdijk in vervoermiddel gerekend te verwerken hoeveelheid van rond 14½ miljoen M.³

Op nog eene andere waarschijnlijke bezuiniging, niet vermeld door de Heeren Schnebbelie en Van Manen, valt te letten.

De basaltprijs voor 2.742.000 S.T.

Bij de raming voor de steenbestorting op de zinkstukken en de steenbezetting der dijken is uitgegaan van de destijds, 1893, tamelijk hooge basalt prijzen. Toen had de Linzer basaltmaatschappij, de verreweg grootste basalt-leveranciers hier te lande, volop leveringen te bewerkstelligen, en stonden de actiën dier maatschappij dan ook zeer hoog. Dit was nog het geval tot in 1897, toen zij nog 110% golden, van dat jaar af daalden zij geregeld, stonden in 1901 103½%, daalden tot 1904 tot 88% en zijn nu genoteerd 79%.

Dit is alleen toe te schrijven aan den zeer sterk verminder-

den afzet naar Nederland, waar al de rivier-, dijk- en zeewerken voor een tiental jaren langzamerhand onder basaltverdediging worden gebracht. Het productievermogen voor de Linzer basaltmaatschappij 500.000 S.T. per jaar, is thans te groot in verhouding tot den afzet.

Dit zal ongetwijfeld tengevolge hebben dat de prijsopgaven destijds verschaft door de basaltmaatschappij, thans, voor stortsteen en zuilenbasalt dooreengenomen, wat lager zouden zijn dan in 1903 en dat toch nog de basaltmaatschappij dadelijk daarbij haar vorigen bloei zou hernemen.

Het totaal zand en klei verzet voor den afsluitdijk van 16 miljoen M.³ in de middelen van vervoer en eene hoeveelheid van $2\frac{3}{4}$ miljoen S.T. basalt zijn groote posten, waarin eene groote speling ligt voor wijzigingen bij de uitvoering en waarop blijkens het bovenstaande, wat de eenheidsprijs betreft, nog bezuiniging wordt verwacht.

Ontkend wordt dan ook de waarde der opmerking van de Heeren Schnebbelie en Van Manen dat de begrooting van den afsluitdijk met f 1.500.000 zou moeten verhoogd worden, wegens hooger eenheidscijfer van de totale hoeveelheid daartoe te werken grond, zand en klei te samen gerekend. Zoowel wijze van constructie als raming voor den afsluitdijk zijn voldoende.

De Meerdijken.

Het beloop aan de meerzijde zal tot A. P., aan de polderzijde tot den zeebodem met 1 M. kleidikte bekleed worden. Dit oordeelen de Heeren Schnebbelie en Van Manen aan de polderzijde onuitvoerbaar, kunnende zij niet lager reiken dan meerpeil, en dat terwijl het binnenbeloop onverdedigd blijft.

Dit zou ongeveer op gelijke wijze als het buitenbeloop moeten worden verdedigd, doch verhoogt zulks de kosten met f 7.000.000.

Daarbij de hoogere eenheidsprijs van de kleibekleding f 9.500.000, in het geheel alzoo globaal f 16.500.000 hoogere raming.

Daarmede worden de kosten der inpolderingen van f 129.900.000 verhoogd tot f 146.400.000.

Hiertegen zij opgemerkt dat men voor de samenstelling der meerdijken eenigszins heeft gevolgd het stelsel van de ontwerpers der indijking van den Wieringermeerpolder.

Omtrent de kleibekleding geldt in algemeenen zin hetzelfde wat reeds hierboven is gezegd bij dat onderwerp. 50 cent per M.³ voor de kleibekleding der meerdijken is de juiste verhouding tot 90 cent per M.³ voor de kleibekleding van den afsluitdijk.

Bij de meerdijken toch zal verreweg de grootste hoeveelheid klei ter plaatse gebaggerd en dadelijk in het werk gelost worden, ook op het binnenbeloop beneden laagwater. Voor het binnenbeloop is overigens wel eene verdediging ontworpen.

Het lichaam van zand is boven het peil van het IJselmeer bekleed met klei ter dikte van 1 M. De glooiing aan de meerzijde is tot 1 M. beneden dat peil afgedekt door een kraagstuk en van 0.40 beneden tot 0.50 à 1.50 M. plus N. A. P. verdedigd met steenglooiing.

De binnenglooiing, reeds verdedigd, zie hierboven, met baggerklei, wordt gedurende de uitvoering der werken tegen afslag beneden 0.40 M. — N. A. P. verdedigd met een kraagstuk gemiddeld 6 M. breed, voorts is gerekend op eene ruime bescherming door krammat.

Binnen- zoowel als buitenbeloop is beneden N. A. P. zeer flauw, minstens 4 op 1 ontworpen, doch is gerekend op het zich vormen bij het zandstorten wederzijds van glooiingen van ongeveer 6 op 1 beneden het peil van het IJselmeer.

Bovendien is nog gerekend op een zeer groot verlies van zand, 25% van het wiskunstig profiel bij den Wieringermeerpolder, 75% van dat profiel bij de drie overige inpolderingen.

Het profiel en de wijze van samenstelling en verdediging der meerdijken was ontworpen door eene subcommissie voor de Ie, IIe en IIIe Afdeelingen der Staatscommissie bestaande uit 8 leden, waarvan de Heeren Telders, Vermaes, Welcker en Breebaart technici.

De meerdijken werden zeer breedvoerig eerst in de commissie van praeadvies daarna in de afdeeling I besproken. Onverdeeld hebben al de leden ingestemd met het ten slotte door de Staatscommissie uitgebracht advies.

De Heeren Schnebbelie en Van Manen merken overigens nog op, dat na de afsluiting, de bedijkingen langs de Zuiderzee slechts als binnendijken worden onderhouden.

Toegegeven dat de getijden zich binnen den afsluitdijk niet meer doen gevoelen, maar op het meer zal dan toch nog bij stormweer zoodanig zware golfslag ontstaan dat ernstige verdediging van het buitenbeloop der dijken gevorderd wordt.

Hiertegen zij aangevoerd, dat er eene verdediging is ontworpen, afwisselend in hoogte naar mate de meer of mindere blootgestelde ligging, met steenglooijing op puinlagen, waaronder een kraagstuk, daarbij een zeer flauw buitenbeloop van 6 op 1. Deze verdediging werd door de Staatscommissie eenparig voldoende geacht.

Mij is sedert geen enkele grond bekend geworden om bij de meerdijken af te wijken, noch van de voorgestelde wijze van samenstelling en verdediging, noch van de raming, en beschouw ik de daarvoor door de Heeren Schnebbelie en Van Manen voorgestelde verhooging der raming met 16½ millioen gulden geheel ongegrond, te eer wanneer men daarbij in acht neemt de buitengewoon groote hoeveelheid verlies van grond bij het opwerken der dijken waarop gerekend is.

Aan eene internationale spoorwegverbinding over den afsluitdijk is volgens de Heeren Schnebbelie en Van Manen geene behoefte. Deze behoeft niet over Friesland gericht te zijn.

Die voordeelen voor het verbeterend landverkeer over den afsluitdijk zouden allerm minst groot zijn.

Gewoon verkeer is over den 30 K.M. langen geïsoleerden afsluitdijk niet te verwachten.

Ik bepaal mij ter wederlegging tot het volgende reeds bij eene vorige gelegenheid te berde gebracht.

Men mag niet zooals genoemde heeren doen, eene gelijkstelling maken tusschen eene onafgebroken spoorwegverbinding over den afsluitdijk en de uit den aard der zaak onvoldoende bestaande verbinding met een stoomveertraject tusschen Enkhuizen en Stavoren.

Het groote voordeel voor het lokaal Nederlandsch landverkeer tusschen de noordelijke provinciën bewesten en beoosten de Zuiderzee, en ook tot op zekere hoogte voor toekomstig internationaal verkeer van Noord-Holland en het handelscentrum Amsterdam met Noord-Duitschland, Bremen en Hamburg, springt zoo in het oog dat men, noch in het Verslag der Staatscommissie, noch in het werk van de Heeren H. C. van der Houven van Oordt en Mr. G. Vissering „de economische beteekenis van de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee” noodig achtte om daaraan veel woorden te wijden.

Nu echter dat bijkomend voordeel in het advies dermate tot niets wordt teruggebracht, verdient het eene meer ingaande hieronder volgende beschouwing.

Er bestaan twee spoorwegverbindingen tusschen Noord-Holland en Friesland en Groningen.

1e. de spoorweglijn Amsterdam—Amersfoort—Zwolle—Leeuwarden—Groningen.

Lengte Amsterdam—Leeuwarden 205 K.M.

2e. de Zuiderzeelijn: Amsterdam—Zaandam—Enkhuizen—Stavoren—Leeuwarden—Groningen.

Lengte Amsterdam—Leeuwarden 130 K.M. waarvan 20 K.M. stoombootveer.

Door het maken van den afsluitdijk komt eene derde verbinding tot stand. Amsterdam—Anna-Paulowna—Sneek—Leeuwarden — lang 155 K.M.

Van deze verbindingen is alzoo die over den Centraal-spoorweg tusschen Amsterdam en Leeuwarden de langste.

Sneltreinen leggen die af in 4 uur 20'.

De tweede verbinding tusschen Amsterdam en Leeuwarden over Stavoren wordt door sneltreinen afgelegd in 3 uur 25'. Daarvan is noodig voor het inschepen, vervoeren en lossen van reizigers en bagage over het stoombootveer 1 uur 24'.

Langs de derde richting over den afsluitdijk zal met dezelfde snelheid als boven een sneltrein den afstand Amsterdam—Anna-Paulowna—Sneek—Leeuwarden afleggen in 3 uur 6 min.

De verbinding over den afsluitdijk vormt dan den kortsten afstand tusschen Amsterdam en Leeuwarden.

Dat voordeel wordt echter grooter wanneer men niet van Amsterdam als beginpunt uitgaat, maar van Alkmaar als centrum van de geheele provincie Noord-Holland.

Men heeft dan de volgende afstanden:

1e. lijn Leeuwarden—Zwolle—Amersfoort—Amsterdam—Alkmaar 246 K.M. af te leggen in 4 uur 55'.

2e. lijn over Enkhuizen—Hoorn—Alkmaar 111 K.M. af te leggen met inbegrip van 20 K.M. per stoomboot in 3 uur 10'.

3e. lijn Leeuwarden—Sneek—afsluitdijk—Anna-Paulowna—Alkmaar zijnde 117 K.M. af te leggen in 2 uur 20'.

Als spoorwegverbinding heeft alzoo de richting over den afsluitdijk reeds overwegende voordeelen — wat aangaat het verkeer van reizigers.

Voor goederen klemmt dit nog veel sterker.

Het overbrengen van een trein van 12 goederenwagens tegelijk op de stoompont, vordert met inbegrip van het op- en afbrengen, ongeveer 3 à 4 uur.

Voor een geheelen trein van 20 à 30 wagens zijn noodig twee stoomponten of als men het met een doen moet een geheelen dag; terwijl de goederentrein over den afsluitdijk daartoe een half uur noodig heeft.

Bovendien kost een reis per stoomboot ongeveer f 40, alzoo twee reizen f 80. Over denzelfden afstand van 20 K.M. kost een goederentrein van 30 wagens ongeveer f 10. Een pontveer als dat te Enkhuizen kan alzoo alleen dienen voor stukgoed, ijlgood en dergelijke hoog geclasseerde goederen en voor vee-

vervoer, doch niet met voordeel voor wagenladingen en goederen.

Het vervoer over een pontveer is zeer beperkt.

Het is een hulpmiddel, te bezigen als het maken van een vaste brug of dijk niet mogelijk is of bij een zeer zwak verkeer.

Wij hebben boven gezien, dat het op 20 K.M. lengte reeds één uur tijdverlies geeft, als het overzetten voor reizigers geschiedt met stoombooten waarop men hen laat op- en afstappen.

Zou men dit willen doen door reizigers treinen per stoompont te vervoeren dan zou het tijdverlies meer dan verdubbeld worden.

Het voordeel voor het landverkeer van eene vaste verbinding tusschen de beide oevers van de Zuiderzee is onbetwistbaar, inzonderheid wanneer men het oog er op vestigt dat die verbinding een onderdeel kan worden eener internationale lijn Amsterdam—Leeuwarden—Groningen—Nieuwe Schans—Bremen—Hamburg.

Beide routes Amsterdam—afsluitdijk—Provincie Friesland en Groningen—Bremen—Hamburg 495 K.M. en Amsterdam—Osnabrück—Bremen—Hamburg 488 K.M. zijn ongeveer even lang, doch de provinciën Friesland en Groningen kunnen alsdan eene belangrijke internationale verbinding komen te voeden. Bovendien is het aandeel in het vervoer over eerstgenoemde richting ook voor Nederland grooter daar van beide de eerste over langer Nederlandsch grondgebied loopt dan de laatste.

In ronde cijfers ligt van eerstgenoemde route 222 K.M. op Duitsch-, 273 K.M. op Nederlandsch grondgebied, terwijl deze cijfers zijn, voor de bestaande route over Osnabrück, in ronde cijfers 314 K.M. op Duitsch- en slechts 174 K.M. op Nederlandsch gebied.

Tot besluit mijner wederlegging betreffende de opmerking over den afsluitdijk en de meerdijken nog het volgende.

Tegen de eenheidsprijzen en te verwerken hoeveelheden heeft zich geen enkele stem in de Staatscommissie verheven.

Omtrent de verwerking van klei en zand, en den aanvoer

van zuilenbasalt en stortsteen zij naar het voorafgaande verwezen.

Wat betreft den prijs van rijshout zoo is men bij de uitvoering niet afhankelijk van de Nederlandsche markt.

Te hooge prijzen, ten deze een grooten thans kwijnenden tak van nationaal bezit en nijverheid ten goede komende, kunnen worden gebreideld door aanvoer van Duitsch dennenhout.

Overmacht door onwerkbaar weer is in rekening gebracht door bij de raming aan te nemen dat per jaar slechts 30 weken wordt gewerkt.

Defensiebelangen.

Is het wel voldoende, zoo vragen de Heeren Schnebbelie en Van Manen, dat alleen vijandelijke gepantserde schepen geen gelegenheid zullen vinden in het IJselmeer te komen. Ook torpedobooten zouden op het IJselmeer eene ernstige bedreiging kunnen zijn, en deze kunnen door de sluizen geschut worden, die, dit zij toegegeven, echter gemakkelijk onbruikbaar te maken zijn.

In het plan zijn, voor de militaire verdediging ontworpen verdedigingswerken, voldoende aan den tweeledigen eisch om het nieuwe acces tot Noord-Holland door den afsluitdijk gegeven af te sluiten, en de sluizen zoowel tegen aanvallen van de land- als van de zeezijde te verdedigen, zoodanig dat niet alleen den vijand het gebruik daarvan ontzegd maar dat gebruik ook Nederland gewaarborgd wordt.

De afsluitdijk met de sluizen maken het mogelijk den waterstand op het IJselmeer binnen zekere grenzen te beheerschen. Dit is van veel nut met het oog op de militaire inundatie.

Voor eventueele vernieling der schutsluizen zijn de noodige maatregelen beraamd.

De sluiswijdten op Wieringen zijn geheel bepaald overeenkomstig de voorstellen in het praeadvies voor de 1e afdeeling uitgebracht, door de daartoe aangewezen deskundige leden der

Staatscommissie den Schout-bij-nacht C. ten Bosch, den Kolonel A. J. Voorduin, Commandant in het tweede Genie-commandement, den Kolonel bij den Generalen Staf K. Eland, en den Luitenant-ter-zee 1e klasse A. H. Hoekwater.

Bovenstaande moge voldoende zijn, om de opmerking ten deze van de Heeren Schnebbelie en Van Manen verder voorbij te gaan.

W a t e r v e r v e r s c h i n g. ¹⁾

Er kan worden aangenomen, dit geven de Heeren Schnebbelie en Van Manen toe, dat eenigen tijd na de afsluiting het water van het IJselmeer genoegzaam zal ontzilt zijn om te kunnen dienen voor waterverversching en vermoedelijk ook voor drinkwater van vee.

Op het groot belang van het IJselmeer tot het inlaten van zoetwater in Friesland en Noord-Holland en voor de omstreken van Kampen kan niet genoeg gewezen worden.

Wat Friesland betreft, zoo voert de uitvoering der werken voorgesteld door de Lauwerzeecommissie bij haar verslag uitgebracht 24 Juni 1904 tot eene volledige oplossing der vraag naar de verbeterde afstrooming van boezemwater in die Provincie, en desgelijks in de provincie Groningen.

Dat verslag geeft echter — dit lag geheel buiten de opdracht — geen antwoord op de vraag naar de zoo zeer gewenschte waterverversching van Friesland met zoet water, eene behoefte wellicht even dringend als die aan behoorlijke boezemafstrooming.

In Hoofdstuk XV van gemeld verslag komt de Commissie tot het besluit dat de afsluiting der Zuiderzee voor de werking der door haar voorgestelde stoombemaling te Tacoziyl voordeelig

¹⁾ Zie bovengenoemd boekwerk blz. 123 e. v. (N. B. De Zuiderzee in de Staten-Generaal.)

zal zijn, zij stemt toe dat door afsluiting van de Zuiderzee, de gelegenheid tot inlating van zoetwater op Frieslands boezem verkregen wordt en acht het een belangrijk voordeel van die afsluiting dat het oogenblik van sluiting der uitwateringssluizen minder angstvallig behoeft te worden bepaald, daar bij onverwachte verlaging van den boezem na sluiting, door inlating deze weder op de gewenschte hoogte kan worden gebracht, de invloed van deze afsluiting op den boezem zal dan ook niet anders dan gunstig kunnen zijn.

Betreffende de verversching met zoetwater van de boezems in Noord-Holland moge ondergeteekende verwijzen naar de belangrijke mededeeling van wijlen den Hoofdinspecteur van den Waterstaat J. F. W. Conrad in de vergadering van het Kon. Inst. van Ingenieurs van 11 April 1893, meer bepaald naar par. 31 dier voordracht over de middelen tot verbetering van den aard van de boezemwateren die met het Noordzeekanaal in verbinding zijn. Ook daaruit blijkt het groot belang dat Noord-Holland heeft bij het IJselmeer.

Aan het loozingspeil van 0.40 M. — N. A. P. op het IJselmeer, oordeelen de Heeren Schnebbelie en Van Manen, het nadeel verbonden dat voor krachtige loozing niet meer benuttigd worden de thans niet zelden voorkomende zeer lage ebbestanden; zal dus het voordeel verwacht door de besparing der kosten van stoombemaling op de Zuiderzee en de daarmede gemeen liggende wateren wel zoo groot zijn als verwacht wordt? of het waterbezwaar van den Vechtboezem belangrijk zal vermindern, wordt betwijfeld.

Bij wederlegging van den hier geopperden twijfel zou ondergeteekende in herhaling vallen van wat in het verslag der Staatscommissie betreffende het laag en standvastig peil van loozing op het IJselmeer is gezegd, inzonderheid betreffende den Vechtboezem; de uitloozing van de Geldersche Vallei; het Zwartewater; de vrije afstreaming van den IJsel; het 1e dijksdistrict van Overijssel.

Cultuurwaarde der gronden. ¹⁾

Bij de onderzoeken der Zuiderzee-Vereeniging is niet genceegzaam de aandacht gewijd aan de hoedanigheid van de gronden onder de voor cultuur geschikte bovenlaag. Bij een groot aantal boringen is de diepte waartoe deze zich uitstrekken veel te gering om de cultuurwaarde te kunnen beoordeelen.

In het gedeelte der Zuiderzee bestemd voor den noord-oostelijken polder heeft de bovenste kleilaag over aanzienlijke oppervlakte slechts geringe dikte, ongeveer 1 M. en zelfs minder.

De kleilaag aldaar tengevolge der droogmaking boven water komende en later boven het polderpeil gerakend, zal door uitdroging en inklinking tot zoodanige geringe dikte worden teruggebracht dat het ten zeerste moet worden betwijfeld of zij voldoende dikte voor cultuur zal behouden.

Voorts wijzen de Heeren Schnebbelie en Van Manen er op dat uit de Zuiderzee gebaggerde klei is gebleken na uitdroging slechts te hebben ongeveer het $\frac{1}{3}$ gedeelte van het volume onmiddellijk na het opbaggeren.

Tegen een en ander merkt ondergeteekende het volgende op:

De formatie van den Zuiderzeebodem is zeer gelijkmatig. Alleen dáár was dieper boring noodig waar mogelijkheid bestond aan anderen ondergrond.

Hoe dikker de kleilaag is, hoe minder gevaar dat door de inklinking die bij nieuw ingedijkte polders niet achterwege blijft, de laag zand of veen waaruit de ondergrond bestaat door de bewerking van den bovengrond wordt bereikt.

Neemt men met de Staatscommissie aan, dat het laagste land in de drooggemaakte polders ten minste 1 M. uit het water moet liggen, dan doet het er minder toe welke soort grond zich daaronder bevindt.

Het is echter niet onverschillig uit welken grond de bovenlaag bestaat van af het peil waarop wordt uitgemalen.

¹⁾ Zie bovenstaand boekwerk blz. 89, 91 e. v.

Bestaat evenwel de bovenlaag uit 0.50 tot 1 M. kleigrond dan is de vruchtbaarheid voldoende gewaarborgd. Zelfs na eene belangrijke inklinking te meer omdat indien bij de bewerking eenige mindere kwaliteit van grond, hetzij zand of veen met den bovengrond, als die uit klei bestaat, wordt vermengd zulks aan de vruchtbaarheid weinig schaadt. Bij zwaren klei kan zoodanige vermenging eerder voor- dan nadeel doen.

Als onder eene dunne laag klei eene vaste veenlaag voorkomt, dan zou dat nadeelig kunnen zijn voor de vruchtbaarheid, indien die veenlaag geen water doorlaat, maar er bestaat in de Zuiderzeepolders geen reden om dit te verwachten.

In den polder Waard en Groet bijvoorbeeld ligt onder een laag klei van 0.70 tot 1 M. eene veenlaag die zeer bevorderlijk is voor de doorlaatbaarheid van den bovengrond, zóó zelfs dat daar geen greppen noodig zijn en het land ook niet door buizen behoeft te worden drooggelegd.

Vermoedelijk zullen in de beide polders die in het wetsvoorstel waren opgenomen, veel zoodanige gronden voorkomen.

Ondergeteekende acht dan ook de bovengenoemde bezwaren geheel zonder grond.

De visscherijbelangen. ¹⁾

In het rapport van den wetenschappelijken adviseur in visscherijzaken van 29 Mei 1902 wordt deskundig zakelijk en onbestrijdbaar aangetoond dat de Staatscommissie er allerminst in geslaagd is billijke op zaakkennis berustende voorstellen te doen ter tegemoetkoming van de visschers die door de afsluiting hun brood zullen verliezen.

Aan het voor de tegemoetkoming gerekend bedrag kan geen waarde worden toegekend.

Ook behoort eene schadeloosstelling zich verder uit te strekken dan tot de visschers zelf.

¹⁾ Zie bovenstaand boekwerk blz. 96 en v.

Aangaande deze opmerking van de Heeren Schnebbelie en Van Manen meen ik te mogen verwijzen naar mijn bericht van 31 Maart 1903, No. 553 in wederlegging van het schrijven van 26 Januari 1903, No. 4830 van het College voor de zeevisscherijen.

In de daarbij door mij aangegeven richting ligt wellicht de weg ter oplossing van een bezwaar tegen de afsluiting waarvan ik zeer zeker de waarde niet wensch te ontkennen, doch dat schromelijk breed wordt uitgemeten als men het oog houdt op de algemeene versterking van de welvaart van Nederland, na de aanwinst van de zoo zeer vruchtbare oppervlakte waarop thans de Zuiderzeevisscherij een kommerlijk en langzamerhand meer en meer kwijnend bestaan vindt.

Uitgifte van gronden, werkkrachten, enz.

Door de voorstellen der Zuiderzee-Vereeniging zullen juist vele economische zwakke, doch overigens flinke arbeidskrachten aan grond geholpen worden, waardoor het aantal gegadigden voor grond zeer vergroot wordt.

Ondergeteekende verwijst ten deze naar de belangrijke beschouwingen van den Directeur-Generaal, Chef der Afdeeling Landbouw aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, Mr. C. I. Sickesz van 26 Maart 1901.

De onjuistheid der bewering welke maar al te zeer verbreid is, dat niet is gebleken hoe er te weinig bouwgrond is in verhouding tot de werkkrachten, wordt overigens aangetoond door de cijfers. Daarom voegt ondergeteekende hierbij als bijlage II eenige cijfers genomen uit verschillende jaren en hem van deskundige zijde welwillend verstrekt.

Ook de financieele beschouwingen, der Heeren Schnebbelie en Van Manen, komen mij onjuist voor. Waar geleend zal worden met aflossing op langen termijn, is niet te spreken van een belasten van het tegenwoordige geslacht ten bate van een ver

nageslacht. Dat nageslacht zal evenzeer tot de amortisatie daarvan medewerken.

Zulk een last zou alleen worden opgelegd indien uit de gewone middelen alle kosten zouden bestreden worden.

Uwe Excellentie heeft van dit door de Inspecteurs-Generaal aan U uitgebracht rapport gewag gemaakt in de Staten-Generaal. Ik raad om aan dat rapport en mijne wederlegging en verdediging van het verslag der Staatscommissie openbaarheid te geven. ¹⁾

De Zuiderzeedroogmaking is een werk waarop het buitenland sedert bijna 40 jaar het oog vestigde, een werk dat ook in Nederland de sympathie van zeer velen in den lande heeft.

Men behoort echter, om het aan het Nederlandsche volk voor te dragen — het te verdedigen — en daarna aan te vatten, te durven.

Er wordt wel beweerd dat de openbare meening zich niet krachtig uitende in aandrang op het werk daaruit de gevolgtrekking ware te maken dat het door de meerderheid niet gewild wordt. Deze gevolgtrekking is onjuist. Wanneer gedurende bijna eene halve eeuw een zoodanig werk door de bureels wordt gestuurd dan — en niet ten onrechte — wacht de groote menigte op de daad, om zich te uiten.

Die daad nu zij de wederindiening der wet in den boven door mij aangegeven zin. Dan zal men ontwaren dat er veel sympathie voor dit werk, thans nog sluimerende, alsdan levendig wordt. Dan zal zulks eener Regeering die durf toont in alle latere jaren een eer worden aangerekend, dan zal Nederland aan het buitenland toonen dat de aloude Hollandsche moed en volharding om wat grootsch tot stand te brengen, niet is gedooft.

Bestendiging echter van wikken en wegen en niet handelen ontraad ik.

Men houde wel in het oog dat Nederland niet in het buitenland den naam moet krijgen van niet meer een vasten wil,

¹⁾ Zie bovenstaand boekwerk blz. 61.

leidende tot een in het oog gevat doel, te bezitten, dat men aan het denkbeeld van Havard's „villes mortes du Zuiderzee" in het buitenland geen uitbreiding mag geven die voor ons volk, en in de eerste plaats voor zijne Regeering, niet vleierend ware. Acht laatstgenoemde de droogmaking tegen 's Lands belang dan zij dit ook ruiterlijk en spoedig gezegd en aan alle verdere onderzoekingen enz. een eind gemaakt. De natie weet dan waaraan zij zich te houden heeft en kan, indien zij het daarmede niet eens is, die uiting bestrijden.

Ondergeteekende koestert echter het vertrouwen dat de nadere overwegingen na de intrekking der wet, ingediend onder een vorig Ministerie, deze Regeering moge voeren tot eene wederindiening zij het wellicht onder gewijzigden vorm.

Ondergeteekende besluit dit rapport met aanhaling van de in schoone woorden uitgedrukte grootsche gedachte van wijlen Dr. H. J. A. M. Schaepman, aan het slot van zijne rede over de drooglegging der Zuiderzee, gehouden 31 Maart 1897 in de Amsterdamsche afdeeling van den Nationalen Zuiderzeebond: „Een volk moet van tijd tot tijd een groot werk aanvatten en daarbij niet zien op de kosten. Indien wij zóó handelden in onze koloniën, zouden wij deze voor ons te gronde zien gaan. Wij houden ze vast niet om een batig slot, maar omdat zij de eer en de kracht van ons volk zijn. Een groote arbeid geeft aan een volk een nieuw en krachtig bewustzijn, maakt dat men zich met geestdrift aan zijn taak kan wijden. En het is deze geestdrift die, naar spreker hoopt, de gansche natie voor de drooglegging der Zuiderzee zal bezielen. Zulk een geestdrift past den nazaat van een geslacht, dat de zee niet alleen beheerscht heeft door zijne Admiralen, maar ook door zijn Ingenieurs."

En met verwijzing naar de van sympathie getuigende woorden van hoop en vertrouwen door Uwen ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, Zijne Exc. den Minister-President Dr. A. Kuyper, uitgesproken in de zitting der Eerste Kamer van 1 Februari 1905: „Als men vroeg of laat besluiten zal tot droog-

making der Zuiderzee hoop en vertrouw ik, dat het eigenaardig karakter van ons volk zich ook in dit grootsche werk zal openbaren. Een Luctor et emergo ook toegepast op den Vaderlandschen grond."

De Hoofdinspecteur-Generaal,

(get.) LEEMANS.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal van het Departement
van Waterstaat, Handel en Nijverheid,

(w. g.) DE BOSCH KEMPER.

Afschrift.

Behoort bij brief van den
Hoofdinspecteur-Generaal van
den Waterstaat d.d. 27 Maart
1905 No. 544 Kabinet.

Nota tot wederlegging der
bewering dat niet is gebleken
dat er te weinig bouwgrond
ware in verhouding tot de werk-
krachten.

Tot wederlegging van de terzijde vermelde bewering volgen
hieronder enkele cijfers ¹⁾ genomen uit verschillende jaren.

	1830.	1882.	1894.	1903.
Bevolking	2.613.487	4.114.077	4.795.646	5.430.981
di. toeneming $\pm$. . .	100%	157%	183%	208%

Gecultiveerdegronden				
in.	1833.	1882.	1894.	1903.
H.A.	2.064.908	2.267.000	2.306.886	2.374.802
waarvan bosschen. . .	169.026	224.000	232.088	253.926
blijft voor bouwland, weiden, warmoeze- nierijen, tuinen, kwee- kerijen.	1.895.882	2.043.000	2.074.798	2.120.876
toeneming in bouw- land, enz.	100%	108%	110%	112%

Aantal pachters en eigenaars die grond in land- of tuin-
bouw gebruik hebben.

	1882.		1894.		1903.	
Eigenaars van 1—5 H.A.	?		44.972	100 ⁰ / ₀	49.834	111 ⁰ / ₀
Pachters " " "	?		33.269	100 ⁰ / ₀	41.950	126 ⁰ / ₀
Eigenaars totaal. . . .	88.001	100 ⁰ / ₀	96.193		98.685	112 ⁰ / ₀
Pachters " " "	57.693	100 ⁰ / ₀	71.556		82.461	143 ⁰ / ₀
	145.694	100 ⁰ / ₀	167.749		181.146	123 ⁰ / ₀

Aantal personen hun bedrijf in den landbouw vindende, vol-
gens de beroepstellingen 1889 en 1899:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
1889.	451.756 100%	72.868 100%	524.624 100%
1899.	490.694 108%	79.584 109%	570.278 108½%

¹⁾ Bronnen voor de cijfers: Jaarcijfers van 1882 tot 1903. Fransche
verzamelingsuitgave Revue Statistique 1850—1883. Landbouwverslagen.

Toeneming der geheele bevolking ongeveer 1.60% per jaar.

Dus tegenover eene vermeerdering van bouw- en weiland, tuingrond enz. van 1833 tot 1903 van ongeveer 12% staan de volgende vermeerderingen.

Bevolking van 1830 tot 1903 met	108%
Aantal pachters en eigenaars te zamen van 1882 tot 1903 met	23%
„ eigenaars	12%
„ pachters	43%
„ eigenaars van 1 tot 5 H.A. 1894 „ 1903	11%
„ pachters „ 1 „ 5 H.A.	26%

Deze cijfers loopen over verschillende tijdvakken, en zijn dus zonder meer tot onderlinge vergelijking niet bruikbaar.

Daar de omstandigheden, welke medewerkten tot het ontstaan dier cijfers, vrijwel gedurende de geheele 19e eeuw hebben bestaan, zouden wij al die cijfers tot een gelijk tijdvak kunnen herleiden om een gemakkelijker vergelijkingsoverzicht te verkrijgen.

Natuurlijk krijgen wij dan geen absoluut juiste cijfers, doch de aldus verkregen geven wel een algemeen beeld van den toestand, welk beeld zoo sprekend is, dat zelfs bij vrij belangrijke wijziging in de vergelykingscijfers het beeld toch nog zou blijven bestaan.

Alles herleidende tot een tijdvak van ongeveer 70 jaren verkrijgen wij de volgende cijfers:

Toeneming bouw- en weiland, tuingronden enz. . .	ongeveer 12%
Bevolking in het geheel	„ 108%
Totaal pachters en eigenaars te zamen, die den	
grond zelven gebruiken	„ 80%
Aantal eigenaars die den grond zelven gebruiken	„ 42%
„ pachters idem	„ 150%
„ eigenaars van 1 tot 5 H.A., die den grond	
zelven gebruiken.	„ 77%
Aantal pachters van 1 tot 5 H.A., die den grond	
zelven gebruiken	„ 182%

Toeneming van het aantal in den landbouw werkende

personen ongeveer 60⁰/₀

Zijn deze cijfers nog niet voldoende om de behoefte aan landhonger te bewijzen?

Wat beteekenen dan die 6000 H.A. of 10000 H.A. per jaar tegenover de bestaande hoeveelheid grond voor land- en tuinbouw?

à 6000 H.A. per jaar beteekent dit eene toeneming van ongeveer $\frac{1}{3}$ ⁰/₀

à 10000 " " " " " " " " $\frac{1}{2}$ ⁰/₀

tegen vermeerdering aantal eigenaars van 1—5 H.A. per jaar 1.1⁰/₀

" " " pachters " 1—5 " " " 2.6⁰/₀

" " " in den landbouw werkende " " $\frac{9}{10}$ ⁰/₀

" " " bevolking per jaar. . . " " 1.6⁰/₀

Ongetwijfeld is dus percentsgewijze het aantal grondzoekenden eenige malen groter dan het aantal te verwerven H.A. zelfs bij 10.000 H.A. per jaar; dat der pachters van 1—5 H.A. alleen reeds o. a. 8-maal bij 6000 H.A. 5-maal bij 10000 H.A.

Waar door de nieuwere methode van uitgifte der gronden ook vele thans uitgeslotenen medegegadigden kunnen worden, kan welhaast geen daling der grondprijzen verwacht worden. Wat nu door nood, door den onbevredigden landhonger wordt verdreven van het land, zal dan zijn beroep op het land kunnen volgen.

Wil men het nog anders uitdrukken, dan blijkt dat tegen eene jaarlijksche uitgifte van 6000 of van 10000 H.A. staat eene vermeerdering gedurende de laatste jaren van:

totaal eigenaars per jaar 507 } totaal 1734.
" pachters " " 1227 }

en van totaal eigenaars van 1—5 H.A. per jaar 486 } totaal 1354.
" pachters " 1—5 " " " 868 }

Die vermeerdering van eigenaars en pachters is thans bijna alleen mogelijk door versnippering van bestaande gronden, slechts voor een klein deel door landaanwinning (ontginning), daar deze meerendeels door groote bezitters verricht worden. Stel dat er niet meer gegadigden zouden zijn dan de thans

geconstateerde jaarlijksche vermeerdering van eigenaars en pachters, dan zou de vermeerdering van 6000 à 10000 H.A. per jaar beteekenen over:

totale vermeerdering eigenaars en pachters per jaar	1734
à 6000 H.A.	3.5 H.A. per man
à 10000 H.A.	6. H.A. „ „

en voor de vermeerdering van

eigenaars en pachters van 1—5 H.A.	1354
à 6000 H.A.	4.4 H.A. per man
à 10000 H.A.	7.4 H.A. „ „

Daarbij zijn dan niet in aanmerking genomen de zeer vele landhongerigen, die thans van het land verdreven worden naar de steden en naar andere landen.

Toch hebben zelfs in de tegenwoordige omstandigheden, ongeveer 4000 mannen per jaar meer hun bedrijf in den landbouw kunnen vinden.

Vergelijken wij nu eens het aantal in cultuur gebrachte gronden met het aantal inwoners in eenige voornamelijk van landbouw bestaande provinciën, zonder zeer groote steden:

	Zeeland.	Overijssel.	Friesland.	Groningen.
Aantal H.A. gecultiveerde grond	148.579	209.324	264.751	192.198
Bevolking	223.427	354.914	350.744	312.451
Naar de bevolkingsregisters waren in 1903				
49.5% mannen en				
50.5% vrouwen. Het				
aantal mannelijken ingezetenen was dus ongeveer	111.000	177.000	175.000	156.000

In al die provinciën vindt men dus $1\frac{1}{3}$ tot $1\frac{1}{2}$ H.A. gecultiveerden grond per mannelijk ingezetene. Tot die mannelijke ingezetenen behooren dan evenwel alle mannelijke individuen, kinderen, grijsaards, zieken, stedelingen, enz. enz. die met den landbouw natuurlijk niets hebben uit te staan. Reeds vroeger (Economische Beteekenis, Blz. 139 en v.v.) werd er dan ook reeds op gewezen, dat men zeker kon aannemen, dat tegenover

één werkenden man vier zoogenaamde niet werkenden te vinden waren. Die zelfde verhouding is ook ongeveer weer te vinden in 490.694 landbouwende mannen tegenover 49.5% der bevolking van 5.430.981.

Dit teruggebracht op het accres per jaar van ongeveer 4000 in den landbouw werkenden vindt men bij eene jaarlijksche toename van

6000 H.A. eene verhouding van 1 in den landbouw werkendeman $1\frac{1}{2}$ H.A.

bij 10000 H.A. idem 1 idem $2\frac{1}{2}$ „

en in aanmerking nemende dat in de andere streken één werkende man op iedere 5—6 H.A. gecultiveerden grond wordt gevonden, zou deze verhouding op 4000 accres van landbouwende mannen nog dezelfde blijven met een jaarlijksch accres van 20000 tot 30000 H.A.

Uit deze vergelijking kan evenzeer blijken dat eensdeels een accres van 6 à 10 duizend H.A. geen nadeeligen invloed kan hebben, anderzijds dat in verhouding tot den bestaanden voorraad gecultiveerden grond ongetwijfeld landhonger bestaat.

NOTA VAN BEANTWOORDING VAN DE ZUIDERZEE- VEREENIGING.

De voorgaande rapporten zijn gevoegelijk in 2 deelen te splitsen, een deel meer bepaaldelijk de visscherij-kwestie betreffende, met eene beoordeeling van den omvang der te verleenen schadevergoeding aan visschers en andere personen van de visscherij levende, waarbij behoort eene nota van antwoord van den Hoofdinspecteur-Generaal van den Waterstaat, en een ander deel van veel grooter omvang: het rapport van de beide Inspecteurs-Generaal van den Rijkswaterstaat met het antwoord daarop van den Hoofdinspecteur-Generaal van 's Rijks Waterstaat, in welk ander deel zoowel de technische zijde van het Zuiderzee-vraagstuk wordt behandeld alsook de economische en financieele gevolgen in het kort in het debat worden betrokken.

Voor eene stelselmatige en beknopte beantwoording van deze onderscheidene rapporten zullen wij deze derhalve splitsen in de hier gemelde 2 deelen.

Het boekwerk, dat de Zuiderzee-Vereeniging thans wederom uitgeeft is ongewild alweder van grooten omvang geworden. Wij zullen ons daarom in onze beantwoording zooveel mogelijk beperken, en voorzooverre de te bespreken onderwerpen reeds vroeger door de Zuiderzee-Vereeniging werden behandeld, ter bekorting daarnaar verwijzen; deden wij dit niet, dan zouden de menigte opmerkingen in de voorgaande rapporten over talloze verschillende onderwerpen het schrijven van een nieuw

boek vereischen; dit schijnt ons overbodig na de omvangrijke verhandelingen, welke de Zuiderzee-Vereeniging reeds over de voornaamste dier onderwerpen heeft doen publiceeren.

Het rapport van den wetenschappelijken Adviseur in Visscherijzaken Dr. P. P. C. Hoek.

Het rapport van het College voor de Zeevisscherijen.

Nota van Antwoord van den Hoofd-Inspecteur Generaal van den Rijks-Waterstaat.

De Minister van Waterstaat had aan het College voor de Zeevisscherijen gevraagd zijn gevoelen te doen kennen ten aanzien van de belemmering, die de visscherij op de Zuiderzee, ten gevolge van de eventueele afsluiting en gedeeltelijke drooglegging zal ondergaan en omtrent de schadevergoeding, welke dientengevolge aan belanghebbenden zal behooren te worden verleend.

Deze vraag is zeer algemeen gesteld en zou aan het College eene groote vrijheid van beantwoording hebben gelaten. Het College zou hierbij de gelegenheid gehad hebben, om de belangen van de visschers en andere belanghebbenden, zooals de Minister ze noemde, aan een nader grondig onderzoek te onderwerpen, en waar noodig, met warmte te bepleiten. Het treft ons, dat het College van deze gelegenheid geen partij heeft getrokken, maar slechts een rapport van vrijwel negatieve strekking heeft ingediend.

Alvorens zijn antwoord samen te stellen, heeft het College voor de Zeevisscherijen het oordeel van Dr. P. P. C. Hoek gevraagd, en Dr. Hoek heeft, zooals wij van hem gewoon zijn, weder een opstel geleverd vol bijzonderheden, duidelijk en aangenaam geschreven, en dat eene heldere uiteenzetting geeft van zijn denkbeelden en leidt tot een positief resultaat. Dr.

Hoek wil niet alleen afbreken, maar tracht ook op te bouwen.

Dr. Hoek heeft met groote helderheid in het licht gesteld, dat het voorstel van de Staatscommissie van 1892 geen aanbeveling verdient. Met klem van redenen betoogt hij, dat het niet doenlijk is, althans niet praktisch zoude zijn, alle tegenwoordige Zuiderzeevisschers naar de Noordzee te doen gaan. De Zuiderzee-Vereeniging kan zich dan ook volkomen vereenigen met de algemeene strekking van dit gedeelte van het rapport van Dr. Hoek; tegen enkele onderdeelen heeft zij evenwel eenig bezwaar.

Zoo zegt Dr. Hoek op bladzijde 11 en 12 in al te stellige bewoordingen, dat hij de visschersbevolking van de Zuiderzee voor ongeschikt houdt voor het visschersbedrijf op de Noordzee. Dit is te veel gezegd. Uit een zeer groot aantal plaatsen rondom de Zuiderzee gaan een aantal mannen geregeld in dienstbetrekking naar de Noordzee om van uit Nederlandsche of Duitsche havens de visscherij uit te oefenen op loggers of stoomtrawlers. Het is merkwaardig, dat niet alleen jongere menschen daar heen gaan, maar zelfs mannen ouder dan 50 jaar, die het grootste gedeelte van hun leven op de Zuiderzee hebben doorgebracht. Het is niet gebleken dat deze mannen, ook waar zij het Noordzeevisscherij-bedrijf vroeger niet hadden uitgeoefend, in het algemeen ongeschikt zouden zijn om onder leiding van anderen in ondergeschikte betrekking de visscherij op de groote zee uit te oefenen. Wij willen gaarne toegeven, dat natuurlijk niet alle Zuiderzeevisschers naar de loggers en stoomtrawlers zouden kunnen gaan; het spreekt van zelf dat het aantal plaatsen op deze schepen beperkt is, en dat niet alle ter Zuiderzee varende personen lichamelijk of geestelijk geschikt zijn om ook ter Noordzee te gaan.

Het steeds grooter wordende aantal, dat jaarlijks naar de Noordzee trekt, weerlegt evenwel ten eenenmale deze beslissende verklaring van Dr. Hoek.

De vermelding van de plaatsen van uit welke de visschers naar de Noordzee zouden trekken is niet geheel in overeen-

stemming met de tegenwoordige toestanden. Het College voor de Zeevisscherijen merkt reeds op, dat niet 112 botters van Volendam ook de Noordzeevisscherij uitoefenen — zooals de heer Hoek beweert — maar dat dit hoogstens 5 schepen zijn; in de laatste jaren is geen enkel schip van Volendam meer gegaan. De heer Hoek noemt daarentegen niet Huizen, Wieringen, ofschoon van deze plaatsen thans nog steeds schepen naar de Noordzee trekken.

De heer Hoek ziet groote bezwaren voor de Noordzeevisschers uit de Zuiderzeeplaatsen om na de afsluiting de visscherij ter Noordzee te blijven volhouden. Wij geven gaarne toe, dat dit voor enkele plaatsen, die later midden in het land komen te liggen, bezwaarlijk kan worden; daarentegen gelooven wij, dat voor de visschers uit plaatsen, die aan het IJselmeer komen te liggen (en dat zijn juist alle plaatsen vanwaar uit ook thans op de Noordzee wordt gevischt) de tocht naar de Noordzee niet bezwaarlijker zal zijn dan tegenwoordig, veeleer het tegendeel. Immers zij zullen tot in de sluizen bij Wieringen niet meer met tij of ongunstig water te kampen hebben, en overigens blijven voor hen benoorden den afsluitdijk of voor een uitzeilen langs IJmuiden de omstandigheden dezelfde als thans.

Ofschoon wij dus met Dr. Hoek instemmen dat het plan, zooals het voorgesteld is door de Staatscommissie, geen aanbeveling verdient, kunnen wij overigens met zijn bezwaar tegen de uitoefening der Noordzeevisscherij in de toekomst niet medegaan voor zoover betreft de schepen, waarmede reeds thans de Noordzeevisscherij wordt uitgeoefend en voorzoover betreft de personen, die reeds tegenwoordig telken jare in toenemende mate uit zeer vele Zuiderzee-plaatsen in dienstbetrekking op de Noordzee gaan. Wij meenen dus, dat de Noordzee ook na de afsluiting een arbeidsveld kan blijven voor de Zuiderzeevisschers, zij het dan ook niet op de wijze en niet in den omvang als door de Staatscommissie voorgesteld.

Het is opvallend, dat de taxatie welke Dr. Hoek geeft van het aantal geregeld ter Zuiderzee visschende schepen en mannen

vrijwel overeenstemt met de getallen, dienaangaande door de Staatscommissie genoemd, en de aantallen waartoe ook de Commissie voor het Zuiderzee-onderzoek in 1905 in haar gedetailleerd rapport in Deel I is gekomen, niettegenstaande de wijze van telling in de drie gevallen telkens geheel verschillend is geweest. Dr. Hoek toch komt tot een getal van 1534 vaartuigen met 3107 visschers (zie bladz. 20) die in zijn oog meer in het bijzonder voor schadevergoeding in aanmerking zouden komen.

Er is één punt in het rapport van Dr. Hoek, dat wij beslist zwak en onvolledig achten, wij bedoelen zijn oordeel over de toekomstige visscherij in het afgesloten gedeelte. Dr. Hoek aarzelt niet om zich in krasse bewoordingen uit te laten, dat de visscherij op het IJsselmeer van ongeveer geen beteekenis zal zijn. Hij neemt vrijwel als zeker aan, dat de tegenwoordig in de Zuiderzee voorkomende visschen volkomen zullen verdwijnen, en dat de kans, dat andere visschen zich in eenigszins voldoende mate zullen ontwikkelen, op zijn minst uiterst onzeker is te noemen.

Wij zijn gewoon van Dr. Hoek, dat hij zijne verklaringen duidelijk motiveert; des te meer verwondert het ons, dat hij zich blijkbaar geen moeite heeft gegeven om het vraagstuk van de toekomstige visch op het IJsselmeer nauwkeurig onder de oogen te zien.

Wij willen gaarne erkennen, dat de eigenlijke trekvischen als haring, ansjovis, garnalen en zoo vele andere uit den aard der omstandigheden niet meer kunnen voorkomen in het afgesloten gedeelte.

Wij aarzelen evenwel om eene dergelijke besliste verklaring te aanvaarden ten aanzien van de bot. De levenswijze van de bot is nog zeer weinig bekend; het blijft de vraag of de bot wel een eigenlijke trekvisch is, en wij gelooven niet dat met stelligheid te verklaren is, dat de bot op den duur niet kan leven in zoet water; al willen wij volstrekt niet beweren, dat dit wel het geval zal zijn, zoo willen wij er alleen op wijzen, dat visschers

meermalen hebben geconstateerd, dat de bot zeer geruimen tijd kan leven in zoet water en daarin zelfs zich uitstekend ontwikkelt, dat de bot in een dergelijk kleinen toestand wordt gevonden in de uiterste hoeken van de Zuiderzee, zelfs in gedeelten waar zoet water overheerschend is, en dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat zij ook is geboren in dat water van uiterst gering zoutgehalte.

Mocht er al twijfel bestaan ten aanzien van de bot, zoo gelooven wij dat men niet kan beweren, dat de paling bij afsluiting uit het IJselmeer zal verdwijnen; integendeel wordt van vele zijden verkondigd, dat de paling zeer goed kan blijven voortbestaan in het IJselmeer. De paling wordt overal in zoet water aangetroffen, niet zelden in groote hoeveelheid.

Met groote aandacht worden in de laatste jaren de proefnemingen van de Heidemaatschappij gevolgd, waar zij tracht den vischstand in de zoete wateren te verbeteren door het uitspotten van visch. Wel is waar zijn de proefnemingen van de Heidemaatschappij altijd nog maar in beperkten omvang genomen; maar het succes met deze proeven is reeds zoo belangrijk geweest, dat men als zeer waarschijnlijk mag beschouwen, dat ook proefnemingen in het groot goede kans van slagen hebben.

Het is een bekend feit, dat in de Zuiderzee welhaast geen planten voorkomen, en dat het zoogenaamde plankton, waaronder wordt verstaan eene menigte uiterst kleine dierlijke en plantaardige organismen, die tot voedsel dienen vooral van jonge vischjes, slechts in betrekkelijk geringe hoeveelheid in de Zuiderzee wordt aangetroffen. De visschen zijn voor hun voedsel in de Zuiderzee grootendeels op het verslinden van elkander aangewezen. In zoete wateren daarentegen groeien veel meer planten, die ook tot zekere hoogte eene voedingswaarde voor visschen bezitten; men kan dus niet aannemen, dat de ontwikkelingsvoorwaarden voor de visch in het zoete IJselmeer ongunstiger zouden zijn dan in de Zuiderzee. Waar derhalve zoovele aanwijzingen zijn, dat de zoetwater-visscherij wel belangrijk kan worden, nemen wij die stellige veroordeeling in enkele korte

woorden van Dr. Hoek niet aan, zonder eene nadere, goed gemotiveerde toelichting. Daarentegen willen wij wel toegeven, dat ook voor de vorming van die zoetwater-visscherij een overgangstijd noodig is, en dat de visscherij in het afgesloten gedeelte gedurende dit overgangstijdperk van veel minder beteekenis zal zijn, dan de tegenwoordig op de Zuiderzee uitgeoefende visscherij. De mogelijkheid van de toekomstige zoetwater-visscherij mag dus geen reden zijn om aan de visschers eene schadevergoeding te onthouden.

De heer Hoek heeft overigens zijn taak breeder opgevat, en met groot genoegen en met veel belangstelling hebben wij kennis genomen van zijn poging om eene andere wijze van schadevergoeding te vinden dan het door hem afgekeurde voorstel van de Staatscommissie. Dr. Hoek oppert ook reeds het denkbeeld een gedeelte der visschers te pensioneeren en tot zekere hoogte het onbruikbaar wordende materiaal der Zuiderzeevisschers te onteigenen. Hij noemt een pensioen van f 600 voor de schippers, reeds in te gaan met 50-jarigen leeftijd. Het komt ons voor, dat deze som te hoog is, om de verschillende redenen reeds in den breede uiteengezet in het eerste deel van dezen bundel. Daarentegen wil Dr. Hoek aan de knechts slechts uitkeeren een pensioen van $\frac{2}{3}$ van het bedrag, dat zij als knecht in den laatsten tijd werkelijk hebben verdiend. Neemt men in aanmerking dat op vele plaatsen de knechts niet meer verdienen dan gemiddeld f 5 per week, dan achten wij een pensioen van $\frac{2}{3}$ voor knechts van gevorderden leeftijd te gering, vooral tegenover het cijfer van f 600, door Dr. Hoek voor de schippers genoemd; immers de knechts zullen in dezelfde moeilijkheid verkeeren als de schippers om, indien het noodig zal blijken, een ander beroep te kiezen. Wat het oordeel over een pensioen betreft, meenen wij overigens te kunnen verwijzen naar het uitgebreide rapport van de speciale Commissie, afgedrukt in Deel I. De daarin voorgestelde regeling lijkt ons billijker en meer afdoend dan de regeling, welke Dr. Hoek in overweging geeft.

Het rapport van het College voor de Zeevisscherijen heeft op ons niet zulk een gunstigen indruk gemaakt als de nota van Dr. Hoek. Het rapport van dit College is bijna geheel van negatieve strekking; het veroordeelt het voorstel der Staatscommissie op de reeds genoemde gronden, zoodat wij hierover niet meer behoeven uit te weiden.

Slechts wijst het College er bovendien op, dat de Staatscommissie verzuimd had haar aandacht te vestigen op al de mannen, wier bedrijf rechtstreeks en onmiddellijk van de visscherij afhangt en wier bestaansmiddel alzoo met de vernietiging van de visscherij noodwendig komt te vervallen (zie bladz. 28). Het College geeft dan met enkele woorden aan, welke bedrijven het hieronder verstaat, en acht het niet meer dan billijk dat bij de vaststelling eener schadevergoeding ook dergelijke bedrijven worden inbegrepen. Het College heeft echter niet getracht om, voortgaande op den goeden weg aangewezen door Dr. Hoek, eenig voorstel te doen tot uitkeering van schadevergoeding op eene andere wijze dan het veroordeelde voorstel der Staatscommissie. Wel merkt het College op, dat eene minutieuse enquête in alle Zuiderzeeplaatsen zou moeten worden ingesteld (zie bladz. 33) om tot het voorstellen van eene andere regeling te komen, maar ten aanzien van de uitvoering van eene dergelijke enquête spreekt het een „non possumus” uit. Dit is geen positief resultaat van een rapport, en wij achten dan ook de opmerking van den Hoofdinspecteur-Generaal van 's Rijks Waterstaat juist, dat het geen aangenamen indruk maakt om slechts kritiek uit te oefenen op andermans werk, maar een opbouwend voorstel achterwege te laten.

Ook nog in een ander opzicht heeft het rapport van het College voor de Zeevisscherijen ons onvoldaan gelaten. Over de mogelijk te ontwikkelen zoetwatervisscherij spreekt het College vrijwel „la mort sans phrase” uit, en het College laat in één regel schrift alle thans aanwezige vischsoorten zoo maar, zonder eenige aarzeling, te niet gaan (blz. 25); zelfs aan paling, en spiering denkt het College niet meer, laat staan aan

bot. Wij hadden ook van dit lichaam gaarne eene nadere motivering gezien van eene dergelijke krasse uitspraak.

Zooals dit rapport voor ons ligt, meenen wij dat het vrijwel zonder beteekenis is voor de zaak; het noemt een aantal feiten, die reeds lang bekend waren, op het gebied van onderzoek begeeft het College zich niet. Het oordeel in dit rapport raakt dus eigenlijk het werk van de Zuiderzee-Vereeniging niet; eene beantwoording van het rapport schijnt ons dus verder overbodig, te meer, waar het Visscherij-Verslag van de Commissie in Deel I zulk een volledig antwoord geeft op alle vragen, die het College maar even aanroert, zoodat wij meenen hier te kunnen volstaan met naar dat rapport te verwijzen.

Alles te zamen genomen, meenen wij dat deze beide rapporten, uitgebracht aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid (het rapport van Dr. Hoek wel te verstaan via het College) in geen enkel opzicht het recht hebben verschaft aan Minister De Marez Oyens om op grond van deze rapporten zulk een geringschattend oordeel over den arbeid der Zuiderzee-Vereeniging in de Staten-Generaal uit te spreken.

Het rapport van de Inspecteurs-Generaal van den Rijkswaterstaat, de Heeren Schnebbelie en Van Manen.

De Heeren Inspecteurs-Generaal van den Rijkswaterstaat vangen hun rapport aan met de volgende woorden:

„Bij Uwer Excellentie's in margine eerstgenoemden brief (d.d. 21 October 1901) ontvingen wij de opdracht, ons gevoelen te doen kennen over het, door Uwen ambtsvoorganger ingediende, doch door de tegenwoordige regeering ingetrokken, ontwerp van wet tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, en U tevens te doen kennen onze beschouwingen over het plan

der Zuiderzee-Vereeniging, dat tot grondslag heeft gestrekt van bedoeld wetsontwerp.

Wij hebben de eer hierbij aan die opdracht te voldoen.”

De Inspecteurs-Generaal wilden dus hun gevoelens doen kennen over het plan der Zuiderzee-Vereeniging, dat tot grondslag heeft gestrekt van bedoeld wetsontwerp. Men kon dus van hen verwachten, dat zij over het plan der Zuiderzee-Vereeniging in zijn geheel zouden oordeelen, daar dit plan ook in zijn geheel, behoudens enkele wijzigingen van ondergeschikte beteekenis, tot grondslag heeft gestrekt van bedoeld wetsontwerp. Laten wij zien in hoeverre de Inspecteurs-Generaal van 's Rijks Waterstaat het recht hadden te verklaren, zooals zij deden in dat kleine zinnetje, „wij hebben de eer hierbij aan die opdracht te voldoen”.

De Inspecteurs-Generaal hebben in hun rapport achtereenvolgens behandeld de 8 Nota's van de Zuiderzee-Vereeniging, in de jaren 1887 tot en met 1891 verschenen, en een kleine brochure, houdende economische en financieele beschouwingen van het Dagelijksch Bestuur der Z.Z.V. in 1892 verschenen, met een inhoudsopgave en bladwijzer en een alphabetisch register op de 8 voorgenoemde nota's der Z.Z.V. De Inspecteurs-Generaal hebben daarop het wetsontwerp van Minister Lely evenzeer op den voet gevolgd. Daar in de publicaties der Z.Z.V. en in het wetsontwerp telkens overeenkomende zaken worden behandeld, kon het niet uitblijven, of deze wijze van samenstelling van het rapport van de Inspecteurs-Generaal moest tot talrijke herhalingen leiden. Het vrij omvangrijke rapport van de Inspecteurs-Generaal zou men dus gevoegelijk door 2 kunnen deelen om de eigenlijke kern van hun betoog te verkrijgen.

Teneinde niet in ditzelfde euvel van telkens te herhalen te vervallen, zullen wij het rapport van deze heeren niet op den voet volgen, maar voor onze beantwoording in 2 deelen splitsen,
ten eerste: het technische gedeelte,
ten tweede: het economisch gedeelte.

De Technische Bezwaren van de Inspecteurs-Generaal.

Het technische gedeelte is reeds met groote beslistheid beantwoord geworden door den Hoofdinspecteur-Generaal van 's Rijks Waterstaat, den heer W. F. Leemans. Wij achten het dus onnoodig om in ons naschrift dit technische gedeelte opnieuw aan eene uitvoerige critiek te onderwerpen. Het komt ons voor volkomen afdoend te zijn, hiervoor te verwijzen naar het rapport van den heer Leemans.

Het rapport van de Inspecteurs-Generaal is evenwel op verschillende punten zoo scherp gesteld, en doet zoo ernstige verwijten aan de Z.Z.V., dat wij ons niettemin verplicht achten zeer in het kort eenige der voornaamste punten op te halen, waarop de critiek van de Inspecteurs-Generaal onjuist of onverdiend is.

De Inspecteurs-Generaal hebben in hoofdzaak de volgende bezwaren van technischen aard ingebracht tegen het plan der Z.Z.V. en het ontwerp van Minister Lely:

a. het zou onverantwoordelijk wezen den afsluitdijk te leggen op de wijze als voorgesteld door de Z.Z.V. De geprojecteerde rijzen dam zou langs den geheelen afsluitdijk tot ruim stormvloedshoogte moeten worden opgehoogd. De kosten van den afsluitdijk zouden uit dezen hoofde met per saldo 12 miljoen gulden moeten worden verhoogd.

b. Indien de rijzen dam niet tot ruim stormvloedshoogte wordt gemaakt, dan vreezen de Inspecteurs-Generaal zeer het bezwaar, dat bij ruw weer de dijk, die, op de kleibekleding na, uit zand is opgewerkt, voor zooveel hij niet is afgewerkt en geheel verdedigd, bijna zeker zal verloren gaan; het zand zal dan door de kracht van het water worden weggespoeld, en zij achten het zelfs geenszins buitengesloten, dat dientengevolge de bodem der Zuiderzee op sommige plaatsen zou worden verhoogd ten nadeele der scheepvaart, en dat de binnen te dijken oppervlakte zal worden bedekt met een zandlaag, waardoor de waarde van het

land in de droog te maken polders zeer zal worden verminderd.

c. Langs den afsluitdijk zullen stroomsnelheden kunnen voorkomen, waardoor zijn bestaan zou kunnen worden bedreigd, tenzij tegen den buitenteen aansluitende zinkstukken van voldoende breedte worden aangebracht. Hierop is niet gerekend door de Z.Z.V. voor het gedeelte Wieringen tot Vlieter, want zinkstukken van 6 Meter breedte in het profiel voorgesteld komen daarbij in het geheel niet in aanmerking; ook de breedte der bezinkingen langs den buitenteen oostwaarts van den Vlieter, volgens het profiel ongeveer 25 Meter, is h. i. onvoldoende. Zij achten eene breedte van 40 Meter voor de bezinkingen benoorden den afsluitdijk volstrekt noodig. Uit die grootere breedte der bezinkingen vloeit voort een vermeerdering der kosten van den afsluitdijk van ruim f 1.510.000.

d. De Inspecteurs-Generaal zien eene groote moeilijkheid in het verkrijgen van de klei, noodig voor de bekleeding van de kruin en de beloop, zoo van den afsluitdijk als van de meerdijsen. Zij meenen, dat de klei welke de Z.Z.V. daarvoor zou willen baggeren uit de Zuiderzee, voorzooverre deze niet op Wieringen verkrijgbaar zal zijn bij de uitgraving van het kanaal van Wieringen, twee groote bezwaren oplevert. Ten eerste, dat deze uitgebaggerde klei na indroging inklinkt tot $\frac{1}{3}$ van het volume in natten toestand, zoodat 3-maal de door de Z.Z.V. berekende hoeveelheid zal noodig zijn, en dat de gebaggerde specie na indroging overgaat in stof en zelfs, na 6 jaren te hebben gelegen, nog niet eens geschikt was voor de bekleeding van dijsbeloop. Het verkrijgen van de zooveel grootere, vereischte hoeveelheid klei zal de kosten van den afsluitdijk verhoogen met f 1.500.000, voor de meerdijsen met f 9.500.000.

e. De meerdijsen zullen volgens het plan van de Z.Z.V. onvoldoende zijn beschermd, vooral aan de binnenzijde. Voorziening in deze onvoldoende bescherming zal weinig minder dan f 7.000.000 kosten.

f. De Inspecteurs-Generaal berekenen dus, dat de verhooging van de kosten, zoowel van den afsluitdijk als van de meerdijsen

met de posten hierboven opgegeven zal bedragen f 31.500.000, zoodat de kosten van het geheel niet te taxeeren zijn op ongeveer 190 millioen gulden, maar op minstens f 221.500.000.

Verder opperen zij nog het bezwaar, dat op verschillende plaatsen de vruchtbare grond niet meer dan 1 Meter dik zal zijn, welke ook door inklinking tot op $\frac{1}{3}$ van deze dikte zal teruggaan, en dat op verschillende plaatsen onder den vruchtbaren bouwgrond een veenlaag te vinden is, die een zeer slechten invloed kan hebben op den grond daarboven en vooral op het watergehalte van den grond een ongunstigen invloed zal uitoefenen.

Voorwaar geen geringe bezwaren; indien al die bezwaren gegrond waren, dan zou — al mocht men voor eene grootere uitgaaf van $31\frac{1}{2}$ millioen gulden niet terugschrikken — de onderneming toch veel bezwaarlijker worden.

Toen Minister De Marez Oyens in de vergadering van de Staten-Generaal bij de behandeling der Waterstaatsbegroting voor 1904/5 verschillende dezer bezwaren opsomde tegen het plan der Z.Z.V., hebben wij reeds opgemerkt, dat de Z.Z.V. zich niet zoo gemakkelijk liet bevreesd maken met de bedreiging van onjuiste cijfers, daar de vroegere berekeningen door zoovele deskundigen zoo zorgvuldig zijn gemaakt (bladz. 131: Zuiderzee in de Staten-Generaal). Wanneer men dan ook alle deze zeer ernstige bezwaren van de Inspecteurs-Generaal op den keper gaat beschouwen, verliezen zij veel van hun afschrikkende waarde. In de eerste plaats het punt sub a.

De afsluiting van de Zuiderzee door een zwaren zeedijk heeft reeds vele jaren een punt van ernstig onderzoek uitgemaakt. Zoowel bij de plannen Beyerinck-Stieltjes in 1866 als bij het ontwerp Staatscommissie 1870 en bij het ontwerp van wet in 1877, en eindelijk bij het opstellen van het verslag der Staatscommissie van 1892 is de constructie van een dergelijken afsluitdijk eveneens nader onderzocht. De Commissien tot afsluiting van de Lauwerzee van 1896 en 1902 hebben ook eene soortgelijke

vraag ter beantwoording gekregen. In al die Commissien van 1866 af zaten een groot aantal mannen van wetenschap en practijk op Waterstaatsgebied, Ingenieurs van 's Rijks Waterstaat, van de Genie, van den Provincialen Waterstaat, een aannemer, die reeds zelf ongeveer gelijksoortige werken had uitgevoerd en groote ervaring had van zee- en dijkwerken door hem ondernomen in Nederland zoowel als in het buitenland, en eindelijk dijkgraven, die een ondervinding van een menschenleeftijd van constructie en weerstandsvermogen van dijken bezaten; en al die personen hebben nimmer bezwaar gehad tegen het leggen van een zwaren zeedijk achter een rijzen dam, die niet tot ruim stormvloedshoogte was opgehoogd, maar slechts tot eene hoogte als door de Z.Z.V. voorgesteld. In hun oordeel staan de heeren Schnebbelie en Van Manen dus tegenover tal van andere mannen, wier kennis en ondervinding zeker niet geringer is te achten dan die der heeren Schnebbelie en Van Manen. Wij kunnen daarom geen groot gewicht hechten aan de afwijkende meening van deze beide heeren alleen, waar dezelfde zaak reeds zoo ernstig is onderzocht door een zooveel grooter aantal deskundigen, die het bewuste bezwaar niet konden deelen.

Hadden wij hier te doen met eene persoonlijke opvatting, waarbij de opvatting van twee Inspecteurs-Generaal van den Rijkswaterstaat staat tegenover het oordeel van zoovele anderen, de overige bezwaren zijn voor een meer feitelijke beantwoording vatbaar. Het bezwaar van het wegspoelen van den dijk en het verspreiden van het zand over de toekomstige akkers achter den afsluitdijk (bezwaar b.) is ongegrond, omdat de Z.Z.V. nimmer heeft bedoeld den afsluitdijk over eene groote lengte alleen met zand te bewerken en onbeschermd te laten, maar integendeel heeft vooropgesteld, dat telkens een afzonderlijk gedeelte van dien dijk in zijn geheel zal moeten worden afgewerkt, dus inclusief de definitieve bekleeding tegen stormvloeden; het wegspoelen van zand over een eenigszins aanmerkelijke oppervlakte is dus bij deze wijze van werken uitgesloten; elk afgewerkt gedeelte van den dijk zal des noodig als een afzonderlijk eiland

of als een in zee vooruitgeschoven hoofd, zooals deze overal langs onze kusten zijn te vinden, de zwaarste stormen kunnen trotseeren. Mocht al een klein gedeelte van den dijk tijdens de bewerking door zwaren golfslag geteisterd worden, zoodat zand wordt weggeslagen, wat over eene beperkte afmeting ongetwijfeld zal kunnen geschieden, dan zal deze verwoesting met deze wijze van werken nimmer een grooten omvang kunnen aannemen. Bovendien drijft het zand niet, doch zinkt zeer spoedig naar den bodem; mocht er dus al eenig zand weggeslagen worden, dan bezinkt het in de onmiddellijke nabijheid van den dijk, alwaar de bodem toch reeds grootendeels uit zand bestaat, en is het onaannemelijk dat dit zand over een grooten afstand zal worden medegevoerd, als waarop de later te vormen polders van den afsluitdijk komen te liggen. De gevolgen van een stormschade aan den dijk in uitvoering zullen zich dus zelfs in het onverhoopt geval beperken tot een kleinen omvang in de onmiddellijke omgeving.

ad c. De afmeting en de samenstelling van den afsluitdijk en de daarbij behorende berekening zijn door de Staatscommissie van 1892 ook met zorg nagegaan, en de Staatscommissie kwam tot de conclusie, dat de dijk, zooals die was ontworpen, menscheijker wijze gesproken, gevaar voor doorbraak buitensluit.

De Staatscommissie heeft op bijlage 3 van het Verslag het algemeen dwarsprofiel van den afsluitdijk gegeven. Dit profiel is op grooter schaal geteekend, dan geschied is in de schets-teekening, gevoegd bij de 5de nota der Z.Z.V. Niettemin is de wijze van constructie volgens het plan der Z.Z.V. en volgens de opvatting van de Staatscommissie in hoofdzaak dezelfde. Op bijlage 3 van het Verslag der Staatscommissie is het grondstuk op de teekening slechts eenige Meters uitstekende ten Noorden van den rijzen berm, doch daarbij even als aan de Zuidzijde afgebroken geteekend met het oog op de schaal. Op het algemeen dwarsprofiel van de Staatscommissie staat uitdrukkelijk onder de teekening van het grondstuk gedrukt: „Grondstuk van 40 tot 150 Meter”; zelfs bij eersten oogopslag kan men dus zien,

dat het grondstuk niet beperkt is tot het stuk, hetwelk in de teekening is weergegeven.

Terwijl de Inspecteurs-Generaal slechts spreken van een minst noodige breedte van 40 Meter benoorden den afsluitdijk voor de westelijke 20 K.M. van den dijk Wieringen—Piaam, gaan de Zuiderzee-Vereeniging en het ontwerp van Minister Lely over aanzienlijke lengten tot eene breedte waarbij het grondstuk buiten den afsluitdijk uitstekende op bedreigde plaatsen de 40 Meter verre zal overtreffen.

Dit bezwaar van de Inspecteurs-Generaal is dus geheel toe te schrijven aan een misvatting, en de volgens hunne meening noodige verhooging van kosten mist dan ook elken redelijken grondslag.

ad d. Met de kwestie van de klei is het al niet anders gesteld. De Inspecteurs-Generaal hebben in de door hen beoordeelde stukken gelezen dat alle klei, voorzooverre zij niet uit Wieringen is te verkrijgen, zou moeten gebaggerd worden uit de zee, en merken daarbij op dat die baggergrond ten eenenmale onvoldoende zou zijn tot bedekking van den afsluitdijk en de meerdijken.

Met nadruk heeft reeds de Hoofdinspecteur-Generaal in zijn antwoord er op gewezen, dat de Z.Z.V. en Minister Lely er niet aan gedacht hebben om baggerspecie, van den aard als bedoeld door de Inspecteurs-Generaal te gebruiken. In de veroordeeling van deze specie gaat de Z.Z.V. nog veel verder; zij noemt ze geen klei maar modder, en meent dat deze niet alleen na 6, maar zelfs na 25 jaren nog niet voor dat doel zou mogen worden gebruikt. Voor bekleedingsklei zal grootendeels worden gebruikt de blauwe klei, de zoogenaamde woelklei van Groningen, bij de Zuiderzeeboringen kattenklei genaamd, welke zelfs zonder voorafgaande uitdroging is te bezigen, en volstrekt niet in die mate aan inklinking onderhevig is als gemeld wordt door de heeren Schnebbelie en Van Manen; en de Hoofdinspecteur-Generaal wijst er reeds op, dat een aantal werken, die aan de zee zijn blootgesteld, reeds gedurende vele jaren hebben

bewezen, dat dergelijke kleisoort volkomen bestand is tegen de kracht van het water, zoo o. a. te Amsterdam de golfbreker in het IJ, bij het Noordzeekanaal de glooiing der binnenhaven te IJmuiden, bij Stavoren de havendammen, die sinds jaren stormen hebben getrotseerd minstens even geweldig als waaraan de afsluitdijk weerstand zal hebben te bieden. De uit de Zuiderzee op 4 tot 6 Meter te baggeren woelklei is zelfs van nog sterker samenstelling dan de klei voor deze werken gebruikt, en die woelklei is in meer dan voldoende hoeveelheid in de Zuiderzee te vinden.

Ook dit bezwaar van de Inspecteurs-Generaal, en de uit dezen hoofde geraamde verhooging van kosten komt daarmede ook te vervallen.

ad e. Met het bezwaar, dat de meerdijken aan de binnenzijde onvoldoende zouden zijn beschermd is het wederom hetzelfde geval. De Inspecteurs-Generaal achten het noodzakelijk dat ook deze meerdijken door kraagstukken zouden worden versterkt.

De Z.Z.V. en de Minister Lely hebben nimmer anders gedacht dan die kraagstukken aan te brengen.

Het blijkt dus, dat van alle bezwaren, welke de Inspecteurs-Generaal tegen de technische uitvoering van den afsluitdijk en de meerdijken hebben ingebracht, het eerste, de kwestie of de rijzen dam al of niet tot ruim stormvloedshoogte moet worden geconstrueerd, een verschil van meening oplevert, waarbij de beide heeren alleen staan tegenover een groot aantal waterbouwkundigen van naam en mannen van de practijk, die deze verhooging onnoodig en niet wenschelijk achten; en het blijkt, dat alle andere bezwaren van de Inspecteurs-Generaal eenvoudig zijn terug te brengen tot misvattingen van de bedoelingen van de Z.Z.V. en van het ontwerp van wet 1901. De volgens het oordeel der Inspecteurs-Generaal vereischte verhooging der kosten met f 31.500.000 blijkt dan ook zoo onjuist te zijn gemotiveerd, dat voor deze verhooging geen enkele goede grond meer overblijft.

Nog eene technische kwestie blijft ter bespreking over: het bezwaar dat op enkele plaatsen vooral in den ontworpen noordoostpolder de dikte van den vruchtbaren grond 1 Meter zou zijn en na indroging en inklinking tot ongeveer $\frac{1}{3}$ zou kunnen teruggaan, en dat op verschillende plaatsen onder den vruchtbaren grond een veenlaag wordt aangetroffen, die eene groote belemmering zou opleveren voor behoorlijken afloop van water. Wij gelooven, dat het niet noodig is over dit punt lang met de Inspecteurs-Generaal te redetwisten. Verschillende landbouwkundigen van naam en van jarenlange practijk hebben als hun oordeel uitgesproken, dat de dikte van den vruchtbaren grond voldoende is; en verder willen wij slechts wijzen op eenige feiten, welke dit bezwaar van de Inspecteurs-Generaal afdoende kunnen weerleggen. In een gedeelte van Groningen en van Friesland wordt ook een veenlaag gevonden van vrijwel gelijke hoedanigheid als onder den bodem der Zuiderzee. Deze landen in Groningen en Friesland behooren tot de meest productieve; de veenlaag werkt als een spons, die in natte tijden het water opslurpt en behoudt, om in droge tijden aan den bovengrond wederom het noodige water te verstrekken. Zoo is het in Groningen mogelijk geweest in den zeer drogen zomer van 1904, toen op zeer vele plaatsen alle gewassen wegens gebrek aan regenwater verdorden, dat de landen waarop de aardappelen voor de aardappelmeelfabrieken en het graan, waarvan het stroo voor de strookartonfabrieken, werden verbouwd, ondanks de groote droogte een zeer overvloedigen oogst hebben geleverd, dank zij de onderliggende veenlaag, die steeds in staat bleek in het gemis van regenwater voor den bovengrond te voorzien.

Als tweede feit willen wij wijzen op Harderwijk. De strook grond voor Harderwijk wordt op alle kaarten voorgesteld als absoluut onvruchtbaar, bestaande geheel uit zand, zoodat zelfs de geheele strook bij de berekening van het aantal te verwerven H.A. vruchtbaar land is uitgetrokken als onverkoopbare grond. De eigenaars der landen aan de zeezijde bij Harderwijk hebben sedert een aantal jaren zeer lage rijzen bermpjes aangelegd,

bij hoog water onderlopende door den golfslag van de zee; bij hoogen vloed is een dunne laag zeeslib afgezet over en tusschen de bermpjes, en bij aflopend water blijft de slib tusschen de kunstmatige hinderpalen liggen. Op dit dunne laagje slib wordt des zomers gras geteeld, en overal in de buurt geldt dit gras als de beste qualiteit, welke te verkrijgen is, zoodat zeer loonende prijzen daarvoor gemaakt worden.

Nog een feit. Op verschillende plaatsen in de bouwstreken in Noord-Friesland, is de dikte van de laag bovenliggende teelaarde niet meer dan 25 c.M. Daaronder komt een dikke laag harde, voor den landbouw onbruikbare klei. Op deze zoo dunne laag teelaarde wordt een zeer bevredigende landbouwcultuur uitgeoefend.

Deze feiten zijn zoo sprekend, dat wij waarlijk niet meer noodig achten om tegenover het ongunstig oordeel van de Inspecteurs-Generaal het afwijkend oordeel van landbouwkundigen nader te verdedigen.

Alle technische bezwaren van de Inspecteurs-Generaal blijken dus op één punt, punt a., tot een meeningsverschil, op alle andere punten tot nihil teruggebracht te worden.

Het waren dus wel holle woorden, die Minister De Marez Oyens zich veroorloofde te spreken in de Eerste Kamer van de Staten-Generaal, toen hij zeide, dat de heeren Hovy en Breebaart eenigszins moeten beschouwd worden als de laatste soldaten op de bres van deze groote onderneming.

De Economische Beschouwingen van de Inspecteurs-Generaal.

De Zuiderzee-Vereeniging kan niet verhelten, dat zij de economische beschouwingen van de Inspecteurs-Generaal met een zekeren wrevel heeft vernomen. Kan men de bovenvermelde technische bezwaren van de Inspecteurs-Generaal voor het grootste gedeelte terugbrengen tot misvattingen, bij het econo-

misch gedeelte komt men haast onder den indruk of men met onwil van de zijde dier heeren te doen heeft.

In het jaar 1892 heeft het Dagelijksch Bestuur der Z.Z.V. drie van zijn medeleden uitgenoodigd om eenige korte economische en finantieele beschouwingen op te stellen als bijlage van de 8 Technische Nota's der Z.Z.V. Die drie heeren hebben voorloopig aan deze uitnoodiging gevolg gegeven door eene korte beschouwing samen te stellen, waarin de finantieele zijde van de zaak in zeer beknopte vorm werd uiteengezet en waarin vooral beschouwingen van agrarischen aard werden gegeven. Aan deze zeer beknopte verhandeling werden toegevoegd eene inhoudsopgave en bladwijzer en een alphabetisch register op de 8 Technische Nota's der Z.Z.V.; het geheele werkje bevatte dan ook eigenlijk niets anders dan een kort résumé van de 8 Nota's met een even kort slotwoord, en maakte allerminst aanspraak op de beteekenis van eene economische en finantieele uiteenzetting van het geheele grootsche plan. De Z.Z.V., en in de eerste plaats de samensteller van die korte beschouwingen, waren dan ook de eersten om te verklaren, dat deze verhandeling ten eenenmale onvoldoende was voor het uiteenzetten van de groote finantieele en economische beteekenis der afsluiting en drooglegging, en reeds dadelijk na 1892 is het plan gevormd, en ook aan dit plan een begin van uitvoering gegeven, om de finantieele en economische zijde van het vraagstuk ook te gaan bestudeeren met alle aandacht, welke deze hoogst belangrijke onderwerpen verdienen. Als resultaat van jarenlangen arbeid is in 1898 door de Zuiderzee-Vereeniging uitgegeven eene nieuwe verhandeling „De Economische Beteekenis van de Afsluiting en Drooglegging van de Zuiderzee”. Deze verhandeling is geschreven door de heeren H. C. van der Houven van Oordt en Mr. G. Vissering; de eerste was tot zijn overlijden in April 1901 secretaris der Z.Z.V. Van dit werk is in 1901 eene tweede, herziene en belangrijk bijgewerkte uitgave verschenen. De tweede uitgave in 1901 geschiedde op verzoek van den toenmaligen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, den heer C. Lely, die

deze verhandeling wilde overleggen bij zijn in te dienen ontwerp van wet; en in de Memorie van Toelichting op dat wetsontwerp verklaart de Minister dan ook herhaaldelijk, dat hij voor bepaalde onderwerpen verwijst naar dit boekwerk, zoodat deze verhandeling door den Minister werd bestempeld tot een supplement van zijne Memorie van Toelichting en dan ook als bijlage bij deze Memorie aan den Raad van State en aan de leden van de Staten-Generaal werd gezonden. Deze economische verhandeling maakte dus als het ware een geheel uit met het Wetsontwerp en de Toelichting van Minister Lely; en wie een oordeel wil uitspreken over het werk der Z.Z.V. en over het ontwerp van wet 1901, kan dit niet doen zonder ook dit boekwerk daarin te betrekken.

Wat hebben evenwel de Inspecteurs-Generaal gedaan? Zij hebben hunne economische en finantieele beschouwingen en hun critiek op het werk der Z.Z.V. en op het ontwerp 1901 uitsluitend beperkt tot en gericht tegen de eerste onvolledige beschouwingen der Z.Z.V. van 1892, en het schijnt dat hun zelfs het bestaan van den lateren economischen arbeid van de Z.Z.V. ten eenenmale onbekend gebleven. Aldus hebben de Inspecteurs-Generaal kans gezien een betoog samen te stellen, dat de economische en finantieele beschouwingen van de Z.Z.V. onvoldoende zouden zijn en dat deze Vereeniging al te oppervlakkig over zulke belangrijke vraagstukken zou zijn heengegleden. Zij hebben blijkbaar zelfs niet vermoed, dat al die vraagstukken, welke zij aanroeren, en nog zeer vele meer in het uitgebreide zijn behandeld en beantwoord in het latere werk der Z.Z.V.

Wij hebben dan ook waarlijk geen lust om het finantieele en economische betoog van deze heeren in den breedte te beantwoorden. Wij zouden daarvoor weer opnieuw een boek van 300 bladzijden moeten schrijven, dat in duizende exemplaren verspreid en voor ieder belanghebbende verkrijgbaar was. Al wat sinds de publicatie der technische nota's is gedacht, gesproken, geschreven over de finantieele en economische zijde dezer zaak,

zoowel door de Z.Z.V. als door anderen, schijnt voor die heeren een gesloten boek gebleven.

Is het dan te verwonderen, dat wij het eigenlijk niet de moeite waard achten om hun betoog te beantwoorden? Wij zouden kunnen volstaan met hun toe te voegen: leest eerst wat over die zaak is geschreven en zet U dan tot critiek; zoolang Gij dit niet gedaan hebt, hebt Gij niet het recht te verklaren, zooals Gij deedt in den aanvang van Uw rapport: „dat Gij hebt voldaan aan de opdracht om een oordeel uit te spreken over het plan der Z.Z.V., dat tot grondslag heeft gestrekt van bedoeld wetsontwerp.”

Niettemin willen wij toch enkele punten uit het economisch gedeelte van het rapport der heeren Schnebbelie en Van Manen releveeren, omdat sedert 1901 zich daarop nog nieuwe gezichtspunten hebben geopend. Wij bedoelen:

- 1e. de wijze van uitgifte der gronden en het crediet van staatswege daarbij te verleen;
- 2e. de visscherij-kwestie;
- 3e. de beteekenis van den afsluitdijk;

Uitgifte van de gronden.

De Inspecteurs-Generaal kunnen zich geen andere wijze van uitgifte der gronden voorstellen dan door verkoop in het openbaar, of misschien door verpachting, waarvan zij ook een oogenblik in hun rapport gewagen. Nu is het nimmer de bedoeling geweest van de Z.Z.V. om een verkoop in het openbaar aan den meestbiedende te doen plaats vinden, zelfs heeft de Z.Z.V. zich met hand en tand daartegen verzet; geschiedde dit dan zou de Staat de groote economische beteekenis van deze geheele onderneming miskennen. Bij deze zaak moet worden voorkomen, dat het land wederom in handen van een betrekkelijk klein aantal groote grondbezitters komt, en juist hier, waar nieuw land gemaakt wordt, heeft de Staat het in zijn hand om economische en agrarische toestanden te scheppen, die het meest strooken met het algemeen belang.

De Staat zal hier dus de gelegenheid moeten openstellen aan die groote menigte flinke mannen, waaronder vele heldere koppen, die tegenwoordig niet in staat zijn zich op te werken, omdat de gelegenheid hun daartoe ontbreekt. Vele der flinkste jonge mannen gaan van het platteland weg, omdat zij geen kans hebben in eene andere positie dan knecht te komen, geen kans om zelf eigenaar van een nieuw te stichten bedrijf te worden. Het zijn niet de minsten, die hun geluk gaan beproeven in andere landen of werelddeelen, omdat de vaderlandsche bodem hun geen voldoende bestaan meer oplevert.

Evenals bij alle andere economische overwegingen hebben de Inspecteurs-Generaal hier maar plompweg verklaard, dat geen landhonger bestaat, dat de prijzen der landelijke eigendommen ernstig zouden dalen door een voortdurend aanbod van grond, ja zelfs, dat wilde agrarische toestanden zijn te verwachten.

Maar evenmin als elders hebben zij ook slechts een zwakke poging gewaagd motieven voor hun oordeel bij te brengen. Zij hebben zich niet de moeite getroost den loop en de vermeerdering der landbouwende bevolking na te gaan; zij hebben zich niet de moeite gegeven eene vergelijking te maken tusschen den in de Zuiderzeepolders uit te geven grond en de hoeveelheid reeds bestaande cultuurgronden, om na te gaan welke de verhouding tusschen een en ander is. Het is hun blijkbaar voldoende maar een algemeen praatje neer te schrijven, dat in gezelligen kring misschien een oogenblik instemming kan verwerven, maar dat niet mag gelden als het resultaat van een ernstig opgevat onderzoek. De Zuiderzee-Vereeniging heeft reeds in „De Economische Beteekenis” in den breede uiteengezet, welke wijze van uitgifte zij de meest wenschelijke acht, en hoe de Staat slechts zijn roeping kan volvoeren door in de eerste plaats voor de verkrijging der gronden in aanmerking te doen komen de vele beschikbare, goede arbeidskrachten, die wegens gebrek aan geld voor zich anders geen grondbezit kunnen verwerven. De Z.Z.V. heeft trachten aan te toonen, dat die goede arbeidskrachten in meer dan voldoende hoeveelheid aanwezig zijn om daaruit

alleen reeds de nieuwe polders te bevolken; de Vereeniging heeft uiteengezet, welke de verhouding is tusschen den voor uitgifte beschikbaren grond, de jaarlijksche omzetten in cultuurgronden, de jaarlijksche aanwinning van grond, welke reeds thans plaats heeft gevonden, en de hoeveelheid voor cultuur gebruikte gronden in Nederland van 1833 tot nu toe.

Zij heeft er reeds op gewezen, dat de vermeerdering van voor cultuur geschikte gronden (reeds nu in enkele jaren bij de 4000 H.A. bedragen hebbende) geen invloed hoegenaamd heeft uitgeoefend op de koop- en pachtprizen der overige gronden; wel is waar werkt hiertoe mede dat de aanwinning van een voornaam gedeelte is bewerkstelligd door groote grondbezitters, zoodat die gronden niet ter markt kwamen, maar daar staat weer tegenover, dat de verkoop der gronden van den Haarlemmermeer, hoe onoordeelkundig die ook is geschied, evenmin eenigen invloed van beteekenis heeft gehad op de koop- en pachtprizen van landerijen.

Nog steeds hoort men van verschillende zijden verkondigen, dat het onverstandig en onnoodig zou zijn, zooveel nieuwen grond te verwerven door drooglegging van de Zuiderzee, terwijl nog zoovele heidegronden op ontginning wachten. Wij hebben steeds gewezen op de ondeugdelijkheid van dit argument, op de onjuistheid van die verklaring. De qualiteit van de heidegronden in eene geheel andere dan die der droog te leggen polders in de Zuiderzee; de cultuur van een en ander zal geheel verschillend wezen. Heidegrond zal zelfs na jarenlange ontginning geringe opbrengsten verschaffen, althans voorzooverre het niet gronden zijn, die, hoewel van goede qualiteit, door gebrekkige verzorging en gebrekkigen waterafvoer in een ongunstigen toestand verkeerden.

De cultuur op de Zuiderzeegronden zal een geheel andere zijn; en wie beweren wil, dat men de Zuiderzeegronden niet moet droogleggen, omdat er zooveel heidegrond nog onontgonnen is, zou met evenveel reden kunnen beweren, dat iemand die voor een oogziekte de hulp van een medicus heeft ingeroepen, een

wond aan zijn been niet behoeft te verzorgen, omdat hij toch reeds aan zijn oogen bezig is. Heide-ontginning en drooglegging Zuiderzee zijn twee ongelijksoortige zaken, die naast elkaar staan en ieder afzonderlijk moeten beoordeeld worden.

Keeren wij thans weder terug tot het vermeende gebrek aan arbeidskrachten voor bevolking van de nieuwe Zuiderzeepolders. Behalve in de economische verhandelingen van 1898 en 1901 heeft de Z.Z.V. in het voorjaar van 1905 in hare uitgave „De Zuiderzee in de Staten-Generaal” naar aanleiding van een betoog van Minister De Marez Oyens er wederom op gewezen, dat de trek van het platteland naar de steden niet in die mate plaats vindt, althans niet uit dien drang van noodzakelijkheid, als velen, o. a. ook de Minister wel willen doen voorkomen; en de Z.Z.V. heeft toen de aandacht gevestigd op de toestanden in en rondom den Haarlemmermeer, en in Groningen in het gebied der aardappelmeel- en strookartonfabrieken, alwaar door de schepping van een nieuw arbeidsveld velen naar het platteland zijn getrokken en aldaar opnieuw een goed bestaan hebben kunnen vinden.

De Hoofdinspecteur-Generaal heeft een bijlage aan zijn rapport gevoegd, hiervoren afgedrukt op bladz. 111 en volgenden, waarin nog eens de cijfers in deze materie over verschillende jaren met elkander vergeleken zijn, en ook die cijfers spreken als boekdeelen. Waar dus de Inspecteurs-Generaal durven te beweren, dat niet is bewezen, dat er behoefte aan grond zoude bestaan, dat eene onttrekking van arbeidskrachten aan andere plaatsen voor bevolking der Zuiderzeepolders ernstige stoornissen zouden kunnen veroorzaken, ja dat zelfs wilde agrarische toestanden zouden zijn te verwachten, willen wij constateeren, dat deze heeren zelfs niet hebben gepoogd eenig deugdelijk motief voor deze hunne bewering te noemen, en dat daartegenover een schat van gegevens zijn te stellen, die deze beweringen ten eenenmale ontzenuwen.

Reeds in de Economische Beteekenis wees de Z.Z.V. op de mogelijkheid dat de finantieele lasten voor den Staat aan de

uitvoering der droogmaking verbonden, kunnen worden verlicht door het oprichten van een Zuiderzee-Bank, welke de uitgifte van de gronden en al wat daarmee in verband zou staan, zou kunnen financieren. Daarbij werd reeds aangegeven, dat die Zuiderzee-Bank in een of anderen vorm schuldbrieven zou kunnen uitgeven, waardoor het bedrag, hetwelk de Staat anders zoude moeten leenen, aanmerkelijk zou kunnen worden verminderd. In verband hiermede kan het zeker van belang worden geacht om de aandacht te vestigen op inrichtingen in het buitenland, welke reeds eenigszins in deze richting werkzaam zijn, de richting om, onder direct toezicht van den Staat, het klein landbezit te bevorderen en zonder staatsleening een kapitaal te verwerven, dat gebruikt kan worden om in het groot krediet aan den landbouw te verschaffen. Wij bedoelen een credietinstelling in Denemarken en eene landhypotheekbank in Hessen.

Op grond van een wet van 28 Mei 1880 is op 7 September 1880 in Denemarken opgericht een credietvereeniging van klein landbezit op de Deensche eilanden:

„Kreditforeningen af ejere af mindre ejendomme paa landet i östifterne”.

Deze vereeniging geeft aan haar leden een voorschot op eerste hypotheek van landbezit, tegen eene rente afwisselend van $3\frac{1}{2}\%$ tot 4% . De leden zijn onderling tot een in verhouding van ieders crediettrekking beperkt bedrag solidair aansprakelijk voor de schulden der vereeniging. De leden betalen per jaar op de $3\frac{1}{2}\%$ leening $4\frac{4}{5}\%$, op de 4% leening $5\frac{1}{5}\%$. Uit deze quote boven de rente komt een kleine vergoeding van 0.19% per halfjaar ten goede aan de vereeniging ter bestrijding van administratiekosten; het restant dient telken jare als aflossing op het geleende kapitaal, zoodat door deze aflossingsquote de $3\frac{1}{2}\%$ leeningen in ten hoogste 45 jaren, de 4% in ten hoogste 44 jaren zijn afgelost. De administratie wordt gevoerd door eene Directie en een Raad van Toezicht, welke worden gekozen uit de crediettrekkende leden, terwijl de Staat zich de goedkeuring voorbehoudt van de benoeming der Directie. Deze vereeniging

geeft $3\frac{1}{2}\%$ en 4% schuldbrieven uit, waarvan de rente door den Deenschen Staat wordt gegarandeerd tot aan de integrale terugbetaling van de hoofdsom der obligatie; in de werkelijkheid worden dus deze obligatiën gelijkgesteld met Staatsschuldbrieven.

Deze Credietvereniging heeft sinds nu 25 jaren op zeer bevredigende wijze gewerkt en heeft groote diensten aan den landbouw bewezen.

Het tweede der bovenbedoelde instellingen is de „Hessische Landes-Hypothekenbank”, welke is opgericht ingevolge de wet van 12 Juli 1902. In de omschrijving van hooger hand wordt de Hessische Landes-Hypothekenbank genoemd „ein rein gemeinnütziges Institut”. De interest over het grondkapitaal mag hogstens 4% bedragen. De rentevoet waartegen geld wordt uitgeleend mag niet boven $3\frac{3}{4}\%$ zijn. Bovendien moet ieder jaar een amortisatiequote worden betaald, waardoor jaarlijks de geleende som voor een deel wordt gedelgd. De Hessische Staat heeft 92% van het aandeelenkapitaal van deze Bank genomen. De Bank geeft uit $3\frac{1}{2}\%$ obligatiën en pandbrieven, waarvan de rente eveneens door den Hessischen Staat wordt gegarandeerd tot aan de integrale terugbetaling van de obligatie.

Van deze beide Instituten geven wij nog eenige nadere bijzonderheden in de bijlage hierachter.

Deze beide Instituten hebben hun opereerend kapitaal verkregen door uitgifte van schuldbrieven, die door het publiek genomen zijn.

Indien de Nederlandsche Staat dit practisch voorbeeld, hetwelk wij in algemeene trekken reeds in „De Economische Be-teekenis” hebben aanbevolen, bij de uitgifte der Zuiderzeegronden volgt, dan kan hij allicht tot het volle bedrag van den prijs van uit te geven gronden door een dergelijk afzonderlijk op te richten Instituut het kapitaal verkrijgen, dat benoodigd is geweest tot de drooglegging der polders. Misschien zelfs van de kosten van den afsluitdijk, ofschoon de Z.Z.V. het altijd billijk heeft gevonden deze uit de algemeene middelen te bestrijden, op grond van het eigenaardige karakter van den afsluitdijk,

welke voor een groot deel als een werk ten algemeenen nutte is te beschouwen.

Reeds in het zestiende jaar na het begin van de afsluiting, wanneer de eerste gronden kunnen worden uitgegeven, zal de Staat langs dezen weg een gedeelte van zijn uitgaven voor de drooglegging in de schatkist zien terugvloeien, zelfs wanneer de Staat nog geen betaling verkregen had van de personen, die als koopers van de nieuwe polders zijn opgetreden. Terwijl dus aan de eene zijde aan deze koopers een langdurig crediet voor de afbetaling van de koopsom kan worden verleend, zal het bedrag, dat de Staat zal moeten leenen en voorschieten voor de uitvoering van het groote werk, aanmerkelijk worden verminderd, en in plaats van f 200.000.000 allicht een bedrag van 70 à 80 miljoen gulden niet behoeven te overschrijden.

Wanneer voor de voltooiing van telkens verder uit te voeren droogmakerijen ook voortdurend nieuwe gelden vereischt zullen zijn, zullen deze gelden al voor een niet gering gedeelte, in de latere jaren zelfs voor het geheel, kunnen worden gevonden door de uitgifte van dergelijke pandbrieven, of in de amortisatie van schuld op de vroeger uitgegeven gronden.

De verklaring van de Inspecteurs-Generaal, dat zij het onverdedigbaar achten het tegenwoordige geslacht te bezwaren met een zoo grooten finantieelen last, waarvan de vruchten alleen worden geplukt door het nageslacht, is bij eene dergelijke wijze van werken van den Staat al even ongemotiveerd als hunne andere bezwaren. De finantieele bezwaren tegen de uitvoering van deze groote onderneming kunnen bij deze voorgestelde wijze van werken grootendeels, ja welhaast geheel worden opgeheven. De Staat zal voor deze uitvoering niet behoeven te leenen in eene mate, welke zijn crediet ook maar eenigszins zou kunnen benadeelen.

De Visscherij-kwestie.

De visscherij-kwestie schijnt voor de Inspecteurs-Generaal een bijna onoverkomelijk bezwaar tegen de afsluiting en droog-

legging op te leveren. Niet alleen beamen deze heeren ten volle hetgeen zoowel door Dr. Hoek als door het College voor de Zeevisscherijen tegen het voorstel van de Staatscommissie van 1892 is aangevoerd, maar zij geven nog eens een extra duw aan de onbelangrijkheid van de visscherij in het zoetwatermeer, en maken zich nog eens extra warm voor de belangen der aanverwante bedrijven, welke door de afsluiting schade zouden kunnen lijden. Ook hier wederom geven deze heeren zich niet de minste moeite om ook maar even na te gaan, welke die aanverwante bedrijven zijn. Met graagte aanvaarden zij het begrip, maar het blijkt uit niets dat zij zich ook maar een eenigszins concreet voorbeeld van die bedrijven hebben gesteld. Zij noemen niet een enkel dezer. Hoever zouden zij met die schadeloosstelling dan wel willen gaan?

Dat de Inspecteurs-Generaal hierbij wel zeer ver willen gaan blijkt uit hunne verklaring op bladzijde 76, dat zij de beantwoording dezer vraag zoo moeilijk vinden, dat het niet op hun weg kan liggen, daartoe eene poging te doen, maar dat het juist die groote moeilijkheid is, welke zij een gewichtig bezwaar tegen de afsluiting achten. Terwijl het College voor de Zeevisscherijen tenminste voorstelt eene enquête op dit punt te doen instellen, terwijl Dr. Hoek tenminste eene poging doet om eene wijze van schadevergoeding voor te stellen, is het enkele stellen van de kwestie van de schadevergoeding voor de Inspecteurs-Generaal reeds voldoende de zaak verder maar te laten rusten. Zij gaan de kwestie liever uit den weg, dan haar te onderzoeken.

Wij zouden wel eens mogen vragen hoe de toestand van Nederland tegenwoordig zou zijn, indien onze voorvaderen ook met dezen geest waren bezielde geweest; die hebben met de gebrekkige hun ten dienste staande middelen ons land zeer vergroot en versterkt; en thans zouden mannen, op de hoogte van de nieuwste techniek, terugdeinzen voor het ondernemen van een dergelijk werk, omdat zij opzien tegen het onderzoek van de gevolgen dezer werken?

De heeren Inspecteurs-Generaal kunnen evenwel ook op dit punt gerust zijn. Het in hunne oogen onbereikbare ligt thans voor ons ter tafel. De speciale Commissie, uitgenoodigd door de Zuiderzee-Vereeniging om een onderzoek over dit vraagstuk in te stellen, heeft daarover een breed gemotiveerd rapport kunnen uitbrengen, naar welk rapport wij verwijzen ter beantwoording van de bezwaren van de Inspecteurs-Generaal. De Inspecteurs-Generaal hebben bijna 3 jaren noodig gehad om te komen tot eene incompetent-verklaring; de Commissie voor het visscherij-onderzoek heeft haar rapport in 6 maanden tijds kant en klaar, gedrukt, voor ieder ter kennisneming gebracht. Aan dit bezwaar der Inspecteurs-Generaal is dan ook wederom alle verschrikking ontnomen.

Ten aanzien van de beteekenis van de in het IJselmeer te ontwikkelen zoetwatervisscherij willen wij ons nog enkele kleine opmerkingen veroorloven. In het algemeen verwijzen wij daarvoor naar hetgeen de Commissie voor het visscherij-onderzoek in haar rapport heeft verklaard en naar onze opmerkingen op het rapport van Dr. Hoek, op bladzijde 120. Maar nog even willen wij er op wijzen, dat niet alleen enkele vischsoorten, die tegenwoordig in de Zuiderzee worden gevonden, ook in het zoetwatermeer kunnen blijven leven, wat de paling en spiering betreft ongetwijfeld voortdurend, wat de bot betreft allicht nog vrij geruimen tijd. Maar bovendien is de zoetwatervisscherij in een geheel nieuwe phase gekomen door de werkzaamheid van kunstmatige aankweeking van visch, die tot nu toe niet in die wateren werd gevonden. De Nederlandsche Heidemaatschappij is in het jaar 1899 begonnen met het inrichten eener eerste vischkwekerij, en sinds dien is zij onvermoeid werkzaam om te kweken en in zoet water uit te poten: de gallicische karper, de goudwinden, een verbeterde en eetbare goudvischsoort, die onder gunstige omstandigheden van 2 tot 3 pond zwaar kan worden en een zeer smakelijke spijs oplevert; verder wijdt zij haar aandacht ook aan mazurische zeelten en de Amerikaansche dwergwels of catvisch, die reeds in 1885 uit Amerika in Duitschland werd inge-

voerd en aldaar als een uitnemend smakende vischsoort hoog staat aangeschreven. Eindelijk kunnen nog kunstmatig worden aangekweekt, behalve de paling, de snoekbaars of sander, de gewone baars, de forelbaars, de regenboogforel, terwijl de Heidemaatschappij nog proeven nemen wil met de sterlet en de zoetwaterkreeft.

Ziehier een geheel nieuw gebied van vischcultuur, vroeger onbekend, maar die in de laatste jaren de beteekenis van de zoetwatervisscherij in een geheel ander licht heeft gesteld. Weliswaar zijn de proeven van de Heidemaatschappij nog voorloopig slechts in het klein genomen, maar deze proeven zijn reeds thans zoo wel geslaagd gebleken, dat er redelijkerwijze niet aan te twijfelen valt, of een proef in het groot moet ook een gunstig resultaat kunnen opleveren. Toch heeft de Heidemaatschappij reeds waargenomen, dat slechts 10% van de door haar gekweekte visch kan behouden blijven, en dat 90% en zelfs nog meer wordt vernield door de talloze vijanden van jonge visch, die deze als voedsel verorberen.

Het is bekend, dat in de Zuiderzee buitengewoon weinig planten worden gevonden; dit zal vermoedelijk zijn toe te schrijven aan de ongelijkmatige vermenging van zoet en zout water en aan het troebele van het water wegens de vele slikdeelen, waardoor het daglicht moeilijk kan doordringen. In zoet water kan de voor de visch noodige plantvorming worden bevorderd door eene bemesting op enkele plaatsen, gelijk thans reeds door de Heidemaatschappij geschiedt. Door eene oordeelkundige bevordering van dezen plantengroei wordt ook eene groote vermeerdering verkregen van de microfauna en microflora, die het natuurlijk voedsel van vele visschen vormen. Alles te zamen genomen is er met de tegenwoordige wetenschap van de middelen ter verbetering van de zoetwatervisscherij geen grond meer over die zoetwatervisscherij in het IJsselmeer zoo geringschattend te spreken, als de Inspecteurs-Generaal wel wilden doen.

De Afsluitdijk.

De Inspecteurs-Generaal verklaren voortdurend met veel nadruk dat de voordeelen van den afsluitdijk afzonderlijk slechts van secundaire aard zijn. Het is wel toevallig, dat juist in den laatsten tijd de elementen hun grilligheid in die mate hebben doen gevoelen, dat ook deze bewering van de Inspecteurs-Generaal door de feiten nog zeer onlangs zijn weersproken geworden.

Friesland en Noord-Holland hebben in de laatste twee jaren gedurende de zomermaanden op ernstige wijze te lijden gehad van de voortdurende droogte. Slechts eenige weken geleden daarentegen stonden alle bladen vol van berichten van overstromingen, doorbraken van dijken en andere calamiteiten, veroorzaakt door de ongebreidelde opstuwing van het Zuiderzeewater bij herhaalde Noordwesterstormen. Die twee uitersten hebben duidelijker dan met eenig betoog mogelijk is bewezen, welk een groot belang de zes omliggende provinciën om de Zuiderzee (Drenthe inbegrepen) hebben bij de mogelijkheid om de regeling van den waterstand te beheerschen. Vooral Friesland en Noord-Holland hebben ernstig te lijden gehad van de groote droogte; de weiden verdorden, de koeien vonden geen voldoende voedsel meer in het schamele gras en moesten reeds in den zomer bijgevoerd worden met koeken; niet alleen veroorzaakte dit aan de boeren belangrijke verhooging van kosten, maar wegens de gebrekkige voeding ging de melkproductie ook ernstig achteruit en vermagerden de beesten zichtbaar, zoodat waar verschillende boeren de hoogere kosten van de voeding niet meer konden dragen en moesten overgaan tot verkoop van vee, zij voor het magere vee ook slechts lage prijzen konden maken.

Het normale zomerpeil voor Frieslands boezem bedraagt 66 c.M. — N. A. P.; in den laatsten zomer is de boezemwaterstand bijna doorlopend veel lager geweest. In Bolsward noteerden wij 29 c.M. lager, dus 95 c.M. — N. A. P., in Franeker 31 c.M.

lager, dus 97 c.M. — N. A. P. ¹⁾ Dit had ten gevolge dat de scheepvaart op ernstige wijze belemmerd werd; verschillende vaarwaters waren niet meer bevaarbaar, andere hielden nog zoo weinig diepte over, dat slechts zeer kleine bootjes met moeite, en dan nog ieder oogenblik vastrakende, de beurtvaart konden onderhouden. De niet zeer diepe slooten vielen droog en het omliggende land droogde tot berstens toe uit.

Ons is ook een geval bekend van den bouw eener fabriek, waarvoor de scheepsladingen steenen waren blijven steken in de modder; met groote moeite is door overlading in zeer kleine schuitjes het materiaal bij kleine hoeveelheden naar deze bouwplaats vervoerd kunnen worden. Wij vernamen van andere steenen pannenfabrieken, dat zij in 1904 gedurende maanden haar product niet konden afleveren, waardoor tal van geschillen en boeten ontstonden.

Het bezwaar is niet alleen gelegen in de geringe hoeveelheid van het water, maar bovendien in de slechte samenstelling welke het water verkrijgt. Zoet water wordt niet meer aangevoerd, zout water komt bij elke schutting door de ze sluizen binnen, en waar absoluut gebrek aan water bestaat, schijnt het zeewater zelfs met instrooming ingelaten te zijn, om eenige vaarten bevaarbaar te houden. Zoo wordt het weinige water dat aanwezig is bedorven en verzilt, en is het op vele plaatsen niet meer drinkbaar. Verschillende gevallen zijn voorgekomen van sterven van vee, omdat dit bij gebrek aan ander water bedorven water dronk. In Hoorn moest het waschwater en het drinkwater voor de huisgezinnen per emmer worden gehaald van het station, alwaar de Hollandsche Spoorweg-Maatschappij drinkwater in tankwagens aanvoerde; een emmer water aan het station kostte 1 cent, in huis 6 cent. Dezelfde toestanden deden zich in vele plaatsen in het noordelijk deel van Noord-Holland voor; er waren dorpen, waar een emmer water 25 cent kostte.

¹⁾ In den zomer 1904 is in Franeker zelfs aangeteekend ongeveer 50 c.M. — zomerpeil, dus M. 1.16 — N. A. P. De lage waterstand heeft in 1904 tot zeer laat in het najaar geduurd.

Dr. Dekhuijzen is zoo welwillend geweest om met een der leden van ons bestuur mede te gaan ter onderzoek van het zoutgehalte van het boezemwater in de omgeving van Sneek en Bolsward. Nog eenige andere heeren van Dr. Dekhuijzen's expeditie namen aan dezen onderzoekingstocht deel. Aan de welwillende medewerking van Dr. Dekhuijzen hebben wij het te danken, dat wij hier de analyse van het geputte water kunnen mededeelen; hij schrijft hierover als volgt:

„Op 4 Augustus 1905 maakte, op voorstel van Mr. Vissering, een deel der leden van de Zuiderzee-Expeditie een tochtje door het westelijk deel van Friesland, teneinde een onderzoek in te stellen naar de mate van de brakheid van de wateren. Den nacht te voren en ook op dien dag zelf was er nog al wat regen gevallen. De cijfers zijn dus gunstiger, dan een paar dagen vroeger het geval zou geweest zijn.

„Te Bolsward werd aan de brug van het Bolwerk (Nieuwe Turfhoek), dus aan den rand van het stadje 0.361 % (gebonden) chloor gevonden, midden in Bolsward bij het stadhuis 0.3665 %, in de vaart naar Leeuwarden 0.381 %. Het water trok noordwaarts.

„Wat willen deze cijfers zeggen? Dat het boezemwater er even brak was als het Noordzeekanaal vóór Amsterdam op 1 Juli j.l., en als het water in den havenmond van Elburg op 17 Augustus (d. i. een heel eindje in de Zuiderzee!).

„Wij kunnen ramen dat 23 % van het boezemwater te Bolsward uit zeewater bestond. Immers het zeewater voor Stavoren, Workum en Makkum bevatte toen 1.5 % chloor. De riolen en fabrieken van Bolsward zullen $0.38 - 0.36 = 0.02$ % chloor geleverd hebben, terwijl zoet water allicht ook 0.02 % chloor (als keukenzout) bevat. Wanneer wij nu uitrekenen hoeveel deelen zoet water van 0.02 %, stel X, zich met Y deelen zeewater van 1.5 % moeten mengen om $(X + Y)$ deelen brakwater te geven, dan komen we op 23 %.

„Dat blijkt een plaatselijk verschijnsel geweest te zijn. Immers te Hartwerd, 3 K.M. beoosten Bolsward vond men 0.169 % chloor of 10 % zeewater (van de Friesche kust).

„Een andere sectie van de Expeditie ging van Stavoren naar Lemmer over de Fluessen en het Slotermeer. De heeren putten bij Stavoren water van 0.81 % chloor of 53 % zeewater, halfweg Warns 0.78 % chloor of bijna 49 % zeewater, te Warns 0.65 % chloor of 42.6 % zeewater, aan de zuidelijke engte van de Morra 0.43 % chloor = 27.8 % zeewater, aan de Galamadammen resp. 0.29 en 0.237 % chloor of 18 en 14 % zeewater, bencorden Oudega eveneens 14 %, in de Fluessen noordwaarts zeilende achtereenvolgens 0.127, 0.121, 0.113, 0.125 en 0.114 % chloor, in de haven van Gaastmeer 0.106 %, aan het uiteinde van het Heegermeer 0.103, te Woudsend 0.104 %, dat is dus slechts 5.7 % zeewater. In het noordelijk deel van het Slotermeer 0.105 % chloor, in het midden 0.111, in het zuidelijk deel 0.121, te Sloten 0.157, op de Ee voor Tacoziyl 0.239 %. Uit dit laatste cijfer mogen wij niet afleiden dat er 14.8 % zeewater in aanwezig was, want dat zou gelden voor zeewater, zooals het aan de Friesche Westkust gevonden wordt. Wij moeten hier rekening houden met het zeewater voor de Lemmer, dat in de eerste dagen van Augustus gemiddeld 0.6 % chloor bevatte, zoodat wij krijgen $0.02 X + 0.6 Y = (X + Y) 0.239$ of $37\frac{1}{2}$ % Zuiderzeewater, zooals het voor de Lemmer was.

„Plaatselijk, in de nabijheid van de sluizen, is het heel erg. Dieper in het land, op de groote meren, schikt het nog al.

„In hoeverre de gevonden zoutgehalten voor den landbouw schadelijk zijn, moeten deskundigen beoordeelen.”

(w. g.) M. C. DEKHUYZEN.

Niet alleen als drinkwater heeft deze verzilting ernstige nadeelen ten gevolge, maar ook voor de industrie. De stoombooten hebben groot nadeel te lijden van de slechte inwerking van het boezemwater op de ketels. In Bolsward troffen wij eene fabriek, waar onlangs een nog zeer goede ketel was vernield door de inwerking van het zout; hoewel in deze fabriek groote zorg werd besteed aan vermindering van de nadeelen door het

zilde water teweeggebracht en de inrichting de sporen droeg van een zorgvuldig onderhoud, konden wij toch waarnemen, dat alle koperdeelen van kranen en dergelijke aan den ketel sterk groen waren uitgeslagen en dat wij stukken keukenzout uit dien uitslag in onze hand konden opvangen, niettegenstaande de machinist aan het rein houden groote zorg besteedde. Het zoutgehalte van het ketelwater aan den boezem ontleend was echter zóó groot, dat er eene voortdurende formatie van keukenzout plaats vond.

Deze verzilting gaat door een groot gedeelte van Friesland heen; de groote Friesche meren als de Fluessen, Heeger-, Sloter- en Sneekermeer doen dienst als waterbassins om het land van water te voorzien, indien de regenval onvoldoende is. Deze bassins zijn echter te klein om in de behoefte te voorzien en zelfs in deze groote plassen konden wij ook reeds een verzilting van vrij aanmerkelijk gehalte waarnemen.

In opdracht van de provinciale besturen van Groningen en Friesland zijn zeer verdienstelijke rapporten opgesteld over eene afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Lauwerzee, met daaraan verbonden verbetering van de afwatering van Groningen en Friesland. Vooral voor Friesland zal dit werk van groot nut kunnen wezen, om den overvloed van water, waaronder Friesland voornamelijk des winters te lijden heeft, op betere wijze te kunnen loozen dan thans mogelijk is. Met een voltooiing van de indijking der Lauwerzee zal Friesland echter maar ten halve gebaat zijn. In de behoefte aan afwatering zal dan voorzien zijn; dezelfde misstanden van gebrek aan water, waaronder Friesland in de laatste jaren zoo heeft geleden, zullen daarentegen blijven bestaan. Door de afsluiting van de Lauwerzee zal dus Friesland de regeling van den waterstand nog niet in de hand hebben. Dat zal alleen kunnen geschieden door den inlaat van zoet water in Friesland mogelijk te maken, en deze inlaat is alleen te verkrijgen uit een afgesloten zoetwater IJselmeer. Reeds vroeger is de vraag onder de oogen gezien of de IJsel althans voor een gedeelte over Friesland zou zijn af te leiden;

het is echter gebleken, dat daartegen zulke ernstige bezwaren bestaan en de kosten bleken zoo hoog te zijn in vergelijking met het bewerkte gebied, dat in dit opzicht eene afsluiting van de Zuiderzee verre de voorkeur zou verdienen.

Bij de behandeling van de Waterstaatsbegrooting voor het dienstjaar 1905 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal is het belang van de Lauwerzee-indijking voor Friesland ook ter sprake gekomen, en in de vergadering van 14 December 1904 hebben onder meer de heeren Van Veen en Okma gewezen op het belang voor Friesland om de regeling van den waterstand geheel in zijn macht te hebben. Vooral de heer Okma legde den vinger op het punt waar het op aankomt, toen hij zeide: „Zooals het rapport nu luidt (het rapport over de afsluiting van de Lauwerzee) zal het, wanneer het wordt uitgevoerd, niet opleveren het resultaat, dat wij den stand van het boezemwater in onze macht hebben. Het zal eenvoudig betere gelegenheid geven overvloedig water kwijt te raken, maar niet om als er weinig water is, ons van boezemwater te voorzien.” ¹⁾

Minister De Marez Oyens heeft in zijn antwoord aan deze heeren het vraagstuk blijkbaar niet goed overzien, waar hij zeide dat de Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat van Friesland en de bedoelde Commissie niet unaniem tot een conclusie zouden zijn gekomen, indien bedoeld plan niet zou hebben voldaan aan eene behoorlijke watervoorziening van Friesland.

De Minister zag daarbij over het hoofd, dat de door hem bedoelde Commissie slechts de opdracht had een oordeel uit te spreken over de plannen tot afsluiting van de Lauwerzee en tot waterafvoer in Friesland; van uit de Lauwerzee kan geen toevoer van zoet water plaats vinden. Niettemin heeft de bedoelde Commissie in haar rapport wel degelijk met enkele woorden gewezen op het groote belang van de afsluiting der

¹⁾ N.B. Zie handelingen Tweede Kamer Staten-Generaal, Vergadering 14 December 1904, bladzijde 632 en volgende.

Zuiderzee voor den toevoer van water; zij ging op dit punt niet verder in, omdat het niet tot het haar opgedragen onderzoek behoorde.

Onlangs is nog een artikel verschenen in het Nieuwsblad van Friesland van Zaterdag 7 October 1905, getiteld „de lage waterstand in Friesland” door „Aquarius”. Hierin wordt ook met klem van redenen betoogd, dat Friesland niet geholpen zal zijn door een enkele voorziening in de loozing van het overtollige boezemwater, maar dat de aanvulling van den boezem met zoet water minstens van evenveel beteekenis moet worden geacht.

Voor Noord-Holland geldt mutatis mutandis geheel hetzelfde.

In de brochure „de Zuiderzee in de Staten-Generaal”, in het voorjaar van 1905 verschenen, hebben wij een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan de beteekenis van den afsluitdijk voor alle omliggende provinciën. Wij meenen ter vermijding van herhalingen hiernaar te kunnen verwijzen; alleen willen wij nog even releveeren, dat de Inspecteurs-Generaal ook weer zonder eenige nadere motiveering beweren, dat de Vecht-kwestie door de afsluiting niet zal zijn opgelost. Tegenover deze ongemotiveerde bewering staat de toelichting van de Staatscommissie, die wèl verscheidene motieven aangeeft, ook afgedrukt in „De Zuiderzee in de Staten-Generaal”, bladzijde 89 en volgende. Wij hechten voorloopig meer waarde aan de gegronde opmerkingen der Staatscommissie, dan aan de bloote opmerkingen zonder meer van de Inspecteurs-Generaal van den Waterstaat.

De Hoofdinspecteur-Generaal heeft in zijn antwoord er op gewezen, dat de voordeelen van eene kortere spoorwegverbinding over den afsluitdijk zoo in het oog loopend zijn, dat de Z.Z.V. het overbodig heeft geacht hieraan veel woorden te wijden. De Z.Z.V. kan zich dan ook volkomen vereenigen met deze uiteenzetting van het belang dezer verbinding.

Wanneer men dit alles te zamen neemt, wanneer men let op de ernstige misstanden, welke zoowel door waterbezwaar als door gebrek aan water in de om de Zuiderzee liggende provinciën worden gevoeld, als men in aanmerking neemt dat de Vecht-

kwestie en de kwestie van de Geldersche vallei een grooten stap nader tot de oplossing zullen komen, als men eindelijk bedenkt welk een groot voordeel de afsluitdijk zal opleveren voor de bescherming der dijken en polders daarachter liggende, voor de beheersching van den waterstand van een groot deel van ons land, voor een nieuw te vormen vischgebied, voor de scheepvaart, ja wat niet al; dat door het leggen van den afsluitdijk de drooglegging der gronden binnen dien dijk zeer veel eenvoudiger en minder kostbaar zal worden, dan gaat het toch niet aan met een zeker soort van minachting te spreken, dat de voordeelen van den afsluitdijk van zoo secundaire aard zijn.

Wij hebben verschillende punten uit het rapport van de Inspecteurs-Generaal afzonderlijk besproken en, voor zooverre nog noodig, trachten te weerleggen door te wijzen op feiten, welke aan ieder bekend kunnen zijn, die zijn oogen wil gebruiken om te zien. Alle punten, die wij niet nader hebben weersproken, zijn reeds met zoovele andere door de Z.Z.V. behandeld in hare achtereenvolgende uitgaven.

Op pag. 71 van het verslag hebben de Inspecteurs-Generaal durven verklaren: „al hetgeen wordt aangevoerd voor de behoefte, zelfs voor de wenschelijkheid der droogmaking, berust slechts op niet veel meer dan meeningen en appreciaties, die geenszins algemeen worden gehuldigd of beaamd.”

Eene dergelijke uitspraak in eene kwestie als die der drooglegging van de Zuiderzee, die zoo zorgvuldig en tot in onderdeelen nauwkeurig is onderzocht, is alleen te verwachten van personen, die in hun rapport blijk hebben gegeven al zeer slecht op de hoogte te zijn van den arbeid, waarover zij meenen niettemin een oordeel te mogen uitspreken.

Overigens geen woord van waardeering voor al hetgeen de Z.Z.V. voor den Staat heeft gedaan, geen woord van erkenning van de groote verdiensten van den ontwerper der plannen der Z.Z.V., den heer Lely; afbreken, geringschatten van den arbeid

der Z.Z.V. zonder de moeite te nemen dien arbeid eerst grondig te leeren kennen — ziedaar de wijze waarop een tweetal mannen, in de ambtelijke wereld op een hoogen trap staande, hebben gemeend zich te mogen kwijten van een eervolle opdracht.

De bres, die Minister De Marez Oyens, zich aansluitende aan het rapport der beide hoofdambtenaren, uit de verte meende te hebben gezien, is dus niets anders dan een leelijke vlek, geworpen op den arbeid der Z.Z.V., een vlek die gemakkelijk kan worden afgewasschen. De Z.Z.V. heeft zich de vrijheid veroorloofd dit te doen.

Telkens na het volbrengen van een nieuwen arbeid heeft de Z.Z.V. de vraag gesteld: zal nu eindelijk het grootsche werk worden ondernomen? en ook thans wordt weder door velen deze vraag gedaan.

Weer opnieuw is een geheel afzonderlijk gedeelte met groote zorg onderzocht; de visscherij-kwestie is thans door de Commissie voor het visscherij-onderzoek tot voldoende helderheid gebracht; de zoogenaamd nadeelige rapporten, uitgebracht aan Minister De Marez Oyens zijn hiervoren weerlegd; er is dus weer zoo veel meer materiaal bijeengebracht ter juiste beoordeeling van de zaak.

Wij twijfelen niettemin geen oogenblik, dat er toch nog velen zullen zijn, die blijven juichen over den bloeienden toestand van de visscherij, die blijven afgaan op losse gegevens uit verkeerde bronnen geput of onjuist samengesteld. Minister De Marez Oyens meende, dat het leger der personen, die de afsluiting en drooglegging hebben voorgestaan, niet aan aanhangers wint. Deze uiting kan slechts slaan op degenen, die eindelijk moedeloos worden door het oneindige talmen met deze zaak in de bureaux, en daarom hun stem misschien minder luide laten hooren. Wanneer men echter niet zijn oordeel wil vestigen van uit de Haag-sche bureels, maar zelf onder de belanghebbenden komt, dan bemerkt men integendeel, dat een steeds groeiend aantal personen de dringende noodzakelijkheid gaan inzien, dat eindelijk

eens iets worde gedaan tegen den achteruitgang van groote deelen van het vaderland, dat eindelijk eens iets worde gedaan om zoovele verborgen schatten, die als het ware voor het grijpen liggen, te ontginnen.

Steeds meer en meer wordt gezocht onder de verzwaring der lasten van 's lands kas; eene afdoende voorziening hierin is niet te vinden in een steeds verder voortgezette belastingverhooging, wel in het openen van nieuwe bronnen van welvaart. De Zuiderzee in den tegenwoordigen toestand biedt een zeer armelijk bedrijf aan eenige duizenden visschers. De drooggelegde polders zullen aan honderdduizenden een beter bestaan verschaffen en bovendien de gelegenheid bieden voor eene aanmerkelijke uitbreiding van landbouw en industrie. Intusschen zullen de werken voor de verkrijging van dien nieuwen toestand ook aan duizenden en nog eens duizenden geregelde arbeid verschaffen en aan de binnenlandsche industrie eene groote verlevendiging bezorgen.

In deze grootsche onderneming vindt men dus alle elementen om de draagkracht van de natie te verhoogen, en er zijn middelen genoeg voor de hand liggend om dit te doen niet ten koste van eene ernstige vergrooting van de nationale schuld.

Wie dus niet ziende blind wil zijn, zal bij ernstige bestudeering van de Zuiderzeezaak voor zijn oogen een geheel nieuw gebied van waarneming en van welvaart zien opdoemen.

Laten wij hopen, onder verwijzing naar het slot van het vorenstaand rapport van den Hoofdinspecteur-Generaal van 's Rijks Waterstaat, blz. 108—110, dat wij een eerbiedig saluut kunnen brengen aan eene regeering, die genoeg vooruitziende is om deze groote belangen te begrijpen, en die zal toonen den moed te bezitten wederom een ontwerp van wet in te dienen bij de Staten-Generaal om tot de groote zaak te besluiten.

Laten intusschen alle voorstanders, die thans weder zooveel nieuw kostelijk materiaal ter verdediging van hunne goede zaak hebben verkregen, niet meer ontmoedigd blijven zwijgen, maar laten zij luide hun stem doen klinken, vooral tegen ondeugdelijke

critiek en tegen verkeerde voorstelling van zaken, opdat niemand meer — zij het dan ook ten onrechte — zal durven beweren, dat het leger der voorstanders niet in aantal wint.

Amsterdam, 30 October 1905.

Het Dagelijksch Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging:

W. F. LEEMANS, Voorzitter.

Mr. H. SMEENGE, Ondervoorzitter.

P. A. BOS.

J. BREEBAART Kzn.

A. VAN LINDEN VAN DEN HEUVELL.

W. HOVY.

Jhr. Mr. J. F. BACKER, Penningmeester.

Mr. G. VISSERING, Secretaris.

Bijlage.

(Zie Deel II blz. 141.)

Uittreksel uit eene beschrijving van de:

**Credietvereeniging van Kleingrondbezitters ten plattelande
in Denemarken.**

De Credietvereeniging van kleingrondbezitters ten plattelande in Denemarken „Kreditforeninger af ejere af mindre ejendomme paa landet i östifterne” is krachtens de wet van 28 Mei 1880, die later door de wetten van 12 Mei 1882 en 21 Maart 1902 is gewijzigd, den 7den September 1880 opgericht en heeft den 1sten November 1880 haar werkzaamheid aangevangen.

Het doel der Credietvereeniging is haren deelnemers tegen hypothecair verband van kleingrondbezit leeningen te verschaffen, welke door terugbetalingen in termijnen moeten worden gelgd. In de vereeniging kunnen slechts worden opgenomen kleingrondbezitters van het platteland, of van de velden der kleine steden, wier bezit geene hoogere taxatiewaarde heeft dan Kr. 6000 en in de „Östifter” is gelegen. De te verstrekken leeningen mogen de helft der taxatiewaarde van het als onderpand te geven bezit niet te boven gaan.

De deelnemers zijn solidair aansprakelijk voor de obligatiën door de Vereeniging uitgegeven, en wel tot de volle taxatiewaarde der door hen aan de Vereeniging verhypothekeerde grondstukken, in zoo verre zij het hun in verhouding tot de taxatiewaarde toekomende bedrag ten volle van de Vereeniging ter leen hebben ontvangen. Deze aansprakelijkheid wordt beperkt naarmate zij een geringer bedrag ter leen ontvingen, als waarop zij in verhouding tot de taxatiewaarde aanspraak hebben.

Ieder nieuwe deelnemer, die tot de Vereeniging toetreedt, heeft $2\frac{1}{2}$ % van het bedrag der leening te betalen, welke aan het Reserve- en Administratiefonds ten goede komen. Bovendien storten deelnemers elk half jaar $\frac{19}{100}$ procent van het oorspronkelijk bedrag der leening in hetzelfde fonds.

Uit het Reserve- en Administratiefonds worden alle kosten van beheer der Vereeniging bestreden.

De boeten, die deelhebbers in geval van vertraging in de betalingen belooopen, worden evenzeer als andere onvoorziene inkomsten in het Reserve- en Administratiefonds gestort.

Uit het Reserve- en Administratiefonds worden verder de verliezen en kosten gedekt, die eventueel door executoriale inning van geleende gelden ontstaan.

Het Amortisatiefonds der Vereeniging wordt gevormd uit de Renten en Aflossingen door deelhebbers op hunne leeningen betaald, en dient tot betaling van rente en aflossing op de Obligatiën door de Vereeniging uitgegeven. Een eventueel deficit moet uit het Reserve- en Administratiefonds worden gedekt.

Ieder deelnemer kan zich van zijne verbintenis jegens de Vereeniging doen ontslaan, wanneer hij op de daartoe vastgestelde tijdstippen — 11 Juni of 11 Dec. van elk jaar — het volle bedrag zijner schuld voldoet en de verdere betalingen verricht, waartoe hij krachtens de statuten is verplicht. Eene opzegging is niet vereischt, wanneer de terugbetaling in obligatiën der Vereeniging geschiedt; daarentegen kan de Vereeniging eischen, dat de opzegging zes maanden te voren geschiede, wanneer de terugbetaling in contant geld wordt gedaan. Vrijstelling van de solidaire aansprakelijkheid, welke op deelhebbers bij hunne uittreding rust, kan echter eerst worden verleend, nadat de jaarlijksche balans bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken is ingeleverd en dit Ministerie tegen het ontslaan van de solidaire aansprakelijkheid geen bezwaar heeft gemaakt.

De deelhebbers kunnen overigens ieder half jaar zooveel meer dan de verplichte aflossing terugbetalen als zij wenschen; die afbetalingen moeten steeds ten minste 50 Kronen bedragen. Deze verhoogde afbetalingen kunnen in obligatiën der Vereeniging geschieden op iederen termijn, of in contant geld na zes maanden vooraf opzegging.

De Raad van Vertegenwoordiging (Repræsentantskab) der

Vereeniging bestaat uit een voorzitter, die door de algemeene vergadering voor zes jaren wordt verkozen, en uit minstens één vertegenwoordiger voor elk der eilanddistricten; wanneer het aantal deelnemers of wèl de locale toestanden in een district het raadzaam doen schijnen, kan de Raad van Vertegenwoordiging dit district in meerdere vertegenwoordigersdistricten verdeelen. De leden van den Raad van Vertegenwoordiging worden door de deelhebbers van hun district voor 6 jaar gekozen.

De Directie bestaat uit eenen president en twee leden, van welke één administreerend Directeur is. Zij worden door den Raad van Vertegenwoordiging gekozen, doch de keuze van den administreerenden Directeur moet door den Minister van Binnenlandsche Zaken worden bevestigd. De leden der Directie worden voor 6 jaar gekozen. De zetel van het Bestuur is te Kopenhagen. De hoogste beslissende autoriteit in alle aangelegenheden der Vereeniging is de Algemeene Vergadering van deelhebbers. De bijeenroeping der Algemeene Vergadering geschiedt door de Directie. Alle deelhebbers en vertegenwoordigers zijn stemgerechtigd; ieder heeft één stem.

De door de Vereeniging goedgekeurde leeningen worden uitbetaald, hetzij in geld, hetzij in obligatiën der Vereeniging, welke een ieder, die eene leening vraagt, verplicht is voor de nominale waarde aan te nemen. De Vereeniging geeft uit $3\frac{1}{2}$ % en 4 % Obligatiën in stukken van 50, 200, 400, 500 en 2000 Kronen.

De door de Vereeniging uitgegeven obligatiën genieten eene onvoorwaardelijke rentegarantie van den Deenschen Staat tot de terugbetaling der hoofdsom.

In Denemarken mogen voogdijgelden en kapitalen van openbare stichtingen in Obligatiën der Vereeniging worden belegd.

Wanneer ter nakoming van de solidaire aansprakelijkheid in een boekjaar van de deelhebbers eene storting van 1 % der verstrekte leeningen opgevraagd wordt, is de Minister van Binnenlandsche Zaken gerechtigd de Vereeniging onder toezicht te stellen en eventueel hare werkzaamheid op te schorten. Deze

opschorting moet in elk geval plaats vinden, wanneer een dergelijk verliessaldo gedurende drie achtereenvolgende jaren voorkomt.

In overeenstemming met de bepalingen der statuten betaalt ieder schuldenaar van eene $3\frac{1}{2}\%$ leening $4\frac{4}{5}\%$'s jaars, die eener 4% leening $5\frac{1}{5}\%$'s jaars van het oorspronkelijk bedrag der leening, waarvan als boven vermeld, halfjaarlijks $\frac{19}{100}$ percent van het geleende bedrag ten bate van het Reserve- en Administratiefonds komen, terwijl het overige geheel in het Amortisatiefonds voor den dienst van rente en aflossing komt, zoodat de terugbetaling eener $3\frac{1}{2}\%$ leening in hoogstens 45 jaar, die eener 4% leening in hoogstens 44 jaar geschiedt.

HESSISCHE LANDES-HYPOTHEKENBANK

Aktiengesellschaft-Darmstadt.

onder leiding en met rentegarantie van den Staat.

Uittreksel uit de Wet van 12 Juli 1902 betreffende oprichting der Hessische Landes Hypothekenbank.

Aan de Regeering is machtiging verleend, ter bevordering van het grondcrediet eene hypotheekbank op te richten in samenwerking met Gemeenten of met openbare spaarkassen des lands.

(Bij de Wet van 19 Dec. 1903 heeft de Hessische Staat de garantie voor de rente der pandbrieven en communaalobligatiën op zich genomen.)

Voor verhooging der deelname door den Staat, voor de overname of de ontbinding der Bank is de toestemming der „Landstände” vereischt.

De beampten der Bank hebben de rechten en de plichten van directe Staatsbeampten.

De hypotheekbank is van alle staats- en gemeentelijke belastingen vrijgesteld.

Eene acte, die door de Bank binnen het gebied van haren

werkkring wordt opgemaakt, heeft wanneer zij door de geautoriseerde vertegenwoordigers der Bank behoorlijk geteekend en met het zegel of het stempel der Bank is voorzien, de kracht van eene openbare (öffentliche) acte.

Alle Staats- en Gemeenteautoriteiten en beambten zijn verplicht aan het Bestuur der Bank of de in opdracht van dit Bestuur handelende personen alle inlichtingen te verschaffen omtrent den aard, toestand, waarde en bezwaring der als onderpand aangeboden grondstukken en omtrent de overige omstandigheden, die voor de Bank van belang zijn, uitgezonderd de persoonlijke en maatschappelijke positie van den geldnemer. Dit voorschrift geldt evenwel voor rechtscolleges en notarissen slechts voor zoo verre het kwesties van eigendom, bezwaring van den eigendom of andere op grondstukken betrekking hebbende rechten betreft.

Aan een verklarend prospectus door de Bank uitgegeven ontleenen wij nog het volgende:

Het Grondkapitaal der Bank is van oorspronkelijk Mk. 4.600.000 in 1904 op Mk. 9.000.000 verhoogd. Hiervan heeft de Staat Mk. 8.300.000 of 92 % in zijn bezit.

De Bank geeft thans uit:

3½ % Hypotheekpandbrieven, gedekt door eerste hypotheeken, en 3½ % Kommunaal Obligatiën, gedekt door leeningen van Gemeenten.

De pandbrieven en Kommunaal obligatiën der Bank mogen in alle Duitsche Bondstaten als plaatsing voor voogdijgelden en voor openbare fondsen, kerke- en stichtingsgelden gekocht worden.

De Hessische Landes Hypotheekbank is een instituut, dat zuiver ten algemeenen nutte werkt. Het rentegenot op het grondkapitaal mag ten hoogste 4 % bedragen.

Beleend wordt zoowel stedelijk als landelijk grondbezit met gelijkmatigen opbrengst, op grond van ambtelijke taxaties, welke taxaties in den regel minstens door twee autoriteiten afzonderlijk geschieden.

Het toestaan van leeningen ten bedrage van Mk. 10.000 en hooger geschiedt slechts in overleg met de beleeningscommissie, door den Raad van Toezicht met toestemming der Staatsregeering gekozen.

De rentevoet gaat bij de Kommunaal- noch bij de hypotheekleeningen $3\frac{3}{4}\%$ te boven. De Bank verleent uitsluitend z.g. amortisatieleeningen om tot de geleidelijke ontlasting van het grondbezit mede te werken; hierdoor wordt de beleeningsquote van jaar tot jaar kleiner.

Door de rentegarantie van den Staat dragen de Obligatiën der Bank het karakter van zuivere Staatsobligatiën, wijl de houders in het ongunstigste geval krachtens de wet eene Staatsrente moeten ontvangen, totdat de hoofdsom wordt terugbetaald.

De Zuiderzee-Vereeniging heeft achtereenvolgens uitgegeven:

- 1887. Technische Nota n^o. 1: betreffende het onderzoek omtrent de afsluiting van de Zuiderzee; de Wadden en de Lauwerzee.
- 1887. Nota n^o. 2: de invloed der afsluiting op de waterkeering der provinciën langs de Zuiderzee.
- 1888. Nota n^o. 3: de invloed der afsluiting op de waterloozing der provinciën langs de Zuiderzee.
- 1889. Nota n^o. 4: de invloed der afsluiting op de waterverversching der provinciën langs de Zuiderzee. De invloed der afsluiting op de scheepvaart der Zuiderzee.
- 1890. Nota n^o. 5: de constructie en de kosten van den afsluitdijk, de sluizen en de bijkomende werken. De voor- en nadeelen der afsluiting buiten verband met de droogmaking.
- 1891. Nota n^o. 6: resultaten der terreinwerkzaamheden van 1889 en 1890.
 - a. grondboringen.
 - b. stroommetingen.
 - c. diverse metingen.
- 1891. Nota n^o. 7: De droogmaking met schetsontwerpen der verschillende indijkingen.
- 1891. Nota n^o. 8: Vergelijking van verschillende ontwerpen tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.
- 1892. Oeconomische en finantieele beschouwingen van het Dagelijksch Bestuur naar aanleiding der resultaten van het technisch onderzoek vervat in de acht Nota's.
- 1892. Endiguement et Dessèchement du Zuiderzee.
 - I. Considérations économiques de la Zuiderzee-Vereeniging.
 - II. Discours, prononcé par M. J. M. TELDERS.
- 1894. Uittreksel uit het Verslag der Staatscommissie.
- 1895. Afsluiting en Droogmaking van de Zuiderzee.
 - Antwoord van S. J. VERMAES op hoofdartikelen »Nieuwe Rotterdammer Courant».
- 1898. De Economische beteekenis van de Afsluiting en Drooglegging der Zuiderzee door H. C. VAN DER HOUVEN VAN OORDT en Mr. G. VISSERING.
- 1901. Ontwerp van Wet tot Afsluiting en Droogmaking van de Zuiderzee met Toelichtende Memorie.
- 1901. De Economische Beteekenis van de Afsluiting en Drooglegging der Zuiderzee door H. C. VAN DER HOUVEN VAN OORDT en Mr. G. VISSERING.
 - Tweede herziene en bijgewerkte uitgave.
- 1903. De Afsluiting en Drooglegging der Zuiderzee in de beide Kamers der Staten-Generaal.
- 1905. Deel I. De Zuiderzeevisscherij, Rapport eener Commissie van Onderzoek. Deel II. De Rapporten aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid met Nota van Beantwoording der Zuiderzee-Vereeniging.

Men wordt lid van de Zuiderzee-Vereeniging door aanmelding bij een der bestuursleden, te vinden op blz. 8.

De contributie bedraagt minstens f 5.— per jaar.

Voor deze contributie ontvangen de leden alle geschriften door de Vereeniging uit te geven.

